

คนไทย 4.0

บทประมวล
ผลงานวิชาการ
ของ
แผนงานคนไทย 4.0

มีงสรรพ์ ขาวสอาด
อรรถพันธ์ สารวงศ์

ธันวาคม 2566

2

รายชื่อคณะกรรมการอำนวยการ แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0

ที่ปรึกษา	ผู้อำนวยการสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ
ประธานบริหาร	ศาสตราจารย์มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด
กรรมการ	ศาสตราจารย์วิจารณ์ พานิช ศาสตราจารย์กิตติคุณสุทธิพร จิตต์มิตรภาพ รองศาสตราจารย์วรากรณ์ สามโกเศศ นายสมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ นายบรรยง พงษ์พานิช นางสุนันทา สมพงษ์ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ
เลขานุการ	นายจักรี เตชะวารี
ผู้ช่วยเลขานุการ	นางสาวอร จุณธิระพงศ์ นักวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

บทประมวลผลงานวิชาการของแผนงานคนไทย 4.0

เรียบเรียงโดย: ศาสตราจารย์ ดร.มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด

ประธานแผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0

ประธานมูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ

อรรถพันธ์ สारวงค์

พิมพ์ครั้งแรก: ธันวาคม 2566

จำนวนพิมพ์: 500 เล่ม

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ: 978-616-398-906-2

จัดทำโดย: แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0

สนับสนุนโดย: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

พิมพ์ที่: หจก. ล้อคอินดีไซน์เวิร์ค

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด.

บทประมวลผลงานวิชาการของแผนงานคนไทย 4.0.-- เชียงใหม่ : คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2566.

196 หน้า.

1. ยุทธศาสตร์. 2. ชาวไทย. I. อรรถพันธ์ สारวงค์, ผู้แต่งร่วม. II. ชื่อเรื่อง.

305.895911

ISBN 978-616-398-906-2

กิตติกรรมประกาศ

เอกสารฉบับนี้เป็นการร้อยเรียงผลงานทางวิชาการของแผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0 ดำเนินการวิจัยต่อเนื่อง 3 ปีงบประมาณตั้งแต่ปี 2562 ประกอบไปด้วยโครงการวิจัยเชิงวิชาการ 88 โครงการ โครงการวิจัยแบบขับเคลื่อนหรือโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 33 โครงการ บทความทางวิชาการ 84 เรื่อง และยังมีอ้างอิงงานวิจัยร่วมสมัยอีกหลายรายการดังปรากฏอยู่ในบรรณานุกรมท้ายเล่มนี้ ซึ่งผู้เรียบเรียงไม่สามารถที่จะออกนามนักวิจัย ณ ที่นี้ ได้ครบ จึงขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ แต่ได้อ้างอิงเป็นอักษรตัวหนักให้ต่างจากการอ้างอิงจากแหล่งอื่น ๆ สำหรับผู้ที่เป็นผู้ร่วมคิด ร่วมออกแบบแผนงานวิจัยคนไทย 4.0 มาตั้งแต่ต้นและเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยหลักที่สมควรได้รับการขอบคุณเป็นพิเศษ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในฐานะประธานบริหารแผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0 ขอขอบคุณสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่สนับสนุนงบประมาณ ดำเนินการต่อเนื่อง และขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ นพ.สิริฤกษ์ ทรงศิวิไล ซึ่งเป็นผู้ริเริ่ม แผนงานฯ นี้ และขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ นพ.สุทธิพร จิตต์มิตรภาพ และ ดร.วิภารัตน์ ดีอ่อง ที่ได้ให้โอกาสและอำนวยความสะดวกให้แผนงานฯ ดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่น และขอขอบคุณกรรมการทุกท่านในคณะกรรมการอำนวยการแผนงานฯ รวมถึงคณะกรรมการกำกับแผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0 และคณาจารย์และนักวิชาการจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ยินดีสละเวลามามีส่วนร่วมกับแผนงานฯ ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการควบคุมคุณภาพของแผนงานฯ

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณทีมงานแผนงานคนไทย 4.0 ซึ่งล้วนเป็นคนรุ่นใหม่ที่ไม่เคยประสบการณ์การบริหารงานวิจัยมาก่อน นำโดย รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยะลักษณ์ พุทธิวงศ์ และนายจักรี เตชะวารีย์ ที่ได้ร่วมแรงร่วมใจบริหารจัดการและผลักดันหน่วยบริหารจัดการและส่งมอบผลลัพธ์ (Outcome Delivery Unit: ODU) และประสานงานโครงการจำนวนมาก ฝ่าฟัน และแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพจนเกิดประสิทธิผลอย่างดีที่สุด

ศาสตราจารย์ ดร.มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด
ประธานแผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead)
ด้านสังคม คนไทย 4.0

ความนำ

แผนงานคนไทย 4.0 เป็นแผนงานที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) เพื่อขับเคลื่อนงานวิจัยเชิงบูรณาการตามยุทธศาสตร์ของสภานโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ ซึ่งมีหน้าที่ปฏิรูประบบวิจัยและนวัตกรรมสนับสนุนของประเทศตามเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยแผนงานคนไทย 4.0 ดำเนินงานเสมือนเป็นผู้ให้ทุน (granting program) เพื่อขับเคลื่อนนวัตกรรมวิจัยต่างๆ ด้านสังคม เช่น ด้านการวิจัย (research) นโยบายสาธารณะและการบริหารจัดการ งานวิจัยเพื่อสังคม งานวิจัยด้านการศึกษา ฯลฯ มีระยะเวลาการดำเนินงาน 3 ปี เริ่มในปี 2562 ด้วยงบประมาณปีละ 90 ล้านบาท ในปีที่ 1 และปีที่ 2 และ 50 ล้านบาทในปีที่ 3

แผนงานฯ มีวัตถุประสงค์ 5 ข้อ คือ 1) มุ่งเน้นการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนคนไทย 4.0 ให้มีคุณธรรม มีทักษะชีวิต มีความรู้ มีจินตนาการ คิดเป็น ทำเป็น และมีความสามารถในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมและเต็มตามศักยภาพในแต่ละช่วงวัย มีจิตสาธารณะ อยู่ในสังคมร่วมกันอย่างมีความสุข 2) สร้างเสริมค่านิยมของคนไทยให้ยอมรับฟังความคิดเห็นที่หลากหลาย รับผิดชอบต่อสังคม เคารพในสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน 3) สร้างนวัตกรรมเพื่อสังคม เพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศ สื่อสังคม (social media) และเทคโนโลยีอื่นๆ 4) ส่งเสริมการวิจัยที่เข้มแข็ง เพื่อสร้างระบบและกลไกการตรวจสอบ เพื่อให้เกิดสังคมที่โปร่งใส เคารพกติกา และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และ 5) บูรณาการความรู้หลากหลายศาสตร์เข้าด้วยกัน เพื่อจะปรับใช้ในกระบวนการเรียนรู้ในบริบทต่างๆ ในยุค Thailand 4.0 ทั้งในสถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว ชุมชน และแหล่งการเรียนรู้นอกห้องเรียนอื่นๆ รวมถึงการขยายผลในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม

เอกสารฉบับนี้เป็นการประมวลผลงานทางวิชาการทั้งหมดของแผนงานฯ โดยร้อยเรียงกันให้เห็นเป็นภาพเดี่ยวว่าชีวิตคนไทยในปัจจุบันหรือคนไทย 3.0 เป็นอย่างไร และคนไทย 4.0 คือใคร เอกสารนี้อาศัยข้อมูลและผลการศึกษาจากโครงการวิจัยเชิงวิชาการ 88 โครงการ โครงการวิจัยแบบขับเคลื่อนหรือโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 33 โครงการ และบทความทางวิชาการ 84 เรื่อง และยังได้อ้างอิงงานวิจัยร่วมสมัยอีกหลายรายการ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ และสามารถเผยแพร่ในรูปแบบที่เข้าใจง่ายให้กับสาธารณชนทั่วไปได้

กรอบแนวคิดหลักของแผนงานฯ คือ กรอบแนวคิดอนาคตศึกษา ซึ่งเป็นการอ่านเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและมองถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตในหลากหลายทัศนคติโดยไม่ได้ตั้งบรรทัดฐานหรือชี้้นำความน่าจะเป็นแต่อย่างใด

การร้อยเรียงข้อมูลวิจัยให้เห็นเป็นภาพเดียนับว่าเป็นจุดเด่นของเอกสารชุดนี้ แต่ข้อควรระวังก็คือ การฉายภาพที่เกิดขึ้นไม่ใช่ภาพจำลองชีวิตคนไทยอย่างครบถ้วนแบบภาพถ่ายนิ่ง แต่เป็นภาพวาดซึ่งบางส่วนก็ยังไม่แล้วเสร็จ โดยจิตรกร (คือนักวิจัยทั้งหลาย) ได้เลือกมุมมองแสงที่ตก มีจุดเน้นและนำหน้าหนักตามความสนใจของผู้วาด ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับอนาคตจึงได้รวมจินตนาการ การให้และแปลความหมายของนักวิจัยรวมอยู่ด้วย

ผู้เรียบเรียงหวังว่าเอกสารนี้จะจุดตั้งต้นและจุดประกายให้เกิดการถกเถียงถึงทางเลือกของแนวทางและทิศทางที่คนไทยทั้งมวลจะก้าวไปได้พร้อมกันอย่างสงบสุข มั่นคง และยั่งยืน และผู้ที่สนใจสามารถที่จะดาวน์โหลดรายงานวิจัยต้นฉบับภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 ที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงทั้งหมดได้ฟรีจาก www.khonthai4-0.net

มิ่งสรรพ ขาวสอาด
อรรถพันธ์ สารวงศ์
ผู้เรียบเรียง

สารบัญ

บทที่ 1	ใครคือคนไทย 4.0	10
	บทนำ	10
	ใครคือคนไทย 4.0	11
	กรอบแนวคิด	12
	โครงสร้างรายงาน	16
บทที่ 2	แนวโน้มโลกและผลกระทบต่อชีวิตคนไทย	18
	โลกาภิวัตน์	19
	ดิจิทัลภิวัตน์	22
	นคราภิวัตน์	26
	การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	28
	สังคมสูงวัย	29
	โควิด 19	30
	สรุป	33
บทที่ 3	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตคนเมือง	35
	วิถีการบริโภคของคนเมือง	36
	วิถีการอยู่อาศัย	40
	การเดินทาง	42
	การจับจ่ายใช้สอย	45
	การสื่อสาร	47
	สร้างสรรค์	52
	สรุป	56
บทที่ 4	วิถีชีวิตคนไทย จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน	58
	วิถีกำเนิด	59
	วิถีแห่งการเรียนรู้	61
	วัยทำงาน	66
	วัยเกษียณ	75
	เตรียมตัวสู่สุคติ	76
	สรุป	79

บทที่ 5	คุณค่าและคุณธรรม	80
	คุณค่าและความเชื่อ	80
	คุณธรรมและความซื่อสัตย์	85
	เสรีภาพ	87
	จิตสาธารณะ	91
	สรุป	95
บทที่ 6	บ้าน วัด โรงเรียน ที่เปลี่ยนไป	97
	ครอบครัว	97
	ศาสนา	101
	โรงเรียน (สถาบันการศึกษา)	105
	สรุป	109
บทที่ 7	ความเสี่ยงในชีวิตคนไทย	111
	ความเสี่ยงเชิงระบบเพิ่มความเปราะบางในชีวิตคนไทย	111
	ความเหลื่อมล้ำ	112
	คอร์รัปชัน	119
	ปัญหาฝุ่นพิษ	120
	ความปลอดภัยในชีวิตคนไทย	123
	สรุป	126
บทที่ 8	มองไปในอนาคต	127
	ทำไมเราถึงอยากรู้อนาคต	127
	อนาคตฐาน vs ฉากทัศน์	129
	อนาคตคนไทย	133
	อนาคตของคนเมืองหลวงและกรุงเทพภิวัดน์	135
	อนาคตคนเมืองหลักในภูมิภาคมีแนวโน้มตามรอยกรุงเทพภิวัดน์	139
	อนาคตเกษตรกรไทย	140
	อนาคตมหาวิทยาลัยไทย	144
	สรุปและข้อเสนอแนะ	147

8

บทที่ 9	ปัจจัยมลียิต : ชุดโครงการชุมชนภักด์	152
	บริบทของคนไทยในอนาคต	153
	รูปแบบของโครงการขับเคลื่อน “ชุมชนภักด์”	155
	กรอบแนวคิดของการขับเคลื่อนโครงการ	157
	ใครเป็นคนพินถัน	158
	ข้อเสนอแนะต่อแหล่งทุน	162
	ตัวอย่างคนพินถัน	163
เอกสารอ้างอิง		172

สารบัญรูป

รูปที่ 1	แนวคิดภูเขาน้ำแข็งของระบบความคิด โครงสร้าง และพฤติกรรมในสังคม	13
รูปที่ 2	กรอบแนวคิดการวิจัยอนาคตคนไทย	14
รูปที่ 3	ภาพรวมของกลุ่มอนาคตศึกษา	16
รูปที่ 4	ตำแหน่งการกระจายตัวของการบริโภคแบบเมือง	27
รูปที่ 5	แนวโน้มคะแนนการอ่านภาษาอังกฤษเพื่อความเข้าใจ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ของประเทศไทยจากผลการทดสอบ PISA	62
รูปที่ 6	อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและรายได้จากการทำงานเฉลี่ยต่อเดือนของแรงงานชายและหญิง	113
รูปที่ 7	โครงสร้างการกระจายอำนาจรูปแบบต่าง ๆ	132
รูปที่ 8	ฉกทศน์อนาคตประเทศไทย	133
รูปที่ 9	ฉกทศน์คนเมือง	136
รูปที่ 10	ฉกทศน์อนาคตชาวนาไทย	142
รูปที่ 11	กรอบแนวคิดการดำเนินงานโครงการชุมชนภิวัตน์	158

บทที่ 1

ใครคือคนไทย 4.0

บทนำ

ในปัจจุบัน นานาประเทศรวมทั้งประเทศไทยต่างต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสำคัญในโลกหลายกระแส ได้แก่ 1) กระแสเทคโนโลยีที่พลิกโฉมโลก (disruptive technology) ซึ่งเป็นทั้งปัจจัยทำลาย พลิกผัน และส่งเสริมในด้านเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชากรโลกอย่างมหาศาล 2) การบูรณาการระหว่างเทคโนโลยีกับเศรษฐกิจในภาคส่วนต่างๆ ทำให้โลกก้าวเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัลหลายรูปแบบ ลดต้นทุนธุรกรรม เกิดการบรรจบกันของอุตสาหกรรม (industrial convergence) ซึ่งอาจทำให้บางอุตสาหกรรมถูกหลอมรวมหรือสูญสลายหายไป และ 3) ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของจีนทำให้จีนกลายเป็นประเทศมหาอำนาจที่มีอิทธิพลต่อโลกมากขึ้น ทำให้โลกก้าวเข้าสู่ยุคบูรพาภิวัตน์ ความสัมพันธ์ด้านการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวของจีนในไทยจะทำให้จีนมีอิทธิพลต่อไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมถึงการอภิวัฒน์ของจีนยังทำให้เกิดขั้วอำนาจใหม่ที่ท้าทายขั้วอำนาจตะวันตกและอาจจะยังคงส่งพลังอยู่นอกจากนี้ กระแสดิจิทัลภิวัตน์ยังทำให้ประเทศไทยเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัลเร็วขึ้นทั้งในรูปแบบสังคมไร้เงินสดและสังคมแบ่งปัน แต่ในขณะเดียวกันก็เพิ่มความเสี่ยงจากการเกิดความผันผวนด้านการเงินและอาชญากรรมการเงินข้ามชาติ

โดยทั่วไปแล้ว การตอบสนองของประเทศต่อความผันผวนทางเทคโนโลยีที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จะทำให้รัฐพยายามลงทุนและให้ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชนมากขึ้น แต่วิทยากรในการประชุมของ WISE@NY Learning Revolution

Conference (อ้างถึงใน Wan, 2018) ระบุว่า ทักษะในด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ปรัชญา และศาสนาภายใต้สถานการณ์ผันผวนก็มีความสำคัญและจำเป็นมากไม่แพ้กัน เนื่องจากสังคมที่ก้าวผ่านความผันผวนไปได้ ต้องมีฐานคุณธรรมและจริยธรรมที่เข้มแข็ง ยกตัวอย่างเช่น รถยนต์ไร้คนขับจะมีทางเลือกอย่างไรหากต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องมีความสูญเสียจากอุบัติเหตุอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ระหว่างรถของตนกับรถที่มีผู้โดยสาร เช่น ผู้โดยสารที่เป็นรถรับส่งนักเรียน เป็นต้น การเสริมสร้างความรู้เพื่อสร้างอนาคตจึงไม่ควรจำกัดที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น

ดังนั้น สำนักงานการวิจัยแห่งชาติจึงมุ่งสร้างองค์ความรู้ที่ขยายโอกาสให้เกิดคนไทย 4.0 โดยอาศัยการวิจัยอนาคต (future studies) ซึ่งเป็นวิธีวิจัยที่ยังไม่แพร่หลายในวงการนักวิชาการไทยในสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มาใช้ร่วมกับวิธีวิจัยนโยบายศึกษา (policy studies) และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างและตอบโจทย์นโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต พัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายวิจัย และสร้างความตื่นตัวให้สังคมตระหนักรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและมีบทบาทในการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี รวมถึงให้สามารถเข้าถึงและเรียนรู้กระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดีเพื่ออนาคตของคนไทย 4.0 ได้

ใครคือคนไทย 4.0

จากคำถามที่ว่าคนไทย 4.0 เป็นใคร โดยทั่วไปทุกคนก็มักจะตอบว่าเป็นคนไทย ในยุคไทยแลนด์ 4.0 ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาประเทศไทยจะก้าวข้าม “กับดักรายได้ปานกลาง” ไปแล้ว กับดักนี้หมายถึง ปรากฏการณ์ของประเทศที่เคยยกระดับรายได้จากประเทศที่ยากจนมาเป็นประเทศรายได้ปานกลาง หลังจากนั้น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกลับชะลอลดตัวลง ไม่สามารถก้าวขึ้นมาเป็นประเทศรายได้สูงได้ จึงเปรียบเสมือนการติดอยู่ในกับดัก ทำให้ไม่สามารถก้าวข้ามไปเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วได้

รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะมุ่งมั่นพัฒนาประเทศไทยให้เป็นประเทศไทย 4.0 คือเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว และมีฐานการผลิตที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2557) ได้ประมาณการในปี 2550 ไว้ว่าหากไทยมีอัตราการเจริญเติบโตของผลิตภาพแรงงานอย่างทบต้นประมาณร้อยละ 4-5 ต่อปี ต้องใช้เวลาถึง 21-26 ปี ในการก้าวข้ามไปเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว นั่นคือไทยจะก้าวข้ามกับดักได้ในระหว่างปี 2571-2576 หากใช้นิยามนี้ คนไทยที่มีชีวิตในช่วงนั้นจะได้ชื่อว่าเป็นคนไทย 4.0

อย่างไรก็ดี การนิยามการเปลี่ยนไปสู่ไทยแลนด์ 4.0 ในครั้งแรกนั้นเป็นเรื่อง การเปลี่ยนชุดความคิด (mindset) ของแนวทางการพัฒนาประเทศให้พ้นจาก 3 ก้นดัก คือ ก้นดักด้านรายได้ ก้นดักด้านความเหลื่อมล้ำ และก้นดักด้านความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการลงทุนในการสร้างและสะสมปัญญา จากนิยามดังกล่าวจึงทำให้ไทยแลนด์ 4.0 ไม่มีเวลากำกับไว้ ดังนั้น การเป็นคนไทย 4.0 จึงไม่เกี่ยวกับเวลา หากแต่เกี่ยวข้องกับ คุณสมบัติของคนไทย 4.0 ที่จะต้องมีชุดความคิดที่สอดคล้องไปกับแนวทางไทยแลนด์ 4.0 (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2560)

ส่วนนิยามของคนไทย 4.0 ของยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580) ตามประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา (2561) ระบุว่าคนไทย 4.0 คือ “คนไทยในอนาคตที่มีความพร้อมทั้ง กาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่ครอบคลุมและมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสำนึก รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรม และเป็น พลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีทักษะสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาที่ 3 และอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สู่การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง เป็นนวัตกรรม นักคิด ผู้ประกอบการ เกษตรกรยุคใหม่และอื่น ๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง”

อย่างไรก็ดี แผนงานคนไทย 4.0 นิยามคนไทย 4.0 ว่าไม่เพียงแต่เป็นบุคคลที่ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม และทักษะการคิดและภาษาเท่านั้น แต่ยังต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ของโลกอนาคต และมีความสามารถที่จะเข้าใจและมีความยืดหยุ่นพอที่จะตอบสนองให้เกิด ผลลัพธ์ในเชิงบวกต่อความผันผวนทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

กรอบแนวคิด

พื้นฐานความรู้ของงานวิจัยจากแผนงานคนไทย 4.0 จะอาศัยกรอบแนวคิดหลัก 2 แนวคิด คือ แนวความคิดทฤษฎีภูเขาน้ำแข็งและกรอบแนวคิดพหุอนาคต โดยแต่ละแนวคิด มีรายละเอียดเบื้องต้น ดังนี้

แนวความคิดทฤษฎีภูเขาน้ำแข็ง

เป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้เกิดองค์ความรู้ฐานที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จร่วมกันเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทย โดยการศึกษาพฤติกรรมของคนไทยที่เป็นผลลัพธ์จาก โครงสร้างสังคม เศรษฐกิจตลอดจนนโยบายและกฎหมายต่าง ๆ ภายใต้อันจำกัดของ แผนงานคนไทย 4.0 ซึ่งมีระยะเวลา 3 ปี จะพยายามลงลึกไปถึงคุณธรรม คุณค่า ความเชื่อ ที่เป็นฐานรากของทั้งโครงสร้างและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ตามมา ทั้งนี้องค์ประกอบสำคัญ ในกรอบคิดดังกล่าวสามารถแสดงได้ดังรูปที่ 1

ปัญหาใหญ่ของประเทศไทยไม่ใช่ปัญหาการขาดแคลนเทคโนโลยี แต่เป็นปัญหาสังคมการเมืองที่มีรากเหง้ามาจากความเชื่อ ทัศนคติ อุปาทานที่สะสมกันมา ผลดังกล่าวทำให้เกิดการปะทะขัดแย้งระหว่างความเชื่อใหม่และความเชื่อดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม การวิจัยของไทยที่ผ่านมามักสนใจแต่ผลลัพธ์ อันเป็นพฤติกรรมและความขัดแย้งที่เปรียบเสมือนยอดของภูเขาน้ำแข็ง (รูปที่ 1) トラบใดที่เรายังไม่สามารถศึกษาลงลึกไปถึงฐานรากก็ยากที่จะหาวิธีการแก้ไขได้

รูปที่ 1 แนวคิดภูเขาน้ำแข็งของระบบความคิด โครงสร้าง และพฤติกรรมในสังคม

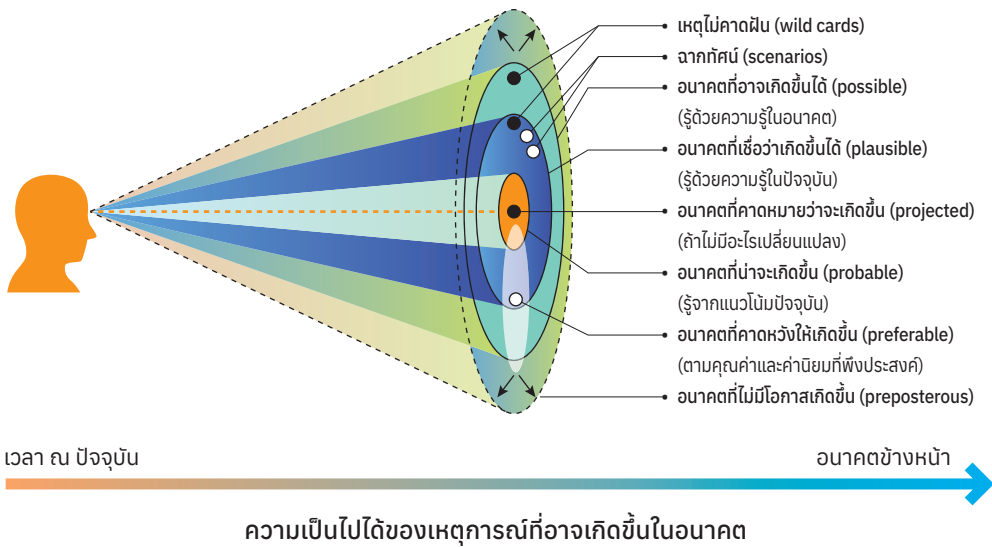
ที่มา: Booth and Meadows (2012)

กรอบแนวคิดพหุอนาคต

เป็นกรอบความคิดที่ใช้ในการดำเนินชุดโครงการคนไทยในอนาคต (คนเมือง 4.0) ซึ่งเป็นชุดโครงการวิจัยที่เป็นเรื่องจริงของแผนงานคนไทย 4.0 เนื่องจากแผนงานมีเป้าหมายที่จะรู้เท่าทันอนาคต โดยการสร้างองค์ความรู้ที่จะมองไปในอนาคตเพื่อเตรียมความพร้อมให้คนไทยสำหรับอนาคต การศึกษาอนาคตเป็นศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้การคิดอย่างมีระบบ โดยจะต้องวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลเกี่ยวเนื่องกันที่ซับซ้อนและต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อคาดการณ์อนาคตในอนาคตที่น่าจะเป็นระดับต่าง ๆ การมองอนาคตในแนวคิดนี้เป็นการมองแบบปฏิฐาน (positive) คืออาศัยแนวโน้มความน่าจะเป็น ซึ่งตรงข้ามกับการมองแบบปทัสถาน (normative) ที่มีบรรทัดฐานทางสังคม มีเกณฑ์ผิด ถูก ชั่ว หรือดี

อนาคตศึกษา (futures studies) ไม่ได้มองอนาคตว่ามีอยู่หนึ่งเดียว แต่เป็นการมองแบบพหุอนาคตหรืออนาคตที่มีอยู่อย่างหลากหลายดังแสดงในรูปที่ 2 ตัวอย่างความเป็นไปได้ของอนาคต ได้แก่ อนาคตที่น่าจะเกิดขึ้นได้ (probable future) คืออนาคตที่คาดการณ์จากแนวโน้มปัจจุบัน อนาคตที่เชื่อว่าเป็นไปได้ (plausible future) คืออนาคตที่คาดการณ์ในปัจจุบัน รวมทั้งอนาคตที่อยากให้เกิดขึ้น (preferable future) คืออนาคตตามคุณค่าและค่านิยมที่ต้องการ ซึ่งในขั้นการวางแผนจะเรียกอนาคตที่ต้องการนี้ว่าวิสัยทัศน์ (vision) นอกจากนี้ อนาคตศึกษายังให้ความสำคัญต่อธรรมชาติของระบบ ซึ่งถูกขับเคลื่อนโดยปัจจัยที่แตกต่างกันที่เรารู้จักกันในตัวย่อว่า STEEPV ซึ่งประกอบไปด้วย ปัจจัยทางสังคม (society) เทคโนโลยี (technology) เศรษฐกิจ (economy) สิ่งแวดล้อม (environment) การเมือง (politics) และคุณค่าหรือวัฒนธรรม (value) ดังนั้น การมองอนาคตจึงเป็นการมองภาพที่รอบด้าน

รูปที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัยอนาคตคนไทย

ที่มา: อภิวัฒน์ รัตนวราหะ (2563ค)

อนาคตศึกษาในยุคแรก ๆ นั้นเป็นที่สนใจของฝ่ายความมั่นคง เช่น นักวิชาการในสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรนด์คอร์ปอเรชัน (RAND Corporation) ซึ่งได้ประยุกต์อนาคตศึกษาให้เป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนด้านทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสงครามเย็น ต่อมามีนักวิชาการจากยุโรปได้เน้นการศึกษาอนาคตระดับโลกที่เน้นคนเป็น

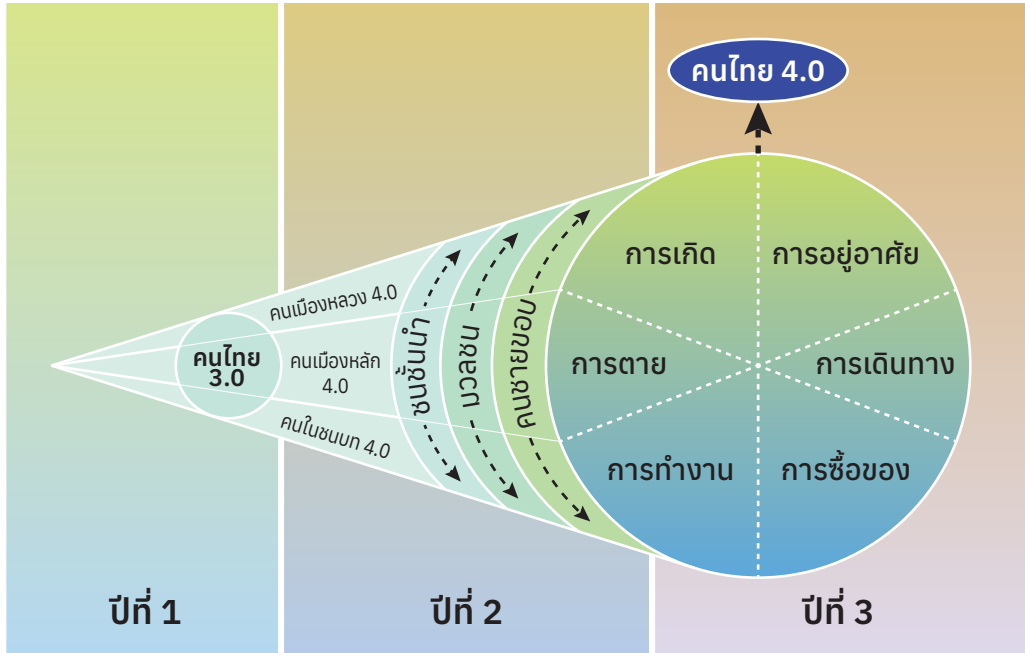
ศูนย์กลางและเน้นการสร้างสันติภาพมากขึ้นภายหลังสงครามเย็นได้สิ้นสุดลง การมองอนาคตได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการศึกษาเชิงประยุกต์ที่มุ่งไปสู่การตัดสินใจเชิงนโยบายทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ ทั้งในประเด็นการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและเทคโนโลยี ส่วนในด้านรูปแบบวิธีการศึกษาอนาคต สงครามเวียดนามนับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดการรณรงค์ต่อต้านสงครามแล้วยังจุดประกายการรณรงค์เพื่อเรียกร้องสิทธิพลเมืองของกลุ่มต่าง ๆ ทำให้อนาคตศึกษาในระยะต่อมามีการนำเอากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการมองอนาคตด้วย (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563ค)

สำหรับประเทศไทยในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมาได้มีความสนใจเกี่ยวกับการมองอนาคตมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีการมองอนาคตและยุทธศาสตร์ของชาติ 20 ปี แต่ลักษณะของการมองอนาคตที่ใช้อยู่เป็นเพียงแต่อนาคตอันที่เป็นหนึ่งเดียว คือ อนาคตที่อยากจะเป็น และไม่ได้มีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากนัก นอกเหนือจากผู้ใกล้ชิดทางการเมือง แผนงานคนไทย 4.0 จึงมุ่งที่จะเติมเต็มส่วนที่ขาดโดยการสำรวจเบื้องต้นเพื่อให้มองเห็นทางเลือกอนาคตที่เป็นไปได้ของสังคมไทย

นอกจากนี้ การคาดการณ์ในอนาคตจะสามารถช่วยให้คนไทยคิดนอกกรอบมองเห็นสัญญาณของแนวโน้มใหม่ หรือนวัตกรรมใหม่ ๆ และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา เพื่อนำไปสู่การกำกับการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงสามารถสร้างวิสัยทัศน์ สร้างเครือข่าย เตรียมตัวสำหรับวิกฤตที่ยังมาไม่ถึง ตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่คำนึงถึงความเป็นไปได้และสร้างนโยบายสาธารณะที่ดีอันเป็นผลมาจากการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยคำนึงถึงความไม่แน่นอนที่อาจจะเกิดขึ้น

วัตถุประสงค์หลักของแผนงานคนไทย 4.0 คือมุ่งศึกษาแนวโน้มใหญ่ของการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับโลกและระดับสังคมที่มีผลกระทบต่อชีวิตคนไทย โดยการศึกษาชีวิตของคนไทย 4.0 ภายใต้แผนงานนี้ในช่วง 3 ปี จะศึกษาคนไทยทั้งในเมืองและชนบทใน 5 มิติ (5C) ได้แก่ การบริโภค (consumption) การสร้างสรรค์ (creativity) การกำกับและการควบคุม (control) การสื่อสาร (communication) และจิตสาธารณะ (care) แสดงกรอบคิดในการวิเคราะห์ดังรูปที่ 3 ผลการศึกษาจะนำไปสู่การให้ข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น และเพื่อเตรียมให้เกิดคนไทย 4.0 ที่มีคุณธรรมและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก ส่วนรายงานฉบับนี้จะมุ่งร้อยเรียงผลการศึกษาสำคัญของงานวิจัยภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 ไว้ด้วยกัน เพื่อนำเสนอให้เห็นแนวโน้มชีวิตคนไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต การอ้างอิงผลงานในบทต่าง ๆ ที่เป็นอักษรตัวหนา หมายถึง ผลงานวิจัยและวิชาการภายใต้แผนงานคนไทย 4.0

รูปที่ 3 ภาพรวมของกลุ่มการศึกษาในแต่ละปี

ที่มา: ผู้เขียน (2563)

โครงสร้างรายงาน

รายงานฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อร้อยเรียงประเด็นชีวิตคนไทยโดยมีเนื้อหาหลักเป็นผลการวิจัยภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 สำหรับเนื้อหาที่มาจากการวิจัยภายใต้แผนงานฯ จะเน้นตัวหนาสำหรับชื่อนักวิจัยที่แสดงในรายการอ้างอิงในเนื้อหา (in-text citation) รายงานนี้แบ่งออกเป็น 9 บท ประกอบด้วย

บทที่ 1 “ใครคือคนไทย 4.0” บทนี้จะระบุที่มาของคำว่าคนไทย 4.0 และความสำคัญของการพัฒนาคนไทย 4.0 และกรอบการวิเคราะห์การทำความเข้าใจลักษณะคนไทยในปัจจุบันและอนาคต

บทที่ 2 “แนวโน้มโลกและผลกระทบต่อชีวิตคนไทย” เป็นการกวาดสัญญาณแนวโน้มสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนทั่วโลกและคนไทย โดยเฉพาะผลจากทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ ดิจิทัลวัตน์ นคราภิวัตน์ รวมถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สังคมสูงวัย และการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19

บทที่ 3 “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตคนเมือง” จะนำเสนอประเด็นชีวิตคนเมืองในมิติต่าง ๆ ทางกายภาพที่มีแนวโน้มจะเปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านการบริโภค การสื่อสาร และการสร้างสรรค์

บทที่ 4 “วิถีชีวิตคนไทย จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” จะนำเสนอการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตคนไทยตลอดช่วงวัยตั้งแต่เกิด วัยเรียน วัยทำงาน วัยเกษียณ และเตรียมสู่สุคติ

บทที่ 5 “คุณค่าและคุณธรรม” จะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของการรับเอาชุดคุณค่าและการให้ความสำคัญคุณธรรมของคนในสังคมไทย

บทที่ 6 “บ้าน วัด โรงเรียน ที่เปลี่ยนไป” เป็นการนำเสนอแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของ 3 สถาบันหลักที่ถูกท้าทายและสั่นคลอนจากวัฒนธรรมสากล

บทที่ 7 “ความเสี่ยงในชีวิตคนไทย” จะนำเสนอประเด็นความเสี่ยงเชิงระบบจากปัจจัยภายนอกที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของคนไทยในระดับปัจเจก

บทที่ 8 “มองไปในอนาคต” เป็นการรวบรวมปัจจัยขับเคลื่อนอนาคตที่มีความไม่แน่นอนสูง แต่หากเกิดขึ้นจะมีผลกระทบสูงต่อชีวิตคนไทย และฉายภาพฉากทัศน์หรืออนาคตทางเลือก (alternative futures) ของชีวิตคนไทยในมิติต่าง ๆ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาชีวิตคนไทย 4.0 ที่พึงประสงค์ในอนาคต

บทที่ 9 “ปัจฉิมลิขิต ชุดโครงการชุมชนภวัตน์” เป็นรายงานการศึกษาเรื่องชุมชนภวัตน์ ซึ่งเป็นโครงการที่นำเอาองค์ความรู้จากการดำเนินงานวิจัยของแผนงานฯ มาขับเคลื่อนการสร้างคนไทย 4.0 ซึ่งจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้สังคมไทย ทั้งนี้จะนำเสนอชีวิตของคนไทยที่รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงสำหรับอนาคตที่ดีกว่าสำหรับชุมชนของตน ■

บทที่ 2

แนวโน้มโลก และผลกระทบต่อชีวิต คนไทย

โลกในยุคปัจจุบันที่มีการเชื่อมโยงกันสูงทั้งจากกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) และดิจิทัลภิวัตน์ (digitalization) ผลของทั้งสองกระบวนการทำให้โลกหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวที่นำไปสู่การถ่ายทอดเหตุไม่คาดฝัน (shock) จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้อย่างรวดเร็ว เช่น การล่มสลายทางการเงิน การถ่ายทอดความคิดและการหลอมรวมทางวัฒนธรรม เป็นต้น ผลจากความเชื่อมโยงและหลอมรวมกันสูงทำให้วิถีชีวิตและรูปแบบการใช้ชีวิตของคนไทยมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทโลกมากขึ้น

นอกจากนี้ ดิจิทัลภิวัตน์ยังเป็นกระบวนการที่ไปเร่งการใช้ชีวิตแบบเมืองและการขยายตัวของกระบวนการกลายเป็นเมือง (urbanization) ในหลายพื้นที่ในประเทศไทยมากขึ้น รวมถึงแนวโน้มสำคัญทั้งในเรื่องสังคมสูงวัย การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก และเหตุการณ์ไม่คาดฝันที่ส่งผลกระทบต่อระดับโลกคือการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 พลวัตของปรากฏการณ์เหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อชีวิตคนไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม และก่อให้เกิดทั้งโอกาสและความท้าทายใหม่ในการพัฒนาประเทศในอนาคต

ในบทนี้จะเป็นการกวาดลัญญาณแนวโน้มใหญ่ (mega trends) ที่มีผลกระทบต่อชีวิตคนไทยโดยมีรายละเอียด ดังนี้

โลกาภิวัตน์

โลกาภิวัตน์ (globalization) เป็นกระบวนการที่นานาประเทศในโลกถูกล้อมรวมกันผ่านการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว การศึกษา โดยมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการเดินทางเป็นตัวส่งเสริมหลัก กระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันกำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่โลกสองขั้วซึ่งมีจีนเข้ามาแทรกสหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศผู้นำ ทำให้การวางตำแหน่งของประเทศไทยในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การค้าและการลงทุนมีความซับซ้อนและท้าทายมากยิ่งขึ้น

โลกาภิวัตน์มีแนวโน้มทวนกลับ (deglobalization)

แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมา การพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทั้งการเปิดเสรีการค้า การลงทุน และการเคลื่อนย้ายเงินทุนและแรงงานจะมีส่วนทำให้เศรษฐกิจโลกขยายตัวมากขึ้น จากประสิทธิภาพการผลิตเพิ่มขึ้น และทำให้หลายประเทศในประเทศกำลังพัฒนารวมถึงประเทศไทยได้รับประโยชน์จากผลิตภาพที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ในอีกทางผลดังกล่าวก็ทำให้ผู้ประกอบการในประเทศกำลังพัฒนาสามารถนำเข้าสินค้าต่าง ๆ จากภายนอกประเทศที่มีราคาต่ำ และทำให้ผู้ผลิตสินค้าภายในประเทศที่มีต้นทุนการผลิตสูงกว่าไม่สามารถแข่งขันได้ นำไปสู่การต่อต้านการค้าระหว่างประเทศและเริ่มเกิดแนวคิดการทวนกระแสโลกาภิวัตน์ (deglobalization) อย่างไรก็ดี กระแสดังกล่าวเริ่มเด่นชัดมากขึ้นหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 และการแข่งขันระหว่างขั้วอำนาจตะวันออกและตะวันตก โดยประเทศต่าง ๆ เริ่มกลับมามีแนวโน้มจะดำเนินนโยบายแบบชาตินิยมมากขึ้น ประเทศพัฒนาแล้วก็เริ่มมีแนวโน้มจะย้ายอุตสาหกรรมสำคัญกลับมายังประเทศของตนมากขึ้น (World Economic Forum, 2019)

นอกจากนี้ การทำสงครามการค้าและเทคโนโลยีระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีนยังได้นำไปสู่แนวโน้มหนึ่งที่สำคัญคือการแยกตัวของห่วงโซ่อุปทาน (decoupling) ระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีน โดยมุ่งลดการพึ่งพาอีกฝ่ายมากเกินไปทั้งในด้านการเป็นฐานการผลิตหรือตลาด แนวโน้มดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อประเทศไทยด้วย โดยสินค้าไทยจะสามารถเข้าสู่ประเทศทั้งสองได้มากขึ้น ในขณะเดียวกันไทยก็ได้อันติส่งส์จากการย้ายฐานการผลิตของทั้งบริษัทข้ามชาติและบริษัทจีน โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ และอุตสาหกรรมยานยนต์ (พูนพงษ์ นัยนาภากรณ์, 2566)

จีนก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจของโลกด้านการค้าและเทคโนโลยี

ในอนาคต การค้าและการพัฒนาของโลกในอีก 10 ปีข้างหน้าจะเป็นภาพ “สงครามการค้าดิจิทัล” (digital trade war) ที่ทั่วโลกจะแข่งขันกันพัฒนาและส่งเสริมการใช้ “เทคโนโลยีแนวหน้า” (frontier technologies) ในเชิงธุรกิจ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) หุ่นยนต์ เทคโนโลยีชีวภาพ และนาโนเทคโนโลยี จนเกิดเป็น “ความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยีครั้งใหญ่” (the great divide) ที่จะนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น **(พันธ์รบ ราชพงศา, 2564)**

จีนได้เริ่มมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจโลกผ่านช่องทางการค้ามากขึ้น นับตั้งแต่ นายเติ้ง เสี่ยวผิง ได้ขึ้นมาเป็นผู้นำของจีนใน ค.ศ. 1978 และระยะเวลาเพียง 1 ทศวรรษ จีนก็ได้กลายมาเป็นอีกหนึ่งผู้เล่นสำคัญที่กำหนดทิศทางการค้าโลก และเป็นปัจจัยกดดันให้สหรัฐฯ ที่ต้องการคงความเป็นประเทศมหาอำนาจได้เริ่มต้นทำสงครามการค้ากับจีนอย่างเปิดเผย ใน ค.ศ. 2018 ผ่านการบังคับใช้กำแพงภาษีต่อสินค้าที่นำเข้าจากจีน ภายใต้การนำของ ประธานาธิบดีทรัมป์ นอกจากนี้ จีนยังพยายามที่จะเพิ่มอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเอง ผ่านการพัฒนาโครงการ “หยวนดิจิทัล” (Digital Currency Electronic Payment - DCEP) อีกด้วย **(ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2563)**

ผลจากการเติบโตของธุรกิจอีคอมเมิร์ซยังทำให้จีนได้ออกระเบียบอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดน (Cross Border E-commerce - CBEC) ซึ่งเป็นมาตรการที่ส่งเสริมให้สินค้าจากต่างประเทศสามารถนำเข้าไปสู่ผู้บริโภคในประเทศจีนได้ง่ายขึ้น ผลดังกล่าวยังก่อให้เกิดโอกาสด้านการค้าระหว่างประเทศของไทย โดยเฉพาะการมีเส้นทางขนส่งเชื่อมโยงกับประเทศจีนหลายเส้นทางโดยตรง หนึ่งในนั้นคือเส้นทาง R3A เป็นช่องทางที่สามารถยกระดับไปสู่การเชื่อมโยงการค้าพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ระหว่างจีนกับอาเซียน โดยมีประเทศไทยและมณฑลยูนนานเป็นตัวกลางสำคัญในอนาคต การขนส่งในเส้นทางดังกล่าวจะทำให้ต้นทุนด้านการขนส่งไปยังมณฑลตอนในถูกกว่าการขนส่งทางอากาศและรวดเร็วกว่าการขนส่งทางเรือเดินสมุทร **(दनัยธัญ พงษ์พัชราทรเทพ, 2563)**

ผลจากเศรษฐกิจดิจิทัลของจีนที่เติบโตอย่างรวดเร็วยังทำให้จีนได้ดำเนินการออกกฎหมายความปลอดภัยไซเบอร์ (Cybersecurity Law 2017) ซึ่งได้กลายเป็นต้นแบบให้กับหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทยที่ได้รับเอารูปแบบกฎหมายของจีนมากำกับดูแลเศรษฐกิจดิจิทัลในยุคไทยแลนด์ 4.0 แม้ว่าในทางรูปแบบและเนื้อหาของกฎหมายส่วนใหญ่ของไทยจะยังคงยึดตามโมเดลของสหภาพยุโรปและสหรัฐอเมริกา แต่ก็เริ่มมีการสอดแทรกเนื้อหาหรือลักษณะเด่นของโมเดลจีนที่เน้นบทบาทของรัฐ เช่น ประเด็นหน้าที่ทางกฎหมายของผู้ให้บริการทางเครือข่ายที่เป็นหน้าที่การช่วยเหลือรัฐในการป้องปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ เป็นต้น **(อาร์ม ตั้งนิรันดร, 2563)**

นอกจากนี้ ชาวจีนยังเดินทางเข้ามาประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการเดินทางมาท่องเที่ยวและการมาศึกษาต่อ และคาดหวังจะทำงานต่อในไทย อีกทั้งสถาบันการศึกษาของไทยก็ได้มีการปรับตัวรองรับโดยการออกแบบหลักสูตรใหม่ให้สอดคล้องกับ

ความต้องการของนักศึกษาจีนมากขึ้น แม้ว่าการขยายตัวของนักศึกษาจีนในไทยจะส่งผลดีต่อสถาบันการศึกษาในด้านรายได้และด้านการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมไทย แต่ขณะเดียวกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวก็สร้างความน่ากังวลใจต่อคุณภาพการเรียนการสอนและอิทธิพลจีนที่แฝงเข้ามาผ่านทางการศึกษา (**กุลนรี นุกิจรังสรรค์ และกรองจันทร์ จันทรพาทา, 2564**)

ผลดังกล่าวนับว่าเป็นสิ่งท้าทายต่อเศรษฐกิจไทยในการจัดสรรทรัพยากรใหม่ให้สามารถปรับตัวได้ทันทั่วทั้งที่ ทั้งปัจจัยด้านเงินทุน แรงงาน และเครื่องจักร เนื่องจากหากปรับตัวได้ช้าก็ยังมีต้นทุนสูงและส่งผลกระทบต่อความสามารถการแข่งขันในระยะยาว อีกทั้งยังเป็นโอกาสในการทบทวนทิศทางการพัฒนาที่ไม่พึงพาประเทศใดประเทศหนึ่งมากเกินไป และหันมาให้ความสำคัญกับการลงทุนภายในประเทศมากขึ้น (ธันธร มหาพรประจักษ์, 2563) โดยเฉพาะการหันมาให้ความสำคัญกับการเพิ่มทุนมนุษย์และขยายการเข้าถึงการศึกษาและทักษะที่มีคุณภาพ และการพัฒนานวัตกรรมเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและบูรณาการเข้าไปสู่ในห่วงโซ่คุณค่าระดับโลก (OECD, 2017)

เคปอ (K-Pop) มหาอำนาจด้านวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

เคปอ (K-Pop) เป็นตัวอย่างของความสำเร็จในการก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทางวัฒนธรรมรุ่นใหม่ของสาธารณรัฐเกาหลีและกลายเป็นกระแสหลักของวัฒนธรรมโลก ผลสำเร็จดังกล่าวส่วนหนึ่งมาจากความเข้าใจและการบูรณาการอัตลักษณ์ของชาติไปกับวัฒนธรรมบันเทิงยุคดิจิทัลในกระแสโลก และอีกส่วนหนึ่งมาจากความร่วมมือด้านวิสัยทัศน์และเป้าหมายของรัฐบาล การจัดตั้งและสนับสนุนนโยบายเชิงรุก การดำเนินนโยบายของกระทรวงที่เกี่ยวข้องและบริษัทเอกชน และการมีส่วนร่วมของผู้บริโภคอย่างแข็งขัน ตั้งแต่การประกาศแผนส่งเสริมอุตสาหกรรมวัฒนธรรม การลงทุนและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอุตสาหกรรมบันเทิงร่วมสมัย การก่อตั้งสถาบันส่งเสริมวัฒนธรรมกระแสเกาหลี การผลิตและขยายคอนเทนต์วัฒนธรรมไปยังสาขาต่างๆ เช่น อาหาร การศึกษา กีฬา แฟชั่น ท่องเที่ยว ความงาม เป็นต้น รวมถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมแบบสองทางเพื่อส่งออกความหลากหลายของกระแสเกาหลีและขยายตลาดผู้บริโภคร่วมกันในภูมิภาคอื่น (**กมล บุษบรรณ, 2565**) ความสำเร็จของเคปอจึงเป็นผลมาจากความพยายามและการสนับสนุนด้านนโยบายของรัฐบาลที่มีบทบาทสำคัญในการลงทุน การอุดหนุนและการบริหารอุตสาหกรรมวัฒนธรรมเชิงนโยบาย และการสร้างกระแสเกาหลียังเป็นผลมาจากการบูรณาการหลายศาสตร์ หลายเทคโนโลยีและหลายอุตสาหกรรมเข้าด้วยกัน

ดิจิทัลวิวัตน์

ดิจิทัลวิวัตน์ (digitalization) เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านหรือเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีผลกระทบต่อคนไทยและเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตเกือบทุกมิติทั้งการทำงาน การเดินทาง การซื้อของ หรือความบันเทิงในชีวิต การเปลี่ยนผ่านนี้ทำให้เส้นแบ่งต่างๆ จางลง เช่น การแบ่งพื้นที่เมืองและชนบท การแบ่งภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการเนื่องจากเกิดการหลอมรวมด้านอุตสาหกรรม (industrial convergence) การแบ่งการใช้เวลาระหว่างโลกจริงกับโลกเสมือน ผลกระทบจากความก้าวหน้าของดิจิทัลและการกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทยมีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

เทคโนโลยีพลิกผันโลก (disruptive technology)

เทคโนโลยีเกิดใหม่ (emerging technology) มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงโลกและวิถีชีวิตของคนทั่วโลก ผู้นำทั้งในภาครัฐและภาคธุรกิจไม่เพียงแต่ต้องรู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในอนาคต แต่ยังต้องเริ่มเตรียมพร้อมสำหรับผลกระทบที่จะเกิดตามมาด้วย McKinsey Global Institute (2023) ได้ระบุเทคโนโลยีสำคัญในปี 2023 ที่จะพลิกผันชีวิตผู้คน ยกตัวอย่างเช่น เอไอประยุกต์ (applied AI) ความปลอดภัยของข้อมูลและตัวตนดิจิทัล (trust architectures and digital identity) โมเดลอินเทอร์เน็ตแบบไร้ตัวกลาง (web3) เทคโนโลยีเสมือนจริง (immersive-reality technologies) การประมวลผลแบบคลาวด์ (cloud and edge computing) เทคโนโลยีควอนตัม (quantum technologies) เทคโนโลยีด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate tech beyond electrification and renewables) เป็นต้น การเกิดใหม่ของนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเหล่านี้ อาจทำให้เกิดการหลอมรวม การหดตัว และการล่มสลายของบางอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนผ่านอุตสาหกรรมและการจ้างงานในประเทศไทย รวมถึงยังเกิดความเสี่ยงใหม่ต่อมนุษย์ในภาพรวมและความเป็นธรรมระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชีวิตคนไทยในบริบทและเงื่อนไขที่บริษัทไทยและสังคมไทยยังเป็นเพียงผู้รับเทคโนโลยี (technology adoption) (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2566ก)

ในสังคมไทยเริ่มให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีพลิกผันโลกมากขึ้น โดยเฉพาะปัญญาประดิษฐ์ ภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 ได้สนับสนุนการพัฒนาอัลกอริทึมปัญญาประดิษฐ์ที่สามารถทำนายผลคำพิพากษาในคดีละเมิดได้ใกล้เคียงกับคำพิพากษาโดยศาลไทยในอดีต เพื่อลดระยะเวลาในกระบวนการให้น้อยลง เนื่องจากกระบวนการพิจารณาความโดยทั่วไปมักใช้เวลาเนิ่นนาน และจำนวนข้อเท็จจริงของคดีความที่ศาลจะต้องพิจารณานั้นมีเกินกว่าความสามารถที่ศาลจะพิจารณาตัดสินได้ภายในกรอบเวลา สาเหตุเหล่านี้ทำให้เกิดคดีตกค้างในศาลเป็นจำนวนมาก แผนงานฯ จึงได้สนับสนุนพัฒนาแบบจำลองปัญญาประดิษฐ์ในการคัดแยกคำฟ้องจากคลังข้อมูลคำพิพากษา (พีรพัฒน์ โชคสุวัฒน์สกุล, อรรถพล อารังรัตนฤทธิ์,

ทวีศักดิ์ ชุศรี, ณัฐกิตติ วงศ์วิวัฒน์ชัย และกัญจน์ จิระวุฒิปงศ์, 2563) และการพัฒนาแบบจำลองในการวิเคราะห์และทำนายข้อกฎหมายที่ถูกปรับใช้ในคำพิพากษาของศาล (อรรถพล อารังรัตนฤทธิ, พีรพัฒน์ โชคสุวัฒน์สกุล, ทวีศักดิ์ ชุศรี, ศदानันท์ อาศัยบุญ และ ธีชพรรณ บัณฑิตเลิศรัศม์, 2565) แม้การพัฒนานี้ยังมีอุปสรรคสำคัญ คือ ปัญหาคำตัดคำ (tokenization) ที่เป็นภาษาไทย แต่การศึกษานี้ก็ได้ปูพื้นฐานการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในภาษาไทยที่จะสามารถนำไปต่อยอดใช้ประโยชน์ได้อย่างแพร่หลายมากขึ้น

ชีวิตมนุษย์จะหลอมรวมกับเทคโนโลยีมากขึ้น

แนวโน้มโลกที่ชัดเจนมากประการหนึ่งในปัจจุบันคือชีวิตของมนุษย์จะผูกพันกับเทคโนโลยีมากขึ้น และในอนาคตทั้งร่างกายและจิตใจของมนุษย์จะรวมเป็นหนึ่งกับเทคโนโลยีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การฝังชิปคอมพิวเตอร์เข้าไปในสมองของมนุษย์ ทำให้สมองกลายเป็นจุดหนึ่งในเครือข่ายของคอมพิวเตอร์ หรือการหลอมรวมเครื่องจักรเข้ากับร่างกายของมนุษย์ ทำให้เครื่องจักรกลายเป็นอวัยวะหนึ่งของมนุษย์ไป ผลของการหลอมรวมอุปกรณ์เทคโนโลยีเข้ากับสมองจึงเป็นเรื่อง “การเพิ่มขีดความสามารถทางปัญญา” (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, 2562)

อย่างไรก็ดี การเพิ่มขีดความสามารถทางปัญญาเช่นนี้ยังมีประเด็นในเชิงจริยธรรมที่ต้องคำนึงถึง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับศักดิ์ศรีของมนุษย์และการแบ่งแยกกลุ่มของมนุษย์ที่บางกลุ่มได้ประโยชน์และบางกลุ่มอาจถูกกีดกันในการพัฒนา ดังนั้น มนุษย์ผู้ใช้เทคโนโลยีจึงจำเป็นต้องรู้เท่าทันเทคโนโลยีเหล่านี้ และต้องเป็นผู้นำในการกำหนดแนวทางการก้าวหน้าของเทคโนโลยีอีกด้วย (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, 2562) รวมถึงการกำหนดสิทธิมนุษยชนและจริยธรรมของ “มนุษย์เครื่องจักร” (human cyborg) เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีสามารถสนับสนุนความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมและการพัฒนาเทคโนโลยีได้อย่างแท้จริง (ชินินทร เพ็ญสุตร, 2563)

ชีวิตคนไทยผูกโยงและพึ่งพาเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น

วิถีชีวิตของคนไทยพึ่งพาแพลตฟอร์มมากขึ้น สะท้อนจากผลสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย โดยสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2564) พบว่า ในปี 2564 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อินเทอร์เน็ตเฉลี่ยถึงวันละ 10 ชั่วโมง 36 นาที โดยนิยมใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อติดต่อสื่อสาร ดูรายการโทรทัศน์ ดูคลิป ดูหนัง ฟังเพลงออนไลน์ และค้นหาข้อมูล ในด้านพฤติกรรม การช้อปปิ้งออนไลน์พบว่าช่องทางที่ผู้ใช้นิยมซื้อสินค้า/บริการออนไลน์มากที่สุด คือ ผ่านแพลตฟอร์ม e-Marketplace สูงสุดจะเป็น Shopee รองลงมาคือ Lazada และ Facebook ในขณะที่ผู้ขายนิยมขายสินค้าผ่านช่องทาง Social Commerce มากที่สุด คือ Facebook รองลงมาคือ Shopee และ LINE

แม้ว่าคนไทยจะพึ่งพาเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น แต่คนไทยก็ยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีคุณภาพและราคาถูกลง จากข้อมูลการจัดอันดับดัชนีคุณภาพชีวิตด้านดิจิทัล (digital quality of life index) ในปี 2564 โดย Surfshark (2021) พบว่าประเทศไทยมีความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลในระดับที่ค่อนข้างสูง โดยมีลำดับดัชนีคุณภาพชีวิตด้านดิจิทัลในลำดับที่ 44 ของโลกจากทั้งหมด 110 ประเทศ โดยประเทศไทยมีอันดับที่โดดเด่นในด้านคุณภาพของอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะความเร็วของอินเทอร์เน็ตบรอดแบนด์และความเร็วอินเทอร์เน็ตมือถือที่เพิ่มขึ้นที่อยู่ในอันดับที่ 2 และ 22 ของโลก ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในมิติความสามารถในการเข้าถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลของผู้คน กลับพบว่าประเทศไทยยังมีลำดับที่ไม่ดีนัก โดยเฉพาะการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตมือถือราคาถูกลง (อันดับที่ 69) และการเข้าถึงบรอดแบนด์ราคาถูกลง (อันดับที่ 58) ผลดังกล่าวอาจเป็นอุปสรรคที่ทำให้การเข้าถึงบริการของผู้คนส่วนใหญ่ยังทำได้จำกัด และจะยิ่งทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้นในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล

ทุกอย่างเป็นการบริการ (XaaS: Everything as a Service)

จากแนวโน้มของเศรษฐกิจร่วมใช้ประโยชน์ (sharing economy) ที่เพิ่มขึ้นและแนวคิดความต้องการเป็นเจ้าของลดน้อยลง ทำให้เกิดธุรกิจการบริการเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังมีแพลตฟอร์มดิจิทัลสำเร็จรูปสำหรับการใช้ร่วมกัน สำหรับการขายส่ง การขนส่ง การให้เช่าที่พักอาศัย ฯลฯ ที่เข้ามารองรับทำให้กระแสธุรกิจการบริการมีแนวโน้มจะมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตคนไทยที่สำคัญ ได้แก่ 1) การเช่าที่อยู่อาศัยรายวันเพิ่มขึ้น แม้ยังไม่มีกฎหมายรองรับ แต่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากสถานการณ์โควิด 19 2) การบริการรถส่วนบุคคลร่วมโดยสารผ่านแอปพลิเคชันเพิ่มขึ้นในเมืองใหญ่ แม้ยังผิดกฎหมาย แต่มีแนวโน้มว่าจะมีการตรากฎหมายรองรับในอนาคต 3) ประสบการณ์ซื้อของที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะบุคคลเพิ่มขึ้น แต่ความปลอดภัยด้านข้อมูลยังต่ำ 4) เครื่องจำหน่ายสินค้าแบบพร้อมบริโภคมีมากขึ้น แต่ร้านค้าแผงลอยก็ยังมีจำนวนมาก และ 5) ความตระหนักรู้ในความปลอดภัยของอาหารเพิ่มขึ้น แต่การสืบค้นย้อนกลับข้อมูลยังมีข้อจำกัด (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, อรรถพันธ์ สารวงศ์, วัชรินทร์ ขวัญไผ่ และทัตพล วงศ์สามัคคี, 2565)

สังคมไร้เงินสด

แม้ว่าเศรษฐกิจดิจิทัล (digital economy) และสังคมไร้เงินสด (cashless society) เป็นแนวโน้มใหญ่ที่มีมาก่อนจะเกิดการแพร่ระบาดของโควิด 19 แต่โควิด 19 ได้เร่งกระบวนการเหล่านี้ให้เกิดเร็วขึ้นและแพร่หลายมากขึ้น และเกิดการพัฒนาด้านหลายด้าน เช่น เทคโนโลยีการแพทย์ การขนส่งผ่านระบบออนไลน์ การทำงานทางไกล ซึ่งอาจส่งผลดีในการปรับตัวโครงสร้างและผลิตภาพในระยะยาว ผลดังกล่าวจะผลักดันให้เศรษฐกิจดิจิทัลหมุนแรงและเร็วขึ้น (มิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2564)

ผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัล นอกเหนือจะอำนวยความสะดวกให้คนในสังคมในการชำระเงินโดยไร้เงินสดแล้ว ในอนาคตผู้คนมีแนวโน้มจะมีทางเลือกการใช้เงินได้หลากหลายรูปแบบมากขึ้น เงินที่ใช้กันแพร่หลายก็จะเป็นเงินเอกชนที่ออกโดยผู้ที่ได้รับอนุญาต ความท้าทายสำคัญคือการรักษาค่าของเงินเอกชน เนื่องจากการด้อยค่าของเงิน (debasement) จะสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งจากการกระทำของรัฐและประชาชนกันเอง หรือเมื่อประชาชนคิดว่าเงินมีค่า เงินก็สามารถคงมูลค่าต่อไปได้แม้ว่าจะไม่มีสิ่งใดหนุนหลังค่า และเมื่อประชาชนคิดว่าเงินหมดค่า เงินก็จะหมดค่าไปแม้ว่าจะมีทุนสำรองหนุนหลังอยู่อย่างเพียงพอก็ตาม (คณิศร์ แสงโชติ, 2565) จึงถือว่าเป็นแนวโน้มใหม่ที่มาพร้อมทั้งโอกาสและความเสี่ยงใหม่ของระบบการชำระในโลกยุคดิจิทัล

เทคโนโลยีดิจิทัลหล่อหลอมอัตลักษณ์ใหม่ให้คนไทย

อัตลักษณ์ของชาวดิจิทัลไทยมีแนวโน้มจะเหมือนกับอัตลักษณ์ของชาวดิจิทัลในระดับสากลหลายประการ เช่น การต้องการความรวดเร็ว ความตื่นตัวต่อข่าวสาร การออนไลน์ตลอดเวลา การมีส่วนร่วมกับสังคม มีอิสระในตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็น ยินหยัดเพื่อสิทธิของตนเอง และเปิดรับความเสมอภาคของความหลากหลายทางเพศ นอกจากนี้ ชาวดิจิทัลไทยต่างรุ่นยังมีแนวโน้มจะมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ชาวดิจิทัลรุ่นใหม่มีแนวโน้มจะเปิดใจเปิดกว้าง เปิดรับในเรื่องต่าง ๆ ได้มากกว่าชาวดิจิทัลรุ่นเก่า หรือชาวดิจิทัลรุ่นเก่าให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างความมั่นคงในชีวิตมากกว่าชาวดิจิทัลรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม ชาวดิจิทัลไทยทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ก็ยังมีอัตลักษณ์ร่วมคือการเห็นว่าเป็นผู้รู้เทคโนโลยีและรู้เท่าทันสื่อ นอกจากนี้ ชาวดิจิทัลไทยยังมีแนวโน้มจะเปลี่ยนตัวตนไปตามการใช้เทคโนโลยีโดยไม่รู้ตัวมากขึ้น เช่น เกิดความรู้สึกอยากได้อยากเป็นเหมือนคนอื่นที่แชร์บนโลกออนไลน์ การไม่สามารถการควบคุมระยะเวลาการใช้งานและการจัดการกิจกรรมอื่นในชีวิต และสมาธิสั้น เป็นต้น (จুলณี เทียนไทย และคณะ, 2563)

เทคโนโลยีดิจิทัลกระตุ้นวัฒนธรรมสว่าง (woke culture)

ในโลกที่มีการเชื่อมโยงกันสูง ข้อมูลข่าวสารมีการแบ่งปันไปอย่างรวดเร็วบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลและความรู้มหาศาลที่นำไปสู่กระแสตาสว่าง หรือที่เรียกกันว่า ไว้ก (woke-wokeism) ซึ่งเป็นการตื่นรู้จากการถูกหลอมนรวมภายใต้วาทกรรมหลักที่ป้อนข้อมูลทางเดียวมาช้านาน แต่ในยุคปัจจุบันที่อยู่ภายใต้ดิจิทัลวัตน์และโลกาวัตน์ที่ทำให้การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นทำได้ง่าย ทำให้วัฒนธรรมไว้กเป็นฐานที่จะนำไปสู่การรื้อระบบโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และชนบดั่งเดิมจนถึงฐานราก และต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่ของแนวทางความเสมอภาคและเสรีภาพอย่างสุดขีด เช่นเดียวกับในประเทศไทย วัฒนธรรมตื่นรู้ก็มีแนวโน้มเข้มข้นมากขึ้น โดยเฉพาะการเกิดกระแสการปรับโครงสร้างสถาบันหลัก ผลดังกล่าวนำไปสู่สงครามระหว่างไว้กกับอนุรักษนิยม ผลดังกล่าวชี้ให้เห็นสงครามทางวัฒนธรรมที่มีสื่อโซเชียลเป็นเครื่องมือกำลังเป็นสาเหตุของความขัดแย้งในโลกสมัยใหม่มากขึ้น (สุกัญญา สุตบรรทัด, 2566)

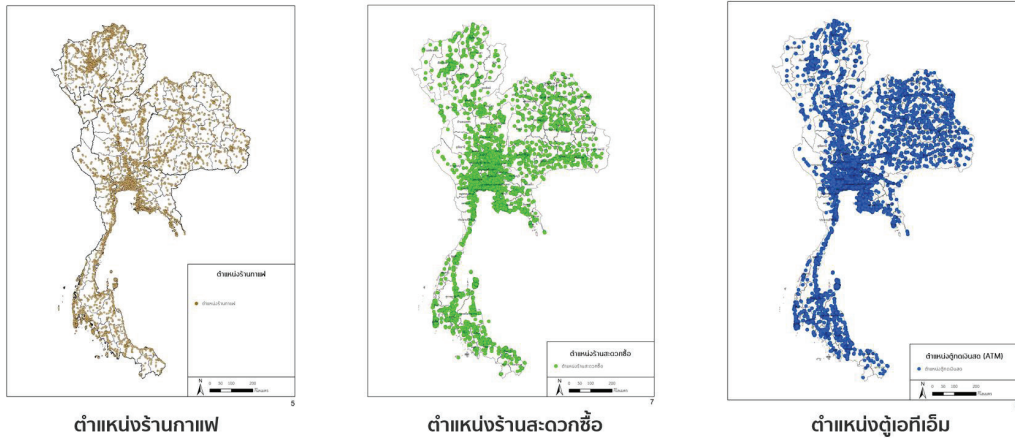
นคราภิวัตน์

นคราภิวัตน์ (urbanization) เป็นกระบวนการขยายตัวของเมืองที่เป็นแนวโน้มใหญ่ของทุกประเทศ และมีผลกระทบต่อประชาชนทั้งในรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งการมีส่วนร่วมทางการเมือง ตามความเข้าใจเดิม กระบวนการเป็นเมืองหรือนคราภิวัตน์ (urbanization) หมายถึงการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่พื้นที่เมือง จนทำให้เมืองมีประชากรจำนวนเพิ่มขึ้นและพื้นที่สิ่งปลูกสร้างขยายตัวและหนาแน่นมากขึ้น แต่ตามแนวคิดในปัจจุบัน นคราภิวัตน์เกิดขึ้นในทิศทางตรงกันข้ามได้เช่นกัน โดยรวมถึงการแผ่ขยายของความ เป็นเมืองไปยังชนบท ทั้งในการเปลี่ยนพฤติกรรมกรบริโภค การผลิตและวิถีชีวิตของ คนชนบท และการย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ชนบทของคนเมืองที่ยังคงใช้วิถีชีวิตแบบเมือง

ร้านสะดวกซื้อ ร้านกาแฟ เกทีเอ็ม คือวิถีชีวิตใหม่ของคนเมือง (ทั่วไทย)

สำหรับประเทศไทย คำนิยามของเมืองและชนบทมักใช้ตามกรอบที่กำหนดโดย หน่วยงานของภาครัฐ คือ “เมือง” หมายถึง เทศบาล รวมถึงเทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร เขตการปกครองพิเศษ (เมืองพัทยา) และกรุงเทพมหานคร หากพิจารณา ตามนิยามดังกล่าว ในปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนเมืองทั้งหมด 2,443 แห่งทั่วประเทศ การศึกษาของ**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ (2565)** ระบุว่าปรากฏการณ์นคราภิวัตน์ที่แผ่ ขยายอยู่ในปัจจุบันไม่ได้ผูกโยงกับคำว่า “เมือง” ตามความหมายเดิมอีกต่อไป หากเปลี่ยน การวัดความเป็นเมืองเป็นด้านการบริโภคและวิถีชีวิต ในความเป็นจริงก็จะพบว่าความเป็นเมือง ได้แผ่ขยายไปเกินขอบเขตพื้นที่เมืองตามมโนทัศน์เดิมและนิยามของทางการ และชี้ว่า กระบวนการเป็นเมืองของประเทศไทยนั้นแผ่ขยายไปมากกว่าสถิติข้อมูลทะเบียนราษฎร์ ในเมือง ภายใต้คำนิยามนี้ประชากรที่อยู่ในเมืองของประเทศไทยจะมีสัดส่วนประมาณ ร้อยละ 54 แต่หากใช้พฤติกรรมกรบริโภคและวิถีชีวิตแบบเมือง โดยวัดจากจำนวนประชากร ในตำบลที่มีร้านกาแฟ ร้านสะดวกซื้อ ตู้กดเงินอัตโนมัติ ระดับความเป็นเมืองของไทย จะเพิ่มไปอยู่ที่ร้อยละ 53 ร้อยละ 58 และร้อยละ 66 ตามลำดับ จะพบว่าวิถีชีวิตแบบเมือง แผ่ขยายไปถึงพื้นที่ชนบทมากขึ้น

รูปที่ 4 ตำแหน่งการกระจายตัวของการบริโภคแบบเมือง

ที่มา: อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ (2565)

ขีดสุดโต่งของเมือง เมืองโต เมืองทรง เมืองหด

หากพิจารณาเมืองตามอัตราการเปลี่ยนแปลงด้านประชากรและเศรษฐกิจ สามารถแบ่งเมืองในประเทศไทยออกเป็น 3 กลุ่มคือ เมืองโต เมืองทรง และเมืองหด ในกลุ่มเมืองโต ส่วนใหญ่เป็นเมืองที่มีชื่อเสียง มีความต่อเนื่องในการพัฒนาโดยเฉพาะ เมืองอุตสาหกรรม เมืองการค้าชายแดน และเมืองท่องเที่ยว รวมไปถึงเมืองบริเวณมหานคร กรุงเทพฯ ส่วนเมืองทรง ส่วนใหญ่เป็นเมืองขนาดกลางไปจนถึงเล็กและเป็นพื้นที่ชนบทที่อยู่ระหว่างการพัฒนา รวมทั้งยังไม่พบการพัฒนาใหม่ เช่น เมืองวังทอง เมืองปางศิลาทอง เมืองบางคล้า เป็นต้น ในขณะที่เมืองหดตัว ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เมืองขนาดเล็กและขนาดกลาง เช่น เมืองสวรรคโลก เมืองปาน เมืองงาว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในเมืองโตและเมืองทรง พบว่าการเติบโตของภาคธุรกิจและการเพิ่มของจำนวนประชากรเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่ในเมืองขนาดเล็กแม้ว่าจะมีการเติบโตของธุรกิจ แต่จำนวนประชากรกลับไม่ได้เพิ่มขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าเมืองแต่ละประเภท แม้ว่าภาคธุรกิจจะมีความพยายามแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจในเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งในแต่ละเมืองต่างก็มีโอกาสและความท้าทายที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ แต่ความพยายามด้านธุรกิจอาจไม่สามารถดึงดูดประชากรให้เพิ่มขึ้นได้เสมอไป (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2565)

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

วิกฤตสภาพภูมิอากาศจากโลกร้อนสู่โลกเดือด

ในปัจจุบันโลกกำลังก้าวเข้าสู่ “ยุคโลกเดือด” (global boiling) โดยองค์การสหประชาชาติได้เตือนถึงวิกฤตสภาพภูมิอากาศใหม่และชี้ว่าในเดือนกรกฎาคม ปี 2566 ที่ผ่านมามีเป็นเดือนที่ร้อนที่สุดในโลกเป็นประวัติการณ์ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2566) โดยในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) มีแนวโน้มความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในภาคเกษตรที่มีความอ่อนไหวมากต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไม่ว่าจะเป็นกรณีที่แห้งแล้งขึ้นหรือชื้นขึ้นจะส่งผลให้การเติบโตของผลผลิตภาคการเกษตรลดลง ราคาสินค้าที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตรจะได้รับแรงกดดันทางด้านราคาจากอุปทานของสินค้าเกษตรที่ลดลง เช่น ทำให้ดัชนีราคาในหมวดผักเพิ่มขึ้น ส่งผลกระทบต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจและอัตราเงินเฟ้อจะมีขนาดใหญ่ขึ้นและยาวนานขึ้น เมื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีความรุนแรง (สุพริศร์ สุวรรณิก, 2565) นอกจากนี้ สภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันยังมีผลต่อความเปราะบางของภาคการประมงไทยอีกด้วย เนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง รวมถึงความยากในการคาดการณ์สภาพอากาศในการออกเรือ (**กุลภา กุลดิลก, อัจฉรา ปทุมนากุล, ณัฐพล พจนานประเสริฐ, วิสสาข์ สุชาติ และณัฐฐิภาห์ เหมภัทรสุวรรณ, 2566**)

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่รุนแรงและถี่มากขึ้นยังทำให้ความเสี่ยงในประเทศไทยเพิ่มขึ้นนับตั้งแต่ น้ำท่วม น้ำแล้งและระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น จะยิ่งทำให้ความเสี่ยงที่มีอยู่เดิมขยายตัวมากขึ้นและเกิดความเสี่ยงใหม่ต่อระบบของมนุษย์และธรรมชาติ ความเสี่ยงมีการกระจายตัวอย่างไม่สม่ำเสมอและมากขึ้นในแง่ที่ทำให้เกิดผลเสียต่อมนุษย์ ซึ่งมีนัยสำคัญในด้านความขัดแย้งด้านทรัพยากรพื้นฐาน คือ น้ำ พลังงานและอาหาร เนื่องจากผลกระทบของภูมิอากาศที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่จะมีความไม่แน่นอนสูง ซึ่งจะทำให้การเจรจาต่อรองและการจัดสรรทรัพยากรที่จำกัดระหว่างกลุ่มคนและพื้นที่ต่างๆ เป็นไปได้ยากมากขึ้น (**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2566ก**)

ความไร้ประสิทธิภาพในการจัดการขยะมีส่วนเร่งภาวะโลกร้อนโลกเดือด

การจัดการขยะที่ไร้ประสิทธิภาพยังเป็นสาเหตุหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น การจัดการขยะโดยการเทกองรวมในบ่อ การฝังกลบ หรือการเผา ส่งผลโดยตรงต่อระบบนิเวศ ในปี 2562 ในประเทศไทยมีสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยชุมชนทั้งของรัฐและเอกชนที่เปิดดำเนินงานทั้งหมด 2,666 แห่ง แต่มีสถานที่กำจัดขยะที่ไม่ถูกต้องคิดเป็นร้อยละ 84.66 ของสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยชุมชนทั้งหมด ซึ่งมีทั้งการเทกองขยะ การเผากลางแจ้ง รวมไปถึงการเผาในเตาเผาที่ไม่มีระบบบำบัดมลพิษทางอากาศ (**ฤทธิภัฏ**)

กัลยาณภัทรศิษฏ์ และปเนต มโนมัยวิบูลย์, 2565) การจัดการที่ผิดวิธีเหล่านี้ก่อให้เกิดการปล่อยก๊าซมีเทน ก๊าซเอทีลิน ซึ่งเป็นก๊าซเรือนกระจกสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

การจัดการสถานที่กำจัดขยะในประเทศไทยมีปัญหาที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ ขาดระบบและกลไกในการควบคุมสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพ ขาดหลักเกณฑ์ในการควบคุมสถานที่กำจัดขยะ ปัญหากระบวนการตรวจสอบและลงโทษผู้กระทำความผิด และปัญหาอื่น ๆ ซึ่งเป็นปัญหาการจัดการขยะอื่นแต่ส่งผลต่อการจัดการสถานที่กำจัดขยะด้วย **(สุทธิภักดิ์ กัลยาณภัทรศิษฏ์ และปเนต มโนมัยวิบูลย์, 2565)** ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ขนาดเล็กหลายพันแห่งก็ยังไม่มีการให้บริการเก็บขนขยะในพื้นที่และไม่มีบุคลากรที่รับผิดชอบโดยตรง รวมถึงปัญหาของ อปท. ในการทำงานกับระบบสารสนเทศด้านการจัดการขยะมูลฝอย (มฝ.) **(เขมชาติ เขมาวุฒานนท์, ปเนต มโนมัยวิบูลย์ และอนันต์ อึ้งวณิชยพันธ์, 2565)** สะท้อนถึงข้อจำกัดของนโยบาย “ตัดเลื้อโหล” ที่ไม่ได้คำนึงถึงระดับการจัดการขยะที่แตกต่างกันของ อปท.

ในภาคการท่องเที่ยวก็ถือเป็นอีกหนึ่งภาคเศรษฐกิจที่มีการสร้างขยะและการปล่อยก๊าซเรือนกระจก โดยเฉพาะสถานประกอบการที่พักประเภทโรงแรม อย่างไรก็ตามโรงแรมหลายแห่งมีแนวโน้มจะมุ่งสู่การเป็นโรงแรมสีเขียว (green hotel) โดยมีการจัดการขยะและของเสียมากขึ้น เช่น การนำเสียที่บำบัดแล้วมาใช้ใหม่ การคัดแยกขยะ การทำปุ๋ยจากขยะอินทรีย์ เป็นต้น รวมถึงการมุ่งลดการใช้ไฟฟ้า ซึ่งการใช้ไฟฟ้าถือว่าเป็นแหล่งปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่สำคัญในกลุ่มธุรกิจที่พักแรม (มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 88-95) ผลดังกล่าวยังจะช่วยให้ภาคธุรกิจสามารถลดต้นทุนการดำเนินงาน เพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าและบริการ และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม (responsible tourism) มากขึ้น **(อัครพงศ์ อันทอง, กันต์สินี กันทะวงศ์วาร, กิรติ ตระการศิริวานิช, พรธณนิภา ดอกไม้งาม และกิตติ์ธัญญา เครือโลมา, 2566)**

สังคมสูงวัย

ในปัจจุบัน โลกมีผู้สูงอายุประมาณ 1 พันล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 10 และประเทศในแถบยุโรปส่วนใหญ่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว ตามมาด้วยประเทศในเอเชีย ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สิงคโปร์ รวมถึงไทย ในภูมิภาคอาเซียนมีประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปประมาณร้อยละ 11 โดยญี่ปุ่นเป็นประเทศแรก ๆ ที่ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยและมีสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุมากที่สุดในโลก ปัจจุบันญี่ปุ่นมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปอยู่มากกว่าร้อยละ 20 และเป็นสังคมผู้สูงอายุนับสูงสุดยอด ในขณะที่ประเทศไทยก็ได้ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ในปี 2565 โดยมีจำนวนผู้สูงอายุอยู่ประมาณร้อยละ 20 และประเทศไทย

จะกลายเป็นสังคมสูงอายุระดับสุดยอดเช่นเดียวกับญี่ปุ่นที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 28 ในปี 2574 (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2564)

ประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายด้านประชากรที่รุนแรง ซึ่งจะมีผลทำให้ผลิตภาพการผลิต (productivity) ของแรงงานและการลงทุนลดลง และจะมีผลต่อเนื่องทำให้อัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ชะลอตัวลงกว่านี้ การสูงวัยในประเทศไทยยังมีอัตราเร็วที่สุดในโลก ประกอบกับประชากรสูงวัยของไทยมีระดับรายได้ที่ต่ำ ทำให้มีความจำเป็นในการจัดหาเงินบำนาญและการสนับสนุนด้านการรักษาพยาบาลเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจจะเบียดเบียนงบประมาณเพื่อการพัฒนาและการลงทุนด้านอื่นของประเทศ (OECD, 2017)

โควิด 19

การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 เป็นเหตุไม่คาดฝันที่เกิดขึ้นและสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับประเทศไทยและทั่วโลกอย่างใหญ่หลวง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายระดับและทุกมิติของชีวิตและส่งผลกระทบต่อวงกว้าง สำหรับประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบอย่างหนัก ในภาพรวมเชิงเศรษฐกิจพบว่า ไทยเสียหายสูงสุดในอาเซียน (มิ่งสรรพ ขาวสอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี, 2565) เพราะการระบาดของโควิด 19 ทำให้จำเป็นต้องงดการติดต่อและการเดินทางระหว่างประเทศและภายในประเทศ ต้องงดกิจกรรมที่มีการรวมกลุ่มคนในสังคม ดังนั้น ประเทศที่เปิดต่อการค้าการลงทุน การเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศอย่างมากดังกรณีประเทศไทยจึงประสบความสูญเสียอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการท่องเที่ยว การแพร่ระบาดของโควิด 19 ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของประเทศไทยหดตัวลงถึงร้อยละ 6.1 ซึ่งสูงที่สุดในอาเซียนในปี 2563

โควิด 19 เผยให้เห็นถึงความเปราะบางของชีวิตคนไทย

ธนาคารโลก (2564) ในประเทศไทย ได้สำรวจผลกระทบของโควิด 19 ต่อครัวเรือนในประเทศไทย โดยการสำรวจข้อมูลเชิงลึกแบบเร่งด่วนทางโทรศัพท์ โดยสัมภาษณ์ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป จำนวน 2,000 คน พบว่า การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ส่งผลกระทบต่อครัวเรือนไทยที่สำคัญ คือ รายได้ครัวเรือนลดลง โดยครัวเรือนกว่าร้อยละ 70 ประสบปัญหารายได้ลดน้อยลง แม้การจ้างงานในแถบชนบทจะเพิ่มสูงขึ้น แต่ครัวเรือนในแถบชนบทและกลุ่มผู้มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ก็ยังคงเผชิญกับปัญหารายได้ลดน้อยลงเช่นกัน นอกจากนี้ ผู้คนกว่าครึ่งทั้งที่ทำงานในภาคการเกษตรและนอกภาคเกษตรสูญเสียรายได้กว่ากึ่งหนึ่ง ผลดังกล่าวทำให้ครัวเรือนจำต้องลดการบริโภคอาหารและสิ่งอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ตามไปด้วย

โควิด 19 ยังก่อให้เกิดต้นทุนด้านสุขภาพ จากการศึกษาของ **อัญชลี เพิ่มสุวรรณ, ปิยะลักษณ์ พุทวงศ์, กันต์สินี กันทะวงศ์วาร, วรลักษณ์ ทิมะกลัส และจิรวิชญ์ ยาดิ (2564)** ได้ประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากค่าความเต็มใจจ่ายเพื่อหลีกเลี่ยงการเจ็บป่วยจากโรคโควิด 19 เท่ากับ 1,152.80 บาทต่อคนต่อปี โดยมูลค่าต้นทุนด้านสุขภาพของประชาชนอายุ 25-50 ปีในช่วงเวลา 20 ปี ของจังหวัดเชียงใหม่ในกรณีของโรคโควิด 19 มีมูลค่าอยู่ระหว่าง 11,002-12,243 ล้านบาท นอกจากนี้ โควิด 19 ยังก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจที่ลากยาวและรุนแรงสำหรับคนบางกลุ่ม โดยเฉพาะในประชาชนกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมมากกว่ากลุ่มอื่นตั้งแต่ระลอกแรก โดยส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้หารายได้หลักในครอบครัวกลุ่มเปราะบางมักทำงานนอกระบบ ขาดความมั่นคงของการทำงานและรายได้เป็นปกติอยู่แล้วก่อนเกิดการระบาด จึงมักเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ถูกกระทบแรงในแง่การสูญเสียรายได้ (สมชัย จิตสุชน, 2564)

ประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้านการศึกษาลดลง

จากการสำรวจของธนาคารโลก (2564) ในประเทศไทย การระบาดของโควิด 19 ยังคงสร้างประเด็นท้าทายแก่การศึกษา ครั้วเรือนที่ให้สัมภาษณ์ร้อยละ 90 มีบุตรหลานในวัยเรียนซึ่งเข้าเรียนช่วงภาคการศึกษาที่ผ่านมา ครึ่งหนึ่งเข้าเรียนในระบบผสม ในขณะที่อีกร้อยละ 25 เข้าเรียนในชั้นเรียนจริงตามปกติ ข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่งก็คือ ครั้วเรือนชนบท ครั้วเรือนที่มีรายได้ต่ำ และครั้วเรือนที่อาศัยอยู่ในภาคใต้มีสัดส่วนบุตรหลานที่เข้าเรียนในภาคการศึกษาที่ผ่านมาค่อนข้างต่ำ ครั้วเรือนเหล่านี้ต่างกล่าวว่ามีกังวลเรื่องความเสี่ยงที่จะติดเชื้อไวรัส การขาดแคลนทุนทรัพย์ และความไม่พร้อมของโรงเรียนเป็นสาเหตุหลักที่ตนยังไม่อยากส่งบุตรหลานกลับเข้าเรียน

ผลกระทบจากการเรียนในช่วงสถานการณ์โควิด 19 ยังพบอีกว่านักเรียนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบเชิงลบเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะการเรียนในสายอาชีพศึกษาที่มีรูปแบบการเรียนรู้นั้นไปที่การลงมือปฏิบัติในพื้นที่จริง จึงทำให้นักเรียนไม่สามารถเข้ามาเรียนที่โรงเรียนได้และต้องปรับไปเรียนผ่านระบบออนไลน์แทน ทำให้นักเรียนไม่ได้รับการฝึกฝนทักษะและความรู้อย่างเต็มที่ นักเรียนไม่มีแรงจูงใจในการเรียน และยังมีปัญหาอุปสรรคด้านความไม่พร้อมของอุปกรณ์การเรียนที่นักเรียนจำเป็นต้องใช้ในการเรียนออนไลน์ เช่น คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต (**จุลณี เทียนไทย และกุลกนิษฐ์ สุธรรมชัย, 2564**) นอกจากนี้ ผลของการเรียนออนไลน์ยังทำให้ผู้เรียนเกิดความเครียด วิตกกังวล และภาวะซึมเศร้าจากการเรียนมากขึ้น ทั้งเรื่องผลการศึกษา ต้นทุนในการเรียนออนไลน์ และสภาพแวดล้อมในการเรียน จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่าปกติ (**ณัฐพล อนันต์ธนสาร, 2565**)

พิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอยู่บนโลกออนไลน์มากขึ้น

ในช่วงโควิด 19 สถาบันสงฆ์ได้ปรับปรุงบทบาทของวัดโดยใช้เทคโนโลยีออนไลน์ เช่น มีการเวียนเทียนและแสดงพระธรรมเทศนาออนไลน์ การให้คำปรึกษาหรือคลินิกธรรมะ 24 ชั่วโมงออนไลน์ นอกจากนี้ โควิด 19 อาจจะทำให้วัฒนธรรมเดิมเกี่ยวกับการตายเปลี่ยนไป เช่น การจัดการศพผู้ตาย ซึ่งหากญาติของใครเสียชีวิตด้วยโควิด 19 ก็ต้องจัดการงานศพอย่างเร่งรัด ต้องลดทอนประเพณีการจัดการงานศพไป แม้ผู้ตายจะไม่ใช่ผู้ติดเชื้อ การรักษาระยะห่างทางสังคมทำให้ไม่สามารถจัดงานศพตามประเพณีนิยมได้ หากปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นซ้ำซากก็จะเป็นผลลากยาวและอาจส่งผลถึงวัฒนธรรมในระยะยาว เพราะถ้าวัดเป็นที่พึ่งสุดท้ายไม่ได้แล้ว ก็อาจจะเป็นโอกาสที่ภาคเอกชนจะก้าวเข้ามาทำมาปณสถานและจัดพิธีศพออนไลน์แทน (ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563)

ชุมชนลดการพึ่งพาเมืองหลวง

ผลจากการปิดเมืองและการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปรากฏการณ์แรงงานคืนถิ่น แรงงานส่วนใหญ่ย้ายออกจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑลและเมืองท่องเที่ยวหลัก แรงงานถึงประมาณ 2 ล้านคนคืนถิ่นอาจเป็นคำตอบของการสร้างทางเลือกใหม่ของการผลิตเกษตร หากคนกลุ่มนี้ยินดีใช้ความรู้และประสบการณ์ในเมืองหลวงมาประยุกต์ใช้และปรับปรุงภาคเกษตรให้มีผลิตภาพที่ดีขึ้น (เสาวณี จันทะพงษ์ และวริศ ทัศนสุนทรวงศ์, 2564)

การศึกษาของปัญญาวิชญ์ เศรษฐ์สมบูรณ์, ศิรินัดดา ปรีชา และอภิญา ศรีรัตน์ (2566) ชี้ว่าหลังเกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 แรงงานอีสานย้ายกลับภูมิลำเนาอย่างต่อเนื่อง แรงงานอีสานรุ่นใหม่บางส่วนได้เริ่มพัฒนาอาชีพใหม่ในท้องถิ่น โดยเฉพาะการใช้การตลาดดิจิทัล (digital marketing) ผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยเอื้อต่อการทำธุรกิจทั้งในภาคบริการ เช่น การเปิดร้านคาเฟ่ การเปิดร้านอาหาร การทำธุรกิจส่งอาหาร และในภาคการค้า เช่น การขายสินค้าออนไลน์ ธุรกิจคลังเก็บสินค้า ธุรกิจการขนส่ง เป็นต้น รวมถึงแรงงานอีสานรุ่นใหม่ยังมีโอกาสจากการต่อยอดอาชีพเดิมในท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการต่อยอดจากพื้นฐานเดิมในภาคเกษตรกรรมและนำเทคโนโลยีทางการเกษตรมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต เช่น การปลูกผักในโรงเรือน การปลูกหญ้าเนเปียร์ และเลี้ยงไส้เดือนโดยใช้มูลสัตว์เพื่อต่อยอดธุรกิจเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่า เป็นต้น

แรงงานคืนถิ่นเหล่านี้มีแนวโน้มจะเป็นผู้เริ่มต้นทำสิ่งใหม่ด้วยตนเองจากการลองผิดลองถูกจนสำเร็จ โดยอาศัยประสบการณ์และความรู้ที่ได้สั่งสมมาจากภายนอกชุมชน และทุนทรัพย์ส่วนตัวมาสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนและกลายเป็นคนพื้นถิ่น คนพื้นถิ่นมีแนวทางพัฒนาชุมชนโดยใช้แนวคิดการทำธุรกิจประกอบการเพื่อสังคม (social enterprise) ที่เน้นการพัฒนาคนนวัตกรรมเพื่อสังคมผ่านกระบวนการต่าง ๆ ทั้งการหาทุนสนับสนุนจาก

ภายนอกเพื่อทดลองโจทย์ปัญหาของชุมชน การประสานความร่วมมือและความรู้ระหว่างคนต่างรุ่นในชุมชน การพัฒนาแบบจำลองธุรกิจชุมชนและการพัฒนาแบรนด์ จะนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน รวมถึงทำให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายการอยู่รวมหมู่ เกิดเป็นชุมชนพึ่งพาตนเอง สามารถปรับเปลี่ยนและยืดหยุ่นได้จากการดำเนินการเองโดยชุมชน และมีความสามารถในการรับมือกับความเสี่ยงในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น (อรรถพันธ์ สารวงศ์, 2566) สามารถอ่านเรื่องราวของคนพื้นถิ่นภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 เพิ่มเติมได้ในบทที่ 9

โควิด 19 คับชีวิตธรรมชาติ แต่แนวทางพัฒนาท่องเที่ยวไทยไม่ต่างไปจากเดิม

การระบาดของโควิด 19 ถือเป็นการ set zero ภาคการท่องเที่ยวไทย โดยเฉพาะการฟื้นตัวของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวในช่วงที่มีการล็อกดาวน์ และจำกัดการเดินทางทั้งของประชาชนและนักท่องเที่ยว ผลดังกล่าวทำให้ปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกลดลง ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์ทะเล ปะการัง เป็นต้น ได้รับการฟื้นฟูหลังจากที่มีการปิดอุทยานแห่งชาติ ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศได้รับการฟื้นตัว พืชพันธุ์ไม้และสัตว์หายากกลับมาเติบโตอย่างรวดเร็วและปรากฏให้เห็นมากขึ้น นอกจากนี้ ทรัพยากรทางทะเลฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัดในระยะสั้น โดยเฉพาะปะการังและหญ้าทะเล (ประมณฑ์ กาญจนพิมลกุล และกรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์, 2563) ในช่วงโควิด 19 ภาคท่องเที่ยวหันมาวิเคราะห์วิพากษ์เส้นทางการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เป็นการถลุงทรัพยากรธรรมชาติและมองหาทางแก้ไขเพื่อมุ่งสู่เส้นทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมากขึ้น แต่เมื่อโควิด 19 ซาลงรัฐบาลก็ตั้งเป้าให้จำนวนนักท่องเที่ยวกลับมาเป็น 40 ล้านคนเท่ากับปี 2562 ในอนาคตอันใกล้ และตั้งเป้าจำนวน 80 ล้านคนในปี 2570 สะท้อนทัศนคติการวางกลยุทธ์การท่องเที่ยวที่ยังคงเน้นในเชิงปริมาณ

สรุป

ชีวิตคนไทยอยู่ภายใต้โครงสร้างที่มีความไม่แน่นอนมากขึ้น โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์บนแพลตฟอร์มดิจิทัลและโครงสร้างเศรษฐกิจที่แนวทางการพัฒนาแบบเดิมเริ่มไม่เหมาะสม ทำให้ประเทศไทยต้องกลับมาทบทวนแนวทางการดำเนินแนวทางการพัฒนาประเทศ ทั้งในแง่การค้าที่มีความซับซ้อนและมีพลวัตสูง ซึ่งจำเป็นต้องทบทวนนโยบายการค้าระหว่างประเทศเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้า การลดการพึ่งพาภายนอกและสร้างความสามารถในการแข่งขันที่โดดเด่นมากขึ้น การเพิ่มโอกาสในการทำงานและตลาดให้กว้างด้วยแพลตฟอร์มและดิจิทัลและส่งเสริมโอกาสจากการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น และการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้ทุกคนเท่าเทียมกันและลดความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะ

34

การส่งเสริมบทบาทของคนรุ่นใหม่ในการร่วมกันขับเคลื่อนเศรษฐกิจและหาทางออกร่วมกัน ในการแก้โจทย์ปัญหาของประเทศที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น เพื่อให้คนรุ่นใหม่ใช้ศักยภาพตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนไป ลดการกระจุกตัวทาง เศรษฐกิจ เกิดระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้ใช้เทคโนโลยีมากขึ้น เช่น การทำเกษตรอัจฉริยะ ธุรกิจ อีคอมเมิร์ซ เป็นต้น รวมถึงส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจไทยมีตาข่ายความคุ้มครอง (safety net) เพื่อให้คนรุ่นใหม่กล้าแสวงหาโอกาสในสถานการณ์ที่โลกมีความไม่แน่นอนสูง ■

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตคนเมือง

ผลจากแนวโน้มสำคัญทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ที่เชื่อมโยงการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การศึกษาและการถ่ายโอนความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ รวมถึงกระแสดิจิทัลวัตน์ที่ทำให้เทคโนโลยีดิจิทัลกลายเป็นหนึ่งในปัจจัยพื้นฐานในการใช้ชีวิตของคนไทย ปัจจัยเหล่านี้ทำให้วิถีการดำรงชีวิตของคนไทยมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในแทบทุกมิติ ทั้งการบริโภค การสื่อสาร การคิดสร้างสรรค์ การให้คุณค่ากับเสรีภาพ ความเสมอภาคและจิตสาธารณะ รวมถึงความเชื่อและค่านิยม ผลจากความเชื่อมโยงทั้งทางกายภาพและโลกออนไลน์ที่มีมากขึ้นย่อมก่อให้เกิดทั้งโอกาสในการยกระดับคุณภาพชีวิต ขณะเดียวกันก็ยังคงมีความน่ากังวลจากผลกระทบเชิงลบที่อาจเกิดขึ้น

ในบทนี้จะนำเสนอแนวโน้มชีวิตคนไทยในปัจจุบันและแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ของกิจกรรมพื้นฐานในชีวิตจำนวน 3 มิติ จาก 5 มิติ (5 C) ได้แก่ การบริโภค (consumption) การสื่อสาร (communication) และการสร้างสรรค์ (creativity) ส่วนอีก 2 มิติ คือ เสรีภาพและควบคุม (control) และจิตสาธารณะ (care) จะนำเสนอในบทที่ 5 ร่วมกับมิติด้านคุณค่าและคุณธรรม

วิถีการบริโภคของคนเมือง

โดยทั่วไปแล้ว นักเศรษฐศาสตร์จะใช้ค่าใช้จ่ายในการบริโภคเป็นตัวชี้วัดความอยู่ดีกินดีของครัวเรือน ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่บ่งชี้ได้ชัดกว่าด้านรายได้ เนื่องจากรายได้อาจจะไม่ได้นำไปสู่การบริโภคทั้งหมดก็ได้ การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเมื่อปรับอัตราเงินเฟ้อแล้ว ในช่วง 9 ปีระหว่างปี 2554-2562 พบว่า ครัวเรือนไทยมีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูงขึ้นมาก ระหว่างช่วง 5 ปีแรก กล่าวคือมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นร้อยละ 15.91 แต่ในช่วง 4 ปีถัดมากลับมีการเปลี่ยนแปลงร้อยละ -5.24 อย่างไรก็ตาม ในช่วง 4 ปีหลัง กลุ่มที่ยังมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นได้แก่ กลุ่มครัวเรือนผู้พิการ กลุ่มครัวเรือนแห่งกลางและกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นต้น แต่ก็เพิ่มขึ้นไม่สูงนักอยู่ในอัตราระหว่างร้อยละ 2-3 (อนัสปรีย์ ไชยวรรณ และสุพรรณิกา ลือชารัศมี, 2564)

คนไทยใช้จ่ายเพื่ออุปโภคบริโภคเกือบทั้งหมด

จากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี 2565 พบว่า ครัวเรือนไทยมีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นเฉลี่ยเดือนละ 22,372 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ร้อยละ 87 เป็นการใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค โดยในค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคเป็นค่าอาหารและเครื่องดื่มถึงร้อยละ 35.8 รองลงมาเป็นค่าที่อยู่อาศัยคิดเป็นร้อยละ 20.7 และค่ายานพาหนะและการเดินทาง คิดเป็นร้อยละ 17.2 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) ดังนั้น การใช้จ่ายเกือบทั้งหมดของครัวเรือนไทยเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อของใช้ในชีวิตประจำวัน การอยู่อาศัย และการเดินทาง นอกจากนี้ ในช่วงปี 2558-2562 ค่าใช้จ่ายหมวดอาหาร (ร้อยละ 27) หมวดสาธารณสุข (ร้อยละ 4) และการศึกษา (ร้อยละ 1.4) และหมวดอภายมุข (ร้อยละ 2) ค่อนข้างจะคงที่ ในขณะที่ค่ารักษาพยาบาลลดลงจากร้อยละ 1.8 เป็นร้อยละ 1.0 เนื่องจากสวัสดิการของรัฐที่ดีขึ้น ส่วนด้านค่าใช้จ่ายด้านการสื่อสารและอินเทอร์เน็ตค่อนข้างคงที่ (ร้อยละ 3.3) (อนัสปรีย์ ไชยวรรณ และสุพรรณิกา ลือชารัศมี, 2564)

คนไทยออมน้อยและออมไม่พอสำหรับดูแลตนเองเมื่อสูงวัย

แม้สังคมไทยจะเข้าสู่สังคมสูงวัยแล้ว แต่คนไทยยังมีความพร้อมค่อนข้างต่ำ ครัวเรือนไทยมากกว่าร้อยละ 30 มีแนวโน้มจะมีความเปราะบางหรือความเสี่ยงอันเป็นผลจากการออมน้อยเกินไป กล่าวคือมีสัดส่วนการออมต่อรายได้ของครัวเรือนน้อยกว่าร้อยละ 5 ของรายได้ และครัวเรือนจำนวนหนึ่งไม่สามารถออมหรือมีการออมติดลบอีกด้วย ประกอบกับครัวเรือนส่วนใหญ่ยังก่อนนี้เพื่อการบริโภค (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ, 2564)

นอกจากนี้ ดัชนีความพร้อมเพื่อการเกษียณ (national retirement readiness Index - NRRI) ยังชี้ให้เห็นว่าในภาพรวมของทั้งประเทศ มีคนไทยที่มีความพร้อมด้านการเงินหรือพร้อมเกษียณต่ำกว่าร้อยละ 40 ในขณะที่คนมีความพร้อมด้านสุขภาพมีอยู่ในระดับที่สูง

กว่ามิติด้านการเงิน สะท้อนว่าความมั่นคงทางการเงินและความมั่นคงด้านคุณภาพชีวิตของคนไทยยังไม่สมดุลกัน นอกจากนี้ หากคนสูงวัยหลังเกษียณมีเงิน 3 ล้านบาทต่อคน จะสามารถนำเงินมาใช้จ่ายต่อเดือนในระดับ 6,000-7,000 บาท ไปอีก 35 ปี (ไม่ได้คำนึงถึงเงินเฟ้อ) ก็นับว่าไม่เพียงพอ เพราะปัจจุบันมีการใช้จ่ายกันที่ระดับ 10,000 บาทต่อเดือนแล้ว (พรอนงค์ บุชราตระกูล และคณะ, 2564)

หนี้ครัวเรือนจุดรั้งการบริโภคของครัวเรือนไทย

ในปี 2566 (ไตรมาส 1) คนไทยมีหนี้ครัวเรือนอยู่ที่ 16 ล้านล้านบาท และมีสัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) คิดเป็นร้อยละ 90.6 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2566) และเมื่อพิจารณากลุ่มครัวเรือนที่มีหนี้สิน (ร้อยละ 51.5 ของครัวเรือนไทยทั้งหมด) พบว่า ครัวเรือนไทยมีหนี้สินเฉลี่ย 205,679 บาทต่อครัวเรือน และหนี้สินส่วนใหญ่ก็เป็นการก่อหนี้เพื่อใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะหนี้เพื่อการใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค (ร้อยละ 38.0) และหนี้เพื่อการซื้อ เช่าบ้านและ/หรือที่ดิน (ร้อยละ 35.9) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564) อย่างไรก็ตาม การก่อหนี้ของครัวเรือนไทยมีแนวโน้มจะเป็นปัญหาที่น่ากังวลและเป็นปัจจัยจุดรั้งการบริโภคของครัวเรือนและการเติบโตของเศรษฐกิจ

สถานการณ์โควิด 19 ยังตอกย้ำให้สถานการณ์การเป็นหนี้ของคนไทยเลวลง จากการศึกษาของธนาคารแห่งประเทศไทย พบว่าครัวเรือนไทยมีสัดส่วนภาระหนี้ที่ต้องผ่อนชำระเทียบกับรายได้ต่อเดือน (debt service ratio: DSR)¹ โดยเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ก่อนโควิด 19 อยู่ใกล้จุดวิกฤตที่ระดับร้อยละ 30 หากสัดส่วนนี้เพิ่มขึ้นเกินกว่าร้อยละ 30 ซึ่งเป็นจุดวกกลับ (turning point) จะทำให้การก่อหนี้เปลี่ยนบทบาทจากการกระตุ้นกลายเป็นการจุดรั้งการบริโภค อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตโควิด 19 เศรษฐกิจไทยถูกกระทบรุนแรง รายได้ครัวเรือนลดลงไปอย่างมาก ครัวเรือนจำเป็นต้องกู้ยืมมากขึ้นเพื่อรักษากำลังซื้อและระดับการบริโภค ส่งผลให้สัดส่วนภาระหนี้ต่อรายได้โดยเฉลี่ยจึงปรับตัวเพิ่มขึ้นเร็วเกินระดับร้อยละ 30 จนทำให้ภาระหนี้จะกลายเป็นปัจจัยจุดรั้งการบริโภคและการฟื้นตัวของเศรษฐกิจในอนาคต (รชต ตั้งนรารัชชกิจ, 2565) นอกจากนี้ ในกลุ่มนักศึกษาที่มีแนวโน้มจะเป็นหนี้เร็วขึ้น แต่ส่วนใหญ่จะเป็นหนี้ที่เกิดขึ้นจากค่าเล่าเรียน ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และค่าที่พักอาศัย (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2565)

1 ภาระหนี้ที่ต้องผ่อนชำระเทียบกับรายได้ต่อเดือน สะท้อนความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือน หากตัวเลขปรับเพิ่มขึ้นสูงจนเกินไป แปลว่ามีภาระหนี้สูงมากเมื่อเทียบกับรายได้ ครัวเรือนที่มีแนวโน้มจะปรับตัวด้วยการลดการบริโภคหรือผัดผ่อนชำระหนี้ ตัวเลขนี้ ถือเป็นเครื่องชี้วัดสำคัญตัวหนึ่งในการติดตามแนวโน้มการบริโภคและแนวโน้มการผลิตชำระหนี้

แม้ออมต่ำและหนีสูง แต่คนไทยก็กลัวที่จะเสี่ยงโชค

คนไทยเข้าสู่เส้นทางการพนันมากขึ้น ในปี 2564 คนไทยเล่นการพนันถึงร้อยละ 60 หรือประมาณ 32.33 ล้านคน เพิ่มขึ้นประมาณ 1.9 ล้านคนเมื่อเปรียบเทียบกับปี 2562 และในปี 2564 มีจำนวนผู้ที่เล่นพนันครั้งแรกหรือเรียกว่า “นักพนันหน้าใหม่” เกือบ 8 แสนคน ทั้ง ๆ ที่เป็นช่วงการแพร่ระบาดของโควิด 19 โดยทุกเพศและทุกวัยมีสัดส่วนคนเล่นการพนันเพิ่มขึ้น และมีวงเงินหมุนเวียนสูงถึง 29,155 ล้านบาท (ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2564) ส่วนการพนันยอदनียมยังเป็นสลากกินแบ่งรัฐบาลและหวยใต้ดิน ซึ่งมีการซื้อขายผ่านช่องทางออนไลน์มากขึ้น นอกจากนี้ การเล่นหวยต่างประเทศก็เพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจนโดยเฉพาะ หวยลาวและหวยเวียดนาม (ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2565) ในขณะที่เส้นทางการลงทุนพบว่าในปี 2564 มีจำนวนนักลงทุนเปิดบัญชีเพียง 3.10 ล้านคน (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2564)

นอกจากนี้ การใช้จ่ายด้านการพนันของครัวเรือนยากจนในช่วงระยะปี 2558-2562 ก็มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นมากกว่าครัวเรือนไม่ยากจนมาก ในขณะที่การใช้จ่ายในการเล่นการพนันโดยเฉลี่ยระหว่างครัวเรือนที่ยากจนและครัวเรือนที่ไม่ยากจนไม่ได้แตกต่างกันมากนัก (อนัสปรีย์ ไชยวรรณ และสุพรรณิภา ลือชาศรี, 2566) แสดงให้เห็นว่าคนจนมีอัตราส่วนค่าใช้จ่ายในการเล่นพนันต่อรายได้สูงกว่าคนรวย ส่วนในกลุ่มนักศึกษาที่พบว่ามีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมการเป็นหนี้นี้จากการพนันมากขึ้น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มหรือพื้นที่ ได้แก่ หนี้นายก หนี้นักบอล โดยการเล่นพนันภายในครัวเรือนยังมีอิทธิพลต่อวิถีการใช้จ่ายของนักศึกษาอีกด้วย (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2565)

คนไทยมองหวยเป็นการลงทุน

แม้ว่าคนไทยส่วนใหญ่เก็บออมเงินไว้ในบัญชีเงินฝากเป็นหลัก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับระดับภูมิภาค พบว่าคนไทยลงทุนในทองคำและหวยสูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สันติธาร เสถียรไทย, 2565) ชาวบ้านมักมองเฉพาะผลลัพธ์จากลงทุนในหวยโดยกล่าวขานถึงความโชคดี แต่ไม่ได้คำนึงถึงเงินลงทุนในแต่ละงวดที่ต้องซื้อไม่ต่ำกว่าสามพันบาทกว่าจะได้เป็นคนโชคดีคนนั้น ถึงแม้การซื้อหวยจะมีความเสี่ยงสูง แต่ชาวบ้านก็พร้อมที่จะเสี่ยง ด้วยวิถีชีวิตที่อยู่กับความเสี่ยง โดยเฉพาะความเสี่ยงในภาคเกษตรที่ผลผลิตมีความไม่แน่นอนและส่งผลกระทบต่อรายได้ (พงศกร สงวนศักดิ์ และปลายฟ้า นามไพร, 2565)

นอกจากนี้ คนไทยยังเห็นว่า “การซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาลไม่ถือว่าเป็นการพนัน” แต่กลับมองว่า “การซื้อหวยใต้ดินเป็นการพนัน” ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสลากกินแบ่งเป็นของรัฐ และสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปมากกว่าจนเกิดความเคยชิน (ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2565) เช่นเดียวกับการศึกษาของพงศกร สงวนศักดิ์ และปลายฟ้า นามไพร (2565) ที่พบว่าในด้านวัฒนธรรมของกลุ่มคนซื้อ กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดไม่ได้มองว่าการซื้อหวยหรือสลาก เป็นการพนันที่น่ากลัวและควรหลีกเลี่ยง แต่พวกเขามองว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา

อย่างหนึ่งในชีวิตประจำวัน มนุษย์ห่วยไม่ได้คิดว่าตนเองเป็นนักพนัน แต่จัดตัวเองเป็นนักเสี่ยงโชคและซื้อห่วยเพื่อเป็นการลงทุนที่ใช้ทุนน้อยและมีโอกาสได้ผลกำไรสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ใช้แรงงานคิดว่า การซื้อห่วยเป็นวิธีหารายได้วิธีหนึ่งให้กับครอบครัว หรือคนที่ยังไม่มีครอบครัว ห่วยเป็นการบริหารเงินสำหรับชีวิตตนเองเผื่อว่าจะมีโอกาสถูกรางวัลมาจับจ่ายใช้สอยสินค้าอุปโภคบริโภคที่ฟุ่มเฟือยได้ และยังเป็นโอกาสให้เกิดการลุ้นเพื่อความสนุกสนานอีกด้วย คอห่วยมักจะเริ่มต้นที่ห่วยใต้ดินเพราะสามารถเลือกตัวเลขที่ชอบและขนาดการลงทุนที่เหมาะสมกับกำลังซื้อของตนได้

คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มจะเข้าถึงการพนันได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น

คนไทยเล่นพนันออนไลน์เพิ่มมากขึ้นจากประมาณ 1 แสนคน จากการสำรวจในปี 2562 เป็นเกือบ 2 ล้านคนในปี 2564 ทำให้มีวงเงินหมุนเวียนในตลาดพนันบ่อนออนไลน์เพิ่มขึ้นจากประมาณ 2 หมื่นล้านบาทในปี 2562 เป็นแสนกว่าล้านบาทในปี 2564 โดยการเล่นสล็อตแมชชีนมีปริมาณและมูลค่าเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเล่นพนันบ่อนออนไลน์ได้รับความนิยม คือ ความสะดวก เล่นได้ทุกที่ทุกเวลา มีรูปแบบการแทงพนันที่หลากหลาย มีระบบฝากถอนเงินที่รวดเร็ว และมีโปรโมชั่นจูงใจ (ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2565) นอกจากนี้ เยาวชนมีแนวโน้มจะคุ้นเคยและเล่นการพนันมากขึ้น โดยคนรุ่นใหม่กว่าร้อยละ 92 มีบุคคลรอบตัวที่เล่นการพนัน และกว่าร้อยละ 87 เคยเห็นโฆษณาหรือถูกชักชวนให้เล่นพนัน มีเด็กอายุ 15-18 ปี เล่นพนันออนไลน์ประมาณ 4 แสนคน และเกินกว่าครึ่งเป็นการเพ็งหัดเล่นพนันเป็นครั้งแรก โดยพนันออนไลน์ที่เด็กนิยมเล่นมากที่สุด คือ สล็อตแมชชีน (ตู้พนัน) ห่วยใต้ดิน และไพ่พนัน และใช้เงินเล่นพนันเฉลี่ย 1,146 บาทต่อเดือน ในขณะที่วัยรุ่นอายุ 19-25 ปี เล่นพนันออนไลน์ประมาณ 2 ล้านคน โดยการพนันที่นิยมเล่น คือ ห่วยใต้ดิน สลากกินแบ่งรัฐบาล และสล็อตแมชชีน (ตู้พนัน) โดยใช้เงินเล่นพนันออนไลน์เฉลี่ย 1,719 บาทต่อเดือน (ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2566)

วิถีการบริโภคของคนเมืองและคนชนบทกำลังคลึงกันมากขึ้น

คุณภาพชีวิตด้านความสะดวกสบายที่คนไทยได้รับเกิดขึ้นจากกระบวนการกลายเป็นเมืองหรือนคราภิวัตน์ ซึ่งแต่เดิมเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมือง แต่ นคราภิวัตน์ในปัจจุบันกลายเป็นการย้ายถิ่นของชีวิตแบบเมืองไปสู่ชนบท ตัวอย่างของวิถีเมืองที่คนชนบทเริ่มคุ้นชินมากขึ้น ได้แก่ การเข้าร้านสะดวกซื้อ ดื่มน้ำที่ร้านกาแฟให้ และกดเงินจากตู้เอทีเอ็ม ปัจจุบันนี้ ประเทศไทยมีร้านกาแฟ (café) รวมกันกว่า 36,188 ร้าน ร้านสะดวกซื้อ 10,623 ร้าน และมีตู้ ATM 45,275 ตู้ กระจายอยู่ทั่วประเทศ (ดูบทที่ 2) หากวัดจำนวนประชากรที่อยู่ในตำบลที่มีสิ่งอำนวยความสะดวก 3 สิ่งทีกล่าวมาแล้วว่าเป็นตัวชี้วัดของความเป็นเมือง ก็พบว่า มีสัดส่วนถึงร้อยละ 53 (เกณฑ์ร้านกาแฟ) ร้อยละ 58 (เกณฑ์ร้านสะดวกซื้อ) และร้อยละ 66 (เกณฑ์ตู้ ATM) หมายความว่าประชากรส่วนใหญ่อยู่ในเมืองแล้ว (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2565) วิถีการบริโภคแบบเมืองได้คืบคลาน

เข้าสู่ชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากโควิด 19 ระบาด และได้มีการอพยพย้ายถิ่นกลับบ้านเกิดถึง 2 ล้านคน (เสาวณี จันทะพงษ์ และวิศ ทัศนสุนทรวงศ์, 2564) ก็ยังทำให้วิถีชีวิตแบบเมืองขยายตัวไปสู่ชนบทมากขึ้น

วิถีการอยู่อาศัย

คนไทยยังมีความต้องการที่อยู่อาศัยมากขึ้น

ในปัจจุบัน คนไทยมีแนวโน้มจะต้องการอยู่อาศัยในโครงการจัดสรรมากขึ้น จากการสำรวจของศูนย์ข้อมูลอสังหาริมทรัพย์ ธนาคารอาคารสงเคราะห์ (2560) ได้สำรวจความต้องการที่อยู่อาศัยของคนไทยทั่วประเทศใน พ.ศ. 2560 จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 78,586 ราย พบว่ามีกลุ่มที่ต้องการที่อยู่อาศัยสูงถึงเกือบร้อยละ 90 โดยแบ่งตามกลุ่มความต้องการซื้อที่อยู่อาศัยในโครงการจัดสรรคิดเป็นร้อยละ 66 หรือมีสัดส่วนสูงถึง 2 ใน 3 ของผู้ต้องการที่อยู่อาศัยใหม่ทั้งหมด

อย่างไรก็ดี คนเมืองจำเป็นต้องเช่าที่อยู่อาศัยมากกว่าการซื้อขาด เนื่องจากราคาที่ดินและราคาที่พักอาศัยในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองสูงกว่าพื้นที่รอบนอก และคนมีความต้องการอยู่อาศัยใกล้กับแหล่งงานหรือทำกิจกรรมในศูนย์กลางเมือง พื้นที่ที่มีความเป็นเมืองสูงจึงมีสัดส่วนการเช่าที่อยู่อาศัยสูงขึ้น โดยเฉพาะคนเมืองหลวง (มหานครกรุงเทพ) ที่มีสัดส่วนการเช่าที่อยู่อาศัยสูงที่สุดถึงร้อยละ 41 หากรวมลักษณะการครอบครองแบบไม่เสียค่าเช่า เพราะรวมอยู่ในค่าจ้างหรือในสวัสดิการด้วยแล้ว จะยังทำให้การเช่าในมหานครกรุงเทพมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 52 (**ภัณฑิรา จุละยานนท์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563**) ส่วนในเมืองหลักภูมิภาคทั้ง 3 เมือง (เชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา-หาดใหญ่) มีลักษณะของความต้องการที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกันคือพบว่ามีสัดส่วนของการเช่าที่อยู่อาศัยอยู่ที่ร้อยละ 25 และมีแนวโน้มต้องการมีบ้านเป็นของตนเอง (**ภัณฑิรา จุละยานนท์ และวัชรินทร์ ขวัญไผ่, 2565**)

แนวโน้มคนอยู่คนเดียวมากขึ้น

คนเมืองจำนวนมากในอนาคตมีแนวโน้มจะแก้ตัวและใช้ชีวิตอยู่ในคอนโดมิเนียมคนเดียวอย่างโดดเดี่ยว เนื่องจากการเข้าสู่สังคมสูงวัยและอัตราการเป็นโสดที่มากขึ้น พื้นที่อาศัยที่เล็กลงทำให้คนตัดสินใจมีลูกน้อยลง ในอนาคตคนสูงวัยมีแนวโน้มจะเช่าที่อยู่อาศัยร่วมกัน (co-living) กับคนแปลกหน้ามากขึ้น แม้ว่าการอยู่อาศัยในลักษณะนี้จะเป็นโอกาสในการสร้างโครงข่ายทางสังคมแบบใหม่ให้กับคนเมืองในอนาคต แต่ในทางกลับกันก็มาพร้อมกับความไม่ปลอดภัยในการอยู่อาศัยกับคนแปลกหน้าที่มีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนตลอดเวลา ขาดการดูแลอย่างถูกสุขลักษณะ ความไม่มั่นคงในการทำสัญญาการเช่าหรือการให้บริการต่างๆ ที่เป็นธรรม เป็นต้น ผลดังกล่าวอาจจะทำให้ผู้สูงอายุจำนวนมาก

มีสุขภาพจิตที่เลวลงจากการมีโอกาสนพบปะผู้คนน้อยลง รวมถึงข้อจำกัดด้านร่างกายที่ทำให้ผู้สูงอายุไม่มีโอกาสเดินทางออกจากห้อง ก็ยิ่งส่งผลให้เกิดความโดดเดี่ยวและมีโอกาสเป็นโรคซึมเศร้ามากขึ้น

วิถีชีวิตมนุษย์คอนโด ซื่อเขากิน เช่าเขาใช้มากขึ้น

จากข้อจำกัดด้านพื้นที่อยู่อาศัยของคนเมืองหลวงที่อาศัยอยู่ในคอนโดมิเนียมที่มีห้องขนาดเล็กและรูปแบบผังห้องที่เปลี่ยนไป ส่งผลทำให้วิถีชีวิตของคนเมืองเปลี่ยนไปตั้งแต่การเช่าเขาใช้มากขึ้นจากการที่ไม่สามารถเก็บของจำนวนมากไว้ภายในห้องขนาดเล็กของคนคอนโดมิเนียมได้ทั้งหมด โดยจะมีการเช่าตั้งแต่เสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า เพอร์เนเจอร์ ยานพาหนะ สัตว์เลี้ยง เป็นต้น นอกจากนี้ คนเมืองยังมีแนวโน้มจะต้องซื้อเขากินมากขึ้น เนื่องจากไม่สะดวกในการประกอบอาหารทานเองและพึ่งพาบริการทานอาหารจากนอกบ้าน พ่อแม่ไม่มีเวลาในการพาลูกออกไปเล่นในสนามหรือสวนสาธารณะนอกอาคาร ผลดังกล่าวอาจจะทำให้เด็กมีคุณภาพชีวิตที่เลวลงทั้งสุขภาพกายและใจ รวมถึงอาจจะขาดทักษะในการเข้าสู่สังคมในอนาคต

เมื่อผู้อาศัยสูงวัยขึ้น คอนโดมิเนียมก็เสื่อมโทรมลงตามลำดับ

ปัจจุบันคอนโดมิเนียมในมหานครกรุงเทพฯ ที่มีอยู่กว่า 5 แสนยูนิต ส่วนใหญ่สร้างขึ้นมาในระยะเวลาไม่เกิน 10 ปี คอนโดมิเนียมในมหานครกรุงเทพฯ ยังมีแนวโน้มจะเสื่อมโทรมไปพร้อมกับเจ้าของที่จะสูงวัยมากขึ้นและมีรายได้ไม่เพิ่มขึ้น แม้ว่าในปัจจุบันคอนโดมิเนียมหลายแห่งจะมีระบบบำรุงรักษาและตรวจสอบสภาพอุปกรณ์รายวัน รายเดือน หรือรายปีอยู่แล้ว แต่ยังไม่มียูนิตคอนโดมิเนียมแห่งใดที่วางแผนรับมือกับความเสื่อมโทรมของอาคารในระยะยาว ทำให้ในอนาคตมหานครกรุงเทพฯ มีแนวโน้มจะเต็มไปด้วยคอนโดมิเนียมที่เก่าแก่และถูกหุบทิ้งสร้างใหม่เพื่อการอยู่อาศัยที่ฉาบฉวยมากขึ้น เนื่องจากห้องจำนวนมากจะกลายเป็นที่พักสำหรับเช่าในระยะสั้น คอนโดมิเนียมจึงมีแนวโน้มจะทำให้เกิดการอยู่อาศัยแบบปะปนกันระหว่างผู้อาศัยระยะยาวกับผู้เช่าชั่วคราวทั้งนักท่องเที่ยว นักศึกษา ชาวต่างชาติที่เข้ามาทำงาน ผลดังกล่าวอาจนำไปสู่การขัดแย้งกันระหว่างผู้อาศัยชั่วคราวและผู้อาศัยถาวรมากขึ้น

คนเปราะบางในเมืองมีแนวโน้มเข้าสู่ภาวะไร้บ้านมากขึ้น

คนเปราะบางในกรุงเทพมหานครมีแนวโน้มจะเข้าสู่ภาวะไร้บ้านและภาวะกำกึ่งต่อภาวะไร้บ้านเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เนื่องจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสังคมในเขตเมืองที่เพิ่มมากขึ้น ค่าครองชีพและราคาที่อยู่อาศัยในเมืองที่เพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ การเพิ่มจำนวนของครัวเรือนตัวคนเดียว (one-person household) การเข้าสู่สังคมสูงวัยและผู้สูงอายุที่อยู่ตัวคนเดียว การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในการผลิต ความไม่แน่นอนทางรายได้และการทำงาน และพื้นที่พึ่งพิงทางสังคมที่ลดน้อยลง ยิ่งเร่งภาวะเปราะบางให้คนในเมืองเพิ่มมากขึ้น

อีกด้วย (อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563) เช่นเดียวกันกับในเมืองหลัก ภูมิภาค 3 เมือง ได้แก่ เมืองขอนแก่น เมืองสงขลา-หาดใหญ่ ก็พบว่ามีหลายปัจจัยที่เร่งความเปราะบางในลักษณะที่คล้ายกับในเมืองหลวง โดยเฉพาะแนวโน้มผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น คริวเรือนอยู่คนเดียวมากขึ้น ความเป็นชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการเข้าถึงดิจิทัลและความรู้ทางดิจิทัล ความเปราะบางของแรงงานในเศรษฐกิจแพลตฟอร์มที่เพิ่มมากขึ้น และผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงในระยะยาวจากสถานการณ์โควิด 19 (อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และศิริภัสสรส์ พึ่งความสุข, 2564)

เมืองยิ่งใหญ่ ยิ่งหนาแน่น คนยิ่งมีความรู้สึกเป็นชุมชนต่ำ

เมืองหลวงและเมืองหลักมีระดับความเป็นชุมชนต่ำกว่าเมืองรอง/เมืองเล็ก เช่นเดียวกับในระดับพื้นที่ที่พื้นที่ศูนย์กลางมหานครและพื้นที่เมืองที่มีความเป็นชุมชนต่ำกว่าพื้นที่ชนบท ผู้ที่รู้สึกถึงระดับความเป็นชุมชนละแวกบ้านสูงมักอยู่ในกลุ่มสื่อสังคมออนไลน์ของละแวกบ้านด้วย คนเมืองที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองที่มีความหนาแน่นสูงจะยังมีระดับความเป็นชุมชนต่ำ คนกลางเมืองไม่ค่อยรู้จักเพื่อนบ้าน สำหรับในกรณีคนเมืองขอนแก่น แม้จะอยู่อาศัยแบบชุมชนล้อมรั้ว แต่ก็มีความเป็นชุมชนสูง เนื่องจากหมู่บ้านจัดสรรของขอนแก่นมักมีการจัดกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้าน โดยทั้งภาคเอกชน ผู้พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ และภาครัฐส่วนท้องถิ่นมีความพยายามผลักดันการสร้างความสำเร็จเชื่อมโยงระหว่างผู้คนภายในชุมชนอยู่อาศัยด้วยวิธีการที่หลากหลาย (ภณทิรา จุละยานนท์ และวัชรินทร์ ชวีญไผ่, 2565)

การเดินทาง

คนเมืองยังคงเลือกเดินทางแบบส่วนตัว

เมืองใหญ่ยังขาดการพัฒนาาระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพ ทำให้การเคลื่อนที่ในเมืองส่วนใหญ่จำเป็นต้องใช้รถยนต์ คริวเรือนขนาดใหญ่มีแนวโน้มจะมีการครอบครองยานพาหนะจำนวนมากทั้งรถยนต์และรถจักรยานยนต์ ยิ่งคริวเรือนมีจำนวนสมาชิกมากยิ่งขึ้นจำเป็นต้องมียานพาหนะจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอในการเดินทางส่วนบุคคล (เปี่ยมสุข สนิท, สิริมา ศรีสุวรรณ และพรพิมล โสรีกุล, 2565) ในปี 2565 กรุงเทพมหานครมีรถยนต์จดทะเบียนสะสมถึง 11.21 ล้านคัน คิดเป็นร้อยละ 27 ของทั้งประเทศ (กรมการขนส่งทางบก, 2565) ในอีก 5 ปีข้างหน้า คนเมืองก็ยังคงเลือกเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัว เนื่องจากปัญหาการจราจรติดขัดจะเป็นปัญหาประจำวันของคนเมืองไปอีกนาน

นอกจากนี้ การให้บริการยานพาหนะผ่านทางแอปพลิเคชัน (ride-hailing service) ในช่วงที่ผ่านมายังเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งจำนวนผู้ให้บริการและผู้ใช้บริการ โดยในปี 2561 พบว่ามูลค่าตลาดของบริการยานพาหนะผ่านทางแอปพลิเคชันในประเทศไทยมีมูลค่าประมาณ 2.1 หมื่นล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 6 ของ GDP หมวดการขนส่งทางบก ทั้งนี้ มีการคาดการณ์ว่าอุตสาหกรรมขนส่งทางบกจะเติบโตขึ้นประมาณร้อยละ 3-5 ต่อปี ทำให้ในปี 2568 มูลค่าตลาดจะเพิ่มสูงถึง 1.2 แสนล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 20-25 ของ GDP หมวดการขนส่งทางบก (สุทธิกร กิ่งแก้ว และคณะ, 2562) แสดงให้เห็นว่าบริการยานพาหนะผ่านทางแอปพลิเคชันจะยังมีบทบาทต่อการเดินทางแบบส่วนตัวของคนเมืองในอนาคตมากขึ้น

คนไทยยังต้องพึ่งพาจักรยานยนต์สูง

คนเมืองทั้งในเมืองหลวงและเมืองหลักภูมิภาคมีสัดส่วนการเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์ในระดับสูง เมืองหลักภูมิภาคมีแนวโน้มจะกลายเป็นเมืองรถจักรยานยนต์ โดยครัวเรือนในเมืองหลักภูมิภาคมีจำนวนรถจักรยานยนต์มากกว่าคนในเมืองหลวง และเมืองรอง/ เมืองเล็ก และมีสัดส่วนการใช้รถจักรยานยนต์ในการเดินทางสูงทั้งในมหานครกรุงเทพ (ร้อยละ 31) เมืองเชียงใหม่ (ร้อยละ 44) เมืองขอนแก่น (ร้อยละ 49) และเมืองหาดใหญ่สงขลา (ร้อยละ 68) (**เปี่ยมสุข สนิท และคณะ, 2565**) ในด้านการให้บริการความต้องการใช้บริการรถจักรยานยนต์รับจ้างในมหานครกรุงเทพจะยังคงอยู่ในระดับสูง เนื่องจากลักษณะโครงข่ายถนนของกรุงเทพฯ ที่เป็นซอยเล็ก ซอยตัน ปัญหาซูปเปอร์บล็อก และการขาดระบบถนนสายรองในภาคมหานคร ทำให้มีความจำเป็นต้องใช้รถจักรยานยนต์รับจ้างจากบ้านเพื่อเดินทางมายังป้ายรถเมล์หรือสถานีรถไฟฟ้า โดยในปัจจุบันมีจำนวนผู้ขับซึ่งรถจักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานครเกือบ 2 แสนคน แต่ละคนเดินทางให้บริการประมาณวันละ 20-30 เที่ยว เมื่อรวมจำนวนการเดินทางของรถจักรยานยนต์รับจ้างทั้งหมดจะคิดเป็นประมาณ 2-3 ล้านเที่ยวต่อวัน นอกจากนี้ การเติบโตของธุรกิจบริการขนส่งผ่านแอปพลิเคชันยังสร้างโอกาสให้ผู้ขับซึ่งรถจักรยานยนต์รับจ้างในเมืองหารายได้เพิ่มเติม โดยเฉพาะบริการส่งสินค้าออนไลน์ที่ต้องการความรวดเร็วในการส่ง ทำให้ความต้องการขนส่งด้วยรถจักรยานยนต์ที่เป็นการขนส่งช่วงสุดท้าย (last mile delivery) ของสินค้าออนไลน์เพิ่มมากขึ้นด้วย

รถสองแถว: ขนส่งสาธารณะดั้งเดิมของเมืองหลักที่ต้องปรับตัว

รถสองแถวเป็นระบบขนส่งสาธารณะท้องถิ่นที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนในหลายเมือง อย่างไรก็ตามในปัจจุบันส่วนมากมีสภาพค่อนข้างเก่าและเสื่อมสภาพ ในขณะที่ผู้ให้บริการก็มีแนวโน้มจะเป็นผู้ที่มีอายุสูง แม้ว่ารถสองแถวจะมีจุดแข็งคือมีรถที่ให้บริการจำนวนมาก ราคาบริการไม่แพง มีจุดจอดรอจำนวนมาก แต่ก็ต้องเผชิญกับการแข่งขันกับบริการรถร่วมเดินทางที่สามารถตอบสนองตรงตามความต้องการของผู้ใช้บริการ และให้บริการการเดินทางแบบประตูสู่ประตูได้มากกว่า แม้ว่ารถสองแถวจะมีบทบาทมากกว่า

การขนส่งสาธารณะประเภทอื่น แต่ก็มีผลปรากฏว่าคนท้องถิ่นไม่นิยมใช้บริการรถสองแถว เท่ากับนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกับเมืองหาดใหญ่และสงขลาที่นักท่องเที่ยวนิยมใช้บริการขนส่งสาธารณะมากกว่าคนในชุมชน สะท้อนว่าในอนาคตรถสองแถวอาจจะกลายเป็นสินค้าสำหรับการท่องเที่ยวมากขึ้น

คนเมืองหลักภูมิภาคในปัจจุบันยังใช้บริการแอปพลิเคชันเรียกรถน้อย

ในภาพรวม คนในเมืองหลักภูมิภาคส่วนใหญ่ (เกินกว่าร้อยละ 85) ยังไม่เคยใช้บริการแอปพลิเคชันเรียกรถ ผู้ที่เคยใช้บริการส่วนใหญ่จะอยู่เฉพาะในพื้นที่ศูนย์กลางเมือง ทั้งนี้อาจเกิดจากการให้บริการแอปพลิเคชันเรียกรถที่ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่นอกเมืองและคนในท้องถิ่นยังไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีนี้ อย่างไรก็ตาม ธุรกิจให้บริการยานพาหนะผ่านทางแอปพลิเคชันในประเทศไทยยังไม่มีข้อกำหนดที่รองรับชัดเจน หากเกิดเหตุไม่พึงประสงค์ เช่น อุบัติเหตุ ผู้โดยสารจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย และภาครัฐจะไม่สามารถติดตามรถหรือคนขับมาดำเนินคดีได้ ทำให้การใช้งานบริการดังกล่าวอาจจะยังมีความเสี่ยงอยู่บ้าง (เปี่ยมสุข สนิท และคณะ, 2565)

MaaS จากการเดินทางส่วนบุคคลสู่การเดินทางแบบมวลชนของคนเมือง

ในอนาคต ความเป็นไปได้ที่มหานครกรุงเทพฯ จะมีการให้บริการการเดินทางฐานบริการ (mobility as a service – MaaS) ที่เป็นการบูรณาการการเดินทาง โดยมีระบบขนส่งมวลชนเป็นระบบขนส่งหลัก ในขณะที่บริการการเดินทางอื่นๆ ทั้งรถจักรยานยนต์รับจ้าง แท็กซี่ บริการเดินทางผ่านแพลตฟอร์ม จะทำหน้าที่เป็นระบบขนส่งรอง (feeder) ที่สนับสนุนระบบขนส่งหลักและเชื่อมโยงบริการการเดินทางทั้งหมดให้อยู่บนแพลตฟอร์มเดียว (เปี่ยมสุข สนิท และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563) ผลดังกล่าวจะช่วยผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนการเดินทางจากการเดินทางด้วยแบบส่วนตัวไปสู่การเดินทางร่วมกันมากขึ้น ในขณะที่การพัฒนาแพลตฟอร์มบริการขนส่งตามแนวคิด MaaS ในเมืองหลักภูมิภาค อาจจะยังเป็นไปได้ยาก เนื่องจากในเมืองหลักยังขาดองค์ประกอบหลักคือระบบขนส่งมวลชนที่อาจจะยังไม่มีความพร้อมมากเพียงพอ

แม้จะมีความเป็นไปได้ของการให้บริการ MaaS ที่จะเกิดขึ้นในเมืองหลวง แต่การให้บริการขนส่งตามแนวคิด MaaS ก็ยังมีความท้าทายในหลาย ๆ ประเด็น เช่น กฎหมายที่จะรองรับรถส่วนบุคคลร่วมโดยสาร การบริหารจัดการวินรถจักรยานยนต์รับจ้างเพื่อส่งเสริมให้เป็นระบบขนส่งรองที่มีประสิทธิภาพ พฤติกรรมการเดินทางของผู้บริโภค ระบบภาษีและการประกันภัยที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงความร่วมมือและความกระตือรือร้นของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ การเดินทางที่อาศัยแพลตฟอร์มดิจิทัลอาจต้องคำนึงถึงความสามารถในการเข้าถึงของคนกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนชายขอบที่มีโอกาสจะเข้าไม่ถึงเทคโนโลยีดิจิทัล รวมถึงการกำกับดูแลแพลตฟอร์มให้บริการขนส่งหรือธุรกิจบริการรถส่วนบุคคลร่วมโดยสารเพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมในการแข่งขัน

การจับจ่ายใช้สอย

ร้านสะดวกซื้อสร้างการบริโภคที่เป็นแบบแผนเดียวกันไปทั่วประเทศ

การขยายการให้บริการและความนิยมของซูเปอร์มาร์เก็ตและร้านสะดวกซื้อ ทำให้รูปแบบการบริโภคพื้นฐานมีแนวโน้มจะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศมากขึ้น ซึ่งผู้ประกอบการมักเป็นรายใหญ่ระดับประเทศ การนำเสนอสินค้าจะเป็นแบบแผนเดียวกัน ตามที่ผู้ประกอบการเลือกมาจำหน่าย ประกอบกับการรับรองมาตรฐานความปลอดภัยหรือรับประกันคุณภาพสินค้าที่มีความสำคัญมากขึ้น ก็ยิ่งทำให้ผู้บริโภคที่มีทางเลือกในการซื้อ จะเลือกซื้อสินค้าที่ได้รับการรับรองจากแหล่งค้าเหล่านี้มากขึ้นด้วย และการที่ที่อยู่อาศัย มีพื้นที่เล็กและคับแคบทำให้ต้องซื้อของใช้ในชีวิตประจำวันจำนวนน้อยแต่ถี่ขึ้น เป็นผลให้ร้านสะดวกซื้อสำคัญมากขึ้น (**พรสรร วิเชียรประดิษฐ์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563**) นอกจากนี้ ร้านสะดวกซื้อยังมีบทบาทต่อการซื้อของของคนเมืองในอนาคตมากยิ่งขึ้น เนื่องจากร้านสะดวกซื้อมีการปรับตัวและเพิ่มบริการอย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มจะแบ่งแยกออกมาเป็นแบรนด์ย่อยที่มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่มมากขึ้น เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มครอบครัวที่มีเด็กเล็ก กลุ่มผู้รักสุขภาพ เป็นต้น และมีการขยายสาขาตามแหล่งชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ความหนาแน่นของร้านสะดวกซื้อต่อประชากร โดยเฉพาะในมหานครกรุงเทพเพิ่มมากขึ้น

ศูนย์การค้าและร้านค้าแฟกกลายเป็นพื้นที่ที่สามของคนเมือง

นอกจากร้านสะดวกซื้อแล้ว ร้านกาแฟ (café) ก็เป็นแบบแผนบริโภคใหม่ที่แพร่ขยายไปทั่วประเทศ ในปี 2562 พบว่าจำนวนร้านกาแฟทั่วประเทศมีมากกว่า 36,000 ร้าน และยังมีจำนวนมากกว่าร้านสะดวกซื้อที่มีจำนวน 10,623 ร้าน ร้านกาแฟกลายเป็นพื้นที่ “หนีร้อน มาพึ่งเย็น” เป็นสถานที่ทำงานแทนออฟฟิศ (work from café) และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของนักธุรกิจและมิตรสหาย เช่นเดียวกับห้างสรรพสินค้าที่มีแนวโน้มจะปรับตัวให้มีบริการหลากหลายแก่คนเมืองที่มีความต้องการหลากหลายมากขึ้น กลายเป็นศูนย์อาหาร ร้านกาแฟ ที่พักผ่อนหย่อนใจ และสถานบริการสัตว์เลี้ยง ดึงกรณีเมืองขอนแก่นและเมืองหาดใหญ่-สงขลาที่คนเมืองมีส่วนร่วมการใช้งานพื้นที่ห้างสรรพสินค้า/คอมมูนิตี้มอลล์สูงสุด คิดเป็นประมาณร้อยละ 16 ของรูปแบบพื้นที่นันทนาการทั้งหมด แม้คนเมืองเชียงใหม่จะยังไปวัดในสัดส่วนสูงสุด แต่รองลงมาก็เป็นห้างสรรพสินค้า และคนที่อยู่อาศัยในเมืองหลวงและเมืองหลักก็ยังมีจำนวนชั่วโมงการใช้พื้นที่สาธารณะน้อยกว่าคนในเมืองรอง/เมืองเล็ก (**พรสรร วิเชียรประดิษฐ์, 2565**) สะท้อนให้เห็นว่าคนเมืองหันมาใช้พื้นที่ห้างสรรพสินค้าแทนพื้นที่สาธารณะมากขึ้น ศูนย์การค้า ร้านสะดวกซื้อ และร้านกาแฟที่ขยายตัวไปทั่วประเทศ กลายเป็นพื้นที่ที่สามและมีบทบาทในชีวิตประจำวันของคนเมืองมากขึ้น

คนในเมืองพึ่งชุปเปอร์เซ็นเตอร์ คนนอกเมืองพึ่งตลาดสด

ในภาพรวม ตลาดสดยังแหล่งซื้อของสำคัญในการซื้อของสด ของแห้ง และอาหารสำเร็จรูป คริวเรือนเกินกว่าร้อยละ 45 ของทั้ง 3 เมืองหลักยังไปตลาดสดเป็นประจำ (สัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง) โดยเฉพาะคริวเรือนคนเชียงใหม่ที่ยังคงนิยมไปตลาดสดในสัดส่วนที่สูงถึงร้อยละ 70 ในขณะที่การซื้อของใช้ในชีวิตประจำวัน คนเมืองจะซื้อของจากชุปเปอร์เซ็นเตอร์เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แหล่งซื้อของของคนเมืองจะขึ้นอยู่กับที่ตั้งของพื้นที่ โดยคนที่อยู่กลางเมืองมักจะซื้อของจากชุปเปอร์เซ็นเตอร์เป็นหลัก ในขณะที่พื้นที่รอบนอกจะซื้อจากตลาดสดหรือร้านค้าชุมชน (พรสรร วิเชียรประดิษฐ์, 2565)

คนเมืองหลักนิยมซื้อของผ่านช่องทางออนไลน์

การซื้อของผ่านช่องทางออนไลน์มีความสะดวกสบายและสามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ดีจนกลายเป็นวิถีปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ที่เร่งให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปใช้อีคอมเมิร์ซ (e-commerce) มากขึ้นและเร็วขึ้น ส่งผลให้มูลค่าอีคอมเมิร์ซเติบโตขึ้นแบบก้าวกระโดด การสำรวจของสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (2564) ซึ่งได้สำรวจพฤติกรรมการช้อปปิ้งออนไลน์ของคนไทย พบว่าช่องทางที่ผู้ซื้อนิยมซื้อสินค้า/บริการออนไลน์มากที่สุด คือ ผ่านแพลตฟอร์ม e-Marketplace สูงสุดจะเป็น Shopee (ร้อยละ 89.7) รองลงมาคือ Lazada (ร้อยละ 74.0) และ Facebook (ร้อยละ 61.2) โดยผู้ซื้อส่วนใหญ่เลือกแพลตฟอร์มจากการที่สินค้ามีราคาถูก คุ่มค่ากับการซื้อ แพลตฟอร์มใช้งานง่าย สินค้ามีความหลากหลาย ผู้ซื้อมีความเชื่อมั่นในระบบชำระเงินของแพลตฟอร์ม รวมถึงการมี โปรโมชันในช่วงวันสำคัญต่างๆ ในแต่ละเดือนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ คนเมืองหลักส่วนใหญ่ (เกินกว่าร้อยละ 50) ยังเลือกซื้อของผ่าน Platform Shopping มีความถี่ประมาณ 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ ส่วนใหญ่จะซื้อเสื้อผ้า/เครื่องนุ่งห่ม นอกจากนี้ก็มีของใช้ในชีวิตประจำวัน อาหารเสริม/เครื่องสำอาง เครื่องประดับ อาหาร/ขนมพร้อมกิน/เครื่องดื่ม เป็นต้น (พรสรร วิเชียรประดิษฐ์, 2565) สะท้อนให้เห็นว่าวิถีการซื้อของออนไลน์ได้แพร่กระจายไปทั่วประเทศ

สื่อสังคมออนไลน์มีผลต่อรูปแบบการบริโภคของคนไทยมากขึ้น

สื่อสังคมและแพลตฟอร์มออนไลน์มีแนวโน้มจะกำหนดรูปแบบการบริโภคของคนไทย โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ (social media) เช่น เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ที่มีบทบาทอย่างมากในการซื้อของในยุคปัจจุบัน โดยสื่อสังคมออนไลน์มีแนวโน้มจะก่อให้เกิดกลุ่มที่มีความสนใจเฉพาะเรื่องเหมือนกัน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ผลดังกล่าวจะทำให้ผู้บริโภคเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายมากขึ้นและตรงจุดมากขึ้น การรวมกลุ่มยังมีผลต่อการทำความรู้จักสินค้าใหม่ๆ และการตัดสินใจซื้ออีกด้วย อย่างไรก็ตาม เจ้าของ e-market place จะสามารถรวบรวมข้อมูลผู้บริโภคได้ง่ายและมีจำนวนมากขึ้นและสามารถนำไปใช้ในการทำการตลาดและการโฆษณาสินค้าให้กับผู้บริโภคต่อไป ผลดังกล่าวจะยิ่งทำให้ผู้บริโภครับรู้ข้อมูลข่าวสารเฉพาะสิ่งที่ร้านค้าหรือแพลตฟอร์มต้องการนำเสนอมากขึ้น

ทำให้ผู้บริโภคมีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำการตัดสินใจมากขึ้น (พรสรร วิเชียรประดิษฐ์ และ อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563)

นอกจากนี้ สื่อออนไลน์ยังกลายเป็นพื้นที่นำเสนอคุณค่าการบริโภคแบบใหม่และผลิตวาทกรรมการตลาดแบบใหม่ที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคของคนไทย ยกตัวอย่างเช่น ชาววีแกน ที่มักจะสื่อวิถีการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงคุณค่าการบริโภคที่มี “ความเหนือกว่า” และ “ความชาญฉลาด” กว่าผู้บริโภคกลุ่มอื่น และทำให้เกิดวาทกรรมเกี่ยวกับแนวคิดรักสุขภาพ (healthism) และการตลาดเพื่อสิ่งแวดล้อม (eco-marketing) มากขึ้น ในสังคมไทย “ชาววีแกน” ได้มีการรวมกลุ่มเฉพาะเพื่อสื่อสารกันในสื่อสังคม โดยมีการตั้งเพจเฟซบุ๊กของกลุ่มวีแกนหลายเพจ ซึ่งเป็นพื้นที่ของการรวมตัวของกลุ่มผู้บริโภควีแกนที่มีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริโภคแนววีแกน และมีการรณรงค์เกี่ยวกับการบริโภคที่มุ่งละเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์รวมถึงการใช้ผลิตภัณฑ์จากสัตว์ (ศิริพร ภัคดีผาสุข และณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566) สะท้อนให้เห็นว่าสังคมเสมือนกำลังมีบทบาทต่อการตัดสินใจซื้อและการเลือกบริโภคของคนไทยมากขึ้น

การสื่อสาร

คนไทยชอบสื่อประเภทภาพเคลื่อนไหวมากที่สุด

คนไทยนิยมบริโภคสื่อภาพเคลื่อนไหวมากที่สุดเมื่อเทียบกับสื่อทุกประเภท จากการสำรวจพฤติกรรมและแนวโน้มการบริโภคสื่อของคนไทยโดยสำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2563) ที่สำรวจครัวเรือนของไทย 10,000 ครัวเรือนทั่วประเทศ ในภาพรวมพบว่าคนไทยมีการบริโภคสื่อภาพเคลื่อนไหว คิดเป็นร้อยละ 85.9 รองลงมา ได้แก่ การบริโภคสื่อกลางแจ้ง (ป้ายโฆษณาต่าง ๆ) ซึ่งมีผู้พบเห็นสื่อประเภทดังกล่าวร้อยละ 84.3 สำหรับสื่อทางเสียง และสื่อภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์มีผู้บริโภค ร้อยละ 55.6 และร้อยละ 51.5 ตามลำดับ ในขณะที่สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่มีผู้บริโภคน้อยที่สุด โดยมีผู้อ่านสื่อสิ่งพิมพ์เพียงร้อยละ 33.7

นอกจากนี้ คนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ยังมีแนวโน้มจะมีช่องทางการบริโภคสื่อที่แตกต่างกัน ผลการสำรวจยังชี้ให้เห็นอีกว่ากลุ่มเบบี้บูมเมอร์ (เกิดในช่วงปี 2489-2507) จะติดตามข้อมูลข่าวสารจากสำนักข่าวมากที่สุดและติดตามผ่านช่องทางโทรทัศน์เป็นหลัก ส่วนคนเจนเอเรชั่นเอ็กซ์ (เกิดในช่วงปี 2508-2523) เป็นกลุ่มที่ติดตามข่าวทั้งจากโทรทัศน์และโซเชียลมีเดียในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกัน ในขณะที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอายุน้อย นิยมติดตามข้อมูลข่าวสารผ่านสมาร์ทโฟน จากการแชร์ในสื่อสังคมออนไลน์มากกว่าติดตามจากสำนักข่าว แสดงให้เห็นว่าสื่อออนไลน์ได้รับความนิยมในกลุ่มที่มีอายุน้อยลงตามบริบทโลกที่อยู่ภายใต้กระแสดิจิทัลวัตน์

คนรุ่นใหม่สื่อสารบนแพลตฟอร์มออนไลน์เป็นหลัก

คนรุ่นใหม่เป็นชาวดิจิทัลที่สื่อสารและรับสารผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์เป็นหลัก จากผลสำรวจของสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (2564) ในปี 2564 พบว่า กลุ่มเจนเนอเรชันซี (อายุน้อยกว่า 21 ปี) เป็นกลุ่มที่ใช้งานอินเทอร์เน็ตมากที่สุด เฉลี่ยวันละ 12 ชั่วโมง 5 นาที รองลงมาคือ กลุ่มเจนเนอเรชันวาย (อายุ 21-40 ปี) ที่ใช้อินเทอร์เน็ต เฉลี่ยวันละ 11 ชั่วโมง 52 นาที ส่วนกลุ่มเจนเนอเรชันเอ็กซ์ (อายุ 41-56 ปี) ใช้เฉลี่ยวันละ 9 ชั่วโมง 12 นาที และกลุ่มเบบี้บูมเมอร์ (อายุ 57-75 ปี) ใช้น้อยที่สุด เฉลี่ยวันละ 6 ชั่วโมง 21 นาที

เยาวชนคนรุ่นใหม่รับข่าวสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์เป็นหลัก โดยเฉพาะเฟซบุ๊ก และทวิตเตอร์ โดยแบ่งว่าหากเป็นเรื่องทั่วไปในภาพรวมจะติดตามจากเฟซบุ๊กเป็นหลัก แต่หากเป็นเรื่องการเมืองจะติดตามจากทวิตเตอร์เป็นหลัก เนื่องจากทวิตเตอร์สามารถให้ข้อมูลได้ทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจากการติดตามแฮชแท็ก (#) ในแง่ความบันเทิง พบว่าติดต่อกลายเป็นแพลตฟอร์มที่เป็นที่นิยมของกลุ่มเยาวชนช่วงอายุ 15-17 ปีมากขึ้น (**พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565**) นอกจากนี้ ในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ก็พบว่ากลุ่มนักศึกษาเลือกรับข่าวสารเกี่ยวกับโควิด 19 ผ่านช่องทางออนไลน์เป็นหลัก โดยรับข่าวสารผ่านทางเฟซบุ๊กมากที่สุด รองลงมา คือ ทวิตเตอร์ ยูทูบ และอินสตาแกรม ตามลำดับ (**กรวรรณ สังขกร, จิราวิทย์ ญาณจินดา และ เพชฌฆาต ศรีชัย, 2565**)

อินฟลูเอนเซอร์ (influencer) มีผลต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลง

บุคคลที่มีชื่อเสียงในโลกออนไลน์มีอิทธิพลต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคม การศึกษาของ **เปเนต โมโนมัยวิบูลย์, พัทธยาพร อุ่นโรจน์ และพรรณนิภา ดอกไม้งาม (2564)** ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของการสื่อสารผ่านดาราที่ร้องที่มีชื่อเสียงและกำลังเป็นที่นิยมว่ามีผลต่อการติดตามการให้ข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมของเยาวชน นอกจากนี้ การนำเสนอข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนด้วยผู้นำเสนอ (presenter) และเนื้อหา (content) ที่น่าดึงดูดยังเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการสร้างความสนใจให้กับเยาวชน

ไม่เพียงแต่ผู้มีอิทธิพลบนโลกออนไลน์เท่านั้น แต่ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่กายภาพก็มีส่วนต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลง การศึกษาของ **นงเยาว์ เกษตร์ภิบาล, นงค์คราญ วิเศษกุล และคำพอง คำนนท์ (2565ก)** ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของผู้สื่อสารในระดับพื้นที่คือแกนนำหรือผู้มีอิทธิพลที่มีชื่อเสียง (influencer) ของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญในการสื่อสารระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เพื่อบริหารจัดการต่อการรับมือและจัดการกับโควิด 19

คนไทยชอบเสพข่าวดราม่า

คนไทยมีแนวโน้มจะเลือกอ่านและแชร์ข่าวที่พาดหัวในเชิงลบ การศึกษาของ **จิราวิทย์ ญาณจินดา, กรวรรณ สังขกร และเพชฌฆาต ศรีชัย (2565)** ซึ่งได้วิเคราะห์ความโน้มเอียงของความรู้สึก (sentimental analysis) ในเนื้อหาข่าวที่เกี่ยวกับโควิด 19 พบว่า

ข่าวที่คนสนใจมากมีแนวโน้มจะเป็นข่าวที่มีเนื้อหาในทางลบ จากการวิเคราะห์ความรู้สึกจากเนื้อข่าวปลอม ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเนื้อหาที่ทำให้ความรู้สึกเชิงลบ (negative) นอกจากนี้ข่าวปลอมที่ใช้คำเชิงลบจะมีจำนวนผู้นำไปเผยแพร่ (share) กดไลค์ (like) และมีคนเข้าไปชมและติดตามในจำนวนที่มากกว่าข่าวปลอมที่ใช้คำเชิงบวก (positive) จะพบว่าการเขียนข่าวปลอมที่ใช้คำแสดงความรู้สึกลบจะทำให้มีผู้ติดตามมากกว่าข่าวปลอมที่ใช้คำแสดงความรู้สึกเชิงบวกหรือเป็นกลาง ผลดังกล่าวยังสะท้อนภาพการสื่อสารในสังคมไทยที่ได้สร้าง ส่งต่อ และแพร่กระจายปฏิบัติการหรืออารมณ์ความรู้สึกต่อประเด็นทางสังคมต่าง ๆ ที่เน้นความรวดเร็วแต่ลึกซึ้งน้อยลง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพียงการรับรู้แบบฉาบฉวยและผิวเผิน แต่ต่อบกกลับอย่างรวดเร็วบนพื้นฐานของความรู้สึกของผู้สื่อสารเป็นหลักและขาดการไตร่ตรอง (จุลณี เทียนไทย และคณะ, 2563) และในหลายกรณียังได้ลุกลามกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตแม้ว่าความจริงจะยังไม่ได้รับการพิสูจน์และกลายเป็น “ดราม่า” ที่มีแนวโน้มจะทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดและอารมณ์ของคนในสังคมมากขึ้น

คนไทยมีศักยภาพต่ำในการแยกแยะข่าวจริงและข่าวปลอม

เด็กไทยยังมีความสามารถในการแยกแยะข่าวจริงกับข่าวปลอมได้ค่อนข้างน้อย อ้างอิงการทดสอบความสามารถของเยาวชนอายุ 15 ปี ในการรับมือกับข่าวปลอม การประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล และการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทดสอบที่เรียกว่าโปรแกรมประเมินสมรรถนะนักเรียนมาตรฐานสากล หรือ PISA พบว่าระดับคะแนน PISA 2018 ของเด็กไทยอยู่ในลำดับที่ 76 จากจำนวนประเทศทั้งหมด 77 ประเทศ อยู่เหนืออินโดนีเซียเพียงประเทศเดียว นอกจากนี้การวิเคราะห์ในระดับประชาชนทั่วไป จากการศึกษาของ **จิราวิทย์ ญาณจินดา, กรวรรณ สังขกร, เพชฌิวาส ศรีชัย และชาติชาย เขียวงามดี (2564)** ที่ได้ทดสอบด้วยการนำข่าวจริงและข่าวปลอมให้ประชากรตัวอย่างแยกแยะข่าว พบว่าประชากรตัวอย่างเชื่อข่าวจริงร้อยละ 49 และเชื่อข่าวปลอมร้อยละ 43 ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าคนไทยยังไม่ค่อยมีทักษะในการแยกข่าวจริงกับข่าวปลอมมากนัก ซึ่งสอดคล้องกับผลการทดสอบของกลุ่มเยาวชนไทยข้างต้น

อย่างไรก็ดี ในกลุ่มนักศึกษามีแนวโน้มจะมีความสามารถในการรับมือกับข่าวปลอม โดยเฉพาะข่าวเกี่ยวกับโควิด 19 การศึกษาของ **กรวรรณ สังขกร และคณะ (2565)** พบว่านักศึกษากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับโควิด 19 ที่ถูกต้อง นักศึกษาได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโควิด 19 ผ่านสื่อสังคมออนไลน์เป็นหลัก และเมื่อได้รับข่าวสารจะกลั่นกรองข่าวสารนั้นเกือบทุกคน (ร้อยละ 98.80) โดยเป็นการกลั่นกรองจากเนื้อหาสาระในข่าว แหล่งที่มาของข่าว ช่องทางที่ได้รับข่าว และจากคนส่งข่าว

ข่าวปลอมมีอายุสั้นลงเมื่อผู้รู้แบ่งปันความรู้ผ่านโลกออนไลน์

คนในสังคมไทยตื่นตัวและมีส่วนร่วมในการแก้ไขข่าวปลอมโดยผู้รู้จากหลากหลายสาขามากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด 19 ที่มีการสร้างข่าวปลอมขึ้นมาเป็นจำนวนมาก การศึกษาของ **เพชรญวาส ศรีชัย, กรวรรณ สังขกร และจิราวิทย์ ญาณจินดา (2565)** พบว่าข่าวปลอมที่ได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องเร็วที่สุด คือ ข่าวที่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์การทำงานของรัฐบาล ในขณะที่ข่าวที่เป็นข้อเท็จจริงเชิงวิทยาศาสตร์จะใช้เวลาที่ค่อนข้างนาน อย่างไรก็ตาม การแก้ไขข่าวประเภทดังกล่าวมักได้รับการแก้ไขโดยผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ มากขึ้น ผลดังกล่าวจะทำให้ข่าวปลอมมีอายุสั้นลงเมื่อเทียบกับในระยะแรกๆ ที่แม้แต่ผู้เชี่ยวชาญก็ยังไม่แน่ใจในองค์ความรู้ เช่นเดียวกับการศึกษาของ **นงเยาว์ เกษตร์ภิบาล และคณะ (2565ก)** ที่ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิด 19 ในช่วงต่อมา ข้อมูลจากรัฐมีความชัดเจน สั้นกระชับ ได้ใจความ การสื่อสารตรงกัน ต่างกับช่วงก่อนหน้าที่มีการสื่อสารไม่ตรงกัน ข้อมูลที่สื่อสารจากรัฐในระยะหลังชัดเจนมากกว่าในระยะแรก และแหล่งข้อมูลจากบุคลากรสายสุขภาพเป็นที่น่าเชื่อถือในความคิดของประชาชน

คนรุ่นใหม่ห่วงใยการรับมือกับข่าวปลอมของคนรุ่นพ่อแม่

ผลจากการแพร่กระจายของข้อมูลอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในช่องออนไลน์ ทำให้บุตรหลานเกิดความกังวลและเป็นห่วงการใช้งานสื่อออนไลน์ของผู้ปกครองสูงวัยมากขึ้น และเกิดปรากฏการณ์การสลับบทบาทในการเรียนรู้ทางสังคม (reverse socialization) ที่เกิดจากการที่ผู้เป็นคนรุ่นลูกหลานปรับบทบาทมาทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้และสอนผู้ที่เป็นพ่อแม่ในเรื่องการใช้เทคโนโลยีเพื่อรับมือกับข่าวปลอม ไม่หลงเชื่อและส่งต่อข่าวปลอมบนโลกออนไลน์ (fake news) และป้องกันการตกเป็นเหยื่อของการสร้างความตื่นตระหนกที่เกิดขึ้นในสังคม (**จุลณี เทียนไทย และคณะ, 2563**) ในระดับสังคมก็ยังคงมีประเด็นที่น่ากังวล โดยเฉพาะบทบาทของสื่อที่ยังคงเน้นการนำเสนอข่าวที่อยู่ในกระแสเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม (engagement) แต่ยังไม่ได้ชี้ชวนให้มีการตรวจสอบความถูกต้องของข่าว ในขณะที่กลไกการจัดการข่าวปลอมของรัฐก็ยังไม่เพียงพอและยังไม่มีการทำงานแบบบูรณาการ โดยเฉพาะศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม (Anti-Fake News Center Thailand) ที่ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ประสานเท่านั้น (**เพชรญวาส ศรีชัย และคณะ, 2565**) ผลดังกล่าวอาจทำให้คนบางกลุ่มที่อาจจะไม่ได้ติดตามข่าวอย่างใกล้ชิดยังคงมีการแบ่งปันข่าวปลอมแม้ว่าข่าวปลอมนั้นจะได้รับการแก้ไขแล้ว

แนวโน้มความขัดแย้งและความรุนแรงบนโลกออนไลน์สูงขึ้น

การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์มากขึ้นยังนำไปสู่ปัญหาด้านความรุนแรงในสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะการกลั่นแกล้งจากการใช้สื่อออนไลน์ (cyberbullying) คนรุ่นใหม่ที่เป็นชาวดิจิทัลและใช้ชีวิตอยู่ในสังคมออนไลน์มีโอกาสจะประสบปัญหาการถูกกลั่นแกล้งบนโลกออนไลน์มากขึ้น ซึ่งบางกรณีอาจลุกลามมาสู่ชีวิตจริงและนำไปสู่การ

เจ็บป่วยโดยเฉพาะโรคซึมเศร้า (จูลีนี เทียนไทย และคณะ, 2563) นอกจากนี้ คนไทยจำนวนมากยังมีแนวโน้มจะเผชิญกับการสื่อสารที่เป็นพิษ (toxic communication) มากขึ้น โดยเฉพาะการสื่อสารของคนต่างวัยในครอบครัว และความคิดเห็นที่ขัดแย้งทางการเมือง เนื่องจากคนต่างกลุ่มต่างวัยจะมีพฤติกรรมสื่อสารในพื้นที่ออนไลน์ที่แตกต่างกันแปรไปตามประสบการณ์ส่วนตนทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และเทคโนโลยีการสื่อสาร ความแตกต่างเหล่านั้นมักนำไปสู่ความขัดแย้งอันเกิดจากสิ่งที่คนรุ่นอื่นแสดงออกไม่ตรงกับความคิดหวังของคนรุ่นอายุตนเอง ในขณะที่วัยก็ยังไม่เข้าใจความคิดและความรู้สึกที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของคนรุ่นอื่นมากพอ (ชัญญุตรา อรณพ ฅ อยุธยา, 2566) ดังนั้น การส่งเสริมการเอาใจเขามาใส่ใจเราทางดิจิทัล (digital empathy) เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มคนต่างวัยและให้เกิดความอยู่ดีมีสุขในภาพรวมระดับสังคมหรือเป็นความเป็นอยู่ที่ดีในสังคมดิจิทัลร่วมกัน (collective well-being) จึงเป็นสิ่งจำเป็น (จูลีนี เทียนไทย, ภัทรพรรณ ทำดี, ภาสนันท์ อัศวรักษ์ และฐิตินันท์ ผิวนิล, 2566; ชัญญุตรา อรณพ ฅ อยุธยา, 2566)

ภาครัฐสื่อสารกับคนได้ไม่ทั่วถึง

แม้ว่าโควิด 19 ผลักดันให้สื่อสังคมออนไลน์แพร่หลายยิ่งขึ้น แต่ทางการไทยยังสื่อสารกับคนไทยผ่านสื่อแบบดั้งเดิมเป็นหลัก เช่น โทรทัศน์ โดยจุดแข็งของการใช้สื่อโทรทัศน์ก็คือประชาชนรู้เวลาที่ข่าวของทางราชการจะออกวันและเวลาใด แต่ข่าวสารที่สื่อผ่านทางโซเชียลมีเดียมีจุดแข็งคือมีความรวดเร็วเนื่องจากมีหลายแหล่ง หลายทิศทาง ในขณะที่ข้อเสียก็คือมีทั้งข่าวจริง ข่าวกระจายตื่นตูม และข่าวลวง ดังนั้น จึงมีความเสี่ยงสูงที่คนไทยจะได้รับข้อมูลที่ไม่ถูกต้องจากการที่ข้อมูลของรัฐเข้าไม่ถึงกลุ่มคนไทยรุ่นใหม่ เนื่องจากสื่อสารกันต่างแพลตฟอร์ม การศึกษาของนางเยาว์ เกษตร์ภิบาล และคณะ (2563) ยังเน้นย้ำให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาวิกฤต เช่น โควิด 19 ต้องการการบริหารแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด (single command) และที่สำคัญมากก็คือจะต้องมีการส่งสารที่ตรงกันและเป็นหนึ่งเดียวกัน (single message) แต่เผยแพร่ในหลายช่องทาง เพื่อที่จะสามารถสนับสนุนการส่งสารไปถึงกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ได้โดยไม่สร้างความสับสนและให้เข้าใจตรงกัน

สื่อออนไลน์ยังเปิดโอกาสให้เกิดการสื่อสารสองทางระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร (two-way communication) ที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในข่าวสารที่ได้รับมากขึ้น การศึกษาของนางเยาว์ เกษตร์ภิบาล และคณะ (2564) พบว่าสื่อออนไลน์มีผลต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อโอกาสการได้รับเชื้อโรคโควิด 19 อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสื่อออนไลน์ส่วนใหญ่เป็นสื่อที่โต้ตอบกันได้ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ทำให้ผู้ใช้สื่อมีความรู้สึกว่าตนเองได้มีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบและมีส่วนร่วมกับสื่อ สามารถเข้าถึงได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว และสามารถกลับไปดูเนื้อหาเดิมซ้ำ ๆ ได้

ความสร้างสรรค์

ท่องเที่ยวเป็นเสาหลักของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไทย

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economy) คือการพัฒนาระบบเศรษฐกิจโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์บนฐานขององค์ความรู้ ทรัพย์สินทางปัญญา และการศึกษาวิจัย ซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ การสั่งสมความรู้ของสังคม เทคโนโลยี และนวัตกรรม เพื่อใช้ในการพัฒนาธุรกิจ การผลิตสินค้าและบริการในรูปแบบใหม่ซึ่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจหรือคุณค่าทางสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงเป็นแนวทางหนึ่งของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการผลิตให้สมดุลและยั่งยืน โดยมุ่งใช้องค์ความรู้และนวัตกรรม ผสานกับจุดแข็งทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ, 2552) ในปี 2561 อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ได้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงถึง 1,461 พันล้านบาท โดยสาขาอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงสุดคืออุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มูลค่ารวม 409 พันล้าน หรือคิดเป็นร้อยละ 28.04 รองลงมาคือ อุตสาหกรรมอาหารไทย (ร้อยละ 18.29) อุตสาหกรรมกีฬาและสันทนาการ (ร้อยละ 14.28) อุตสาหกรรมแฟชั่น (ร้อยละ 12.99) อุตสาหกรรมออกแบบ (ร้อยละ 8.6) (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2561)

ซอฟท์พาวเวอร์ไทยต้องพึ่งดิจิทัลและการส่งเสริมของรัฐ

การถอดบทเรียนความสำเร็จของ K-pop พบว่า รัฐบาลและภาคเอกชนเกาหลีมีบทบาทสำคัญในการลงทุนด้านดิจิทัลและการบันเทิงอย่างมาก อีกทั้งยังบูรณาการแนวคิดอันเป็นสากล หลอมรวมศิลปะการแสดงเกาหลีกับวัฒนธรรมท้องถิ่นกับสากลอย่างกลมกลืน เป็นขั้นตอนและเป็นระบบ (กมล บุษบรรณ, 2565) ความสำเร็จที่เรียกว่าซอฟท์พาวเวอร์ (soft power) จึงไม่ได้เกิดขึ้นตามกลไกธรรมชาติหรือกลไกตลาดเท่านั้น สะท้อนให้เห็นว่าศิลปวัฒนธรรมไทยยังห่างไกลจากการเป็นซอฟท์พาวเวอร์ เปรียบเสมือนว่าแม้ไทยจะมีวัตถุดิบที่ดี แต่ก็ยังขาดเครื่องปรุง อุปกรณ์ และเซฟที่รู้งาน

หมอลำสร้างสรรค์และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

การแสดงหมอลำเป็นตัวอย่างของกิจกรรมที่ขับเคลื่อนด้วยความคิดสร้างสรรค์ของคนรุ่นเก่าที่สามารถสร้างเอกลักษณ์เฉพาะและดึงดูดความสนใจที่สามารถต่อยอดในการพัฒนาที่หลากหลายและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และยังเติบโตได้ด้วยความสามารถในการปรับตัวท่ามกลางการแข่งขัน การศึกษาของศิวพร ฟองทอง และคณะ (2565) ชี้ให้เห็นถึงการปรับตัวหลายครั้งของการแสดงหมอลำตั้งแต่อดีตมาจนถึงช่วงโควิด 19 โดยในยุคแรก ๆ วงหมอลำจะมีหมอลำเพียงหนึ่งคน และหมอแคนหนึ่งคนแสดงบนพื้นดินและอาศัยแสงสว่าง

จากการจุดชี้ใต้ของชาวอีสาน เมื่อได้รับความนิยมนมากขึ้นก็ได้พัฒนาไปเป็นหมอลำหมู่ ต่อมาหมอลำก็เริ่มเปลี่ยนไปโดยได้ประยุกต์เอาวิธีการแต่งกายและรูปแบบศิลปะการแสดงของลิเกภาคกลางเข้ามาผสมผสาน และต่อเนื่องมาถึงยุครุ่งเรืองของวงกรมหมอลำเนื่องจากมีกลุ่มธุรกิจเข้ามาสนับสนุนการแสดงโดยให้ช่วยโฆษณาสินค้าและขายผลิตภัณฑ์ในงานแสดง

ต่อมากระแสลูกทุ่งได้กลายเป็นคู่แข่งสำคัญของวงหมอลำ และเป็นช่วงของการเข้าสู่ธุรกิจยุคใหม่ที่เริ่มมีการใช้ครุที่มีความเชี่ยวชาญทางการแสดงหรือการเต้น มีการพัฒนาการออกแบบเครื่องแต่งกาย มีการใช้เวที ไฟ แสง สี เสียง มาผสมผสานกับคอนเสิร์ตหมอลำลูกทุ่งในตอนเปิดเวที รวมถึงเริ่มมีการใช้ระบบลิขสิทธิ์สำหรับเพลงลูกทุ่งหมอลำ มีการบันทึกเทปวิดีโอและแผ่นบันทึกเสียงลงซีดีเพิ่มรายได้ อีกช่องทางหนึ่งในยุคปัจจุบัน เป็นช่วงที่หมอลำเริ่มโกอินเตอร์ คือสามารถจัดกลุ่มเดินทางไปทำการแสดงในต่างประเทศ

หมอลำสร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจมากกว่ากั๊ก

ผลกระทบต่อเศรษฐกิจของหมอลำต่อเศรษฐกิจของภาคอีสานมากกว่าที่คาด ผลการวิเคราะห์โดยใช้ตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตพบว่า ในสถานการณ์ปกติอุตสาหกรรมหมอลำสามารถสร้างรายได้รวมกันกว่า 6.6 พันล้านบาทต่อปี โดยเชื่อมโยงไปยังสาขาเศรษฐกิจอื่น ๆ ได้แก่ สาขาการผลิต ขายส่ง ขายปลีก ซ่อมแซมยานพาหนะ การเงิน และการประกันภัย แต่ในช่วงสถานการณ์การระบาดของโควิด 19 อุตสาหกรรมหมอลำหดตัวลงมากโดยสามารถสร้างรายได้เพียง 1.153 พันล้านบาท สำหรับผลของการจ้างงานก็พบว่า ในสถานการณ์ปกติ เศรษฐกิจหมอลำบันทึกจะก่อให้เกิดการจ้างงานในระบบและนอกระบบทั้งสิ้นถึง 38,000 คนขึ้นไป เป็นจำนวนการจ้างงานในอุตสาหกรรมหมอลำโดยตรงถึง 33,000 คน และที่เหลือเป็นการจ้างงานต่อสาขาอื่น ๆ (ศิวพร พงทอง และคณะ, 2565)

หมอลำก้าวสู่โลกออนไลน์พร้อมกับการปรับตัวครั้งใหญ่

การแพร่ระบาดของโควิด 19 ในปี 2563 หมอลำก็ถูกบังคับให้เข้าสู่โลกเสมือนเต็มตัวโดยได้เริ่มทำการถ่ายทอดสด มีการตั้งกลุ่มปิดที่มีการซื้อบัตรออนไลน์เพื่อเข้าชม เกิดปรากฏการณ์มอบลัยออนไลน์ มีการโอนเงินผ่านบัญชีของวงหมอลำ มีการเชิญเน็ตไอดอลมาร่วมในการถ่ายทอดสด อีกทั้งยังมีการขายสินค้าพ่วงในรายการ เช่น น้ำพริกอาหารแปรรูป น้ำปลาร้าปรุงสุก เป็นต้น ศิลปินหมอลำก็สามารถรับงานพิเศษ เช่น ถ่ายแบบ เสื้อผ้าและโฆษณาผลิตภัณฑ์ รวมทั้งรับรีวิวผลิตภัณฑ์อีกด้วย ส่วนด้านการแสดงก็มีการจัดการลดต้นทุน โดยว่าจ้างบุคคลภายนอกเข้ามารับช่วงบริการ (outsourc) มีการทำงานร่วมกับที่มิชชันการเพื่อศึกษาผลตอบรับจากผู้รับชม และนำมาปรับปรุงการผลิตการแสดงให้กระชับมากขึ้น

ในขณะที่วงดนตรีลูกทุ่งหรือลิเกภาคกลางต้องหยุดพักวงหรือเลิกกิจการไป แต่วงหมอลำในอีสานกลับสามารถปรับตัวให้อยู่รอด อีกทั้งยังก่อให้เกิดภาคธุรกิจและอาชีพใหม่แตกแขนงออกมาอย่างมากมาย เช่น สตูดิโอ ทีมถ่ายทอดสด การจัดการเพจ และสื่อสังคมออนไลน์ การออกแบบการแสดง การจ้างแดนเซอร์แบบฟรีแลนซ์ เป็นต้น นอกจากนี้ คณะหมอลำยังได้เข้าสู่โลกเสมือนหรือโลกดิจิทัลโดยใช้ช่องทางยูทูบและเฟซบุ๊ก รวมทั้งการใช้ซูมเพื่อให้ผู้ชมได้พบปะกับศิลปินอย่างใกล้ชิด ส่วนการแสดงก็มีทั้งผ่านระบบถ่ายทอดสดหรือไลฟ์สตรีม โดยผู้ชมสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับนักแสดงผ่านข้อความ live messenger การชมวงหมอลำก็ปรับจากการได้ชมปีละครั้งเดียวในท้องถิ่นให้กลายเป็นปีละหลาย ๆ ครั้งแล้วเข้าชมได้จากทุกที่ทุกเวลา การปรับปรุงเหล่านี้ทำให้เกิดแฟนคลับรุ่นใหม่ และแม่ยกต่างประเทศมากขึ้นด้วย (ศิวาพร ฟองทอง และคณะ, 2565)

โอกาสและความท้าทายของสตาร์กั๊พหมอลำในยุค 4.0

หมอลำในอนาคตหรือหมอลำ 4.0 หลังจากโควิด 19 สงบลงแล้วก็คงจะเป็นคณะหมอลำไฮบริด คือ มีทั้งการแสดงออนไซต์และออนไลน์ ธุรกิจหมอลำก็จะพัฒนาเป็นธุรกิจมีอาชีพมากขึ้น ปัจจุบันนี้หมอลำได้เข้าสู่เวทีประกวดความงามระดับชาติ คือ Miss Grand แล้ว สามารถเปิดการแสดงทั้งปีและไม่มีวันหยุดพักการแสดงในช่วงฤดูฝน อีกต่อไป ธุรกิจหมอลำกำลังก้าวไปเป็นสตาร์กั๊พประเภทเอ็นเทค (entertainment tech) สู่แวดวงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในโลกยุคใหม่

การท่องเที่ยวยุคสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เศรษฐกิจฐานราก

การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทยที่สร้างรายได้ให้กับประเทศอย่างมหาศาล ประสบการณ์ของหมอลำที่กล่าวมาแล้วน่าจะเผยแพร่แลกเปลี่ยนให้กับอุตสาหกรรมอื่น รวมถึงอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยด้วย ซึ่งยังมีลักษณะเป็น One time product คือมีนักท่องเที่ยวมาเยือนครั้งเดียวแล้วก็จากไป ไม่มีแฟนคลับ แต่แหล่งท่องเที่ยวหรือชุมชนท่องเที่ยวอาจสามารถสร้างแฟนคลับของตนได้ แต่ต้องมีตัวชูโรง มีผู้เล่าเรื่องซึ่งเป็น YouTuber หรือ Influencer online มีการสานสัมพันธ์ติดต่อกับแฟนคลับผ่านตัวชูโรงในพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งอาจใช้ดารารหรือเซเลบที่เป็นคนที่เกิดในท้องถิ่นนั้น หรือใช้ตัวชูโรง เช่น เด็กน้อยน่ารัก ช่าง หรือแม่แต่แมวและสุนัข เช่น อุทยานแห่งชาติอาจจะนำกล้องวิดีโอไปถ่ายรังนกเงือกที่กำลังป้อนอาหารลูก แหล่งท่องเที่ยวยังสามารถขายสินค้าและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นได้ตลอดปีผ่านช่องทางออนไลน์ แหล่งท่องเที่ยวประเภทท่องเที่ยวชุมชนยังสามารถที่จะมีรายการสอนทำขนมและอาหารออนไลน์ซึ่งเป็นอาหารพื้นถิ่น หรือมีการแสดงและขายชุดสินค้าหัตถกรรมประเภท Do it yourself หรือประเภทสินค้าหัตถกรรมสำเร็จรูปต่าง ๆ ในขณะที่ YouTuber และ Influencer เองก็ต้องทำหน้าที่เชิญชวนผู้มาเยือนและสื่อสารกับแฟน ๆ อย่างต่อเนื่อง เศรษฐกิจยุคใหม่จึงเป็นผลของการประกอบสร้างและผสมผสานระหว่างเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเศรษฐกิจฐานราก

แหล่งท่องเที่ยวยุคใหม่เกี่ยวได้ทั้งในโลกออฟไลน์และออนไลน์

ผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการท่องเที่ยวจากการเดินทางแบบเดิมจะถูกแทนที่ด้วยระบบดิจิทัลมากขึ้น โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ยกตัวอย่างการท่องเที่ยวในเมืองพระนครศรีอยุธยา ในยุคกระแสใหม่ แม้ว่าจะได้รับการยืนยันว่าเมืองพระนครศรีอยุธยามีจุดขายที่เข้มแข็งด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปและเป็นความท้าทายคือกายภาพของเมืองที่มีอาคารที่พักอาศัย โรงแรม หน่วยงานราชการ ก่อสร้างบดบังโบราณสถานจำนวนมาก ผลดังกล่าวทำให้ภาพของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปเป็นการท่องเที่ยวเพื่อความผ่อนคลายในพื้นที่กายภาพ ส่วนการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์จะก้าวไปสู่โลกดิจิทัลมากขึ้นทั้งองค์ความรู้ ข้อมูลประวัติศาสตร์ต่างๆ จะถูกบรรจุในรูปแบบออนไลน์ มีการเผยแพร่ข้อมูลอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งอาจมีการแสดงความคิดเห็นในทันที ทำให้ระบบการท่องเที่ยวจำเป็นต้องปรับตัวอยู่ตลอดเวลา (ปรีดี พิศภูมิวิถิ, 2564)

นักท่องเที่ยวเป็นผู้แบกรับต้นทุนทางสังคมจากการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีแนวโน้มจะทำให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อพื้นที่ท่องเที่ยว โดยเฉพาะผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่สะท้อนความล้มเหลวของตลาดโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น ปัจจุบันองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องแบกรับภาระในการรองรับนักท่องเที่ยว ดูแลสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมถึงสาธารณูปโภคต่างๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมท่องเที่ยวในท้องถิ่นเอง การศึกษาของ **อัศวพงศ์ อ้นทอง (2565)** ได้ประมวลรู้เกี่ยวกับนโยบายและมาตรการภาษีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งในระดับนานาชาติและระดับประเทศ สำหรับภาครัฐของไทยยังริเริ่มที่จะใช้มาตรการภาษี เพราะเกรงว่าการเรียกเก็บภาษีนี้อาจทำให้ราคาที่พักท่องเที่ยวต้องจ่ายเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวลดลง อย่างไรก็ตามในประเทศไทยยังขาดการศึกษาผลของการเก็บภาษีการท่องเที่ยวโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น ทำให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงต้องแบกรับภาระต้นทุนที่เกิดจากนักท่องเที่ยว เช่น การจัดการขยะ และการจัดการน้ำ เป็นต้น

การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ คุณธรรมของโลกยุคใหม่

การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (responsible tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้จุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวมีความยั่งยืน การศึกษาของ **อัศวพงศ์ อ้นทอง และกันต์สินี กันทะวงค์วาร (2565)** ชี้ให้เห็นว่าภาคเอกชนและชุมชนท่องเที่ยวที่มีการจัดการและการดำเนินงานตามแนวทางการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบจะได้รับผลประโยชน์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการลดต้นทุนจากการใช้ทรัพยากรหมุนเวียนและเชื่อมโยงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจลงสู่ชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้บริการที่พักแรม การขายอาหารและเครื่องดื่ม การขายของที่ระลึก การขายกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนที่ลดคาร์บอน เป็นต้น

นอกจากนี้ ในเชิงนโยบายยังได้มุ่งส่งเสริมการพัฒนาท่องเที่ยวไทยตามแนวโมเดลเศรษฐกิจ BCG (BCG economy model) ที่เป็นการบูรณาการการพัฒนา 3 เศรษฐกิจไปพร้อม ๆ กัน ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio-economy: B) เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular economy: C) และเศรษฐกิจสีเขียว (Green economy: G) อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการหลายแห่งเริ่มมีแนวทางประกอบธุรกิจตามแนวทางโมเดลเศรษฐกิจ BCG มากขึ้น จากการศึกษาของ **อัครพงศ์ อันทอง และคณะ (2566)** ซึ่งให้เห็นว่าผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวหลายแห่งได้ออกแบบกิจกรรมการดำเนินงานที่นำมาสู่การสร้างคุณค่าร่วมกันกับกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย (co-creation) ที่สามารถนำไปสู่การจัดการขยะและการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้

กฎหมายและมาตรฐานบริการท่องเที่ยวไทยตามไม่กับโลก

บริการการท่องเที่ยว โดยเฉพาะบริการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของไทยมีแนวโน้มจะได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ **จิรัตน์ เขียวช่อม และ สุพรรณิ เขียวช่อม (2564)** ชี้ว่าแม้ว่าประเทศไทยจะมีกฎหมายกำกับดูแลสถานประกอบการที่ให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยเฉพาะ แต่กฎหมายเหล่านั้นก็มีความซ้ำซ้อนกัน ยกตัวอย่างเช่น การให้บริการสปาในระดับโลกจะต้องมีใบอนุญาตในการประกอบกิจการหลายใบ เช่น ใบอนุญาตประกอบกิจการสถานประกอบการเพื่อสุขภาพ ใบอนุญาตประกอบธุรกิจโรงแรม ใบอนุญาตให้ประกอบกิจการสถานพยาบาล เป็นต้น นอกจากนี้ กิจการสปาและนวดเพื่อสุขภาพนั้นยังอยู่ภายใต้กฎหมาย 2 ฉบับที่มีความซ้ำซ้อนกันคือ พระราชบัญญัติสถานประกอบการเพื่อสุขภาพ พ.ศ. 2559 กับพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 นอกจากนี้ กฎหมายสถานประกอบการเพื่อสุขภาพยังไม่ทันสมัยและไม่ครอบคลุมการประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพบางประเภท ส่วนมาตรฐานด้านสถานที่ ความปลอดภัย และการให้บริการของกิจการการดูแลสุขภาพหรือผู้มีภาวะพึ่งพิงตามกฎกระทรวง พ.ศ. 2563 ยังเป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่ยังไม่ได้มาตรฐานโลก

สรุป

ผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้คนไทยทุกแห่งหนสามารถติดต่อหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลกันได้ง่าย รวมถึงการขยายตัวของวิถีชีวิตแบบเมืองไปเกือบทุกพื้นที่ของไทย ผลดังกล่าวทำให้แนวโน้มวิถีชีวิตคนไทยเปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านการบริโภค การสื่อสาร และความคิดสร้างสรรค์

ในด้านการบริโภค พบว่าคนไทยเริ่มมีแบบแผนการบริโภคคล้ายคลึงกันและเป็นสากลทั้งในเมืองและชนบทมากขึ้น เช่น ด้านการอยู่อาศัยก็มีแนวโน้มจะอาศัยอยู่แบบมวชนและอาศัยในคอนโดมิเนียมมากขึ้น การเดินทางที่ส่วนใหญ่ยังคงเดินทางแบบส่วนตัว

ทั้งการใช้ยานยนต์ส่วนบุคคลและการบริการการเดินทางผ่านแอปพลิเคชัน โดยเฉพาะการใช้รถจักรยานยนต์ที่ยังคงเป็นยานพาหนะที่คล่องตัวและตอบรับรูปแบบชีวิตแบบเมือง การซื้อของผ่านช่องทางออนไลน์และร้านสะดวกซื้อที่แพร่กระจายไปทั่วประเทศ ส่วนด้านการสื่อสาร พบว่าคนไทยมีแนวโน้มจะรับสารและส่งสารผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ และสื่อออนไลน์ยังเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพสูงในการติดตามข่าวสารในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 นอกจากนี้ การใช้สื่อออนไลน์ที่เติบโตขึ้นยังทำให้การผลิตข่าวสารต่าง ๆ ทำได้ง่ายขึ้น จึงทำให้มีข่าวจริงและข่าวปลอมปะปนกันและแยกได้ยาก อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ากังวลว่าคนไทยยังมีความสามารถในการแยกแยะข่าวจริงและข่าวปลอมได้ค่อนข้างต่ำ ในขณะที่เดียวกัน ก็มีความพยายามในการจัดการข่าวปลอมมากขึ้น ทำให้ข่าวปลอมในสื่อออนไลน์มีอายุสั้นลง

ด้านความสร้างสรรค์ พบว่าคนไทยมีแนวโน้มจะต่อยอดความสร้างสรรค์จากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ดังกรณีหมอลำ 4.0 หรือแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่มีแนวโน้มจะต่อยอดความบันเทิงและนันทนาการจากโลกกายภาพสู่โลกออนไลน์มากขึ้น เกิดธุรกิจต่อเนื่องและกิจกรรมสร้างสรรค์ที่สร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีโอกาสในการต่อยอดกิจกรรมสร้างสรรค์ โดยเฉพาะการท่องเที่ยว แต่ก็ยังพบว่ามีความท้าทายหลายประการที่ต้องทบทวนกระบวนการดำเนินการ เช่น การกระจายผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม การปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัย และการยกระดับมาตรฐานบริการให้เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง เป็นต้น

ดังนั้น จึงดูเหมือนว่าชีวิตคนไทยด้านกายภาพดีขึ้นมาก มีการบริโภคมากขึ้น เสพสื่อมากขึ้น แต่ทั้งหมดนี้ คนไทยก็มีหนี้สินมากขึ้นเช่นกัน เกิดความไม่สมดุลกันด้านการสร้างรายได้กับความสามารถด้านการบริโภค อีกทั้งยังยอมรับกับวิถีชีวิตที่มีความเสี่ยงเพิ่มมากขึ้น เช่น การเล่นเกมพนัน ■

บทที่ 4

วิถีชีวิตคนไทย จากครรภ์มารดา ถึงเชิงตะกอน

ในช่วงชีวิตของคนหนึ่ง ๆ นั้น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่ในความธรรมดานั้นก็ยังมีความแตกต่างกันตามพันธุกรรม ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ของบิดามารดา การเข้าถึงการศึกษา เทคโนโลยีและสื่อในช่องทางต่าง ๆ ที่ทำให้วิถีชีวิต มนุษย์มีความหลากหลายสุดที่จะพรรณนา ในบทนี้เราจะฉายให้เห็นภาพกระแสหลักของ วิถีชีวิตคนไทยบางส่วนตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาจรจบจนสิ้นชีวิต

อย่างไรก็ดี ชีวิตของคนไทยย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะได้รับผลกระทบจากการ มีหรือไม่มีนโยบายสาธารณะของรัฐ ซึ่งบางนโยบายก็ช่วยให้คนบางคนหรือบางกลุ่มดีขึ้น แต่อาจมีผลที่ไม่คาดคิดที่ทำให้คุณภาพชีวิตของคนบางกลุ่มเลวลง อีกทั้งมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ยังต้องได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีโลก ซึ่งส่งผ่านการศึกษา การค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศโลกดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ดังนั้น ชีวิตคนไทยจึงต้องผจญกับความเสี่ยงที่เกิดจากการกระทำของตนเอง จากปัจจัย ภายในของครอบครัวตัวเอง และปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ ในบทนี้จะวิเคราะห์ถึง ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตคนไทยกับปัจจัยภายในที่สร้างความเสี่ยงให้กับชีวิตคนไทย โดยเนื้อหาที่แสดงในบทนี้จะครอบคลุมชีวิตคนไทยเท่าที่มีการวิจัยภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 เท่านั้น

วิถีกำเนิด

ครอบครัวไทยเล็กลง แต่มีความหลากหลายมากขึ้น

ครอบครัวไทยส่วนใหญ่มีขนาดเล็กลง โดยในปี 2563 ค่าเฉลี่ยของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนไทยลดลงเหลือ 2.4 คน เมื่อเทียบกับช่วง 30 ปีก่อนหน้านี้ที่ครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกถึง 5-6 คน และจะมีครอบครัวที่อยู่คนเดียวมากขึ้นคือ ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว และคนหนุ่มสาวในวัยทำงาน เนื่องจากคนรุ่นใหม่เลือกที่จะไม่แต่งงาน หรือแต่งงานโดยไม่มีลูก (มิ่งสรรพ ขาวสอาด และคณะ, 2565) นอกจากนี้ แนวโน้มครัวเรือนไทยยังมียุทธศาสตร์ขนาดเล็กลง และรูปแบบครัวเรือนแบบครอบครัวเดี่ยวที่มีสามีและภรรยาแต่ไม่มีลูก (DINK: Double income no kids) และจำนวนครัวเรือนแบบครอบครัวที่อยู่คนเดียว (SINK: Single income no kids) ก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะสามีและภรรยา และครอบครัวที่อยู่คนเดียวมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งนี้ ขนาดครัวเรือนเฉลี่ยที่ลดลงจึงสอดคล้องกับประเภทครัวเรือนครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะสามีและภรรยาแต่ไม่มีลูก และครอบครัวที่อยู่คนเดียวมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ครอบครัวเดี่ยวที่มีสามี ภรรยา และลูก ซึ่งเคยเป็นประเภทครัวเรือนที่มีสัดส่วนสูงที่สุดในปี 2545 ในปัจจุบันกลับมีสัดส่วนที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2563)

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวไทยเกิดจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยมเกี่ยวกับการสร้างครอบครัวและปัจจัยเชิงสาเหตุจากเศรษฐกิจ เช่น ต้นทุนค่าครองชีพที่สูงขึ้น ต้นทุนการศึกษาที่สูงขึ้น ปัจจัยทางสังคม รวมถึงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่ต้องการใช้ชีวิตอย่างอิสระ นิยมเช่าที่อยู่อาศัย ไม่คิดจะครอบครองอสังหาริมทรัพย์ ทำให้คนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งไม่คิดจะแต่งงานและไม่คิดจะมีลูกเพราะเห็นเป็นภาระ นอกจากนี้ ขนาดครัวเรือนที่เล็กลงย่อมเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปในหลายด้าน ครัวเรือนเดี่ยวแบบ SINK และ DINK เหล่านี้มีขนาดเล็กกว่าครัวเรือนแบบครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยวแบบอื่น จึงน่าจะต้องการพื้นที่อยู่อาศัยที่เล็กกว่า (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2563) สะท้อนจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยในเมืองหลวงและเมืองหลักที่อยู่อาศัยมีแนวโน้มจะมีขนาดเล็กลงด้วย

คนไทยเกิดน้อยลงทุกวัน

เมื่อ 60 ปีที่แล้วเป็นปีที่คนไทยเกิดมากกว่า 1 ล้านคนต่อปี และสถานการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นต่อเนื่องไป 20 ปีแล้ว หลังจากนั้นจำนวนเด็กเกิดใหม่ก็เริ่มลดลงจนกระทั่งในปี 2564 เป็นปีแรกที่จำนวนเด็กเกิดใหม่น้อยกว่าจำนวนผู้เสียชีวิต ในปัจจุบันมีเด็กเกิดใหม่จำนวนประมาณ 5 แสนคนต่อปี และมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ มีการคาดการณ์ว่าในอีก 60 ปีข้างหน้าหากสถานการณ์ยังเป็นเช่นนี้ ประชากรไทยก็จะลดลงเหลือเพียงครึ่งหนึ่งของปัจจุบัน คือจะมีเด็ก (ผู้ที่เกิดใหม่ถึงอายุ 14 ปี) อยู่จำนวน 1 ล้านคน มีผู้ใหญ่ในวัยทำงานลดจาก 46 ล้านคนในปัจจุบันเป็น 14 ล้านคน และผู้สูงวัยที่อายุเกิน 65 ปีถึง 18 ล้านคน

(เกื้อ วงศ์บุญสิน และปิยะชาติ ภิรมย์สวัสดิ์, 2566) โครงสร้างประชากรเช่นนี้จะทำให้ชีวิตผู้สูงวัยและสังคมสูงวัยไม่มั่นคง และโครงสร้างประชากรไม่สามารถเกื้อหนุนเศรษฐกิจและสังคมไทยให้มั่นคงและยั่งยืนได้

สภาวะเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมทำให้ผู้หญิงไทยอยากมีลูกน้อยลง ผู้หญิงไทยมีการศึกษาสูงขึ้น ทำงานนอกบ้านมากขึ้น พึ่งพาตัวเองและต้องการมีชีวิตอิสระมากขึ้น ทำให้ความต้องการมีบุตรน้อยลง อีกทั้งพ่อยังมีบทบาทที่น้อยไปในการดูแลลูก **(อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563ข)** ผลดังกล่าวทำให้ประชากรไทยมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ เพราะอัตราการเจริญพันธุ์ของผู้หญิงลดลง เมื่อ 60 ปีที่แล้วผู้หญิงไทยคนหนึ่งมีลูกเฉลี่ยประมาณ 6 คน แต่ในปัจจุบันผู้หญิงคนหนึ่งมีลูกไม่ถึง 2 คน หมายความว่า มีจำนวนลูกไม่พอที่จะทดแทนจำนวนพ่อแม่ที่จะเสียชีวิตไป และทำให้ภาวะเจริญพันธุ์ลดลง

คุณค่าของการมีบุตรเปลี่ยนไปจากเดิม

คนรุ่นใหม่เปลี่ยนความคิดที่จะให้มีคนมาดูแลยามแก่เฒ่า จากการสำรวจทัศนคติและปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการมีบุตรของประชากร เจเนอเรชันวาย (อายุ 18-38 ปี) ของสำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี 2561 (อ้างถึงใน **อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563ข**) พบว่า กลุ่มประชากรเจเนอเรชันวายมีทัศนคติเป็นบวกต่อการมีครอบครัวและการมีบุตร แต่ประเด็นความคิดเห็นที่ว่าจะหวังให้บุตรกลับมาเลี้ยงดูในยามชรา ผู้ตอบไม่เห็นด้วยและไม่แน่ใจเป็นส่วนใหญ่ สะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าของการมีบุตรที่เปลี่ยนไปจากเดิม

นอกจากนี้ คนรุ่นใหม่มีวิถีชีวิตเปลี่ยนไปไม่อยากแต่งงานหรือแต่งงานช้าลง การหย่าร้างมากขึ้น การทำแท้งมากขึ้นด้วย ที่อยู่อาศัยในเมืองก็คับแคบลง อีกทั้งค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาที่มีคุณภาพก็สูงมากทำให้การเลี้ยงดูบุตรมีต้นทุนสูงมาก แม้กฎหมายไทยจะมีวิวัฒนาการสนับสนุนการมีบุตรมาโดยตลอดและได้มีนโยบายและกฎหมายที่ทันสมัย เช่น ได้เอื้อให้บิดาที่เป็นข้าราชการมีวันลาเพื่อมาช่วยเลี้ยงดูบุตร รวมทั้งพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ โครงการมารดาประชารัฐ ซึ่งเข้ามาดูแลค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่เกิดจนถึง 6 ขวบ แต่ก็ยังไม่สร้างแรงจูงใจมากพอที่จะส่งผลให้จำนวนเด็กเกิดใหม่เพิ่มขึ้นได้ **(อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563ข)**

ลูกหลานแรงงานข้ามชาติจะเป็นคนไทยในอนาคต?

ในปัจจุบันประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ให้ที่พักพิงแก่แรงงานต่างชาตินี้ มีจำนวนประมาณ 4-5 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ กัมพูชา ลาว เมียนมาร์ และเวียดนาม แรงงานข้ามชาติจำนวนมากย้ายถิ่นมาพร้อมกับบุตรหลานและยังให้กำเนิดลูกหลานในประเทศไทยอีกด้วย แม้จะยังไม่มีข้อมูลจำนวนเด็กข้ามชาติที่ชัดเจน แต่คาดการณ์ว่ามีจำนวนเด็กข้ามชาติในประเทศไทยประมาณ 3-4 แสนคน (สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564) ในขณะเดียวกัน แรงงานข้ามชาติจำนวนมากยังมี

ภาวะเจริญพันธุ์ค่อนข้างสูง และในปัจจุบันเด็กที่เป็นลูกแรงงานข้ามชาติเป็นเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย แต่เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนไทยจำนวนหนึ่งแล้ว แม้ในปัจจุบันอุตสาหกรรมไทย โดยเฉพาะอุตสาหกรรมบริการจะขาดแคลนแรงงานมากขึ้น และภาคเอกชนเรียกร้องให้มีการนำแรงงานข้ามชาติเข้ามามากขึ้น แต่รัฐบาลไทยก็ยังตัดสินใจไม่ได้ว่าจะจัดการกับลูกหลานแรงงานข้ามชาติอย่างไร และยังไม่มีความชัดเจนว่าเด็กเหล่านี้จะกลายเป็นคนไทยในอนาคตด้วยหรือไม่

เทคโนโลยีกับนวัตกรรมสร้างความเหลื่อมล้ำตั้งแต่ก่อนกำเนิด

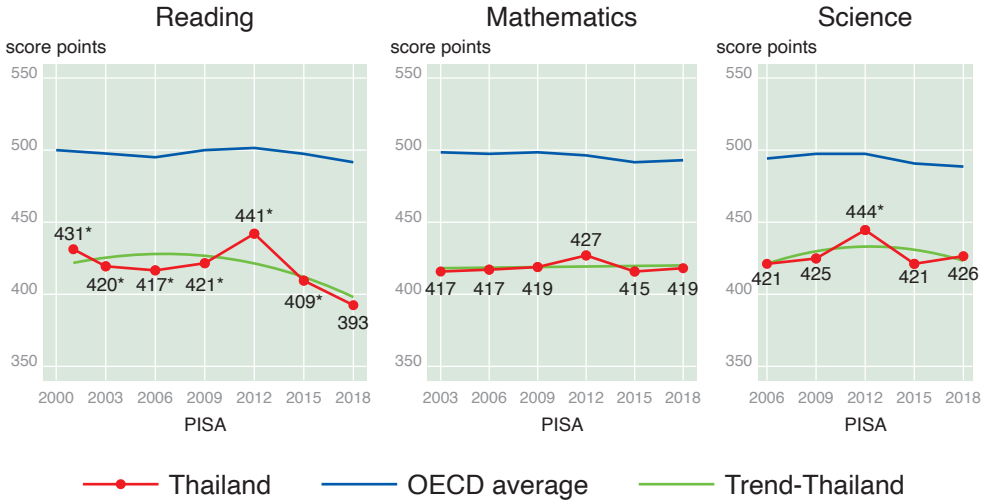
ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้ผู้ที่มีบุตรยากสามารถมีบุตรโดยวิธีการต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น การผสมเทียม การปฏิสนธินอกร่างกายหรือการทำเด็กหลอดแก้ว การทำกิฟต์คือการนำไข่และอสุจิมาผสมกันภายนอกแล้วใส่กลับเข้าไปในท่อ นำไข่ของฝ่ายหญิง การทำซิฟต์คือเมื่อไข่กับอสุจิผสมกันจะนำไปเลี้ยงจนเกิดเป็นตัวอ่อนแล้วจึงนำกลับเข้าไปใส่ในบริเวณท่อ นำไข่ หรือแม้แต่การรับอ้อมท้องโดยหญิงอื่น แต่เทคโนโลยีทั้งหลายนี้เป็นเทคโนโลยีที่มีค่าใช้จ่ายสูงมาก และวิธีสุดท้ายก็ยังมีปัญหาที่ต้องถกเถียงกันในด้านจริยธรรมและกฎหมาย เทคโนโลยีที่ช่วยการเจริญพันธุ์ยังคงพัฒนาไปได้เรื่อยๆ จนกระทั่งสามารถพัฒนาครรภ์เทียมที่รักษาชีวิตเด็กคลอดก่อนกำหนดได้ อีกทั้งอาจจะมีการตัดแต่งพันธุกรรมหรือลดข้อบกพร่องของเด็กตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ทั้งหมดนี้มีนัยว่าความเหลื่อมล้ำนั้นมีโอกาสเกิดขึ้นได้ตั้งแต่ก่อนกำเนิดแล้ว

วิถีแห่งการเรียนรู้

การศึกษาไทยลงทุนมากแต่ได้น้อย

การศึกษานั้นเป็นการลงทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุดสำหรับประเทศไทย และประเทศไทยได้ลงทุนกับการวิจัยด้านการศึกษามาเป็นเวลาติดต่อกันหลายปี ระหว่างปี 2553-2561 สถิติจากการฐานข้อมูลของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) พบว่า รัฐบาลลงทุนในงานวิจัยด้านการศึกษาเกือบ 1,500 ล้านบาท จำนวนโครงการวิจัย 2,291 โครงการ ในขณะที่เดียวกันผลสัมฤทธิ์ด้านการศึกษาของเด็กไทยเทียบกับเด็กในประเทศอื่น ๆ ค่อนข้างต่ำและคงที่หรือถดถอยมาตลอดในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (รูปที่ 5) (อรุณี อินทรไพโรจน์, 2565)

รูปที่ 5 แนวโน้มคะแนนการอ่านภาษาอังกฤษเพื่อความเข้าใจ คณิตศาสตร์ และ วิทยาศาสตร์ของประเทศไทยจากผลการทดสอบ PISA

ที่มา: OECD (2018)

เมื่อพิจารณาเป็นรายวิชาจากผลการประเมินความสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนนานาชาติ (PISA) ขององค์การเพื่อความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจ พบว่า สำหรับวิชาวิทยาศาสตร์ ความสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนไทยมีแนวโน้มถดถอยอย่างเห็นได้ชัด และประเทศไทยถูกจัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีคะแนนต่ำกว่าคะแนนเฉลี่ยของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ตั้งแต่เริ่มมีการประเมินผลในปี 2543 สำหรับการอ่านภาษาอังกฤษเพื่อความเข้าใจ ข้อมูลผลการทดสอบทางการศึกษาระดับชาตินี้พื้นฐาน (O-net) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มัธยมศึกษาปีที่ 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 6 ของปีการศึกษา 2564 พบว่า ความสามารถในการอ่านภาษาอังกฤษของนักเรียนไม่ถึงเกณฑ์ครึ่งหนึ่งของคะแนนเต็ม ผู้เรียนประสบปัญหาในการอ่าน ไม่สามารถรวบรวมความคิด สรุปความเข้าใจในสิ่งที่อ่านได้ ทำให้ความสามารถของนักเรียนไทยยังไม่อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ

นักเรียนรุ่นใหม่เป็นชาวดิจิทัลโดยแท้

ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนรู้อินสถาบันการศึกษาปัจจุบันจะเป็นผู้ที่เกิดตั้งแต่ช่วงกลุ่ม เจเนอเรชันซี (เกิดในช่วงปี 2541-2558) ซึ่งจะอยู่ในมหาวิทยาลัย และกลุ่มเจเนอเรชันอัลฟา (เกิดตั้งแต่ปี 2559 ขึ้นไป) ซึ่งยังอยู่ในโรงเรียน สองกลุ่มนี้เป็นผู้ที่อยู่ในวัยเรียนหลักในปัจจุบันและเป็นอนาคตของประเทศ ในโลกยุคดิจิทัลวิถีทัศน์ คนทั้งสองช่วงวัยนี้เป็นชาวดิจิทัลโดยแท้ (digital natives) เนื่องจากเกิดและโตมาในช่วงที่เทคโนโลยีดิจิทัลค่อนข้างแพร่หลายมากแล้ว คนไทยที่เป็นชาวดิจิทัลแท้เห็นว่าวิชาต่าง ๆ ที่เรียนอยู่ในปัจจุบัน

จำนวนมากไม่มีประโยชน์ เช่น วิชาลูกเสือ รำกระบี่กระบอง เย็บผ้า รำไทย วิชาที่ต้องใช้การท่องจำ เช่น อาชยานหรือแม่แต่ศาสนา ส่วนวิชาที่โรงเรียนควรให้ความสนใจมากขึ้นก็คือ ภาษาต่างประเทศ การวิเคราะห์ การใช้เทคโนโลยี การเข้าสู่สังคม และการพัฒนาบุคลิกภาพ **(จุลณี เทียนไทย และคณะ 2563)**

เด็กที่เป็นชาวดิจิทัลแต่ยังมีความล้าหน้ากว่าเด็กรุ่นก่อนมาก ยกตัวอย่าง เด็กอายุ 5 ขวบในโรงเรียนอนุบาลนานาชาติที่สามารถใช้แท็บเล็ตค้นคว้าหาข้อมูลโดยใช้คำสั่งเสียง (voice command) เพื่อสร้างสินค้า แปรนตร์และทำโฆษณาขายโดยถ่ายและตัดต่อคลิปวิดีโอเอง คำถามก็คือว่าถ้าเด็ก 5 ขวบเหล่านี้โตไปใน 10 ปีข้างหน้า มหาวิทยาลัยจะต้องค้นคว้าหาสาระอะไรที่เหมาะสมกับการเพิ่มเติมความรู้ให้เด็กเหล่านี้ จึงไม่น่าแปลกใจว่า เหตุใดชนชั้นกลางในประเทศไทยจึงพยายามส่งลูกเข้าเรียนโรงเรียนนานาชาติทั้ง ๆ ที่ค่าเล่าเรียนก็สูงมาก เพราะคุณภาพการศึกษาและเทคโนโลยีดิจิทัลจะทำให้ความเหลื่อมล้ำของขีดความสามารถของนักเรียนระหว่างโรงเรียนไทยกับโรงเรียนนานาชาติสูงมากขึ้น

นอกจากนี้ ภาษาต่างประเทศยังเป็นความรู้ที่สำคัญมาก เนื่องจากฐานความรู้ที่ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI รวบรวมเป็นความรู้ที่อยู่ในภาษาอังกฤษ และโปรแกรม AI ที่ใช้ส่วนใหญ่ก็เป็นโปรแกรมสำเร็จรูปจากต่างประเทศ เนื่องจากการพัฒนา AI ภาษาไทยสำหรับข้อมูลประเภทที่ไม่ใช่ตัวเลขหรือข้อมูลที่เป็นภาษาพูด/เขียนยังไม่ก้าวหน้า เนื่องด้วยปัญหาการตัดคำ (tokenization) ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการใช้ภาษาไทยที่ไม่มีเว้นวรรคระหว่างคำ นักเรียนในโรงเรียนนานาชาติจึงมีความได้เปรียบมากกว่านักเรียนในโรงเรียนไทย เพราะสามารถใช้โปรแกรม AI และฐานข้อมูลภาษาอังกฤษได้

ระบบการศึกษาในปัจจุบันเป็นระบบเสือโหล

แนวโน้มใหม่ของการให้บริการการศึกษา คือ ระบบพัฒนาบนฐานสมรรถนะ (competency-based system) ซึ่งจะยึดหยุ่นตามระดับปัญญาของผู้เรียนและส่งเสริมการเรียนรู้ตามถนัด **(วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2563)** สำหรับเด็กรุ่นใหม่ที่เป็นชาวดิจิทัลเห็นว่าการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ (interactive learning) โดยการนำเทคโนโลยีมาช่วยในการเรียนรู้จะทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ **(จุลณี เทียนไทย และคณะ, 2563)**

แผนงานคนไทย 4.0 ได้สนับสนุนให้มีการออกแบบการเรียนรู้บนฐานวิจัย **(คงวุฒิ นิรันตสุข, 2563)** การใช้บอร์ดเกม **(พลพี ทูมมาพันธ์ และสุรวิทย์ อัสสพันธ์, 2563; ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์, วรากร วิมุตติไชย และญานิกา โกมลสิงห์, 2566)** รวมทั้งมีการใช้เกมออนไลน์ในการเรียนรู้ในวิชาคุณธรรม **(สุนทรี สกุลพราหมณ์, กมลวรรณ คารมปราชญ์ คล้ายแก้ว และพิชชาดา ประสิทธิ์โชค, 2563)** ส่วนการศึกษาของดวงหทัย กาศวิบูลย์, พงษ์วสุ เนียมสำภา, สุปัทพวงศ์ พรหมสุวรรณ และรักก่อ ศิริวัฒน์ **(2566)** ได้พัฒนาการสอนที่ช่วยสร้างอภิปัญญา (meta cognition) ซึ่งเป็นการสอนการคิดเกี่ยวกับความคิดที่เป็นการผสมผสานกระบวนการต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การอ่าน การตั้งคำถาม การอภิปราย การลงมือปฏิบัติ การแก้ปัญหา การวิพากษ์ การประเมินตนเอง การให้ข้อมูลย้อนกลับและการสะท้อนคิด ซึ่งทำให้การพัฒนาของนักเรียนไปทางในทางบวก นอกจากนี้ การเรียนรู้โดย

วิธีใช้โครงงานและการใช้ปัญหาเป็นฐานในการเรียนรู้ (problem based learning) ยังเป็นอีกหนึ่งแนวทางสำคัญสำหรับนักเรียนอาชีวศึกษา เพื่อทำให้นักเรียนเข้าใจหลักการนำไปปฏิบัติ และเชื่อมโยงกับความรู้อื่น อีกทั้งยังกระตุ้นให้สามารถต่อยอดความรู้และคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ได้ (จุลณี เทียนไทย และกุลกนิษฐ์ สุธรรมชัย, 2564)

โลกดิจิทัลคือแหล่งการเรียนรู้ของเด็กรุ่นใหม่

เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้าไปมีบทบาทในคนรุ่นใหม่ในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะการค้นคว้าข้อมูลผ่านสื่อเทคโนโลยี เด็กยุคใหม่จึงเป็นผู้ที่มีความถนัดในการใช้สื่อและมีวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะในการสนับสนุนการเรียนการสอน การศึกษาของ **จุลณี เทียนไทย และกุลกนิษฐ์ สุธรรมชัย (2564)** ได้ชี้ให้เห็นว่านักเรียนอาชีวศึกษาใช้เทคโนโลยีและช่องทางออนไลน์หาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองทั้งวิธีการที่ไม่เป็นทางการ เช่น การค้นหาข้อมูล การดู YouTube การอ่านหนังสือ เป็นต้น และวิธีที่ค่อนข้างจะเป็นทางการ เช่น การเรียนในหลักสูตรการอบรมต่าง ๆ ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ หรือการเรียน/อบรมในสถาบันต่าง ๆ ข้อดีของการอบรมเช่นนี้คือจะได้หลักฐานยืนยัน เช่น วุฒิบัตร เพื่อสะสมเป็นข้อมูลประวัติของตนเองได้อีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะผู้เรียนจะสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ได้หลากหลายโดยอาศัยเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์และฐานข้อมูลขนาดใหญ่ แต่ผลดังกล่าวอาจจะทำให้เกิดทักษะบางด้านของผู้เรียนมีศักยภาพลดลง เช่น ทักษะในการคิดวิเคราะห์ ทักษะในการเรียบเรียงความคิดและถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ และการมีสมาธิจดจ่ออยู่กับเนื้อหาจำนวนมากและใช้เวลานาน (จุลณี เทียนไทย และคณะ, 2563)

โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลด้านการเรียนรู้ยังไม่พร้อม

แม้ว่าโลกดิจิทัลจะเป็นโอกาสในการเรียนรู้ขนาดใหญ่ของโลกการเรียนรู้ในอนาคต แต่การเตรียมพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานอาจจะยังไม่ครอบคลุม ผลดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดเจนในช่วงการแพร่ระบาดโรคโควิด 19 ที่แสดงความเหลื่อมล้ำของการเข้าถึงสื่อดิจิทัล การศึกษาของ **นางเยาว์ เกษตรภิบาล และคณะ (2563)** พบว่าในรอบแรกของการระบาด คนไทยคิดว่าผลกระทบโดยตรงต่อครอบครัว ต่อเศรษฐกิจ และต่อการศึกษาจากการระบาดของโควิด 19 นั้นสูงกว่าผลกระทบจากนโยบายของรัฐ เพราะคนไทยมีความกังวลต่อผลกระทบต่อสุขภาพและชีวิต ส่วนผลกระทบจากมาตรการของรัฐมีผลกระทบต่อผู้ตอบมากกว่าผลกระทบโดยตรงจากการระบาดในด้านกิจวัตรประจำวัน การเรียน วิถีชีวิต และสุขภาพทั้งกายและใจ

ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและยะลา พบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 พื้นที่รับรู้ผลกระทบจากนโยบายการเรียนการสอนออนไลน์สูงในระดับใกล้เคียงกัน และมากกว่าการรับรู้ผลกระทบจากการชะลอตัวของเศรษฐกิจเล็กน้อย สาเหตุเป็นเพราะการที่ให้เด็กเรียนอยู่ที่บ้านทำให้พ่อแม่ไม่สามารถออกไปทำมาหากินได้ โดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อย พ่อแม่ต้องผลักดันไปทำงานวันเว้นวัน อีกทั้งยังต้องหาอุปกรณ์มือถือให้กับเด็ก ๆ และยังมีค่าใช้จ่ายอินเทอร์เน็ต ซึ่งก็มีค่าใช้จ่ายสูงเมื่อเทียบกับรายได้หรือเทียบกันเงินเยียวยาที่ได้จากรัฐ

การเรียนการสอนต้องเปลี่ยนเป็นการเรียนรู้ทุกช่วงวัย

แหล่งเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในห้องเรียนและครูเท่านั้น แต่มาจากแหล่งที่หลากหลายทั้งในโลกจริงและโลกออนไลน์ การเรียนรู้จากโลกออนไลน์เป็นการเรียนรู้ที่ไร้พรมแดน ผลดังกล่าวทำให้อำนาจต่อรองของครูลดลงเมื่อนักเรียนสามารถหาความรู้ได้จากแหล่งอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะปัญญาประดิษฐ์ที่ไม่ว่าจะถามอะไรก็ตอบได้หมดอย่างไรก็ดี ในโลกที่ความรู้หาได้ง่าย แต่ความจริงหายาก ครูจำเป็นต้องเปลี่ยนหน้าที่จากครูผู้ให้ความรู้มาเป็นครูผู้กระตุ้นให้เด็กหาความรู้ เป็นผู้ชี้แนะเพื่อให้เด็กสามารถแยกแยะหาความจริง และใช้ประโยชน์ความรู้ที่เป็นความจริงได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

เนื่องจากความรู้เปลี่ยนแปลง สั้นไหลและแบ่งปันอยู่ตลอดเวลาในโลกออนไลน์ ความรู้ที่อัดแน่นจากการเรียนอย่างต่อเนื่องมา 4 ปีหรือ 5 ปีในมหาวิทยาลัยเพื่อใช้ต่อไปอีก 30 ปี เป็นรูปแบบการเรียนที่ล้าสมัยไปแล้ว การแสวงหาความรู้จากช่องทางออนไลน์จะกลายเป็นช่องทางหลัก และเยาวชนดิจิทัลก็คุ้นชินกับการเปลี่ยนแปลงมากกว่าคนในรุ่นก่อน และเมื่อห้องสมุดย้ายมาอยู่บนโลกออนไลน์ การเรียนรู้ก็ไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถาบันการศึกษา แต่สามารถอยู่ที่ไหนก็ได้ อาจกล่าวได้ว่าอนาคตของมหาวิทยาลัยก็ไม่แตกต่างจากธนาคารซึ่งต้องยุบสาขาแล้วย้ายการปฏิบัติการมาอยู่บนมือถืออัจฉริยะ

นักเรียนยุคดิจิทัล เรียนไปด้วย ทำงานไปด้วย

เทคโนโลยีดิจิทัลเปิดโอกาสให้เยาวชนสามารถเรียนไปด้วยพร้อมกับการหารายได้ไปด้วยได้ ดังกรณีศึกษาของ **พงศกร สงวนศักดิ์ (2564)** ที่ได้แสดงให้เห็นว่าเยาวชนในชุมชนแออัดคลองแม่ข่าเริ่มหารายได้ตั้งแต่อายุน้อยโดยใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือจากการสัมภาษณ์เด็กและเยาวชนในชุมชนคลองแม่ข่าในจำนวน 20 คน มีอายุระหว่าง 13-23 ปี พบว่ามากกว่าครึ่งทำงานหารายได้ไปด้วย เช่น พนักงานเสิร์ฟอาหาร นายแบบ นางรำ แม่ค้าขายเสื้อผ้ามือสองออนไลน์ ฯลฯ แม้การงานจะหลากหลาย แต่ทั้งหมดล้วนเกี่ยวข้องกับโลกออนไลน์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้โซเชียลมีเดียในการโฆษณาประชาสัมพันธ์งานของตัวเอง เช่น งานรับจ้างรำไทย งานเดินแบบ งานเรียกแขก (ชวนคนมากินที่ร้าน) เป็นต้น นอกจากนี้ เยาวชนบางรายยังใฝ่ฝันอยากเป็นนักเล่นเกมที่มีชื่อเสียงตามอย่างไอดอลที่เขาติดตาม จึงเริ่มสร้างช่องใน YouTube ของตัวเอง แล้วอัปโหลดคลิปตอนที่ตนเองเล่นเกมเข้าไป เป็นต้น

งานวิจัยมีมากแต่สรุปไม่ได้

ในประเทศไทยมีการวิจัยวิเคราะห์เกี่ยวกับการเรียนการสอนในมัธยมศึกษาและประถมศึกษาเป็นจำนวนมากและมีการเปรียบเทียบวิธีการสอนต่าง ๆ แต่เป็นการเปรียบเทียบทีละคู่ ยกตัวอย่างเช่น ในด้านคณิตศาสตร์มีการสอนประมาณ 14 วิธี ก็อาจจะมีการเปรียบเทียบกันระหว่างวิธีการสอนแบบที่ 1 กับแบบที่ 3 หรือแบบที่ 3 กับแบบที่ 7 หรือแบบที่ 6 กับแบบที่ 8 ในที่สุดก็สรุปไม่ได้ว่าวิธีการสอนใดดีที่สุด ดังนั้นจึงต้องใช้การวิเคราะห์ห่อภิมาณเครือข่าย

(network meta-analysis) ซึ่งเป็นวิธีการสำหรับสังเคราะห์งานวิจัยจำนวนมากเพื่อเปรียบเทียบประสิทธิผลของวิธีสอนทั้งหมดจากขนาดหรือลำดับอิทธิพลของแต่ละวิธี เพื่อสามารถเลือกวิธีการสอนที่มีผลสัมฤทธิ์สูงสุด

การวิเคราะห์อภิมานเครือข่ายของงานวิจัยเกี่ยวกับด้านการสอนคณิตศาสตร์กว่า 300 ชิ้นที่ปรากฏอยู่ในฐานข้อมูล TCI วารสารวิชาการและฐานข้อมูล Scopus ซึ่งมีการสอนทั้งสิ้น 14 แบบ ซึ่งได้คัดกรองเพื่อทำการวิเคราะห์อภิมานเครือข่าย พบว่าวิธีการสอนแบบร่วมมือ (cooperative learning) มีผลดีที่สุด กล่าวคือขนาดอิทธิพลเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการสอนแบบดั้งเดิมสูงที่สุด (ธีรยุทธ พิริยะอารยะกุล, 2565)

สำหรับการสอนวิชาวิทยาศาสตร์นั้นวิธีการสอนมีผลต่อความสำเร็จเช่นกัน แต่มีผลน้อยที่สุดสำหรับการเรียนการสอนด้านฟิสิกส์ ส่วนผลการวิเคราะห์อภิมานเครือข่ายเพื่อเปรียบเทียบวิธีการสอนทั้งหมด 13 แบบ พบว่าการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ และการสร้างองค์ความรู้ด้วยตัวเอง (constructivism) มีผลต่อการเรียนการสอนมากที่สุด และวิธีการที่มีประสิทธิภาพน้อยที่สุด ได้แก่ การเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีแบบเครือข่ายไร้สาย (mobile learning) หรือการเรียนออนไลน์ซึ่งข้อมูลนี้ก็ยืนยันว่าในช่วงโควิด 19 ที่นักเรียนต้องเรียนผ่านอุปกรณ์ออนไลน์จะทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ต่ำกว่าการเรียนแบบปกติ (ณัฐพล อนันต์ธนสาร, 2565) สำหรับภาษาอังกฤษ การวิเคราะห์อภิมานเครือข่ายพบว่ากลวิธีการอ่าน (reading strategy) ส่งผลต่อความสัมฤทธิ์ผลทางการอ่านภาษาอังกฤษมากที่สุด รองลงมาคือการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน ส่วนการจัดการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมเป็นวิธีการที่ทำให้ความสัมฤทธิ์ผลต่ำที่สุด (สกุลกาญจน์ วลีทธิภักดิ์, 2565)

วัยทำงาน

เกษตรกรไทยสูงวัยและเป็นหนี้

เกษตรกรไทยจาก 1.0 ถึง 4.0 แรงงานในภาคเกษตรเป็นแรงงานที่มีสัดส่วนสูงสุดของแรงงานทั้งหมดในประเทศ โดยในไตรมาส 2 ของปี 2566 มีแรงงานในภาคเกษตรประมาณ 11.63 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 30 ของแรงงานทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566ข) หากแบ่งกลุ่มเกษตรกรไทยเป็น 4 กลุ่มตามระดับการใช้เทคโนโลยีก็จะพบว่าเกษตรกร 1.0 คือผู้ทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่ยังไม่มีการใช้เครื่องจักรเครื่องกลใด ๆ ถ้าเป็นชาวนาก็ยังใช้ควายไถนาอยู่ ซึ่งในปัจจุบันมีน้อยมากแล้วและอยู่ในพื้นที่ชนบทห่างไกล เกษตรกร 2.0 กลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดของประเทศไทยในปัจจุบันเรียกว่า “เกษตรกรมวลชน” ส่วนใหญ่จะปลูกพืชเชิงเดี่ยวในเชิงพาณิชย์ เช่น ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง กลุ่มนี้มีรถไถของตนเองหรือใช้บริการเครื่องจักรกลรับจ้าง เช่น เครื่องไถ เครื่องเก็บเกี่ยวขนาดใหญ่ เครื่องสูบน้ำ ใช้มือถือในการส่งงานลูกจ้าง รวมทั้งเริ่มใช้บริการโดรนในการให้ปุ๋ยและฉีดยา

ฆ่าแมลง เนื่องจากแรงงานเกษตรเริ่มหายาก ชาวนามวลชนนี้คาดว่าเมื่ออยู่เกินกว่าร้อยละ 70 ของจำนวนชาวนาทิ้งประเทศ ชาวนากลุ่มนี้มีผลิตภาพต่ำ และเริ่มมีต้นทุนสูงโดยเฉพาะแรงงาน เมื่อเทียบกับคู่แข่งในประเทศอื่น เช่น เวียดนาม และอินเดีย

ส่วนเกษตรกร 3.0 กลุ่มนี้เป็นกลุ่มเกษตรกรมืออาชีพที่ทำการเกษตรแบบเข้มข้น และประณีตมากขึ้น รวมไปถึงกลุ่มเกษตรกรอัจฉริยะ (young smart farmers) ซึ่งเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ฝึกอบรมไปเพียงประมาณ 3 หมื่นคน หรือเป็นคนกลุ่มที่ครอบครัวมีที่ดิน ต้องการกลับมาฟื้นฟูงานเกษตรให้เลี้ยงตัวเองได้ กลุ่มนี้เริ่มขยับมาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อทำเกษตรกรรมแบบประณีตมากขึ้น เกษตรกรบางคนในกลุ่มนี้ก็เริ่มเข้าไปผลิตสินค้าสำหรับตลาดเฉพาะ เช่น ตลาดเกษตรอินทรีย์ จากการสำรวจของ **นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ (2565)** พบว่ากลุ่มตัวอย่างคนรุ่นใหม่ (จำนวน 107 ตัวอย่าง) ที่หันมาทำการเกษตรที่เป็นเกษตรรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 48.5) ตัดสินใจมาทำเกษตรเพื่อช่วยสานต่อธุรกิจครอบครัว และกว่าร้อยละ 80 ตั้งใจทำให้สวนของตนเป็นส่วนเกษตรผสมผสาน โดยเกษตรกรรุ่นใหม่เหล่านี้ใช้เทคโนโลยีในการผลิตมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นเทคโนโลยีในระดับพื้นฐาน เช่น แอปพลิเคชันพยากรณ์อากาศ การตรวจวิเคราะห์ดิน ระบบสูบน้ำและส่งน้ำอัตโนมัติ เป็นต้น และเกษตรกรกว่าร้อยละ 40 ยังไม่มีการใช้อุปกรณ์สถานีเซ็นเซอร์ภายนอก (เครื่องตรวจสภาพอากาศ ความชื้น อุณหภูมิ)

สำหรับเกษตรกร 4.0 เป็นกลุ่มเกษตรกรที่จะก้าวไปสู่การเป็นเกษตรกรอัจฉริยะ (smart farmer) ที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีคิด (mindset) โดยเฉพาะในด้านการบริหารจัดการ คือ การตลาดนำการผลิต การผลิตแบบตอบโจทย์ผู้บริโภค การเปลี่ยนภาพลักษณ์การเกษตรว่าสามารถสร้างมูลค่าและรายได้สูง ตลอดจนเกษตรกรต้องมีความเชื่อมั่นในอาชีพเกษตรกรว่าทำให้มันคงได้ รวมถึงการเปิดรับและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการผลิตอย่างยั่งยืน (**อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ, กัญจนานัฐ ตาใจ และวรรณิ ชิปะนัน, 2565**) นอกจากนี้ การพัฒนาด้านเกษตรจำเป็นต้องพัฒนาบนฐานองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่

เกษตรกร 4.0 ในไทยส่วนใหญ่จะพบในการผลิตพืชผักมากกว่าข้าวและพืชไร่ เป็นการเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีใหม่ เครื่องจักรกลลดแรงงาน โรงเรือนที่สามารถควบคุมการให้น้ำและสารอาหาร การใช้ข้อมูลพยากรณ์อากาศ และอุปกรณ์เซ็นเซอร์เท่าที่จะทำได้ทุกขั้นตอน รวมถึงเป็นผู้ที่เข้าใจและประยุกต์ใช้ชีวภัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพ มีการวิจัยในแปลงเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง สนใจค้นคว้าและแสวงหานวัตกรรมใหม่ ๆ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรในเครือข่าย ในปัจจุบัน ในประเทศไทยมีเกษตรกร 4.0 อยู่แล้ว แต่ยังมีจำนวนน้อยมากน่าจะไม่ถึงร้อยละ 1 ของเกษตรกรทั่วประเทศ โดยพืชที่ผลิตมักเป็นพืชที่มีมูลค่าสูง เช่น แดงกวาญี่ปุ่น เมล่อน พริกหวาน เป็นต้น

เกษตรกรบนที่สูงเริ่มมีโอกาสใหม่ เกษตรกรในที่สูงมักปลูกข้าวโดยอาศัยเทคโนโลยีดั้งเดิมเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน แต่เริ่มใช้เครื่องจักรกลสำหรับการปลูกข้าวโพดมากขึ้น นับได้ว่าเป็นเกษตรกร 2.0 ซึ่งมีอยู่กว่าร้อยละ 70 ของเกษตรกรบนที่สูง

ส่วนหนึ่งจะสร้างปัญหาการเผาในที่โล่งในฤดูแล้งอันเนื่องมาจากการเผาเพื่อเตรียมดินสำหรับฤดูกาลต่อไป ส่วนการปลูกยางพาราในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนก็ยังเป็นการปลูกที่ใช้เทคโนโลยีไม่สูงนักและเป็นแบบเกษตรกร 2.0 แม้ว่าการปลูกยางพาราและกาแฟภายใต้ร่มเงาไม้ใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แต่ยังคงติดขัดจากมาตรการใช้พื้นที่อนุรักษ์ของรัฐ

เกษตรกร 3.0 ในพื้นที่สูงมักจะเป็นผู้ที่ปลูกพืชผักผลไม้ในโรงเรือนเพื่อให้มีการจัดการวัชพืช ปุ๋ย ได้ง่ายและจะมีเกษตรกรบางรายที่ปลูกกาแฟอย่างประณีตอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ส่วนเกษตรกรในกลุ่มนี้เริ่มมีผู้ประสบความสำเร็จสูง เช่น กลุ่มผู้ผลิตกาแฟพิเศษ (specialty coffee) ที่มีการปลูกและปรับปรุงพันธุ์เอง กาแฟกำลังเป็นทางเลือกใหม่ที่เปลี่ยนวิกฤตของระบบนิเวศเกษตรที่สูงให้กลายเป็นโอกาสของพืชที่เหมาะสมกับอากาศในพื้นที่สูง อีกทั้งเทคโนโลยีออนไลน์ยังทำให้การเข้าถึงตลาดและการประมูลกาแฟเกิดขึ้นได้ง่าย ข้อจำกัดด้านการตลาดในพื้นที่สูงสำหรับสินค้าที่มีมูลค่ามากจึงเริ่มลดลง

เกษตรกรสูงวัยในขณะที่มีความเสี่ยงและการแข่งขันสูงขึ้น ภาคเกษตรไทยเผชิญกับการแข่งขันที่สูงขึ้น โดยความสามารถในการแข่งขันการส่งออกของประเทศไทยเทียบกับประเทศคู่แข่ง ในช่วงปี 2555-2562 ลดลงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะข้าวทุกชนิดส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่จะทำให้ผลผลิตข้าวโดยรวมและผลผลิตข้าวต่อไร่ลดลงในระหว่างปี 2543-2582 ในขณะที่ผักและผลไม้ยังคงพอแข่งขันได้ นอกจากนี้ คริวเรือนเกษตรรายใหญ่จะมีผลผลิตลดลง เนื่องจากคริวเรือนเกษตรรายใหญ่มีขนาดที่ดินเพาะปลูกค่อนข้างใหญ่ ทำให้มีเวลาและความสามารถในการดูแลเอาใจใส่ผลผลิตน้อย ขณะที่คริวเรือนขนาดเล็กจะยังคงความสามารถในการปรับตัวรักษาระดับผลผลิตให้สูงขึ้นได้ **(นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2565)** นอกจากนี้ต้องเผชิญการแข่งขันที่สูงแล้ว เกษตรกรไทยยังสูงวัย โดยสัดส่วนแรงงานเกษตรสูงวัยมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 36 ในปี 2551 มาเป็นร้อยละ 46 ในปี 2561 เช่นเดียวกับอายุเฉลี่ยของหัวหน้าคริวเรือนเกษตรที่สูงขึ้นจาก 54 ปี ในปี 2551 เป็น 58 ปี ในปี 2561 และสูงขึ้นทั่วประเทศ (โสภณศรี จันทรัตน์, บุญธิดา เสงี่ยมเนตร, วิษณุ อรรถวานิช และจิรัฐ เชนพิงพร, 2562)

คนหนุ่มสาวออกจากภาคเกษตร ภาคเกษตรหดตัวอย่างต่อเนื่อง การหดตัวของภาคเกษตรและการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ทำให้คนรุ่นใหม่ออกจากภาคเกษตรมากขึ้น **(สุพรรณิกา ลือชาศรี, 2564)** เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปี 2555 และปี 2560 การจ้างงานในภาคเกษตรลดลงร้อยละ 24 (3.62 ล้านคน) ส่วนในภาคอุตสาหกรรมมีการจ้างงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 13 (0.71 ล้านคน) และในภาคบริการมีการจ้างงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 8 (1.47 ล้านคน) โดยผู้ที่ย้ายออกจากภาคเกษตรส่วนมากคือผู้ที่มีอายุน้อย ซึ่งแปลว่าแรงงานภาคเกษตรในอนาคตจะลดลงอีก และต้องพึ่งพิงเครื่องจักรกลและเกษตรกรสูงวัย **(สุพรรณิกา ลือชาศรี, 2562)**

เกษตรกรรับจ้างเป็นผู้มีความเสี่ยงสูง เกษตรกรผู้ใหญ่ (อายุ 25-59 ปี) และเกษตรกรเยาวชน (อายุ 15-24 ปี) ในปัจจุบัน ทำงานเป็นลูกจ้างถึงร้อยละ 38.2 และ 57.2 ตามลำดับ ซึ่งกลุ่มลูกจ้างนี้มีทั้งอยู่ในระบบและนอกระบบ ซึ่งจะมีสวัสดิการหลังเกษียณไม่พอกับการยังชีพ รัฐควรหามาตรการให้แรงงานในภาคเกษตรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทานได้รับผลประโยชน์ในระดับที่พัฒนาความเป็นอยู่ของเกษตรกร พร้อมทั้งให้ภาคเกษตรยังคงรักษาบทบาทในการลดความเสี่ยงในตลาดแรงงานด้วย **(สุพรรณิกาลือชาธิ์, 2562)**

เกษตรกรไทย ติดกับดักหนี้ตลอดชีวิต ครัวเรือนเกษตรกรไทยมีลักษณะเป็นครัวเรือนรายได้น้อย รายได้ไม่แน่นอนสูง และมีปัญหาสภาพคล่อง มีแนวโน้มจะตกอยู่ในภาวะของระดับหนี้ที่สูงถึงร้อยละ 70 ของมูลค่าสินทรัพย์ และติดอยู่ในระดับนี้ในระยะยาวเป็น “กับดักหนี้” จากการสำรวจครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 720 ครัวเรือนทั่วประเทศ สามารถแบ่งกลุ่มครัวเรือนจากรายได้หักรายจ่ายต่อเดือนของครัวเรือนออกเป็น 3 กลุ่มหลัก คือ หนึ่ง กลุ่มที่รายได้ไม่เคยพอจ่ายในทุกเดือน คิดเป็นร้อยละ 18 สอง กลุ่มที่มีปัญหาสภาพคล่องระหว่างเดือน คิดเป็นร้อยละ 67 และ สาม กลุ่มที่ยังคงมีรายได้พอจ่ายทุกเดือน คิดเป็นร้อยละ 15 อย่างไรก็ตาม ทุกกลุ่มมีรายได้ที่ไม่แน่นอน และยังมีความเปราะบางสูง **(โสภณรัตน์ จันทรรัตน์, ลัทธพร รัตนวราภักษ์ และชญานี ชวะโนทย์, 2565)**

การศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่มีข้อค้นพบสอดคล้องกันว่า แม้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้ขาดทุนเงินสดจากการทำการเกษตร แต่รายได้สุทธิที่เหลือจากเกษตรไม่เพียงพอที่จะยังชีพสำหรับสมาชิกในครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายอุปโภค บริโภค การคมนาคมสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของบุตรหลานที่เพิ่มสูงขึ้น เกษตรกรไทยส่วนใหญ่เป็นหนี้และพึ่งพาเงินกู้ทั้งในการผลิตการเกษตรและการดำรงชีพในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรมีทัศนคติว่าการมีหนี้ไม่ได้เป็นสิ่งที่น่าละอายแต่อย่างใด แต่กลับเป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ **(เบญจพรรณ เอกะสิงห์, 2564)**

ความหลากหลายของการผลิตมีผลต่อการสร้างรายได้ โดยเฉพาะการเกษตรในเขตชลประทานที่ทำให้เกษตรกรไทยสามารถทำการผลิตที่หลากหลายเพื่อให้มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายมากขึ้น การศึกษาของ**ประธานทิพย์ กระมล (2564)** ชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรทำการเกษตรหลากหลายในระบบการผลิตและมีนวัตกรรมใหม่ๆ มากขึ้น ทั้งด้านพืช สัตว์ และการแปรรูป รวมถึงมีการรวมกลุ่ม เข้าถึงตลาด และมีการบริหารจัดการน้ำที่ดีเพื่อให้เกิดการส่งเสริมด้านเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง และจะช่วยทำให้เกษตรกรมีรายได้เกินรายจ่ายและไม่เป็นหนี้ เช่นเดียวกับการศึกษาของ**ศิริพร กิริติการกุล และคณะ (2563)** ที่ชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรบนพื้นที่สูงมีโอกาสพึ่งพารายได้จากการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลายมากขึ้น แทนการพึ่งพาจากพืชไร่อย่างข้าวโพดและไม้ผลอย่างลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง โดยเกษตรกรส่วนหนึ่งหันไปปลูกผัก (ปลอดสารพิษ) ผลิตพืชผักโรงเรือน กลัวย่น้ำว่า ยางพารา กาแฟ มะนาว ฯลฯ ปศุสัตว์ และประมง เช่น โค หมู (ดำ) ไก่ (พื้นเมือง) แพะ ปลาตุ๊ก กบ ฯลฯ

นอกจากนี้ กาแฟยังเป็นทางเลือกใหม่ที่ทำรายได้สูงหากสามารถพัฒนาห่วงโซ่อุปทานให้กับกาแฟพิเศษ (specialty coffee) และกาแฟภายใต้ร่มเงาป่าจะช่วยเรื่องการอนุรักษ์ป่าและน้ำอีกด้วย (ศิริพร กิริติการกุล, วินัย แก้วละมุล, นลินี คงสุบรรณ และปราณี โพธิ์คำ, 2566)

ผู้ประกอบการไทยยังตามไม่ทันดิจิทัลวัตต์

ผู้ประกอบการไทยส่วนใหญ่เป็นวิสาหกิจรายย่อย ในปี 2564 ประเทศไทยมีจำนวนวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมทั้งประเทศ 3.18 ล้านราย แบ่งเป็นวิสาหกิจรายย่อย (micro) ร้อยละ 85.01 วิสาหกิจขนาดเล็ก (SE) ร้อยละ 13.21 และวิสาหกิจขนาดกลาง (ME) ร้อยละ 1.35 ส่วนใหญ่เป็นวิสาหกิจในภาคการบริการ (ร้อยละ 41) และภาคการค้า (ร้อยละ 40) รองลงมาเป็นวิสาหกิจในภาคการผลิตและภาคเกษตรตามลำดับ มูลค่าของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมของประเทศไทยในปี 2564 มีมูลค่าถึง 5.60 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 34.6 ของ GDP รวม และมีมูลค่าการส่งออกสินค้า 1.02 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 11 ของการส่งออกรวม โดยมีตลาดส่งออกสำคัญ ได้แก่ อาเซียน จีน สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสหภาพยุโรป (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2565)

ผู้ประกอบการ 3.0 คือมวลชนในปัจจุบัน ผู้ประกอบการรายย่อยของไทยยังขาดทักษะและความรู้เกี่ยวกับตลาดอีคอมเมิร์ซ แม้ว่าผู้ประกอบการไทยในปัจจุบันจะมีความยืดหยุ่น คล่องตัว ปรับตัวได้ดีตามสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ มีความคิดสร้างสรรค์และองค์ความรู้เฉพาะด้าน แต่ยังคงขาดทักษะพื้นฐานของความเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) ขาดความรู้เบื้องต้นที่เพียงพอต่อการทำธุรกิจ และขาดการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ในการดำเนินธุรกิจ การศึกษาของ **दनัยธัญ พงษ์พีชวรารเทพ (2563)** ชี้ให้เห็นว่าผู้ประกอบการไทยจำนวนมากยังขาดความรู้ แนวทางการใช้แพลตฟอร์มพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของจีน ทั้งในเชิงลักษณะการใช้ช่องทางการตลาดออนไลน์ที่เหมาะสมกับประเภทผลิตภัณฑ์ กลยุทธ์การตลาดในแต่ละช่องทาง พฤติกรรมความชอบของผู้บริโภคในตลาดปลายทาง ตลอดจนต้นแบบธุรกิจสำหรับการดำเนินธุรกิจเพื่อขายให้กับลูกค้าปลายทางในประเทศจีน ในขณะที่ยวภาษาก็ยังอุปสรรคหนึ่งที่สำคัญในการเข้าถึงในตลาดจีน

นอกจากนี้ ผู้ประกอบการไทยยังขาดความเข้าใจสถานการณ์การแข่งขันในตลาดสินค้าของตน ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังใช้มุมมองการวางแผนการขายและการตั้งราคาโดยพิจารณาจากต้นทุนและกำไรที่ต้องการ ทำให้ราคาขายไม่สามารถแข่งขันในตลาดกับคู่แข่งรายอื่น ๆ ได้ เพราะสินค้าไทยที่เป็นที่นิยมในจีนจำนวนมากส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มผลไม้แปรรูปหรือเครื่องสำอางจากวัตถุดิบทางธรรมชาติ ปัจจุบันมีผู้ผลิตและแบรนด์สินค้าต่าง ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก และหลายตราสินค้าผลิตและจำหน่ายโดยผู้ประกอบการรายใหญ่ที่มีกำลังการผลิตสูง ต้นทุนต่อหน่วยต่ำ จึงได้เปรียบทั้งด้านราคา มาตรฐานและการส่งเสริม

การตลาด การจะเข้าไปนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ในตลาดจีนของ SMEs ไทยจึงจำเป็นต้องหา “ความแตกต่างที่ดึงดูดใจและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผู้ซื้อ” (ดนัยธัญ พงษ์พัชราธรเทพ, 2563)

ผู้ประกอบการรายย่อยของไทย ดิจิทัลวิถีต้นไม่ทันโลก ในด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ผู้ประกอบการรายย่อยและขนาดเล็กในประเทศไทยยังมีระดับทักษะความรู้ด้านดิจิทัลที่ค่อนข้างต่ำ การศึกษาของ **รุ่งเกียรติ รัตนบานชื่น, กฤษฏ์เลิศ สัมพันธ์รักษ์ และสันติธาร เสถียรไทย (2565)** พบว่าผู้ประกอบการกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 40 ของผู้ประกอบการทั้งหมดมีระดับทักษะความรู้ด้านดิจิทัลในระดับที่เคยใช้ทักษะดังกล่าวอยู่บ้างแบบลองผิดลองถูก แต่ยังไม่สามารถใช้ทักษะดังกล่าวได้ในระดับพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์อุปสรรคของการเปลี่ยนผ่านด้านดิจิทัล (digital transformation) พบว่ามี 4 ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านที่ต่ำ ได้แก่ 1) การขาดทักษะดิจิทัลที่จำเป็นต่อการเปลี่ยนผ่าน 2) กังวลค่าใช้จ่ายที่จะตามมาจากการใช้เทคโนโลยี 3) กังวลภัยทางไซเบอร์ และ 4) ขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง เช่นเดียวกับการศึกษาของ **ภัทรพร คุฎมยาร, นภาพร วีระกุล และมณิษาส จินตพิทักษ์ (2564)** ที่ศึกษาหาต้นแบบของร้านอัจฉริยะ พบว่าทักษะด้านดิจิทัลและความพร้อมเชิงเทคโนโลยีของผู้ประกอบการ SMEs ไทยยังอยู่ในระดับที่น่าเป็นห่วงมากในการแข่งขันระดับโลก

นอกจากนี้ ผู้ประกอบการขนาดเล็กและรายย่อยที่มีการค้าขายบนแพลตฟอร์มออนไลน์ยังมีระดับทักษะความรู้ด้านดิจิทัลในระดับต่ำ โดยเฉพาะในมิติของทักษะขั้นสูงที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้กลยุทธ์ธุรกิจเชิงดิจิทัลและการป้องกันภัยทางไซเบอร์ อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการจะมีระดับการศึกษาสูง แต่ก็ไม่สามารถการันตีได้ว่าจะมีระดับความรู้ทักษะและการเปลี่ยนผ่านด้านดิจิทัล (digital literacy) สูงตามไปด้วย ถึงกระนั้นระดับการศึกษาก็ยังส่งผลบวกต่อการมีทักษะพื้นฐานในการประกอบธุรกิจอย่างทักษะการรู้คิด (cognitive skill) และทักษะด้านอารมณ์และสังคม (soft skill) (**รุ่งเกียรติ รัตนบานชื่น, กฤษฏ์เลิศ สัมพันธ์รักษ์ และสันติธาร เสถียรไทย, 2566**)

ในด้านการเปลี่ยนผ่านไปสู่ธุรกิจดิจิทัล ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังคงประกอบธุรกิจผ่านการใช้เพียงแค่โทรศัพท์เคลื่อนที่อย่างสมาร์ตโฟนเท่านั้น และยังไม่สามารถประยุกต์ใช้อุปกรณ์ดิจิทัล เช่น คอมพิวเตอร์ได้มากนัก ทำให้ผู้ประกอบการส่วนใหญ่มีเพียงการใช้อินเทอร์เน็ตที่หลากหลายเท่านั้น แต่การใช้แอปพลิเคชันหรือซอฟต์แวร์ยังมีการใช้อยู่ในระดับต่ำ ผู้ประกอบการที่เคยประกอบธุรกิจแบบดั้งเดิมมาก่อนจะพยายามเปลี่ยนผ่านด้านดิจิทัลได้มากกว่าผู้ประกอบการที่เพิ่งค้าขายครั้งแรกผ่านแพลตฟอร์ม ผลการวิเคราะห์ของ **รุ่งเกียรติ รัตนบานชื่น และคณะ (2566)** ชี้ให้เห็นว่าทักษะความรู้ด้านดิจิทัลสูงชันจะส่งผลบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านด้านดิจิทัลที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น และการเปลี่ยนผ่านด้านดิจิทัลยังมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อระดับความสำเร็จทางธุรกิจอีกด้วย ดังนั้น การเพิ่มความรู้และทักษะทางดิจิทัลให้ผู้ประกอบการรายย่อยไทยจึงสำคัญ

ผู้ประกอบการไทยต้องพึ่งแพลตฟอร์มต่างชาติ แม้ว่าการซื้อขายออนไลน์ที่ผ่านมามีดิจิทัลแพลตฟอร์มมากมายในลักษณะการซื้อขายออนไลน์หรือ digital marketplace ที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดเศรษฐกิจดิจิทัล (digital economy) ในประเทศไทย แต่ว่าแพลตฟอร์มเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีฐานอยู่ที่ต่างประเทศ ส่งผลให้เกิดค่าใช้จ่ายแฝงในการเชื่อมต่อสัญญาณหรือการรับส่งข้อมูลไปยังศูนย์ข้อมูลต่างประเทศ ซึ่งภาระเหล่านี้มีแนวโน้มจะถูกผลักไปให้ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตในประเทศและผู้ให้บริการในที่สุด รวมไปถึงการใช้บริการแพลตฟอร์มเหล่านี้ ผู้ใช้ต้องรับผิดชอบเอง เนื่องจากกฎหมายไทยอาจคุ้มครองธุรกรรมที่เกิดขึ้นบนแพลตฟอร์มต่างประเทศที่ใช้นวัตกรรมล้ำหน้าได้ไม่ทันการณ์ **(दनัยธัญ พงษ์พัชราธรเทพ, 2563)**

ผู้ประกอบการ 4.0 ค้าขายบนแพลตฟอร์มจากต้นน้ำถึงปลายน้ำ ผู้ประกอบการล้าสมัยจะมองเห็นและคว้าโอกาสจากการเข้าถึงตลาดขนาดใหญ่และเติบโตสูงผ่านการประยุกต์ใช้แพลตฟอร์มดิจิทัล โดยเฉพาะการเข้าสู่ตลาดประเทศจีน ซึ่งเป็นตลาดขนาดใหญ่ มีอัตราการเติบโตสูง ตลอดจนเป็นตลาดที่ให้การยอมรับต่อสินค้าจากประเทศไทย อย่างไรก็ดี การเข้าสู่ตลาดประเทศจีนของผู้ประกอบการไทยมีประเด็นที่ต้องคำนึงถึง 3 ประการ คือ 1) ความต้องการของผู้บริโภคในตลาดจีน 2) เข้าใจช่องทางและวิธีการบริหารจัดการแพลตฟอร์มออนไลน์ที่สอดคล้องกับกฎระเบียบการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ข้ามพรมแดน (Cross-Border-E-commerce – CBEC) และ 3) มีแนวทางการทำการตลาดสำหรับแพลตฟอร์มแบบ O2O (Offline to Online) เพื่อสร้างความตระหนักในรูปแบบการส่งเสริมการขายให้กับสินค้า **(दनัยธัญ พงษ์พัชราธรเทพ, 2563)**

ผู้ประกอบการล้าสมัยที่สามารถดำเนินการบนแพลตฟอร์มแบบ O2O (Offline to Online) ต้องเชื่อมโยงกันตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ โดยในส่วนต้นน้ำ ผู้ประกอบการจะต้องรู้และเข้าใจความต้องการของตลาดเพื่อนำมาใช้เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตรงกับความต้องการของตลาดปลายทาง ส่วนกลางน้ำ ที่เป็น O2O platform ผู้ประกอบการจะต้องทำช่องทางการจัดจำหน่ายแบบผสมผสานระหว่างช่องทางที่เป็นร้านค้าแบบออฟไลน์และออนไลน์ ทั้งการติดต่อหาพันธมิตรกับผู้ประกอบการห้างร้านที่มีช่องทางการจัดจำหน่ายในพื้นที่ที่ลูกค้าเข้าถึง การวางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่นิยมของกลุ่มลูกค้า การจัดจำหน่ายสินค้าบนแพลตฟอร์มออนไลน์ที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายลูกค้า และส่วนปลายน้ำ ผู้ประกอบการจะต้องให้บริการหลังการขายและการตลาดออนไลน์เพื่อส่งเสริมการขายสำหรับสินค้าที่อยู่บนแพลตฟอร์ม ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ส่วนสำคัญคือ โลจิสติกส์ การจัดการความสัมพันธ์กับลูกค้า และการทำการตลาดและส่งเสริมการขาย **(दनัยธัญ พงษ์พัชราธรเทพ, 2563)**

แรงงานไทยมีทางเลือกในการทำงานหลากหลายมากขึ้น

คนไทยมีสัดส่วนการทำงานแบบประจำและอิสระในสัดส่วนใกล้เคียงกัน

จากข้อมูลการสำรวจภาวะการมีงานทำของคนไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2566ก) พบว่าในไตรมาสแรกของปี 2566 มีจำนวนผู้งานทำทั้งสิ้น 39.63 ล้านคน คนไทยเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 48.7) ทำงานเป็นลูกจ้างของหน่วยงานที่มีรูปแบบการทำงานประจำ หรือมีมาตรฐาน (ลูกจ้างรัฐบาล ร้อยละ 9.5 และลูกจ้างเอกชน ร้อยละ 39.2) ในขณะที่อีกครึ่งหนึ่งเป็นการงานอิสระที่ไม่มีรูปแบบมาตรฐานตายตัว ได้แก่ การทำธุรกิจส่วนตัว (ไม่มีลูกจ้าง) ร้อยละ 34.0 การช่วยธุรกิจในครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ร้อยละ 14.6 และอื่น ๆ อีกร้อยละ 2.7 ในขณะที่การเลือกสายการเรียนในการศึกษาระดับปริญญาตรี เพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานของคนไทยก็พบว่ายังไม่มี การเปลี่ยนแปลงมากนักในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา โดยคนไทยส่วนใหญ่ยังคงเลือกสายการเรียนในกลุ่มสาขาวิชาสังคมศาสตร์และบริหารธุรกิจ กลุ่มสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังก็พบว่า กลุ่มวิชาและกลุ่มสาขาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีเริ่มได้รับความสนใจมากขึ้น (**ศรัณย์ กมลทิพย์, 2564**)

คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มประกอบอาชีพอิสระมากขึ้น ผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลและการเติบโตของเศรษฐกิจแพลตฟอร์มทำให้อาชีพอิสระมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ในประเทศไทยก็เริ่มจะมีสัญญาณของการทำงานที่เน้นอิสระในการเลือกงาน และจัดระบบการทำงานเอง โดยหาช่องทางเพิ่มรายได้จากการรับงานหลายที่พร้อมกันและยังสามารถจัดการเวลางานกับการใช้ชีวิตส่วนตัวให้สมดุลได้มากขึ้น การศึกษาของศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ (2562) ชี้ให้เห็นว่าคนไทยมีแนวโน้มจะมีรูปแบบการทำงานในลักษณะดังกล่าวมากขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ โดยอาชีพอิสระส่วนใหญ่ที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน คือ ขายสินค้าออนไลน์ โลกฟิตเนส ขาย เสื้อผ้า-สินค้ามือสอง ขับรถรับจ้างอิสระ ทำอาหารกล่อง และรับพรีออร์เดอร์สินค้า

นอกจากนี้ สถานการณ์โควิด 19 ยังเป็นตัวเร่งแนวโน้มการประกอบอาชีพอิสระให้มากยิ่งขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจ้างงาน การปรับลดการจ้างแรงงานในภาคธุรกิจ รวมทั้งการผลักดันการใช้เทคโนโลยีแทนที่แรงงานคน (เสาวณี จันทะพงษ์, 2565) อย่างไรก็ตาม จำนวนงานระหว่างที่เกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 มีแนวโน้มลดลงทั้งในเมืองหลวงและเมืองหลักเมื่อเทียบกับก่อนเกิดการแพร่ระบาด โดยผู้ที่ไม่มีงานทำและผู้ที่ไม่ถืองานทำ 1 งานเพิ่มขึ้น ผู้ที่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 งานมีจำนวนงานลดลง แสดงว่ามีผู้สูญเสียงานเพิ่มขึ้น (**ว่าน ฉันทวิลาสวงศ์ และอรรถพันธ์ สารวงศ์, 2565**) ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายของอาชีพอิสระที่อาจจะต้องแลกกับไม่มั่นคงในอาชีพจากการถูกเลิกจ้าง

คนไทยทำงานตั้งแต่อายุน้อยมากขึ้นและมีระยะเวลาทำงานนานขึ้น แรงงานชาวไทยจะมีความหลากหลายเชิงอายุมากขึ้น กลุ่มเยาวชน วัยรุ่น นักเรียนนักศึกษาที่อายุน้อยทำงานเร็วขึ้น โดยเยาวชนไทย (อายุ 15-24) จำนวนร้อยละ 41 เข้าสู่ตลาดแรงงานแล้ว และเยาวชนอายุ 15-19 ปี แบ่งตามเพศจะพบว่าเยาวชนชายและหญิงเข้าสู่ตลาดแรงงานร้อยละ 24 และร้อยละ 13 ตามลำดับ (**สุพรรณิกา ลือชาวิทย์, 2564**) นอกจากนี้ในยุคดิจิทัลวิถีชีวิตเยาวชนอายุน้อยยังสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลในการหารายได้ได้เร็วขึ้น เช่น การค้าขายออนไลน์ ซึ่งเป็นผลจากความได้เปรียบด้านความสามารถและทักษะทางไอที แรงงานรุ่นใหม่จึงมีแนวโน้มจะมีอายุน้อยลง นอกจากนี้ คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองมีแนวโน้มจะมีระยะเวลาในการทำงานนานขึ้น โดยเฉพาะในยุคดิจิทัล โดยคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจสูงมีแนวโน้มมีชั่วโมงการทำงานและใช้อินเทอร์เน็ตในการทำงานสูงกว่าคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่ำ (**ว่าน ฉันทวิลาสวงศ์ และอรรถพันธ์ สารวงศ์, 2565**)

คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มเปลี่ยนงานบ่อยขึ้น คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มที่จะไม่ทำงานในองค์กรใดองค์กรหนึ่งนาน ๆ และคนในรุ่นก่อนหน้าก็มีแนวโน้มที่จะปรับตัวตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในตลาดแรงงาน จากผลการศึกษาของ**ศรัณย์ กมลทิพย์ (2564)** ชี้ให้เห็นว่าระยะเวลาการทำงานโดยเฉลี่ยต่อองค์กรหรือบริษัทของกลุ่มเบบี้บูมเมอร์ (baby boomers) นานกว่าคนเจนเนอเรชั่นเอ็กซ์ และระยะเวลาของคนเจนเนอเรชั่นเอ็กซ์ก็นานกว่าคนเจนเนอเรชั่นวาย สอดคล้องกับการสำรวจของศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ (2562) ที่พบว่ากลุ่มมิลเลนเนียลช่วงปลาย (younger millennials) มีแผนจะเปลี่ยนแปลงด้านการทำงานในอนาคตมากกว่ากลุ่มมิลเลนเนียลช่วงต้น (older millennials) และกลุ่มเจนเนอเรชั่นเอ็กซ์ช่วงปลาย (younger generation X) โดยมีเหตุผลสำคัญที่ทำให้ตัดสินใจเปลี่ยนไปทำอาชีพอิสระ คือ ปัจจัยด้านรายได้ รองลงมาคือ ภาระงานที่มากเกินไป งานหนัก ไม่มีเวลาส่วนตัว ไม่มีเวลาพักผ่อน แรงกดดันสูง และมีบางส่วนระบุงานจำเจ อิมตัวกับงาน และเบื่องาน

แม้ว่าแรงงานรุ่นใหม่จำนวนมากยังคงทำงานในระบบทั้งภาครัฐและเอกชน แต่บางส่วนมีการปรับตัวเพื่อตอบสนองความชื่นชอบส่วนบุคคล รวมถึงเป็นการเพิ่มรายได้ให้มากขึ้นด้วยการทำอาชีพที่สองมากขึ้น โดยกลุ่มที่ทำงานประจำทำอาชีพเดียวเกือบร้อยละ 40 สนใจที่จะทำอาชีพเสริม ในขณะที่กลุ่มที่ทำงานประจำที่ทำงานมากกว่า 1 งาน ส่วนใหญ่จะมีอาชีพเสริมเป็นงานที่เป็นเจ้านายตัวเอง ได้แก่ ค่าขายออนไลน์ งานบริการส่วนบุคคล และช่างหรืองานฝีมือ (ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ, 2562)

คนไทยทำงานไม่ติดที่มากขึ้น การทำงานในอนาคตจะทำให้ความจำเป็นในการทำงานติดที่ลดลง โดยเฉพาะกลุ่มงานใหม่ในอนาคตที่ไม่จำเป็นต้องมีอาคารสำนักงาน เช่น งานธุรกิจออนไลน์ และกลุ่มงานครีเอทีฟ เป็นต้น นอกจากนี้ แรงงานยุคใหม่ยังมีแนวโน้มจะออกจากบ้านไปทำงานในพื้นที่สาธารณะและกึ่งสาธารณะในเมืองมากขึ้น เช่น ห้องสมุด

ที่ติดเครื่องปรับอากาศและมีอินเทอร์เน็ต ร้านกาแฟ หรือพื้นที่ทำงานร่วมกัน (co-working space) นอกจากนี้ ในเมืองหลักภูมิภาคมีแนวโน้มจะเกิดเป็นออฟฟิศสำนักงานสาขาย่อย (satellite office) มากขึ้น ดังกรณีเมืองขอนแก่นที่คนเข้ามาทำงานและใช้ชีวิตอยู่ในเมืองขอนแก่นมากขึ้น แต่ยังคงทำงานให้กับนายจ้างที่อยู่ในกรุงเทพฯ ภาพดังกล่าวสะท้อนภาพวิถีชีวิตของคนที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น รวมถึงแรงงานในเมืองมีทางเลือกพื้นที่ทำงานที่หลากหลายมากกว่าเดิม โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่เมืองที่เป็นผู้จ้างงานก็ได้ (**วณัฏฐวิลาสวงศ์ และอรรรถพันธ์ สารวงศ์, 2565**)

แรงงานอิสระไทยต้องแลกระหว่างผลความยืดหยุ่นและความมั่นคง
แม้ว่าคนรุ่นใหม่จะเป็นกลุ่มที่ชอบความเป็นอิสระ ต้องการเป็นผู้จัดการตนเอง รวมถึงชอบการทำงานที่มีความยืดหยุ่นสูง แต่ยังเป็นกลุ่มที่ตระหนักถึงความสำคัญของความมั่นคงด้านรายได้และสวัสดิการ (ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ, 2562) โดยสภาพการทำงานที่ไม่มั่นคงนี้อาจทำให้เกิดการถ่ายโอนความเสี่ยงและต้นทุนของการทำงานไปให้แรงงานแบกรับ รวมถึงมาตรฐานสภาพแวดล้อมในการทำงานที่มีแนวโน้มจะต่ำกว่ามาตรฐานแรงงานสากลและอยู่นอกเหนือการคุ้มครองของกฎหมายแรงงาน และมักจะประสบกับความเสี่ยงต่างๆ เช่น ชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน ค่าตอบแทนที่ต่ำลง การทำงานในสถานะที่มีความเครียดและแรงกดดันสูง เป็นต้น (อรรถคุณฐ์ วันทนะสมบัติ และเกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร, 2561)

วัยเกษียณ

ตามโครงสร้างประชากรไทยในอีก 20 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2583) จัดทำโดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2562) ระบุว่าประชากรสูงวัย (60 ปีขึ้นไป) ในปี 2563 มีประมาณ 12 ล้านคน (คิดเป็นร้อยละ 18 ของประชากรทั้งหมด) จะเพิ่มเป็น 20.4 ล้านคน (คิดเป็นร้อยละ 31.28 ของประชากรทั้งหมด) ส่วนประชากรในวัยแรงงานลดลงเกือบ 7 ล้านคน หรือจากร้อยละ 65 เป็นร้อยละ 56 ของประชากรทั้งหมด ในปี 2583 กลุ่มอายุ 80 ปีขึ้นไปจะมีผู้ชาย 41 คนต่อผู้หญิง 100 คน

คนไทยที่เป็นผู้สูงวัยมีแนวโน้มจะทำงานนานขึ้น การศึกษาของ**สุพรรณิกาลือซาร์ศรี (2564)** พบว่าผู้สูงวัยหลังอายุ 60 ปีแล้วจำนวนมากยังอยู่ในตลาดแรงงาน คือยังทำงานอยู่ถึงร้อยละ 35.34 ของประชากรอายุเกิน 60 ขึ้นไป และยังทำงานบ้านอยู่ร้อยละ 10.12 และมีปัญหาสุขภาพร้อยละ 4.38 มีสภาพร่างกายชราภาพจึงไม่สามารถประกอบอาชีพได้ร้อยละ 42.9 อื่น ๆ อีกร้อยละ 1.28 และมีผู้สูงวัยที่พักผ่อนจริงๆ ประมาณร้อยละ 0.75 เท่านั้น หมายความว่าผู้สูงวัยของไทยส่วนหนึ่งยังมีความจำเป็นที่ต้องหารายได้เลี้ยงดูชีวิตของตัวเองอยู่ อีกส่วนหนึ่งก็คงยังทำงานต่อเพราะยังมีโอกาสและมีความสามารถที่จะทำงานได้

แรงงานสูงวัยส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรซึ่งมีแรงงานสูงอายุอยู่ถึงร้อยละ 56 ของแรงงานทั้งหมด นอกจากนี้ แรงงานสูงวัยยังอยู่ในภาคการค้าส่งค้าปลีกอีกร้อยละ 16 ของแรงงานในภาคนี้ และอยู่ในภาคโรงแรมและภัตตาคารถึงร้อยละ 6 ของแรงงานทั้งหมด ผู้สูงวัยที่ยังทำงานส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง ซึ่งข้อมูลนี้น่าสนใจ เพราะประเทศไทยกำลังที่จะขับเคลื่อนไปสู่การมีภาคการท่องเที่ยวเป็นภาคเศรษฐกิจหลัก ดังนั้น โอกาสของผู้สูงวัยก็น่าจะอยู่ในภาคท่องเที่ยวด้วย

นอกจากนี้ ประเทศไทยมีแนวโน้มจะต้องพึ่งพิงพลังผู้สูงอายุแทนกำลังเยาวชน เนื่องจากในรอบ 10 ปีที่ผ่านมาแรงงานสูงวัยมีอัตราเพิ่มสูงที่สุด (ร้อยละ 49) เมื่อเทียบกับแรงงานกลุ่มอื่น ๆ โดยในช่วงปี 2551-2560 แรงงานสูงวัยเพิ่มขึ้นถึง 1.67 ล้านคน ในขณะที่แรงงานเยาวชนมีจำนวนลดลงถึง 1.41 ล้านคนในช่วงเวลาเดียวกัน และในปัจจุบันทัศนคติเกี่ยวกับการทำงานของผู้สูงวัยเปลี่ยนไปมาก ซึ่งแต่เดิมน่าจะคิดว่าแรงงานสูงวัยนั้นมีผลิตภาพต่ำ ทำงานด้วยยาก สอนยาก ใช้เทคโนโลยีไม่เป็น และไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น แต่ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นว่ามีแรงงานสูงวัยบางกลุ่มที่มีทักษะ มีความรอบรู้และประสบการณ์ที่กว้างขวาง มีวุฒิภาวะและจัดความสัมพันธ์ที่ดีกับคนรุ่นใหม่ แรงงานสูงวัยก็จะพลังที่มีค่าของสังคม จึงมีคำเรียกแรงงานสูงวัยที่ยังมีไฟว่า “พดุมพลัง” (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2562ข)

เตรียมตัวสู่สุขคติ

มะเร็งคร่าชีวิตคนไทยมากที่สุด

อัตราการตายของคนไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น และมีสาเหตุการตายส่วนใหญ่จากโรคมะเร็ง โดยอัตราการตายของประชากรไทยในช่วง พ.ศ. 2560-2564 มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นคือ 8.4 ต่อประชากร 1,000 คน โดยเพศชายจะมีอัตราสูงกว่าเพศหญิงทุกปี ในปี 2564 อัตราตายของเพศชาย 9.8 เพศหญิง 7.1 ต่อประชากร 1,000 คน สาเหตุการตายจากข้อมูลมรณบัตรในปี 2564 พบว่าสาเหตุการตายที่สำคัญ ได้แก่ มะเร็งทุกชนิด โรคหลอดเลือดในสมอง ปอดอักเสบ โรคหัวใจขาดเลือด และอุบัติเหตุจากการคมนาคมขนส่งทางบก ตามลำดับ (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2564)

คนไทยคาดการณ์อายุขัยตนเองต่ำไป

คนไทยมีแนวโน้มจะคาดการณ์อายุขัยตนเองต่ำไปและเตรียมค่าใช้จ่ายก่อนตายไม่เพียงพอ การศึกษาของ **นพพล วิทย์รพพงศ์ (2564)** ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างในกรุงเทพฯ จะออม ลงทุน และเตรียมค่าใช้จ่ายเฉพาะในช่วงที่คิดว่าตนมีสุขภาพดีเท่านั้น โดยไม่ได้คำนึงถึงช่วงที่มีสุขภาพไม่ดีซึ่งจะไม่ได้มีการวางแผนรองรับใดๆ กล่าวคือ หากกลุ่มตัวอย่างคาดว่าตนเองจะมีชีวิตอยู่ไปอีก 20 ปีแต่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีสุขภาพดีไปอีก 15 ปี การวางแผน

ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตที่เหลืออยู่นั้นก็จะพิจารณาเฉพาะ 15 ปีที่คาดว่าจะมีสุขภาพดีเท่านั้น และไม่ครอบคลุมเวลาของชีวิตอีก 5 ปีที่เหลือ หมายความว่าช่วงเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่และไม่ได้อายุสุขภาพดีจะเกิดการพึ่งพาสูงไม่ว่าจะเป็นจากรัฐหรือครอบครัว

นอกจากนี้ คนไทยยังคาดคะเนอายุที่ตัวเองจะเสียชีวิตต่ำกว่าอายุคาดเฉลี่ยไป 7-8 ปี ซึ่งก็หมายความว่า คนไทยมีการเตรียมตัวไม่เพียงพอสำหรับดูแลตนเอง เวลาสูงวัย เมื่อแนวโน้มการมีบุตรหลานลดลงในอนาคต โอกาสที่บุตรหลานจะไม่มีกำลังเลี้ยงดูหรือรับบุตรหลานจะทำให้ผู้สูงวัยตกอยู่ในความยากจนเมื่ออายุมากขึ้น เพราะเงินออมที่สะสมไว้ไม่เพียงพอสำหรับอายุที่ยืนยาวไปกว่าที่คิด (**นพพล วิทย์วรพงศ์, 2564**) สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยมีความเสี่ยงที่จะไม่สามารถเตรียมความพร้อมทางการเงินที่จะสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีในช่วงการป่วยระยะท้ายได้

การดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง มีต้นทุนค่าเสียโอกาสของญาติ

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบประคับประคอง (palliative care) เป็นนโยบายหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการตายที่มุ่งดูแลและลดความเจ็บปวดโดยไม่พยายามยืดอายุ เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตในวาระท้ายของผู้ป่วย อย่างไรก็ตาม การศึกษาของภาวีกา **ศรัทธินันท์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ (2563)** ชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวาระท้ายไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการดูแลแบบประคับประคองเพียงอย่างเดียว หากผู้ป่วยและญาติยังต้องประสบปัญหาส่วนบุคคลที่เกิดจากค่าใช้จ่ายจำนวนมากทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อการรักษา การสูญเสียเวลาและหน้าที่การทำงาน รวมถึงโอกาสในชีวิตของญาติที่ต้องสละเวลามาดูแล เป็นต้น ดังนั้น การมีบริการการดูแลแบบประคับประคองในระยะท้ายจึงยังไม่เพียงพอที่จะส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตและคุณภาพการตายที่ดีได้โดยปราศจากความช่วยเหลือของนโยบายและมาตรการอื่นๆ

แม่แต่การตายของคนไทยก็ยังมีค่าเสียโอกาส

การกระจายทรัพยากรสาธารณสุขของประเทศไทยมีแนวโน้มจะไม่เท่าเทียม โดยภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มจะมีอัตราส่วนการตายมาตรฐาน (standardized mortality ratio: SMR)² สูงกว่ากลุ่มในภาคอื่น ในขณะที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีแนวโน้มจะมีอัตราส่วนการตายมาตรฐานที่ต่ำกว่าภาคอื่น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความไม่เท่าเทียมกันของการตายคือการกระจายกำลังคนด้านสาธารณสุข เช่น ความหนาแน่นของแพทย์ ทันตแพทย์ เภสัชกร และพยาบาลที่ปฏิบัติงานในกรุงเทพมหานคร สูงกว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 5-10 เท่า เป็นต้น (สุชัยญา อังกุลานนท์ และ วีระศักดิ์ จงสู่วิวัฒน์วงศ์, 2560) สะท้อนให้เห็นว่าการกระจายทรัพยากรด้านสาธารณสุขมีผลต่ออัตราการตายและคุณภาพการตายของคนไทย

2 อัตราตายมาตรฐาน คือ อัตราตายที่ได้ปรับผลของความแตกต่างของประชากรหรือองค์ประกอบอื่นๆ ที่จะมิกิริตต่อการเปรียบเทียบ ตัวแปรที่จะต้องทำการปรับส่วนใหญ่ ได้แก่ อายุ เพศ หรือเชื้อชาติ

วิธีการที่เกี่ยวข้องกับความตายถูกทำให้กลายเป็นสินค้ามากขึ้น

งานศพในสังคมไทยมีแนวโน้มจะเปลี่ยนจากพิธีธรรมเป็นพิธีกรรมที่ทำให้ความตายกลายเป็นสินค้ามากขึ้น การศึกษาของภาวีกา ศรีรัตน์บัลล์ และวารากร วิมุติไชย (2565) ชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่กระบวนการทำให้ความตายและการจัดการหลังความตายกลายเป็นสินค้าและบริการ (commodification) มากขึ้น ผลดังกล่าวเกิดจากธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับความตายมีการจัดการโดยมีเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ประกอบกับค่านิยมในการจัดงานศพที่มุ่งแสดงออกทางวัตถุหรือทัศนคติเรื่องหน้าตาทางสังคมยังเป็นจุดกำเนิดและเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงพาณิชย์ของวัดให้เกิดขึ้นและคงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังพบว่าพิธีกรรมต่างๆ ถูกทำให้ยืดออกไป สร้างขึ้นใหม่เพื่อเปิดพื้นที่ให้มีการบริโภคที่กว้างและกินเวลายาวนานมากขึ้น ผลดังกล่าวจะยิ่งทำให้ความตายและการจัดการหลังความตายมีต้นทุนที่สูงมากขึ้น

นอกจากนี้ การตายยังมีแนวโน้มจะเป็นตกภาระใหญ่ของคนบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย เนื่องจากการจัดพิธีศพมีแนวโน้มจะมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ปัจจุบันการจัดงานศพแต่ละครั้งมีค่าใช้จ่ายรวมประมาณหลักแสนบาทหรืออาจจะหลายแสนบาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของการจัดงาน จำนวนวันที่จัดพิธี จำนวนพระสวดในแต่ละคืน แม้จะเป็นการจัดแบบเรียบง่ายที่สุด เช่น จัดสวดอภิธรรม 3 คืนแล้วฌาปนกิจก็จะมีค่าใช้จ่ายโดยประมาณเกือบหนึ่งแสนบาท (ธนากรไทยพาณิชย์, ม.ป.ป.) การจัดงานพิธีศพในปัจจุบันประกอบด้วยค่าใช้จ่ายหลายประเภท ทั้งค่าเคลื่อนย้ายศพและค่าศาลาเพื่อนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศล ค่าใช้จ่ายในการจัดงานบำเพ็ญกุศลและการสวดพระอภิธรรม ค่าใช้จ่ายในการฌาปนกิจ และค่าใช้จ่ายในการเก็บอัฐิและลอยอังคาร (มูลนิธิธรรมมาภิบาลทางการแพทย์, ม.ป.ป.) ค่าใช้จ่ายดังกล่าวอาจทำให้หลาย ๆ ครอบครัวที่ไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอไม่สามารถจัดงานศพให้กับบุคคลอันเป็นที่รักได้

การตายจะเป็นภาระสาธารณะมากขึ้น

สังคมไทยยังให้ความสำคัญกับประเด็นเชิงนโยบายในเรื่องการตายและความตายน้อยมาก การศึกษาของภาวีกา ศรีรัตน์บัลล์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ (2563) พบว่าครอบครัวคนไทยจะอยู่คนเดียวมากขึ้น การตายในอนาคตจะกลายเป็นภาระต่อสาธารณะมากขึ้น เนื่องจากการตายแบบโดดเดี่ยวไร้ญาติจะมากขึ้น ภาครัฐจำเป็นต้องมีบทบาทในการจัดการหลังความตายมากขึ้น เพื่อนำไปสู่การครอบครองพื้นที่ความตายอย่างเป็นธรรมมากขึ้น โดยภาครัฐสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการเกี่ยวกับความตายได้ใน 4 รูปแบบที่มีความเป็นไปได้ คือ 1) ด้านการสงเคราะห์หรือการให้เปล่าโดยเสมอภาคและเท่าเทียมกันสำหรับทุกคน 2) ด้านสวัสดิการหรือการให้เฉพาะกลุ่มคนที่มีสถานภาพสมาชิก 3) ด้านการสร้างเสริมศักยภาพของระบบการจัดการความตาย และ 4) ด้านการออกกฎหมายและนโยบายที่เอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งและลดภาระให้แก่ครอบครัว เปิดโอกาสให้มีความหลากหลาย และป้องกันมิให้เกิดการฉกฉวยประโยชน์และเอารัดเอาเปรียบ ทั้งนี้เพื่อช่วยแบ่งเบาปัญหาในปัจจุบันและรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต (ภาวีกา ศรีรัตน์บัลล์ และวารากร วิมุติไชย, 2565)

คนไทยตื่นตัวและมองว่าการตายเป็นเรื่องใกล้ตัวมากขึ้น

คนไทยรับข่าวสารเกี่ยวกับการตายมากขึ้นทุกวัน ทำให้คนไทยมีความพร้อมในเชิงความคิด ความพร้อมที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับการตาย (mortal literacy) มากขึ้น เนื่องจากการตายเริ่มจะแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตปกติและมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นที่หรือกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการตายในพื้นที่สาธารณะและมีความร่วมสมัยมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ใหม่ในการเรียนรู้ความตาย ทั้งในพื้นที่นันทนาการ พิพิธภัณฑ์ ร้านบอร์ดเกม ห้างสรรพสินค้า รวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมที่คนรุ่นใหม่สนใจ เช่น การเรียนรู้การตายผ่านบอร์ดเกมและเกมออนไลน์ (ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ และคณะ, 2566) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านที่จะเป็นฐานในการขับเคลื่อนการเรียนรู้เรื่องตายได้หลากหลายรูปแบบและเข้ากับวิถีชีวิตสมัยใหม่ของคนเมืองได้

สรุป

การฉายภาพชีวิตคนไทยตลอดช่วงวัยตั้งแต่ก่อนเกิดจนตายและหลังตายแล้วพบว่า ชีวิตของคนไทยในปัจจุบันมีโอกาสมากและทางเลือกมากขึ้น เทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้มนุษย์สามารถยืดอายุได้นานขึ้น ตายดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันค่าใช้จ่ายและต้นทุนค่าเสียโอกาสของการตายก็สูงขึ้น มีความเสี่ยงและความเหลื่อมล้ำมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็เกิดจากการเข้าถึงไม่ถึงทรัพยากร ฐานะทางเศรษฐกิจและความรู้ที่ต่างกัน ก็ทำให้การเข้าถึงเทคโนโลยีต่างกัน

ถึงแม้จะมีทางเลือกมากขึ้น แต่ไม่ใช่ทุกเรื่องจะทำให้ชีวิตดีขึ้นสำหรับทุกคน เช่น การแข่งขัน ความเสี่ยงและเทคโนโลยีได้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนไทยและทำให้เกิดความเสี่ยงในการครองชีพ วิถีชีวิตใหม่ๆ เป็นวิถีชีวิตที่มีต้นทุนสูงขึ้นไปกว่าเดิม ในขณะที่การทำมาหาเลี้ยงชีวิตสะดวกขึ้นแต่ไม่ได้ง่ายขึ้น ความมั่นคงน้อยลง และต้องการทักษะที่หลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมย่อมมาพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นนามธรรม ในบทต่อไปเราจะได้เห็นถึงคุณค่าและคุณธรรมที่เปลี่ยนไปในสังคมไทย ■

บทที่ 5

คุณค่าและคุณธรรม

คุณค่าและคุณธรรมมีส่วนหล่อหลอมและกำกับความคิด พฤติกรรมและการแสดงออกของผู้คนในสังคมไทย ในระยะที่ผ่านมาเรามักจะได้ยินถึงการปะทะกันระหว่างคุณค่าเดิมของคนรุ่นเก่าและคุณค่าใหม่ของคนรุ่นใหม่ เนื่องจากผู้คนให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ตามความเชื่อที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะการให้คุณค่าของคนต่างรุ่นที่มีแนวโน้มจะนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคมมากขึ้น ดังนั้น การทำความเข้าใจฐานคิดการให้คุณค่าที่แตกต่างกันของผู้คนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อเตรียมพร้อมคนไทย 4.0 ให้เป็นผู้ที่เปิดกว้าง รับฟัง หาทางออกร่วมกันและสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

บทนี้จะเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในมิตินามธรรมของชีวิตคนไทย ทั้งในด้านความเชื่อ การให้คุณค่า และคุณธรรมสำคัญ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ เสรีภาพ และจิตสาธารณะ การเปลี่ยนแปลงของฐานคิดในมิติต่างๆ เหล่านี้ย่อมทำให้แนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

คุณค่าและความเชื่อ

คุณค่าและความเชื่อเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลในการกำกับการคิดและการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมไทยและมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลที่ทำให้คนไทยโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่สามารถเปิดโลกทัศน์และรับรู้ชุดคุณค่าต่าง ๆ ทั้งค่านิยมสากลและค่านิยมดั้งเดิมแบบไทย ผลดังกล่าวทำให้คุณค่า

เดิมที่เคยถือปฏิบัติมาอย่างยาวนานมีแนวโน้มจะถูกท้าทายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะคุณค่าที่ถูกกำหนดมาจากทางการ เช่น คุณค่าชนชั้น หน้าที่พลเมือง ค่านิยม 12 ประการ และคุณธรรม 5 ประการ (พอเพียง วินัย สุจริต จิตสำนึก และรับผิดชอบ) แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับการให้คุณค่าและความเชื่อในสังคมไทย มีดังนี้

โลกาภิวัตน์เสนอคุณค่าใหม่ที่แตกต่างและหลากหลายมากขึ้น

คุณค่าเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาและชุดคุณค่าของคนในสังคมไทยก็มีแนวโน้มจะแตกต่างกันมากขึ้นและแปรไปตามเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ เพศสถานะ ช่วงวัย และการเข้าถึงสื่อ แสดงให้เห็นว่าคุณค่าในสังคมไทยไม่จำเป็นต้องยึดโยงคุณค่าชุดเดียวกับการสมานานชุดคุณค่าใหม่เป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมที่ผลักดันกระแสบริโภคนิยมและความเป็นปัจเจกมากขึ้น แนวโน้มดังกล่าวมีผลทำให้คนไทยยึดโยงคุณค่าที่เปลี่ยนไป เช่น การบริโภควีแกนที่สะท้อนถึงคุณค่าความเท่าเทียม หรือการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของผู้หญิงที่ปรากฏในสื่อสมัยใหม่ที่มุ่งนำเสนอภาพสตรีที่กระฉับกระเฉง มั่นใจ และหาเลี้ยงชีพตนเองได้และเปลี่ยนไปจากอุดมคติเดิมที่สตรีจะต้องเรียบร้อยอ่อนน้อม ความแตกต่างหลากหลายของชุดคุณค่าของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมไทยมีแนวโน้มจะเกิดการปะทะและผสมกลมกลืนกันมากขึ้น โดยเฉพาะชุดคุณค่าเดิมที่เน้นถึงความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นและอำนาจจากสถานะทางสังคมในสังคมไทย ซึ่งกำลังถูกท้าทายและแทนที่ด้วยชุดคุณค่าว่าด้วยความเท่าเทียมและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลมากขึ้น (สุรเดช โชติอุดมพันธ์ และคณะ, 2566)

นอกจากนี้ คุณค่าบางประการยังถูกตีความในความหมายที่แตกต่างกันจากมุมมองของคนต่างรุ่น ซึ่งจะนำไปสู่แบบแผนการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ดังกรณีคุณค่าความถ่อมตน (humility) ที่คนรุ่นเก่าหรือกลุ่มคนฝั่งอนุรักษ์นิยมอาจจะมองคุณค่าความถ่อมตนในมุมมองการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมและต้องการคงไว้ ในขณะที่คนรุ่นใหม่อาจจะมองความถ่อมตนในลักษณะคุณค่าทางปัญญาที่ทำให้คนใจกว้างและพร้อมจะเรียนรู้และเติบโตโดยก้าวข้ามความแตกต่างทางชนชั้น (ทิพพาพันธุ์ เชื้อสวัสดิ์, 2565)

คุณค่าที่ดีงามบางอย่างอาจจะสำคัญน้อยกว่าความอยู่รอด

ความบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจและสังคมทำให้คนจำนวนมากยอมละทิ้งความดีงามเพื่อแลกกับความอยู่รอด ซึ่งการให้ค่ากับการเอาตัวรอดยังจะทำให้เกิดบรรทัดฐานใหม่ในยุคแห่งสงครามคุณค่า ภาพยนตร์ไทยร่วมสมัยหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นภาพการดิ้นรนเอาตัวรอดของตัวละครหนุ่มสาวในการปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบทุนนิยม โดยได้นำเสนอให้เห็นถึงวิธีการต่อสู้และการตัดสินใจของตัวละคร เช่น ตัวละครบางเรื่องเลือกใช้กลโกงและการโกหกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ดูเหมือนว่าหลักความเชื่อเรื่องศีลธรรมจะถูกแขวนไว้ชั่วคราวเมื่อมีเรื่องอื่นที่พวกเขาให้ความสำคัญมากกว่า ไม่ว่าจะเพื่อปากท้องของคนในครอบครัวหรือเพื่อการเป็นที่

ยอมรับในสังคม ภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการต่อรองในเชิงคุณค่า กล่าวคือการเอาตัวรอด ถูกยกเป็นคุณค่าหลัก และการไม่โกงไม่หลอกลวงเป็นคุณค่ารอง (**ชื่นสุนน ธรรมนิตยกุล, 2565**)

นอกจากนี้ ข้อมูลระดับนานาชาติยังชี้ให้เห็นว่าคนในสังคมที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี จะให้ความสำคัญและให้คุณค่ากับความศีลธรรมที่ดีเป็นลำดับต้น ดังสะท้อนจากผลคะแนนดัชนีศีลธรรม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีและชีวิตที่ดีใน พ.ศ. 2563 (Index of Morality, Conscience and Good Life) ประเทศที่มีระดับการพัฒนาสูงเป็นประเทศที่มีคะแนนดัชนีตัวนี้สูงเช่นกัน สะท้อนให้เห็นว่ามิติด้านจิตใจกับมิติการกินดีอยู่ดีเป็นสิ่งที่ควรได้รับการพัฒนาควบคู่กัน แต่ก็มีข้อสังเกตว่าประเทศในเอเชียส่วนใหญ่อันดับจะไม่ค่อยสูง โดยประเทศไทยอยู่ในลำดับที่ 124 จาก 160 ประเทศ มีคะแนนเท่ากับ 36.20 คะแนน ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยที่ 50.99 คะแนน (เกียรตินันต์ ล้วนแก้ว, 2563)

คุณค่าส่วนตนของคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มจะย้อนแย้งกับคุณค่าเดิม

คุณค่าที่หลากหลายในสังคมล้วนมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะการจำเป็นต้องสมานคุณค่าทั้งเก่าและใหม่ของคนรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มจะต้องเผชิญกับผลที่ย้อนแย้ง ดังกรณีคุณค่าความเป็นหญิงยุคใหม่ที่นำเสนอผ่านสื่อสมัยใหม่ แม้ว่าผู้หญิงในยุคปัจจุบันจะมีเสรีภาพในการแสดงออกและสมานคุณค่าของการเป็นหญิงสมัยใหม่ที่พึงพาตนเอง แต่ในขณะเดียวกันผู้หญิงกลุ่มนี้ก็ยังคงต้องรักษาภาพลักษณ์ของสตรีที่ดีตามคุณค่าเดิมตามที่สังคมคาดหวังและจำเป็นต้องรักษาคุณค่าทั้งสองชุดเอาไว้ในเวลาเดียวกัน สะท้อนภาพผู้หญิงไทยสมัยใหม่ที่มีอำนาจในสังคมมากขึ้น แต่อำนาจนั้นก็ยังมาพร้อมกับความคาดหวังที่ยังยึดติดกับความเป็นเพศหญิงตามชนบ (**ภรณี สิงห์เปลี่ยม, 2566**)

ภาพชีวิตคนไทยรุ่นใหม่ยังมักถูกนำไปสะท้อนผ่านภาพยนตร์ที่แสดงให้เห็นถึงความย้อนแย้งในชีวิต โดยเฉพาะการกลับมาตั้งคำถามกับตัวเองเพื่อแสวงหาคูณค่าที่เหมาะสมกับตนเองที่จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันที่ผันผวนได้ แม้ว่าจะต้องรับมือและต่อรองกับคุณค่าเชิงชนบ โดยเฉพาะคุณค่าความเป็นปัจเจกและเสรีภาพที่มักจะขัดแย้งกับคุณค่าเชิงชนบเดิม (**ชื่นสุนน ธรรมนิตยกุล, 2566**) หรือแม้กระทั่งในด้านการบริโภคก็มีแนวโน้มจะทำให้เกิดความขัดแย้งในตัวเอง โดยเฉพาะการบริโภคแบบวีแกนที่สะท้อนคุณค่าการบริโภคที่มีจริยธรรมที่สูงกว่าการบริโภคแบบอื่น แต่ก็ยังมีลักษณะย้อนแย้ง นั่นคือ แม้ว่าผู้บริโภคแนววีแกนต้องการประณามการบริโภคเนื้อสัตว์ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องการความอร่อยเช่นเดียวกับการบริโภคเนื้อสัตว์ หรือผู้บริโภควีแกนต้องการปลดปล่อยสัตว์ แต่การบริโภคดังกล่าวกลับเป็นสร้างข้อจำกัดหรือเงื่อนไขมาควบคุมกำกับตนเองมากขึ้น (**ศิริพร ภัคดีผาสุข และณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566**)

คนรุ่นใหม่โอบรับคุณค่าที่เป็นสากลมากขึ้น

คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มจะให้ความสำคัญกับคุณค่าความเท่าเทียมมากขึ้น โดยเฉพาะความเท่าเทียมระหว่างเพศชายและเพศหญิงที่มีแนวโน้มจะเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด ผู้หญิงสมัยใหม่มีบทบาทและความสามารถที่โดดเด่นมากขึ้นทั้งในการหารายได้ มีความมั่งคั่ง และพึ่งพาตนเองได้ ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเพศสถานะที่นำไปสู่การเลื่อนสถานะทางสังคมและอำนาจต่อรอง (**ภรณี สิงห์เปลี่ยม, 2565**) นอกจากนี้ ความเท่าเทียมระหว่างสามีภรรยายังเพิ่มขึ้นจากวิถีชีวิตแบบใหม่ภายใต้ความคิดและคุณค่าใหม่ที่เน้นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคระหว่างสามีกับภรรยา แม้จะยังมีความตึงเครียดจากอุดมการณ์แบบอนุรักษนิยม (การเป็นภรรยาที่ดีของสามี) อยู่บ้าง (**สายชล สัตยานุรักษ์, 2565**)

นอกจากนี้ คนรุ่นใหม่ในสังคมไทยยังให้ความสำคัญในเรื่องการเห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์และเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์มากขึ้น โดยไม่คำนึงว่าคน ๆ นั้นจะมีตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมเป็นอย่างไร แต่ทุกคนต่างมีความเท่าเทียมในฐานะที่มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เหมือน ๆ กัน (**จูนี เทียนไทย และคณะ, 2563**) โดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศมีแนวโน้มจะได้รับการยอมรับมากขึ้น สืบเนื่องจากความพยายามในการผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียมให้เกิดขึ้นในประเทศไทย และประเด็นเรื่องสิทธิของผู้มีความหลากหลายทางเพศก็ถูกหยิบยกขึ้นมาเรียกร้องในขบวนการเคลื่อนไหวของเยาวชนมากขึ้น แม้ว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวจะยังไม่ประสบความสำเร็จในทางกฎหมาย แต่ก็ได้เกิดผลทางวัฒนธรรมในสังคมไทย ที่ทำให้ประเด็นของเพศทางเลือกปรากฏในวัฒนธรรมกระแสหลักมากขึ้น และบุคคลรอบตัว โดยเฉพาะคนรุ่นเก่าได้เปิดกว้างและยอมรับความหลากหลายทางเพศมากขึ้น (**พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565**)

มนุษย์ห่วยเชื่อโชคลางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ความเชื่อในโชคลางหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีบทบาทมากในกลุ่มมนุษย์ห่วย เช่น การไปกราบไหว้เพื่อขอเลขเด็ดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต้นไม้ หรือต้นกล้วยที่ออกดอกกลางต้น หรือขูดหินดินทรายในเซตปูชนียสถาน นอกจากนี้ คอห่วยยังเชื่ออีกว่า แม้นตนเองจะไม่มีความสามารถในการจัดการความเสี่ยงของการเล่นหวย แต่โชคลางหรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์จะช่วยกำจัดความเสี่ยงได้ แม้จะไปบนบานศาลกล่าวแล้วยังไม่ถูกหวยก็อาจจะเป็นเพราะการต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังไม่เพียงพอหรือดีพอ หรือยังไม่เจอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจมากพอ จึงจะต้องตระเวนหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ใหม่ไปเรื่อย ๆ นอกจากนี้ คอห่วยยังเชื่ออีกว่าหากเลขหวยของตนนั้นมีความใกล้เคียงกับเลขที่ออกรางวัลแล้ว โอกาสที่ตัวเองจะถูกรางวัลก็จะมีมากขึ้น (**พงศกร สงวนศักดิ์ และปลายฟ้า นามไพร, 2565**) ผลดังกล่าวอาจทำให้มนุษย์ห่วยคิดเข้าข้างตัวเองมากเกินไป และมักจะคิดในแง่ดีว่าจะถูกรางวัลอีกด้วย

การุณยฆาต ทางเลือกการตายที่ขัดกับความเชื่อดั้งเดิม

แม้ว่าทางเลือกการตายแบบการุณยฆาตจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่คนไทยเริ่มให้ความสนใจและในหลายประเทศ เช่น เนเธอร์แลนด์และแคนาดาเป็นทางเลือกที่ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย แต่สำหรับประเทศไทย การุณยฆาตยังมีความเป็นไปได้ต่ำ แม้ว่าภาคประชาชนและผู้นำทางความคิดจะเริ่มกล่าวถึงประเด็นการุณยฆาตมากขึ้น แต่ทั้งสองกลุ่มกลับมีความเห็นในการทำให้การุณยฆาตถูกกฎหมายในทิศทางที่ต่างกัน กล่าวคือประชาชนเริ่มให้ความสนใจและตื่นตัวต่อประเด็นการุณยฆาตที่จะทำให้มีทางเลือกในการตายมากขึ้น แต่ผู้นำทางความคิดในไทยกลับมองว่ากฎหมายการุณยฆาตอาจทำให้เกิดความตายโดยไม่จำเป็นจำนวนมากและไม่ใช้สิ่งที่พึงกระทำตามมุมมองทางศาสนาพุทธที่เชื่อว่าการฆ่าตัวตายเป็นบาป (**นพพล วิทัยวรพงศ์, 2563**) การุณยฆาตจึงเป็นแนวโน้มทางสังคมที่เป็นผลมาจากความตื่นตัวที่ต้องการหลุดออกจากความคิดว่าสิ่งใดถูกต้อง แต่ต้องการทางเลือกพร้อมกับสิทธิการตายมากขึ้น (**ภาวিকা ศรีรัตนบัลล์ และคณะ, 2566**)

ความเชื่อคู่ตรงข้ามสามารถอยู่ร่วมกันได้

คนชายขอบมักใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นกลยุทธ์ในการเพิ่มอำนาจต่อรองที่อยู่นอกเหนือการควบคุมโดยรัฐ เพื่อสร้างตัวตนที่เป็นอิสระและแตกต่างไปจากความเชื่อของรัฐ โดยคนชายขอบมักใช้ความเชื่อและพิธีกรรมนอกวิถีรัฐเพื่อต่อรองสิทธิและไม่ยอมรับความเชื่อและกฎหมายของรัฐที่รัฐมองว่าดั่งาม นอกจากนี้ ความเชื่อยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นพื้นที่ของคนชายขอบที่พยายามก้าวข้ามกับดักความเชื่อแบบคู่ตรงข้ามจากการกำกับควบคุมของรัฐ และช่วยเพิ่มทางเลือกอื่น ๆ ในการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างจากความเชื่อและวิธีการของรัฐได้อย่างหลากหลายมากขึ้น เช่น การผสมผสานพิธีกรรมและความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น (**อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2563**)

นอกจากนี้ คนไทยยังคงให้ความสำคัญกับความเชื่อต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมและมักมีความคิดในลักษณะคู่ตรงข้ามระหว่างเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์และไสยศาสตร์และมีแนวโน้มจะขัดแย้งกัน แม้ว่าความคิดทางวิทยาศาสตร์จะก้าวหน้ามากขึ้น แต่สังคมไทยทั้งในชนบทและสังคมเมืองต่างก็ยังคงให้ความสนใจในความเชื่อต่าง ๆ กันมากขึ้นด้วยเช่นกัน เช่น ความเชื่อในเสด็จพ่อ ร.5 และจตุคามรามเทพ เป็นต้น (**อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2563**) ผลดังกล่าวมีแนวโน้มจะนำไปสู่ความขัดแย้งของความคิดคู่ตรงข้ามระหว่างวิทยาศาสตร์และไสยศาสตร์มากขึ้น ดังนั้น คู่ความคิดทั้งสองด้านจำเป็นต้องเรียนรู้และรับฟังกันมากขึ้น กล่าวคือฝั่งวิทยาศาสตร์ต้องเข้าใจว่าคนไทยเติบโตมากับการรับรู้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีจริง และไม่ควรที่จะไปดูถูกหรือพยายามลบล้างความเชื่อแบบหักดิบ ในขณะที่สังคมไทยก็ควรที่จะได้เริ่มเรียนรู้ว่าปาฏิหาริย์หรือความเชื่อต่าง ๆ ในอดีตหลายอย่างก็สามารถจะมีคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์ได้ เพื่อให้วิทยาศาสตร์สามารถอยู่ร่วมกับความเชื่อแบบไสยศาสตร์ในสังคมไทยได้อย่างกลมกลืน (**เจษฎา เด่นดวงบริพันธ์, 2564**)

คุณธรรมและความซื่อสัตย์

คุณธรรมเป็นหลักความดีงามที่สังคมคาดหวังให้เกิดขึ้นกับคนไทยทุกคนและมักปลูกฝังสืบทอดมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม มาตรฐานความดีงามที่สะท้อนผ่านคุณธรรมในปัจจุบันมักได้รับอิทธิพลสะสมมาจากโครงสร้างในสังคมและมีแนวโน้มจะได้รับการท้าทายจากคนรุ่นใหม่ ซึ่งคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มจะดำเนินชีวิตตามหลักเหตุและผลที่เป็นคุณธรรมตามความคิดของตนเองมากขึ้น และยึดถือคุณธรรมตามความหมายแบบทางการน้อยลง สำหรับประเด็นเรื่องคุณธรรมและความซื่อสัตย์มีรายละเอียด ดังนี้

คนรุ่นใหม่ตอบรับคุณธรรมตามพื้นฐานของความเป็นเหตุเป็นผล

การศึกษาของสุริยเดว ทรีปาตี, ธัญลักษณ์ ศรีสง่า, เปรมกมล สมใจ, ลักษิกา เงาะเศษ และภุชชยา ภูวนาถ (2563) ชี้ให้เห็นว่าคนรุ่นเก่า (เบบี้บูมเมอร์ และ เจเนอเรชันเอ็กซ์) รับรู้คุณธรรมทางทั้ง 5 ประการ คือ พอเพียง สุจริต วินัย รับผิดชอบ และจิตสาธารณะในระดับสูง ในขณะที่คนรุ่นใหม่ (เจเนอเรชันวายและซี) รับรู้ด้านคุณธรรมทั้ง 5 ประการอยู่ในระดับที่ไม่สูงมากนัก สะท้อนให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่รับรู้คุณธรรมตามบรรทัดฐานของทางการไทยในระดับที่น้อยกว่าคนรุ่นเก่า สอดรับกับข้อค้นพบของการศึกษาของจุลณี เทียนไทย และคณะ (2563) เรื่องมนุษย์ดิจิทัลที่ว่าคุณธรรมในมุมมองของชาวดิจิทัลรุ่นใหม่มีความซับซ้อนและมีพลวัต นั่นคือหลักคุณธรรมนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเหตุเป็นผล ประยุกต์ใช้ได้ ยืดหยุ่น เคารพและให้ความสำคัญกับความ เป็นปัจเจก และต้องสามารถปรับเปลี่ยนตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม หากหลักคุณธรรมใดไม่สอดคล้องกับหลักคิดดังกล่าวชาวดิจิทัลก็มักจะตอบสนองโดยการ คิดโต้แย้งและปฏิเสธที่จะทำตาม

คนไทยซื่อสัตย์แบบอะลุ่มอล่วย

คนไทยมีความซื่อสัตย์แบบอะลุ่มอล่วยกับบางคนและบางสถานการณ์ คนไทยถูกมองว่าไม่ซื่อสัตย์ในสายตาคนต่างชาติมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สะท้อนจากบันทึกของตุรแปง ฟรังซ์วัวร์ส อังรี ตุรแปง (Turpin) ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสยามช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ได้บันทึกไว้ว่า “...ชาวสยามชอบขี้ปดมดเท็จไม่กล้าสู้ความจริง ...” “... ไม่มีประเทศใดในโลกที่คนทุจริตจะมีวิธีพลิกแพลงมากเท่ากับในประเทศสยาม มีคนชำนาญการในการทำให้คดียุ่ง สามารถทำให้เรื่องราวที่สุดกลับไปในทางดีได้ และเขาจะเรียกร้องค่าตอบแทนอย่างสูงทีเดียว...” (กรมศิลปากร, 2522) ความซื่อสัตย์ของคนไทย จึงมีความหลากหลายและแตกต่าง ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนที่ต้องเผชิญกับความไม่ซื่อสัตย์หรือการกลอกกลิ้งในรูปแบบต่างๆ ของสังคม ทำให้ความหมายของสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดีพรมัวในสายตาและความรู้สึกของคนแต่ละกลุ่มในสังคมไทย

ประกอบกับความเหลื่อมล้ำสูงมากในสังคมไทย ทำให้คนไทยบางส่วนไม่สนใจและไม่เชื่อมั่นในความซื่อสัตย์ โดยเฉพาะที่มาจากวาทกรรมสวยหรูของชนชั้นนำหรือการรณรงค์ของภาครัฐ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2565)

นอกจากนี้ การศึกษาของ**พีระ ตั้งธรรมรักษ์, เจนนิเฟอร์ ชวโนวานิช และ ณัฐพล สีวลีพันธ์ (2566)** ยังชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าในภาพรวมคนไทยยังคงให้คุณค่ากับความซื่อสัตย์ในระดับที่ค่อนข้างสูง แต่ในประเด็นการเคารพต่อข้อเท็จจริงได้ถูกให้ความสำคัญค่อนข้างน้อย แสดงว่าการโกหกยังเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากในสังคมไทย โดยเฉพาะหากพูดความจริงแล้วอาจมีผลกระทบต่อตนเองและการต้องโกหกเพื่อรักษาน้ำใจ สะท้อนถึงการให้คุณค่าการรักษาสถานะและความสัมพันธ์ของตนมากกว่าการให้คุณค่ากับความซื่อสัตย์ เช่นเดียวกับการศึกษาของ**ภูมิสิทธิ์ มหาสุวีระชัย, ปิยะลักษณ์ พุทธวงศ์, ชมพูนุท สุทธิกุล, พัชรภรณ์ มหาสุวีระชัย และศุภวัตร มีพร้อม (2563)** ก็ชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นน่าจะยอมทำการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์ ถ้าการกระทำนั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคม สะท้อนถึงการแสดงความซื่อสัตย์ต่อความรู้สึกรักตัวเองมากกว่าความซื่อสัตย์ตามนิยามของสังคม

ปัจจัยภายในตนเองมีผลต่อการกำกับพฤติกรรมไม่ซื่อสัตย์

ปัจจัยภายในตนเองมีผลต่อการกำกับการพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ ซึ่งพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์จะลดลงได้หากได้รับการสื่อสารภายใน (intrinsic message) ที่เป็นการโน้มน้าวด้านศีลธรรมรายบุคคลผ่านการนำเสนอแนวคิดด้านความถูกต้อง ความซื่อสัตย์สุจริต การนับถือหลักคุณธรรม ไม่อยากเอาเปรียบผู้อื่น หรือความรู้สึกไม่ดีถ้าตนเองทำการโกงหรือคอร์รัปชัน โดยเน้นให้เห็นว่าการทุจริตส่งผลไม่ดีต่อตนเอง การศึกษาของ**ตรีณัฐ โพชชนต์วิจิตร, Ananish Chaudhuri, อักรนิย ขวัญอยู่, วรุณี ภาพิมลวัชร และผกาภาค เลียงธนะฤกษ์ (2565)** ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารภายในมีแนวโน้มจะลดพฤติกรรมการโกงได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว ปัจจัยเหล่านี้อาจจะมีผลทำให้บรรทัดฐานส่วนตนด้านความซื่อสัตย์เพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาของ**ต่อภัสสร ยมภาค, เอกก์ ภัทรธนกุล, อภิชาติ คนาร์ตนวงศ์, ธานี ชัยวัฒน์ และปฏิพัทธ์ สุสำเภา (2563)** ยังชี้ให้เห็นอีกว่าคนที่มีบรรทัดฐานส่วนตนด้านคอร์รัปชันสูงมีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมการต่อต้านคอร์รัปชันสูง และผู้ที่มีความเป็นชายต่ำจะมีการต่อต้านการคอร์รัปชันสูง สะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยภายในส่วนตนมีผลต่อระดับการต่อต้านคอร์รัปชันด้วย

คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับความกตัญญูแบบต่างตอบแทน

ความกตัญญูที่คุณยังเป็นอีกหนึ่งคุณธรรมที่คนรุ่นใหม่ยึดถือ และแม้ยังเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในชีวิตของวัยรุ่น แต่ความกตัญญูของเด็กรุ่นใหม่กลับมีแนวโน้มจะมีการให้ความหมายที่นำไปสู่การปฏิบัติและการแสดงออกที่เปลี่ยนไป จากความกตัญญูแบบผู้ให้กำเนิดไปเป็นความกตัญญูแบบต่างตอบแทนที่เกิดจากการได้รับความรักและการเลี้ยงดูที่เคยได้รับมา ไม่ได้เป็นเพราะให้กำเนิดหรือเป็นความกตัญญูที่เป็นนามธรรมตามวัฒนธรรม

ความกตัญญูไม่ใช่การเป็น “ลูกที่เชื่อฟัง” อีกต่อไป นอกจากนี้ คนรุ่นใหม่ยังเห็นว่าการตอบแทนคุณพ่อแม่ไม่ใช่การปรนนิบัติพิทักษ์เหมือนแต่เดิม แต่จะเป็นการที่พยายามที่จะหาเงินเลี้ยงดูแล้วส่งเงินมาให้พ่อแม่ (จুলณี เทียนไทย และคณะ, 2563)

เสรีภาพ

คนไทยพอใจในชีวิตมากขึ้นเมื่อมีเสรีภาพในชีวิตมากขึ้น

การมีเสรีภาพส่งผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของคนไทยอย่างมีนัยสำคัญ ผลการศึกษาของวรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และสาวิณี สุริย์นรัตกร (2565) ชี้ให้เห็นว่าการมีเสรีภาพในการเลือกทางเดินชีวิตส่งผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของคนในทุกช่วงวัย กล่าวคือ คนที่มีเสรีภาพในการเลือกทางเดินชีวิตจะมีระดับความพึงพอใจในชีวิตสูงกว่าคนที่มีข้อจำกัดในทางเลือก ดังนั้น นโยบายที่มีผลต่อการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการแสดงออกและการแสดงความคิดเห็นก็ดูเหมือนจะส่งผลกระทบต่อความพึงพอใจของประชาชนในวงกว้าง ในทางกลับกันนโยบายที่เพิ่มโอกาสหรือทางเลือกให้แก่ประชาชน เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่เด็กที่เรียนดีแต่ยากจน นโยบายในลักษณะนี้จะมีแนวโน้มส่งผลเชิงบวกต่อความสุขของประชาชน

เสรีภาพของคนไทยมีแนวโน้มจะถูกกดทอนลง

แม้ว่าเสรีภาพจะมีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตคนไทย แต่เสรีภาพของคนไทยมีแนวโน้มลดลง แอมเนสตี้ ประเทศไทย (ม.ป.ป.) ระบุว่าเสรีภาพของคนไทยมีแนวโน้มจะถูกจำกัดมากขึ้นเมื่อรัฐมองว่าการแสดงออกหรือการแสดงความคิดเห็นต่อรัฐเป็นอันตรายต่อความมั่นคง แม้ว่ารัฐธรรมนูญระบุว่าคนไทยมีเสรีภาพตามตราบท่าที่เสรีภาพนั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของภาครัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (ราชกิจจานุเบกษา, 2560) นอกจากนี้ แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่น (อ้างถึงในปีซีไทย, 2565) ยังระบุอีกว่าในปี 2564 การจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกและการชุมนุมโดยสงบ การคุกคามผู้เรียกร้องประชาธิปไตยและนักปกป้องสิทธิมนุษยชน และการดำเนินคดีอาญาประชาชนในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพยังคงเป็นปัญหาใหญ่ที่คุกคามสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย ผลดังกล่าวยังสะท้อนจากผลการจัดอันดับเสรีภาพโดย Freedom House (2022) ที่จัดให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ไม่มีเสรีภาพ (not free) โดยในปี 2565 มีคะแนนอยู่ที่ 29 คะแนน จากคะแนนเต็ม 100 คะแนน และผลคะแนนยังมีแนวโน้มจะลดลงเรื่อย ๆ เมื่อเทียบกับปีก่อนหน้า

เยาวชนก้าวกายวัฒนธรรมาำนาจนิยมในระบบการศึกษา

เยาวชนคนรุ่นใหม่ให้คุณค่าเรื่องเสรีภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นคุณธรรมสากลที่คนรุ่นใหม่ยึดถือโดยเน้นการเคารพในสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เยาวชนกลับมองว่าโรงเรียนมีแนวโน้มจะกลายเป็นสถานที่ควบคุมเด็กและเยาวชนอย่างเบ็ดเสร็จและลดทอนเสรีภาพ นับตั้งแต่เนื้อตัวร่างกาย เสื้อผ้า เล็บ ทรงผม ไปจนถึงการครอบงำทางความคิด นอกจากนี้ เยาวชนยังมองว่า “คุณภาพการศึกษาที่ย่ำแย่และอยู่ภายใต้วัฒนธรรมอำนาจนิยม” ได้สร้างประสบการณ์ที่เลวร้ายต่อนักเรียน นอกจากนี้ ข่าวสารเรื่องการทุจริตของครู การล่อลวงละเมิดทางเพศ การใช้ความรุนแรงในโรงเรียน ยังเป็นปัญหาสะสมมานานและเป็นเงื่อนไขสำคัญแรก ๆ ที่ผลักดันให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อปฏิรูปการศึกษาและล้มเลิกระบบอำนาจนิยมในสถานศึกษา และเป็นเหตุผลที่ส่งผลต่อการตัดสินใจมีส่วนร่วมทางการเมืองมากที่สุด (พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565)

เยาวชนขาดความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาของรัฐบาล

เยาวชนไทยยังไม่พึงพอใจต่อการดำเนินงานและการตอบสนองของรัฐบาล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง นั่นคือยิ่งเยาวชนขาดความเชื่อมั่นต่อการตอบสนองต่อปัญหาต่างๆ ของรัฐบาลมาก ความสัมพันธ์ระหว่างการตระหนักถึงช่องว่างของความคาดหวังในประเด็นสาธารณะต่างๆ กับการแสดงออกทางการเมืองก็จะยิ่งเข้มข้นขึ้น (พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565)

นอกจากนี้ จุดเปลี่ยนสำคัญอีกหลายประการที่ทำให้เยาวชนออกมาเคลื่อนไหว ได้แก่ 1) การที่รัฐเข้ามาก้าวร้าวและรุกรานชีวิตส่วนตัว รสนิยม ความชอบของเยาวชนมากขึ้น อีกทั้งยังปรากฏความไม่โปร่งใสของกลุ่มนักการเมืองแกนนำ การบริหารที่งานผิดพลาดและล้มเหลว โดยเฉพาะการควบคุมการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ที่ทำให้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะคนชั้นล่างได้รับผลกระทบหนัก 2) การปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ 3) การขยายตัวของสื่อดิจิทัล การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อสังคมออนไลน์ทำให้เกิดการรับรู้ข้อมูลที่เคยเป็นประเด็นต้องห้าม และ 4) การถูกฉ้อฉลทางการเมือง เยาวชนส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งครั้งแรก แต่การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และกติกากการเลือกตั้งในปี 2562 กลับไม่เป็นธรรมและการจัดตั้งรัฐบาลที่ประชาชนมีข้อกังขาต่อความชอบธรรม ยิ่งสร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มเยาวชน (อนุสรณ์ อุณโณ, สามชาย ศรีสันต์, เสาวนีย์ ตรีรัตน์ อเล็กซานเดอร์, อสมามังกรชัย และชัยพงษ์ สำเนียง, 2565)

ผลความไม่พึงพอใจของเยาวชนยังปรากฏจากข้อเรียกร้องในการเคลื่อนไหวที่มุ่งตรงไปที่รัฐบาลและโครงสร้างทางการเมืองเป็นสำคัญ โดยข้อเรียกร้องหลักในการเคลื่อนไหวมี 3 ข้อ ได้แก่ 1) การเรียกร้องให้รัฐหยุดคุกคามประชาชน 2) การยุบสภาและร่างรัฐธรรมนูญใหม่ 3) การปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ ในขณะที่รูปแบบการเคลื่อนไหวพบว่ามีหลายรูปแบบทั้งการชุมนุมปราศรัย การเคลื่อนไหวขบวน การประจันหน้า การจัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ และการสำรวจความคิดเห็น (อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ, 2565)

เยาวชนคาดหวังที่จะได้เห็นสังคมที่ผู้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

การมองภาพสังคมและการเมืองไทยในปี 2563 ไม่เพียงสะท้อนผ่านข้อเรียกร้องใหญ่ที่ปรากฏในการชุมนุม แต่ยังสะท้อนผ่านกระแส #ถ้าการเมืองดี ซึ่งขึ้นเทรนด์ทวิตเตอร์อันดับหนึ่งของประเทศไทยถึง 3 ครั้งในช่วงเดือนกรกฎาคม สิงหาคม และตุลาคม ในปี 2563 โดยคนรุ่นใหม่ได้แสดงทัศนคติต่อวลี “ถ้าการเมืองดี” ซึ่งเป็นการจินตนาการถึงเศรษฐกิจที่ดีและความเหลื่อมล้ำลดลง การใช้ชีวิตประจำวันหรือคุณภาพชีวิตที่ดีมากที่สุด ความปรารถนาทางการเมืองของผู้คนที่มีส่วนในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียกร้องนั้นจะเป็นเรื่องคุณภาพชีวิตทั่วไปในชีวิตประจำวัน โดยเรื่องที่ดูเรียบง่ายเหล่านี้ เช่น การได้ไปทำงานตรงเวลา การได้ปิกนิกที่สวน หรือการได้ใช้เวลาอันอบอุ่นพักผ่อนแทนการตามข่าวการเมือง กลายเป็นปัญหาที่คนหนุ่มมากตระหนักร่วมกันในปี 2563 ว่าไม่อาจเกิดขึ้นได้หากไม่แก้ปัญหามองการเมือง โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการคมนาคม การจราจร และทางเท้า เป็นภาพตัวแทนปัญหาชีวิตประจำวันที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดเมื่อพูดถึงจินตนาการทางการเมืองผ่านแฮชแท็ก #ถ้าการเมืองดี (พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565)

เยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่สนใจจากกรรม “พลเมือง”

เยาวชนไทยมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองแบบ “ยึดหน้าที่” (dutiful citizenship) น้อยลง และมักให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองแบบ “ลงมือเปลี่ยนแปลง” (self-actualizing citizenship) มากกว่า นอกจากนี้ เยาวชนมักเลือกอ้างอิงตนเองกับคำว่า “ประชาชน” หรือ “ราษฎร” มากกว่าคำว่า “พลเมือง” ที่พวกเขามองว่าเป็นคำที่มีนัยของการบังคับให้ปฏิบัติตาม และไม่ได้ชวนให้นึกถึงการมีส่วนร่วม สะท้อนว่าเยาวชนปฏิเสธคำว่า “พลเมือง” ที่เป็นคำที่ยึดยึดหน้าที่โดยรัฐ แต่สนใจใช้คำว่าราษฎรหรือประชาชนมากกว่า ในขณะที่พลเมืองที่จะพอรับได้มากที่สุด คือ พลเมืองที่กล่าวถึงคนที่ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองและไม่ทอดทิ้งใครไว้ข้างหลัง (justice-oriented citizen) (พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565)

กระบวนการทางการเมืองของเยาวชนไม่มีรูปแบบตายตัว

การเติบโตในโลกที่มีเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน ได้ขยายขอบเขตการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและแนวคิดในการทำความเข้าใจสังคมที่แตกต่างหลากหลาย ผลดังกล่าวทำให้อาณาบริเวณของการมีส่วนร่วมของเยาวชนไม่แยกขาดจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองในโลกกายภาพ นั่นคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่ได้มีลักษณะแบ่งแยกระหว่างในพื้นที่ “ออฟไลน์” หรือ “ออนไลน์” อย่างตายตัว (พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565) กระบวนการเคลื่อนไหวมักเกิดขึ้นพร้อมกันทั้งทางดิจิทัลกับโลกกายภาพ โดยมักจะเริ่มต้นจากให้ข้อมูลข่าวสารนัดหมาย เชิญชวน รับฟังความเห็น โดยทุกคนเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การจัดกิจกรรมบนถนนหรือโลกกายภาพควบคู่ไปกับการกระจายข้อมูล การลงพื้นที่และการไลฟ์ หรือร้องขอความร่วมมือแบบเรียลไทม์ (อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ, 2565)

รูปแบบการเคลื่อนไหวของเยาวชนยังเป็นมีอบแบบออร์แกนิก ไม่มีการจัดตั้ง และมีการเคลื่อนไหวรวมตัวกันแบบหลวม ๆ โดยที่ทุกคนมีสิทธิมีเสียงเท่ากัน ไม่มีใครออกคำสั่ง และข้อเสนอของแต่ละคนก็อาจจะมีโอกาสไม่ได้รับการเห็นชอบจากคนส่วนใหญ่ก็ได้ ยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนเฉพาะหน้าได้ เป็นอิสระจากการเมืองแบบเดิม และใช้สื่อดิจิทัลเป็นหลัก เปรียบดัง “พรหมลิขิตของอัลกอริทึม” ซึ่งแตกต่างจากมีอบในอดีตที่ผ่านมาที่มีการจัดตั้งชัดเจน มีการรวมศูนย์อำนาจ ปักหลักชุมนุมยาวนาน นอกจากนี้ ยังมีการเคลื่อนไหวแบบมีมที่เน้นความแปลกใหม่ ไม่มีรูปแบบตายตัว (พรณรราย โอสถาภิรติ์น และคณะ, 2565) ความก้าวหน้าของสื่อดิจิทัลยังก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวที่มีพลวัต โดยที่กลุ่มต่าง ๆ ยังเคลื่อนไหวและคงอยู่ และยังนำไปสู่การผลักดันประเด็นอื่น ๆ ที่สังคมสนใจ แต่ยังคงมีการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน แม้ว่าหลายกลุ่มจะยังไม่มีกิจกรรมในโลกกายภาพ นอกจากนี้ สื่อดิจิทัลยังเป็นพื้นที่แสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึก ที่จะนำไปสู่การคัดค้านกับกลุ่มอำนาจเดิม และเป็นฐานที่จะเสริมขยายกิจกรรมบนท้องถนน (อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ, 2565)

เยาวชนใช้วัฒนธรรมสมัยนิยมในการสื่อสารการเมือง

ในปี 2563 พบว่า เยาวชนมีการนำรูปแบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมสมัยนิยม (pop culture) และทักษะของแฟนคลับศิลปินเกาหลีมาใช้สนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากขึ้น สอดคล้องกับขอบเขตความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยนิยมในฐานะที่ถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง และในฐานะที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม เช่น ‘มีม’ บนเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนทำได้ง่ายและสามารถช่วยกระจายประเด็นไปในวงกว้างมากขึ้น หรือเน้นใช้การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้ดูขบขันลดความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผู้คนกล้ากระจายไปในวงกว้างมากขึ้น นอกจากนี้ พื้นที่เกมออนไลน์ยังได้กลายเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือมีบทบาทนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ หรือกลุ่มแฟนคลับศิลปินเกาหลี ที่การเข้ามามีส่วนร่วมการเมืองก็ช่วยทำให้กลุ่มแฟนคลับมีภาพลักษณ์ที่ดีขึ้นได้ ในขณะที่กลุ่ม LGBTQ+ จะมีข้อถกเถียงใหญ่เรื่องความเท่าเทียมทางเพศ ส่วนกลุ่มคริสโตเคอเรนซี ที่เชื่อมต่อกับจินตนาการของการเป็นพลเมืองโลก ผลดังกล่าวชี้ให้เห็นการต่อสู้และการสื่อสารทางการเมืองที่หลากหลายมากขึ้นจากคนหลายกลุ่มผ่านวัฒนธรรมร่วมสมัย (พรณรราย โอสถาภิรติ์น และคณะ, 2565)

เยาวชนคนรุ่นใหม่เรียกร้องเสรีภาพและความเสมอภาคในสังคมไทย

เยาวชนให้คุณค่ากับค่านิยมสากลทั้งเรื่องความเท่าเทียมกันทางการเมือง ความเท่าเทียมกันทางเพศ รวมถึงคุณค่าสากลเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ในขณะที่วัฒนธรรมอำนาจนิยมในสังคมไทยก็เข้มงวดมากขึ้น (พรณรราย โอสถาภิรติ์น และคณะ, 2565) โดยเฉพาะขบวนการเคลื่อนไหวของเยาวชนภาคใต้ ที่เกิดจากกลุ่มนักศึกษาพันธุ์ใหม่ที่ยึดมั่นคุณค่าประชาธิปไตย โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ที่เยาวชนหันมาสนใจการเมืองส่วนกลางมากขึ้น เป็นนักศึกษาพันธุ์ใหม่ที่ไม่ได้เกิดจากสายธารการต่อสู้ก่อนหน้า และไม่ได้เชื่อมต่อกับกลุ่มอนุรักษ์นิยม แต่เป็นกลุ่มที่รับค่านิยมใหม่และยังคงปะทะกันกับกลุ่มค่านิยมเก่า (อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ, 2565)

นอกจากนี้ พื้นที่ออนไลน์ยังมีบทบาทอย่างมากในการแสดงออกถึงความหลากหลาย โดยเฉพาะความหลากหลายทางเพศ โดยผู้หญิงและกลุ่มหลากหลายทางเพศตื่นตัวและมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการต่อสู้หรือร่วมกับกลุ่มเยาวชนทั้งในโลกออนไลน์และออฟไลน์ ทำให้เกิดความตระหนักว่าเป้าหมายปลายทางของสังคมประชาธิปไตยที่พวกเขาต้องการสร้างนั้นต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมของคนทุกกลุ่มเพศสภาพด้วย (พรรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565) นอกจากนี้ พื้นที่ออนไลน์ยังเปิดช่องทางที่หลากหลายในการแสดงตัวตนที่แท้จริงของตนเองโดยเฉพาะในมิติของเพศสภาพได้ปลอดภัยจากการถูกกีดกันจากสังคมได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้คนที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ออนไลน์เหล่านั้นได้เรียนรู้ มองเห็น และทำความเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายทางเพศที่มีอยู่ในสังคมนั้นได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น (จูลณี เทียนไทย และคณะ, 2563)

จิตสาธารณะ

จิตสาธารณะสร้างความพึงพอใจในชีวิตคนไทย

หากมองในมุมเศรษฐกิจ การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเป็นประจำยังก่อให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตของคนไทย การศึกษาของวรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และสาวณี สุริย์นรัตกร (2565) ชี้ให้เห็นว่าคนไทยทุกกลุ่ม คือ กลุ่มเบบีบูมเมอร์ กลุ่มเจนเนอเรชันเอ็กซ์ และกลุ่มเจนเนอเรชันวาย เกิดความพึงพอใจในชีวิตจากการให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเป็นประจำ และสามารถแปลงความพึงพอใจในชีวิตเป็นมูลค่าที่เป็นตัวเงินของไทยแต่ละกลุ่มคิดเป็นเท่ากับร้อยละ 72 ร้อยละ 69 และร้อยละ 72 ของรายได้ต่อเดือน ตามลำดับ

จิตสาธารณะไทยมีพลวัตและมีความหมายที่กว้างมากขึ้น

จิตสาธารณะในประเทศไทยตามคุณค่าดั้งเดิมมักถูกตีความในเชิงคุณค่าทางศาสนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมและแฝงอยู่ในอุดมการณ์การทำบุญทำทานในศาสนา และการอุปถัมภ์ โดยเฉพาะศาสนาพุทธ ซึ่งอาจจะทำให้กิจกรรมจิตสาธารณะสื่อความได้จำกัดอยู่ในด้านการทำบุญทำทานหรือการกุศลเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม จิตสาธารณะได้ถูกขยายนัยให้มีความหมายที่กว้างขึ้น โดยเฉพาะการสื่อถึงการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่มีรูปแบบหลากหลายและเป็นรูปธรรมมากขึ้น กิจกรรมจิตสาธารณะในประเทศไทยมีการพัฒนาเรื่อยมาและเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเริ่มต้นจากกลุ่มชนชั้นนำมาจนถึงกลุ่มชนชั้นกลางและขยายมาถึงกลุ่มคนรากหญ้าทั้งองค์กรสาธารณะกุศลหรือองค์กรเพื่อสาธารณประโยชน์ องค์กรที่บริจาคทุนเพื่อสาธารณประโยชน์ (philanthropy) และเครือข่ายภาคประชาสังคม (กลุ่มทุนทางสังคม) ที่ผลักดันเชิงนโยบายที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, กฤติยาพร วงษา, จามะรี เชียงทอง, โรชาเสีย ซอร์ติโน และไพลิน ภู่อินาพันธุ์, 2565)

จิตสาธารณะ พื้นที่สร้างตัวตนใหม่

ภาคประชาสังคมไทยมีบทบาทในการเคลื่อนไหวในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ มากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับทิศทางการพัฒนาตามประเด็นปัญหาและตามบริบทเงื่อนไขของปัญหาที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ การรวมตัวกันและขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะจึงมีนัยของการช่วงชิงความหมายด้วยการนิยามตนเองใหม่ให้เป็นอิสระจากการนิยามตามความหมายที่รัฐอยากให้เป็นและมีความหมายคับแคบ การเคลื่อนไหวเช่นนี้ ก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติการของจิตสาธารณะอย่างหนึ่ง เนื่องจากเกิดจากการรวมตัวกันเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ภายใต้บริบทการพัฒนาที่ไร้การมีส่วนร่วม (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, 2565)

ยกตัวอย่างกรณีเมืองเชียงใหม่ที่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เรียกว่าประชาสังคมซึ่งเกิดขึ้นแบบอาสาสมัครเพื่อทำหน้าที่สะท้อนความต้องการหรือทำหน้าที่แทนเสียงของประชาคมเมืองหรือทำหน้าที่บางอย่างแทนรัฐ หรือปรับปรุงการทำงานให้ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน หรือเพื่อแสดงจุดยืนในการเรียกร้องให้หน่วยงานรัฐแก้ไขเปลี่ยนแปลงนโยบาย เช่น โครงการบ้านป่าแห้ว หรือกรณีปัญหามลพิษฝุ่นควันในจังหวัดเชียงใหม่ เครือข่ายประชาคมเมืองเชียงใหม่จึงได้จัดตั้ง “สภามหาใจเชียงใหม่” เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาฝุ่นควัน เป็นต้น (สุวารี วงศ์ทองแก้ว และคณะ, 2565)

ทุนทางสังคม พาคคนไทยก้าวพ้นวิกฤติ

ในภาวะที่มีการแพร่ระบาดของโควิด 19 ได้แสดงให้เห็นถึงพลังของทุนทางสังคมของชุมชนในการรับมือกับโควิด 19 โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนแออัดที่ชุมชนส่วนใหญ่อ่อนแอมีความเข้มแข็ง เนื่องจากมีทุนทางสังคมที่ดี มีการจัดการและมีทีมเครือข่ายความร่วมมือ เช่น สาธารณสุข สำนักงานเขต มูลนิธิ เอกชน เป็นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสามารถจัดการโควิด 19 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังมีกระบวนการสร้างกลุ่มคนของชุมชนให้ทำงานในพื้นที่ พัฒนาเด็กและเยาวชน สร้างการมีส่วนร่วม สร้างค่านิยมร่วมบริหารจัดการเชิงพื้นที่ และมีแผนสำรอง (นงเยาว์ เกษตรภิบาล และคณะ, 2565ก) นอกจากนี้การทำงานแบบภาคีเครือข่ายยังช่วยทำให้ชุมชนเมืองแออัดสามารถบริหารจัดการได้อย่างราบรื่นมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าการได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายมูลนิธิต่าง ๆ เข้ามาช่วยประสานงาน จัดหารถรับส่ง ทำให้เคลื่อนย้ายผู้ป่วยหนักออกจากพื้นที่ได้ ในขณะที่สื่อมวลชนช่วยนำเสนอข้อมูลด้านผลกระทบของคนในชุมชนเมืองแออัดในแง่มุมต่าง ๆ เช่น การตกงานขาดรายได้ กลุ่มเปราะบางในชุมชนเมืองแออัด เป็นต้น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงของผู้มีจิตอาสาเข้ามาช่วยเติมกำลังคน ร่วมกับการนำสิ่งของและอาหารมาบริจาค เพื่อบรรเทาผลกระทบในสถานการณ์ระบาดได้ (นงเยาว์ เกษตรภิบาล, นงศ์ศราญ วิเศษกุล และคำพอง คำนนท์, 2565ข)

เยาวชนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้น

เยาวชนถือว่าเป็นผู้ที่ จะสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมในอนาคต การพัฒนาปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่จะนำไปสู่การเป็นแกนนำการผลักดันและขับเคลื่อนสังคมของเยาวชนจึงเป็นสิ่งสำคัญ การศึกษาของ **ปเนต มโนมัยวิบูลย์ และคณะ (2564)** ได้มุ่งพัฒนาเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่มีทัศนคติและพฤติกรรมที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อผลักดันให้เยาวชนเกิดการพัฒนาศักยภาพและสร้างโอกาสให้เยาวชนไทยสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า เยาวชนกลุ่มตัวอย่างยังมีระดับการรับรู้ที่ค่อนข้างจำกัดเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งการรับรู้ปัญหาที่จำกัดอาจจะทำให้เยาวชนขาดแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เนื่องจากไม่ตระหนักว่าสิ่งที่ทำอยู่นั้นสามารถทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังวิกฤตรุนแรงมากขึ้น เช่นเดียวกับการศึกษาของ **สุจิตรา วาสนาดำรงดี, เสาวนีย์ วิจิตรโกสม และกัลยา สุนทรวงศ์สกุล (2566)** ที่มุ่งสร้างสภาพแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันในการสนับสนุนให้เกิด zero waste ในโรงเรียน ตั้งแต่การทำค่ายให้ความรู้แก่เยาวชน การผลักดันนโยบายและแผน ปรับการเรียนการสอนและปรับสภาพแวดล้อมไปพร้อมกัน และเชื่อมโยงกลับไปที่บ้านและชุมชนด้วย อย่างไรก็ตาม ผลสำเร็จของการส่งเสริมโรงเรียนปลอดขยะจะขึ้นอยู่กับ การให้ความสำคัญของผู้บริหารของกรุงเทพมหานคร และลดหลั่นกันไปที่จะต้องมีต้องประกาศให้มีแผนและนโยบายที่ชัดเจน

บรรทัดฐานทางสังคมมีผลต่อพฤติกรรมเอื้อสังคม

ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขส่วนบุคคลมีผลต่อพฤติกรรมการมีจิตสาธารณะของคนไทย โดยเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์ป่วยหนักหรือเฉียดตายมีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมเอื้อสังคม (prosocial behavior) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มุ่งให้คนอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน (ไม่รวมการให้คนในครอบครัวญาติพี่น้อง) มากขึ้น ในช่วงโควิด 19 คนกลุ่มนี้มีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมเอื้อสังคมทั้งในแง่การบริจาคเงินหรือสิ่งของ การบริจาคเลือด และการเป็นอาสาสมัคร นอกจากนี้ เพศหญิง ผู้ที่เคร่งศาสนา และผู้ที่มีรายได้เพียงพอก็มีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมเอื้อสังคมสูงกว่าคนกลุ่มอื่น (**นพพล วิทย์วรพงศ์ และสมทิพ วัฒนพงษ์วานิช, 2566**)

นอกจากนี้ ในระดับสังคมพบว่าบรรทัดฐานทางสังคมมีผลต่อการตัดสินใจทำงานอาสาสมัคร โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน เยาวชนจะให้ความสำคัญกับการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ถ้าเขารู้ (หรือถูกทำให้รับรู้) ว่าคนรุ่นเดียวกันส่วนใหญ่ทำงานอาสาสมัคร เยาวชนก็มีแนวโน้มที่จะทำงานอาสาสมัครมากขึ้น นอกจากนี้ ยังพบว่าบรรทัดฐานทางสังคมสามารถจูงใจให้วัยรุ่นตอบรับและทำงานอาสาสมัคร โดยเฉพาะในกรณีการทำงานกับบุคคลที่ไม่รู้จัก อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้ข้อมูลบรรทัดฐานร่วมกับการทำงานอาสาสมัครกับคนรู้จัก เช่น เพื่อน กลับไม่เป็นเหตุจูงใจให้วัยรุ่นทำงานอาสาสมัคร (**ภูมิสิทธิ์ มหาสุวีระชัย และคณะ, 2563**)

การกำกับจิตสาธารณะจนเกินเหตุ ลดทอนคุณค่าและแรงจูงใจ

เครือข่ายสังคมและบรรทัดฐานในชุมชนท้องถิ่นถือว่าเป็นปัจจัยความสำเร็จ สำคัญของการรับมือกับโควิด 19 โดยเฉพาะอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม. หรือ อสส.) ที่ปฏิบัติการในระดับพื้นที่ รวมถึงบุคลากรสุขภาพ สมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เครือข่ายทางสังคมออนไลน์ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา (นางเยาว์ เกษตรภิบาล และคณะ, 2564) นอกจากนี้เครือข่ายในชุมชนแล้ว ยังมีองค์กรที่ไม่แสวงหารายได้หรือกำไรมาแบ่งปันกัน (nonprofit organization – NPO) ที่ถือว่าเป็นองค์กรรูปแบบหนึ่งที่มีส่วนขับเคลื่อนการทำงานจิตสาธารณะและได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็น “หุ้นส่วน” สำคัญในการร่วมพัฒนา ประเทศ ช่วยลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างความเป็นธรรมในสังคม

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบัน นโยบายด้านการควบคุมการดำเนินงานของ NPO มีแนวโน้มจะมีความเข้มงวดมากขึ้น ซึ่งกฎหมายที่สร้างภาระและอุปสรรคในการดำรงอยู่ และการดำเนินงานของ NPO จะทำให้องค์กรภาคประชาสังคมอ่อนแอและบั่นทอนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ รวมถึงในกรณีประเทศไทย ที่กฎหมายที่เกี่ยวข้องจะจำเป็นต้องปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นเพื่อให้มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กร ภาคประชาสังคมได้อย่างจริงจัง และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ก่อให้เกิดประเด็นความขัดแย้ง ระหว่างภาครัฐกับภาคประชาสังคม (กอบกุล ราชะนาคร, 2564)

ผลตอบแทนทางการเงินทำให้แรงจูงใจในการให้ความร่วมมือลดลง

แม้ว่าผู้ที่ทำกิจกรรมจิตสาธารณะจะไม่ได้มุ่งหวังผลตอบแทนที่เป็นเงิน แต่ในบางกรณีการให้ผลตอบแทนบางส่วนก็อาจจะกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือและสร้าง จิตสาธารณะได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม เรวดี จรุงรัตนพงศ์, Lindahl, บุรินทร์ โชติชัยชรินทร์ และแพรวตะวัน เจียมภิรมย์สุข (2566) ชี้ให้เห็นว่าแรงจูงใจทางการเงินอาจมีผลหักล้าง (crowding-out effect) แรงจูงใจภายใน ในการให้ความร่วมมือของบุคคล นั่นคือการจ่ายเงิน จะไม่ทำให้ความร่วมมือเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะคนที่ให้ความร่วมมือระดับสูงอยู่แล้ว หากให้เงิน ตอบแทนสูงอีก จะทำให้จุดอ้างอิง (reference point) ที่จะช่วยกิจกรรมจิตอาสาเปลี่ยนไป กล่าวคือพอไม่ได้เงินหรือค่าตอบแทนเท่าเดิม อาจทำให้ความร่วมมือลดลง ดังนั้น ไม่ควร ให้เงินมากเกินไปในกิจกรรมที่มีคนที่ให้ความร่วมมือสูงอยู่แล้ว เนื่องจากจะส่งผลหักล้าง ที่ทำให้ระดับความร่วมมือลดลง

สรุป

ความเชื่อในสังคมไทย โดยเฉพาะความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงมีบทบาทอย่างมาก โดยเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจต่อรองและสร้างตัวตนให้คนชายขอบเป็นความหวังของมนุษย์ห่วย จะพบว่าความเชื่อในไสยศาสตร์ยังคงถูกใช้ในหลายเรื่องทางโลกมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ส่วนในด้านกรให้คุณค่าของคนในสังคมไทยก็พบว่ามีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปและมีการรับเอาชุดคุณค่าที่หลากหลายและเป็นสากลมากขึ้นโดยเฉพาะภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งคุณค่าความเท่าเทียมทางเพศ ความหลากหลายทางเพศ วิธีชีวิตริชชีโลก อย่างไรก็ดี คุณค่าบางอย่างของคนรุ่นใหม่อาจขัดแย้งกับคุณค่าเดิมในสังคม เช่น คุณค่าการเอาตัวรอดภายใต้ภาวะบีบคั้นในสังคมด้วยการโก่งการโกหก คุณค่าอิสระในการเลือกการตายแต่ก็ต้องถูกกดทับด้วยความเชื่อเรื่องบาปบุญ หรือคุณค่าผู้หญิงยุคใหม่แต่ก็ถูกคาดหวังให้มีความเป็นกุลสตรีที่ดีตามชนบ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยกำลังถูกท้าทายและแทนที่ด้วยชุดคุณค่าใหม่ที่เน้นความเท่าเทียมและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลมากขึ้น

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และดิจิทัลภิวัตน์ คนรุ่นใหม่ยังมีแนวโน้มจะรับเอาคุณธรรมสากลมาเป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิตมากขึ้น โดยคุณธรรมที่คนรุ่นใหม่จะยึดถือจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเหตุเป็นผล เคารพความเป็นปัจเจก ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในเรื่องความซื่อสัตย์ที่พบว่าคนไทยเลือกที่จะยึดถือความซื่อสัตย์ต่อความรู้สึกตัวเองมากกว่าความซื่อสัตย์ตามนิยามของสังคม เป็นการให้ความหมายแบบอะลุ่มอล่วย ดังเช่นการโกหกเพื่อรักษาหน้าใจ หรือการเลือกจะทำสิ่งที่ไม่ซื่อสัตย์ถ้าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นในสังคม สะท้อนให้เห็นว่าในบางกรณีคนไทยให้คุณค่าความสัมพันธ์ของตนมากกว่าการให้คุณค่ากับความซื่อสัตย์ อย่างไรก็ดี คนรุ่นใหม่ยังเห็นว่าความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญ แต่ก็มีแนวโน้มจะแสดงออกความกตัญญูในลักษณะต่างตอบแทนมากขึ้น

เสรีภาพเป็นอีกหนึ่งคุณธรรมสากลที่คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญมากขึ้น และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของคนไทยด้วย อย่างไรก็ดี เสรีภาพของคนไทยมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะการถูกจำกัดเสรีภาพโดยรัฐ นอกจากนี้ เยาวชนยังเห็นว่าโรงเรียนมีแนวโน้มจะกลายเป็นสถานที่ที่จำกัดเสรีภาพ ครอบงำและควบคุมเยาวชนอย่างเบ็ดเสร็จ ผลดังกล่าวได้สร้างความไม่พอใจให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่และนำไปสู่การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยเฉพาะประเด็นคุณภาพการศึกษา อำนาจนิยมในโรงเรียน และเรื่องคุณภาพชีวิตทั่วไปในชีวิตประจำวัน ทำให้ในช่วงที่ผ่านมาเกิดปรากฏการณ์เคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนที่ดึงดูดความสนใจจากสังคมผ่านการใช้สื่อสังคมออนไลน์และวัฒนธรรมร่วมสมัยในการสื่อสาร โดยการเคลื่อนไหวนั้นมีเป้าหมายเพื่อเรียกร้องให้เกิดเสรีภาพและความเสมอภาคในมิติต่าง ๆ ในสังคมไทยมากขึ้น

คุณธรรมอีกประการหนึ่งที่สังคมไทยผลักดันให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและปรากฏอยู่ในแผนส่งเสริมคุณธรรมคือจิตสาธารณะ กิจกรรมจิตสาธารณะในประเทศไทยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพื่อผลักดันประเด็นเชิงนโยบายที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งกิจกรรมจิตสาธารณะมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนเสียงและความต้องการของประชาคมเมืองหรือทำหน้าที่บางอย่างแทนรัฐ บทบาทของจิตสาธารณะไทยโดดเด่นมากในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 อย่างไรก็ดี การเข้าร่วมกิจกรรมจิตสาธารณะของคนแต่ละกลุ่มเกิดจากแรงจูงใจที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มเยาวชนจะเข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัครมากเมื่อรู้ว่าเพื่อนเยาวชนรอบตัวส่วนใหญ่ก็ทำ สะท้อนว่าบรรทัดฐานทางสังคมมีผลต่อการตัดสินใจทำงานอาสาสมัครของเยาวชน ในขณะที่กลุ่มที่ให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรมจิตสาธารณะในระดับสูงอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องให้ผลตอบแทนเป็นเงิน เนื่องจากจะทำให้เกิดผลหักล้างที่ทำให้ระดับความร่วมมือลดลงได้ ■

บทที่ 6

บ้าน วัด โรงเรียน ที่เปลี่ยนไป

สถาบันที่เป็นรากฐานของประเทศไทย 3 สถาบันหลัก ได้แก่ ครอบครัว วัด และโรงเรียนหรือสถานการศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่แรกๆ ในการบ่มเพาะคุณภาพของประชากรและเตรียมพร้อมให้เยาวชนคนรุ่นใหม่สามารถพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถในการดำรงชีวิตในภายภาคหน้า อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานของการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดีของสังคม งานวิจัยที่ร้อยเรียงในบทนี้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของทั้ง 3 สถาบันหลัก ที่เกิดจากกระแสความคิด วัฒนธรรม องค์ความรู้ที่หลากหลายที่ไหลบ่าเข้ามาทางโลกออนไลน์ที่เกิดขึ้นมาแล้วหลายทศวรรษ และได้ส่งผลกระทบต่อสถาบันหลักในบางมิติ แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความสัมพันธ์ใหม่ ความเชื่อมโยงใหม่ให้เกิดมิติใหม่ๆ ที่หลากหลายทั้งด้านบวกและด้านลบ

ครอบครัว

คนไทยให้ความสำคัญกับความอบอุ่นในครอบครัวสูงที่สุด

ความอบอุ่นในครอบครัวถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของชีวิตผู้คน จากการทบทวนวรรณกรรมของ **สาวิณี สุริยันรติกร (2563)** พบว่าคุณภาพของความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (subjective well-being) อย่างมีนัยสำคัญและมีขนาดผลกระทบอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน ในกรณีประเทศไทย การศึกษาของ **วรรณ ชาญด้วยวิทย์ และสาวิณี สุริยันรติกร (2565)** ชี้ให้เห็น

ว่าสถาบันครอบครัวมีความสำคัญต่อความพึงพอใจในชีวิตของคนไทยมากที่สุด จากการประเมินราคาเงาของการมีครอบครัวอบอุ่น พบว่าคนไทยให้ความสำคัญกับความอบอุ่นของครอบครัวค่อนข้างสูง โดยราคาเงาของการมีครอบครัวอบอุ่นมากถึงมากที่สุดมีค่า 5,839-6,255 บาทต่อเดือน (คิดเป็นสัดส่วน 0.91-0.97 เท่าของรายได้ต่อเดือน) ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าผู้ที่มีครอบครัวที่ไม่อบอุ่นหรืออบอุ่นน้อยจะมีความพึงพอใจในชีวิตน้อยกว่าคนที่ครอบครัวอบอุ่น และต้องใช้เงินเกือบเท่ากับรายได้ต่อเดือน จึงจะทำให้เขามีความพึงพอใจในชีวิตเพิ่มขึ้นเท่ากับคนที่มีครอบครัวอบอุ่นมากที่สุด ยิ่งครอบครัวอบอุ่นมากเท่าไรก็จะยังมีมูลค่าหรือราคาเงาสูงมากเท่านั้น

ครอบครัวไทยมีแนวโน้มมีขนาดเล็กลง และมีหลายรูปแบบ

ครัวเรือนไทยมีแนวโน้มจะมีขนาดเล็กลง เนื่องจากการเกิดลดลง นอกจากนี้ ครัวเรือนไทยยังมีรูปแบบครอบครัวที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งความหลากหลายของครอบครัวไทยจะกลายเป็นอนาคตฐานของครัวเรือนไทย โดยเฉพาะคนในเมือง การศึกษาของ**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ (2563)** ชี้ว่าคนเมืองต่อจากนี้ไปอีก 20 ปีข้างหน้าจะมีความหลากหลายมากขึ้น เช่น 1) ครอบครัวขยายสามรุ่นมากขึ้น เนื่องจากพ่อแม่ต้องมาช่วยเลี้ยงหลานมากขึ้น แต่ครัวเรือนที่อยู่เดี่ยวก็มากขึ้น 2) คู่รักเพศเดียวกันมากขึ้น แม้ว่ากฎหมายไทยยังไม่รองรับ แต่ก็มีโอกาสที่ได้รับการรับรองมากขึ้นตามกระแสโลกเสรีนิยม และ 3) คนเมืองอยู่อาศัยคนเดียวเพิ่มมากขึ้น อาศัยสื่อออนไลน์ในการรักษาความสัมพันธ์กับพ่อแม่ ญาติ และเพื่อนฝูงเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่เดียวกัน สมาชิกในครัวเรือนไทยก็มีแนวโน้มจะมีความขัดแย้งกันมากขึ้น โดยเฉพาะสมาชิกต่างรุ่นที่เติบโตและสมათานชุดคุณค่าที่แตกต่างกัน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวด้วย

ครอบครัวที่มีสมาชิกหลายรุ่นอาจเกิดความขัดแย้งระหว่างรุ่น

ครัวเรือนไทยที่ประกอบด้วยสมาชิกต่างรุ่นวัยมีแนวโน้มจะมีความขัดแย้งทางความคิดมากขึ้น การศึกษาของ**สายชล สัตยานุรักษ์ (2565)** ได้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกมีแนวโน้มจะมีความขัดแย้งกันมากขึ้นจากการเน้นอุดมการณ์และคุณค่าที่แตกต่างกัน เนื่องจากพ่อแม่ส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมทางอุดมการณ์จากวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งจากระบบการศึกษาที่สืบทอดอุดมการณ์เดิมตลอดมา ทำให้พ่อแม่มีความคาดหวังว่าลูกจะประพฤติตนตามระบบคุณค่าเดิมที่ตนเองยึดถือ ในขณะที่เยาวชนคนรุ่นใหม่เติบโตขึ้นในยุคของเทคโนโลยีดิจิทัล ชีวิตจริงของเยาวชนต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว จนความรู้เดิมและระบบคุณค่าเดิมมีความหมายต่อชีวิตและนำไปใช้ประโยชน์ได้น้อยลงมาก เยาวชนคนรุ่นใหม่จึงแสวงหาความรู้และมุมมองใหม่ ๆ และเห็นว่าความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นพ่อแม่เน้นตามสมัยไม่ทัน เยาวชนต้องการสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคแม้แต่ในครอบครัว ไม่ใช่เป็น “ลูกที่เชื่อฟัง” อีกต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อแม่จึงเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งและความขัดแย้งระหว่างความคาดหวังของพ่อแม่กับชีวิตจริงของลูกที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เช่นนี้ก็อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งในครอบครัวได้มากขึ้น

หญิงไทยไม่ยอมมีลูกและมีแนวโน้มจะพึ่งพาตนเองมากขึ้น

แม้ว่าในปัจจุบัน ความเท่าเทียมทางเพศของชายและหญิงมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ผู้หญิงมีการศึกษาและความมั่นคงในอาชีพการงานเพิ่มขึ้น แต่การมีบุตรทั้งการตั้งครุภ การคลอดลูก และการเลี้ยงดู เป็นภาระที่จะตกอยู่กับฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย การศึกษาของ **อภิวัฒน์ รัตนวราหะ (2563ก)** ชี้ให้เห็นว่า โดยทั่วไปการตัดสินใจมีบุตรและการตั้งครุภ มักจะมุ่งไปที่ฝ่ายหญิงเป็นสำคัญ โดยภาระของการมีบุตรจะตกอยู่กับฝ่ายหญิง โดยเฉพาะ การเลี้ยงดู ในขณะที่การมีส่วนร่วมของผู้ชายในการเลี้ยงดูบุตรยังไม่เพิ่มขึ้นมาก หรือแม้เพิ่มขึ้นบ้างแต่ก็ยังไม่เท่ากับภาระที่ตกอยู่กับฝ่ายหญิง แม้จึงเป็นหลักรหัสหลักที่สำคัญของครอบครัวไทย ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการมีบุตรทำให้ฝ่ายหญิงมีค่าเสียโอกาสที่สูงมากกว่า

อย่างไรก็ดี แม้ว่าหญิงไทยในยุคปัจจุบันจะมีทางเลือกในชีวิตมากขึ้น และเลือกไม่มีบุตรมากขึ้น แต่การไม่มีบุตรก็อาจจะจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงโสดมีความเสี่ยงมากขึ้น ในวัยชรา การศึกษาของ **สุพรรณิกา ลือชาธิศรี และอนัสปริย ไชยวรรณ (2565)** ชี้ให้เห็นว่า หญิงไทยในปัจจุบันมีทางเลือก 2 ทางเลือกในการดำรงชีวิตในยามแก่เฒ่า คือ ทางเลือกที่ 1 ผู้หญิงเลือกที่จะแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย สร้างครอบครัวและลงทุนในการมีบุตร ซึ่งทำให้สามารถสะสมทรัพย์สินในช่วงวัยหนุ่มสาวได้น้อย แต่ในที่สุดแล้วในบั้นปลายแห่งชีวิตก็จะมีบุตรหลานมาดูแล ทางเลือกที่ 2 ผู้หญิงเลือกที่จะรับการศึกษาสูง ไม่แต่งงานอยู่เป็นโสดหรือแต่งงานแต่ไม่มีบุตร สะสมทรัพย์สินไว้เพื่อใช้ในยามชรา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าสตรีที่เลือกที่จะทำงานและอยู่เป็นโสดจะมีทรัพย์สินในช่วงเวลาทำงานมากกว่าสตรีที่แต่งงานและลงทุนในการมีบุตร แต่ในเมื่ออายุมากขึ้นก็พบว่าทรัพย์สินก็จะลดลง ในขณะที่สตรีที่มีบุตรเมื่อถึงเวลาในตอนท้ายของชีวิตจะมีทรัพย์สินที่ไม่ลดลงและมีบุตรหลานมาช่วยดูแล สะท้อนว่าการเลือกที่จะมีบุตรจึงยังมีความได้เปรียบมากกว่า แต่ถ้าสถานการณ์ในอนาคตเมื่อจำนวนบุตรหลานลดลงจนไม่สามารถที่จะดูแลบุพการีได้ ทางเลือกแรกสำหรับหญิงไทยนี้ก็จะมีความเสี่ยงมากขึ้น

คนไทยหย่าร้างมากขึ้น ชีวิตในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวลำบากมากขึ้น

จากข้อมูลสถิติการแต่งงานของคนไทยใน 15 ปีที่ผ่านมา พบว่าการแต่งงานมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในอัตราการเติบโตเฉลี่ยปีละร้อยละ 0.8 ในขณะที่การหย่าร้างเพิ่มขึ้นในอัตราการเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 3 ต่อปี จากรายงานของกรมการปกครองพบว่าในปี 2564 มีการหย่าร้างถึง 1.1 แสนคู่ และเพิ่มขึ้นเป็น 1.46 แสนคู่ ในปี 2565 (อ้างอิงใน กระทรวงการพัฒนาลังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2565) ผลกระทบของการหย่าร้างยังทำให้เกิดจำนวนครัวเรือนพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวมากขึ้นด้วย กระทรวงการพัฒนาลังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2565) ได้ชี้ถึงสถานการณ์ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวว่าในช่วงปี 2558 ถึงมกราคม ปี 2566 มีครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ได้รับเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดกว่า 1.09 แสนคน โดยเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยววัยใส (อายุต่ำกว่า 20 ปี) จำนวน 17,936 คน คิดเป็นร้อยละ 16

ข้อมูลจากรายงานสถานการณ์ประชากรไทย ปี 2558 โดยกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2558) ยังระบุว่าประมาณร้อยละ 80 ของครัวเรือนพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวมีบุตรเพียงคนเดียวและมักจะมีปัญหาความยากลำบากทางการเงิน ประมาณร้อยละ 40 ไม่มีเงินออมและประมาณครึ่งหนึ่งมีรายจ่ายสูงกว่ารายได้ จากปัญหาของครอบครัวไม่พร้อมหน้าและครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นมีผลกระทบต่อชีวิตและคุณภาพชีวิตของเด็กไทยทั้งในปัจจุบันและในอนาคต นอกจากนี้ ครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือยังมีสัดส่วนการพึ่งพิงเงินโอนสูงจากสมาชิกที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่แล้วฝากลูกไว้ให้ปู่ย่าตายายโดยส่งเงินค่าเลี้ยงดูมาให้ นอกจากนี้ สมาชิกครัวเรือนชนบทในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ย้ายถิ่นเพื่อออกไปทำงานนอกพื้นที่ทำให้เด็กจำนวนมากไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ต้องอาศัยกับปู่ย่าตายายหรือญาติพี่น้อง ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่มีคุณภาพชีวิตและการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกัน (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ, 2564)

บ้านมีแนวโน้มจะเป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยน้อยลงสำหรับเด็ก

บ้านหรือครอบครัวได้กลายเป็นหนึ่งในแหล่งบ่มเพาะความรุนแรงในสังคมและเยาวชนไทยมีแนวโน้มจะเจอความรุนแรงในบ้านมากขึ้น การศึกษาของอรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ (2563) ได้วิเคราะห์ปัญหาความรุนแรงโดยการประมวลข้อมูลทัศนคติของสังคมและความรู้จากข้อมูลขนาดใหญ่ (big data) พบว่าประเภทความรุนแรงส่วนใหญ่เป็นความรุนแรงระหว่างบุคคลหรือการทำร้ายบุคคลอื่นโดยเป็นความรุนแรงในชุมชนที่เกิดจากคนรู้จัก บุคคลในครอบครัวและคู่ครอง โดยสถานที่ที่เกิดความรุนแรงส่วนมากเกิดขึ้นในบ้านในครอบครัว รองลงมาเป็นสถานศึกษา สถานที่สาธารณะ ที่ทำงาน และบนโลกออนไลน์ ตามลำดับ นอกจากนี้ ปัญหาความรุนแรงเกิดกับเพศหญิงมากกว่าเพศชายถึงสามเท่า และเกิดกับวัยรุ่นมากที่สุด ลักษณะของการกระทำความรุนแรงที่ปรากฏมากที่สุดคือความรุนแรงทางจิตใจมากที่สุด รองลงมาเป็นความรุนแรงทางร่างกาย และความรุนแรงทางเพศ โดยบุคคลที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดความรุนแรงส่วนใหญ่เป็นคนรักหรือแฟน รองลงมาเป็นแม่ สะท้อนให้เห็นว่าโดยแท้จริงแล้วคนใกล้ชิดโดยเฉพาะคนในครอบครัวเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความรุนแรง

นอกจากนี้ แนวโน้มของปัญหาความรุนแรงและการฆ่าตัวตายในสังคมไทยยังเพิ่มมากขึ้น โดยปัญหาครอบครัวเป็นหนึ่งในสาเหตุที่นำไปสู่การฆ่าตัวตายและบ้านยังเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายสูงสุด สะท้อนให้เห็นว่าบ้านที่เคยเป็นสถานที่มนุษย์รู้สึกอบอุ่นและปลอดภัยที่สุดกลายเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายมากที่สุด การศึกษาของอรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ (2563) ยังชี้ให้เห็นอีกว่าบุคคลที่มีแนวโน้มจะเป็นสาเหตุให้เกิดการฆ่าตัวตายมากที่สุดคือพ่อและแม่ สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของสถาบันครอบครัวที่พ่อแม่ที่น่าจะเป็นที่คาดหวังในการดูแล ปกป้อง และสร้างความอบอุ่น

ให้ลูก แต่กลับกลายเป็นบุคคลที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการฆ่าตัวตาย แต่ในอีกทางครอบครัวก็ยังคงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสำคัญที่ชะลอและยับยั้งการตัดสินใจฆ่าตัวตายเพราะยังห่วงใยคนที่รักในครอบครัว แม้ว่าผลการศึกษานี้จะเป็นการวิเคราะห์ในภาพใหญ่ แต่ก็ทำให้เห็นสัญญาณเบื้องต้นที่อาจจะสันคลอนความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว

ครอบครัวเปราะบาง เยาวชนเสี่ยงสู่เส้นทาง “เด็กแว้น”

เด็กแว้นคือกลุ่มเด็กที่ชอบนัดแข่งขันรถบนถนนสาธารณะ มีแนวโน้มจะเป็นเยาวชนที่มาจากครอบครัวที่มีพื้นฐานฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี อยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีความเสี่ยง เช่น สลัม มีปัญหาด้านการเรียนและด้านสังคม ผลเหล่านี้นำไปสู่การก่อพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ทั้งการเข้าไปพัวพันกับอบายมุข การทำผิดกฎหมาย การทำร้ายร่างกาย เป็นต้น การศึกษาของอรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ (2563) ชี้ให้เห็นลักษณะของเด็กแว้นว่าจะเป็นการรวมกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ประมาณร้อยละ 80) ข้อมูลจากโซเชียลมีเดียสะท้อนภาพเด็กแว้นว่าเป็นคนที่ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม ฐานะการเงินไม่ดี และมีปัญหาด้านการเรียน สะท้อนภาพความเปราะบางของครอบครัวและสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ที่อาจจะนำไปสู่การหลอหลอมพฤติกรรมเด็กแว้น

ปัญหาเด็กแว้นเกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครมากที่สุด รองลงมาคือจังหวัดชลบุรี และปทุมธานี ที่เหลือเป็นจังหวัดในปริมณฑลและเมืองใหญ่เกือบทั่วประเทศ พฤติกรรมข้างเคียงของเด็กแว้นคือมีส่วนพัวพันกับอบายมุขและการทำผิดกฎหมาย เช่น การติดยาเสพติด การดื่มสุรา การพนัน การลักทรัพย์ การฝ่าฝืนกฎจราจร การทะเลาะวิวาท และการทำร้ายร่างกาย รวมถึงเป็นผู้ที่นิยมความเร็ว และชื่นชอบการดัดแปลงรถ การแต่งรถ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้มีปัญหาด้านความปลอดภัย (ดูรายละเอียดในบทที่ 7)

ศาสนา

สิ่งปลูกสร้างเติบโตมากกว่าผู้ถ่ายทอดหลักคำสอน

คนไทยกว่าร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ จึงทำให้มีวัดจำนวนมากกระจายทั่วประเทศ ในปี 2566 มีวัดรวมทั้งสิ้น 43,472 วัด อย่างไรก็ตาม พระไทยมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็วถึง 80,000 รูปใน 5 ปีที่ผ่านมา แต่ในขณะเดียวกันก็มีวัดสร้างใหม่ถึง 1,300 แห่ง (มนุเชษฐ์ บุญสมบูรณ์สกุล, 2566) ดูเสมือนว่าอุปสงค์ด้านกายภาพของศาสนาจะสูงขึ้น แต่อุปทานของพระธรรมผ่านพระสงฆ์จะมีขีดความสามารถในการตอบสนองผู้คนในสังคมลดลง

ศาสนายังคงเป็นที่พึ่งทางใจของคนไทยในโลกที่มีความเสี่ยง

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่เชื่อมมนุษย์ทั่วโลกเข้าด้วยกัน ประกอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสทุนนิยมที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน ทำให้เกิดคำถามถึงสถานภาพของวัดและพระสงฆ์ในสังคมไทยที่เปลี่ยนไป รวมถึงการเติบโตของพุทธพาณิชย์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคมของคนไทยที่ต้องการที่พึ่งทางใจด้วยวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมทางศาสนา การศึกษาของ **อรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ (2563)** ยังชี้ให้เห็นว่าในสื่อสังคมออนไลน์คนยังมีทัศนคติเชิงบวกและนิยมกิจกรรมพุทธพาณิชย์ เนื่องจากผู้คนยังมีความศรัทธา ความเชื่อ ความสุข ความหวังที่จะได้รับจากการปฏิบัติหรือการเข้าบูชา

บทบาทของวัดในฐานะพื้นที่ที่สามลดลง

ในอดีตพื้นที่วัดมีบทบาทเป็นสถานที่ที่สาม (third place) ในการดำรงชีวิต ทั้งในด้านการเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ พื้นที่ผ่อนคลายทางใจ และพื้นที่เสริมสร้างปฏิสัมพันธ์และความเป็นปึกแผ่นระหว่างคนในชุมชน วัดจึงมีฐานะเป็นสถานที่ที่สามทั้งในด้านศาสนาและด้านสังคม อย่างไรก็ตาม ภายใต้อิทธิพลของการดำรงชีวิตในเมืองในปัจจุบันที่หมุนตามกลไกตลาด ทำให้บทบาทของวัดลดลงไปจากฐานะสถานที่ที่สามแบบทรัพย์สินส่วนรวมที่ผู้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการตลาด แต่สถาบันตลาดในรูปแบบร้านสะดวกซื้อและร้านค้าแพ็คเกจกลายเป็นที่พึ่งพิงของชุมชนแทน แม้กระทั่งตลาดสดที่เคยเป็นพื้นที่ที่สามรูปแบบดั้งเดิมก็ลดบทบาทลงในเมืองใหญ่ และถูกแทนที่โดยซูเปอร์มาร์เก็ตและร้านสะดวกซื้อ (**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2566ข**)

แม้บทบาทของวัด พระสงฆ์ และศาสนาในยุคปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่ผ่านมาแต่ก็นับว่ายังเข้มแข็ง เพราะวัดหรือศาสนายังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ แม้ว่าจะเป็นความเชื่อและศรัทธามากกว่าเหตุผลแต่ก็ยังคงมีทั้งผู้ที่มีทัศนคติเชิงบวกหรือยังคงศรัทธาต่อวัด พระสงฆ์ และศาสนา นอกจากนี้ ในช่วงโควิด 19 สถาบันสงฆ์ได้ปรับบทบาทของวัดโดยใช้เทคโนโลยีออนไลน์ เช่น การเวียนเทียนและแสดงพระธรรมเทศนาออนไลน์ การให้คำปรึกษาหรือคลินิกธรรมะ 24 ชั่วโมงออนไลน์ ซึ่งก็เป็นทิศทางที่ดี เพราะโลกมีแนวโน้มที่จะเคลื่อนตัวเข้าสู่ยุคที่มีผู้เป็นอิสระจากศาสนา (atheist) หรือเรียกว่ายุคที่มีผู้ไร้ศาสนามากขึ้น ดังนั้น สถาบันสงฆ์จำเป็นต้องเตรียมพร้อมเพื่อปรับตัวใหญ่ในวันข้างหน้า

วัดไทยถูกแปลงโฉมให้กลายเป็นสินค้ามากขึ้น

วัดและกิจกรรมทางศาสนาถูกทำให้เป็นสินค้า (commodification) มากขึ้นจากการศึกษาของ **อรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ (2563)** ชี้ให้เห็นว่าการเติบโตของพุทธพาณิชย์ประเภทต่าง ๆ ทั้งการให้บริการประกอบพิธี การให้เข้าบูชาพระเครื่อง เครื่องรางของขลัง วัตถุมงคล ทำบุญบริจาค และเครื่องเสี่ยงทาย เป็นผลมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจมากที่สุด โดยเฉพาะการหารายได้ของบุคคลหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องที่ทำให้พุทธศรัทธา

กลายเป็นสินค้า และผลักให้เกิดการเติบโตของธุรกิจสืบเนื่อง เช่น การไหว้พระแก้ววัด เป็นต้น รองลงมาเป็นปัจจัยทางด้านสังคมที่เป็นการสร้างความหวัง ความสุขให้กับผู้ที่ศรัทธาในศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การทำบุญ ขอมวย แก้วบน เป็นต้น เช่นเดียวกับการศึกษาของ **ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2564)** ที่ชี้ให้เห็นว่าวัดในยุคปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนตัวเข้าสู่กระแสวัฒนธรรมใหม่และรับใช้สังคมทั้งทางด้านหน้าที่หลัก คือความเป็นศาสนสถานในการเป็นแหล่งปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน และด้านการท่องเที่ยวที่เกิดจากการออกแบบและปรับปรุงภูมิทัศน์ใหม่ให้มีความน่าดู สะอาดสะอาด และดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมากขึ้น

ศาสนายังเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของการตัดสินใจฆ่าตัวตาย

แม้ว่าผู้คนในโลกโซเซียลมีเดียจะมีมุมมองต่อวัดทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ โดยทัศนคติเชิงบวกที่มีต่อวัด พระสงฆ์ และศาสนา ได้แก่ การทำบุญ การปฏิบัติธรรม การบวช ผู้ที่ศรัทธาต่อวัด พระสงฆ์ และศาสนา รวมทั้งผู้ที่ต้องการให้มีการเผยแพร่ศาสนา และผู้ที่เข้าใจพุทธศาสนา แต่เป็นการพูดถึงศาสนาในลักษณะที่ผิวเผินและเน้นพิธีกรรมมากกว่าหลักคำสอน ในขณะที่ทัศนคติเชิงลบที่มีต่อวัด พระสงฆ์ และศาสนา ได้แก่ ความรู้สึกไม่ศรัทธาต่อศาสนา การชื้อบุญ พระสงฆ์สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน และปัญหาการทุจริต การเมือง การฟอกเงิน อย่างไรก็ตาม เมื่อคนไทยจำนวนมากต้องเผชิญกับปัญหาในชีวิตในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงความแปรปรวนทางอารมณ์ที่เป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การตัดสินใจฆ่าตัวตาย ศาสนาก็ยังมีบทบาทในการลดปัญหาการฆ่าตัวตาย เนื่องจากคนยังเชื่อและกลัวความรู้สึกผิดบาป (**อรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ, 2563**)

องค์กรทางศาสนามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในสังคมมากขึ้น

มุมมองศาสนาตามจารีตไทยยังคงคาดหวังให้พระและวัดมีส่วนร่วมทางสังคม เพื่อสนองความจำเป็นในชีวิตประจำวันของประชาชน ในช่วงทศวรรษที่ 2500 และ 2510 ในประเทศไทยได้เริ่มมีการจัดตั้งโครงการอบรมพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม เช่น โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนที่มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาให้การสนับสนุน และในปัจจุบันพระสงฆ์เองก็ได้ริเริ่มงานทั้งในด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านการบำบัดผู้ติดเชื้อเอดส์และผู้ป่วยโรคเอดส์บริการด้านสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาชุมชน โดยแนวทางข้างต้นจะเน้นความเชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนแปลง “ภายนอก” เชิงสังคมและเศรษฐกิจ และการปรับเปลี่ยน “ภายใน” ของตัวบุคคล ดังนั้น การบริจาคจึงถูกนำไปใช้เพื่อสนับสนุนทางสังคมแทนกิจกรรมด้านศาสนา ในขณะที่พิธีทำบุญตามประเพณีก็เริ่มมีการปฏิบัติที่มุ่งผลในเชิงสังคมมากขึ้นเช่นกัน (**อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, 2565**)

วัดยังคงพื้นที่โอกาสทางการศึกษาให้เด็กชายขอบ

เด็กชายขอบที่มีทุนชีวิตจำกัดจำนวนมากได้รับโอกาสทางการศึกษาจากโรงเรียนวัด การศึกษาของ**วรลักษณ์ หิมะกลัส และสุรียเดว ทรีปาตี (2563)** ได้ศึกษาทุนชีวิตของสามเณรวัดในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามากกว่า 4 ใน 5 ของสามเณรทั้งหมดมีชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ครอบครัวของสามเณรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร โดยสามเณรจำนวนมากกว่า 1 ใน 3 ระบุเหตุผลด้านเศรษฐกิจที่มีฐานะยากจนจึงไม่มีเงินเรียนตามระบบปกติ นอกจากนี้ การเข้ามาบวชเรียนยังทำให้มีแนวโน้มจะต่อยอดการเรียนในระดับที่สูงขึ้น ทั้งที่จะลาสิกขาและเรียนต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นและบวชเรียนต่อไปจนถึงระดับอุดมศึกษา เช่นเดียวกับการศึกษาของ**บานจิตร์ สายรอกำ และพิมลพรรณ สกิดรัมย์ (2563)** ที่ได้ศึกษาสามเณรจำนวน 320 รูป จากโรงเรียนพระปริยัติธรรม 3 โรงในพื้นที่ภาคเหนือ พบว่าสามเณรส่วนใหญ่คาดว่าหลังบวชเรียนจะลาสิกขาและเรียนต่อ

ในภาพรวมทั้งการศึกษาของ**วรลักษณ์ หิมะกลัส และสุรียเดว ทรีปาตี (2563)** และ**บานจิตร์ สายรอกำ และพิมลพรรณ สกิดรัมย์ (2563)** ได้ชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าสามเณรส่วนใหญ่จะมีทุนชีวิตที่ดีในภาพรวม โดยเฉพาะพลังครอบครัวที่เกิดจากสามเณรได้รับความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ และการสนับสนุนในทางที่ดีจากครอบครัว รวมถึงรู้สึกปลอดภัย อบอุ่น และมีความสุขเมื่ออยู่ในครอบครัวตัวเอง แต่ทุนในด้านการเรียนรู้ (ด้านการสร้างพลังปัญญา) ยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ

คนรุ่นใหม่สนใจทำทามากกว่าทำบุญ

การศึกษาของ**วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ (2563)** ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบาปบุญที่ส่งต่อระหว่างชาตินี้ชาติหน้า รุ่นเบบี้บูมเมอร์ เพียงร้อยละ 15-18 ไม่เห็นด้วยว่าคนที่เกิดมามีร่างกายและจิตใจสมบูรณ์หรือว่าร้ายในชาตินี้เพราะชาติที่แล้วทำบุญไว้มาก ความไม่เห็นด้วยสูงขึ้นสำหรับคนรุ่นหลัง รุ่นเจนเอเรชั่นเอ็กซ์ ไม่เห็นด้วยร้อยละ 19-25 และรุ่นเจนเอเรชั่นวาย ไม่เห็นด้วยร้อยละ 28-31 อย่างไรก็ตาม คนทุกรุ่นก็ยังชอบทำบุญ ทำทาน เพราะเห็นว่าทำแล้วรู้สึกสบายใจดี นอกจากนี้ ยังพบว่าคนรุ่นเจนเอเรชั่นวายชอบทำทานให้คนมากกว่าทำบุญให้แก่ศาสนาที่ตนนับถือ แม้แต่เรื่องพิธีกรรมที่รุ่นเบบี้บูมเมอร์ทำตามกันมาถึงปัจจุบัน คนรุ่นเจนเอเรชั่นวายก็เห็นด้วยน้อยลงอย่างชัดเจน ซึ่งนอกจากงานแต่งงานบวช และงานศพแล้วร้อยละ 25 ของคนรุ่นเจนเอเรชั่นวายไม่เคยร่วมกิจกรรมทางศาสนาอย่างอื่น ๆ เลยในปีที่ผ่านมา และอีกร้อยละ 39 เคยร่วมบ้างบางครั้ง

แนวโน้มการไร้ศาสนาในสังคมโลกเพิ่มมากขึ้น

คนรุ่นใหม่ในต่างประเทศเลือกจะประกาศตนว่าไม่เป็นสาวกศาสนาใด แต่เป็นผู้ไม่เชื่อในพระเจ้าหรือไร้ศาสนา (atheist) เป็นแนวโน้มที่ชัดเจนขึ้น การสำรวจโดย Gallup International 2017 พบว่า ร้อยละ 67 ของพลเมืองจีนประกาศว่าตนเองเป็นผู้ไร้ศาสนา ตามมาด้วยญี่ปุ่น (ร้อยละ 29) สโลเวเนีย (ร้อยละ 28) สาธารณรัฐเชค (ร้อยละ 25) เกาหลีใต้ (ร้อยละ 23) แต่พบว่าคนไทยประกาศตัวเป็นผู้ไร้ศาสนาแค่ร้อยละ 1 (ภาวีกา ศรีรัตนบัลล์, 2563) ศาสนาพุทธจึงยังคงเป็นเสาหลักของประเทศไทยไปอีกยาวนาน

โรงเรียน (สถาบันการศึกษา)

การศึกษาไทยมีปัญหาด้านคุณภาพอย่างต่อเนื่อง

ระบบการศึกษาไทยเผชิญกับปัญหาสะสมหลายประการที่ส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาจนอาจกล่าวได้ว่าเข้าขั้นวิกฤต สะท้อนจากการที่สังคมขาดความเชื่อมั่นทั้งการเข้าสู่อาชีพ คุณภาพ และแนวทางการพัฒนาครูอาจารย์ มาตรฐานการศึกษาและการจัดการศึกษาที่ตรงความคาดหวังของสังคม (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2563) นอกจากนี้ ข่าวสารต่าง ๆ ที่นำเสนอในโลกโซเชียลก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นความกังวลต่อคุณภาพการศึกษาไทยที่ลดลง โดยเฉพาะปัญหากระบวนการเรียนการสอนที่ไม่มีคุณภาพและปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันในวงการศึกษา (อรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ, 2563)

วินัย พงศ์ศรีเพียร (2563) ตั้งข้อสังเกตว่าแม้ว่าสังคมไทยจะตระหนักและมองเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ในเชิงปฏิบัติยังคงมีความขัดแย้งในแนวคิดและแนวปฏิบัติ กล่าวคือแม้ว่าจะรู้ปัญหาและวิธีแก้ปัญหา แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องก็ไม่กล้าแก้ปัญหาหรือไม่แก้ปัญหา เพราะการแก้ปัญหาอาจจะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของระบบการศึกษาและผลประโยชน์ที่ผูกพันกับโครงสร้างนั้น ซึ่งผู้บริหารหน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการเกือบทุกยุคทุกสมัยยังคงมาจากเครือข่ายนักการเมือง ส่วนการแก้ปัญหาด้านการศึกษาที่ผ่านมาก็ไม่ได้คำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรมแต่เป็นการเลียนแบบทฤษฎีตะวันตก และนักการศึกษาที่แทบจะไม่เคยเข้าใจปัจจัยทางวัฒนธรรม

โรงเรียนไทยเรียนมากได้น้อย

คุณภาพการศึกษาไทยยังสะท้อนได้จากความสามารถด้านการศึกษาของนักเรียนไทยซึ่งก็มีแนวโน้มจะอยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณาจากผลการจัดอันดับความสามารถทางการแข่งขันนานาชาติ (Global Competitiveness Index: GCI) พ.ศ.2561 โดย World Economic Forum พบว่า ประเทศไทยมีอันดับด้านการศึกษาและทักษะ (education and skills) อยู่อันดับที่ 73 ของโลก ด้วยคะแนน 62.3 และถือว่าต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิกที่มีค่าเฉลี่ย 67.3 คะแนน รวมทั้งการสอนให้เด็กมีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาซึ่งถูกจัดให้อยู่ในลำดับที่ 89 ของโลก ด้วยคะแนนเพียง 37.0 คะแนน (Schwab, 2019)

นอกจากนี้ แม้ว่านักเรียนไทยจะมีระยะเวลาเรียนต่อสัปดาห์ที่สูงมาก (มากกว่า 55 ชั่วโมงต่อสัปดาห์) เมื่อเทียบกับประเทศอื่นโลก (ค่าเฉลี่ย 44 ชั่วโมงต่อสัปดาห์) แต่ผลการวัดความสามารถในการอ่าน (reading performance) จากการทดสอบ PISA กลับได้ผลที่ตรงกันข้าม ซึ่งไทยอยู่ในอันดับที่ 64 จาก 78 ประเทศ ในขณะที่ประเทศฟินแลนด์ ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นประเทศที่มีระบบการศึกษาดีที่สุดในโลก มีจำนวนชั่วโมงในการเรียนต่อสัปดาห์น้อยแต่นักเรียนกลับมีความสามารถในการอ่านสูงมาก (The OECD Programme

for International Student Assessment, 2018) สะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบการเรียนการสอนของไทยอาจไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดทักษะที่ช่วยเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แม้จะใช้เวลาในการเรียนมากก็ตาม

การวิจัยยังคงยึดติดในประเด็นและวิธีการศึกษาแบบเดิมๆ

งานวิจัยด้านการศึกษานักวิชาการไทยมีแนวโน้มจะศึกษาในประเด็นเดิมด้วยวิธีการแบบเดิม **วินัย พงศ์ศรีเพียร (2563)** ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับงานวิจัยด้านการศึกษาว่าแม้จะมีงานวิจัยจำนวนมากในเรื่องการจัดการศึกษา การจัดการหลักสูตร การบริหารการศึกษา การทดสอบ การประเมินผลและอื่น ๆ แต่งานเหล่านั้นยังเป็นการวิจัยที่อาศัยกรอบทฤษฎีของตะวันตกโดยไม่มีการทำทาบ และไม่ได้เป็นงานวิจัยที่มีสาระเพิ่มพูนเชิงปัญญา สอดคล้องกับผลการศึกษาของ **สุชุมาลัย หนกหลัง, ญัฐพล อนันต์ธนสาร และ อธิรุทธ พิริยะอารยะกุล (2565)** ที่ชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้ที่ได้จากการทำวิทยานิพนธ์ด้านการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยไทยส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน รวมถึงมีการออกแบบการวิจัยและนวัตกรรมทางการศึกษาที่ไม่แตกต่างจากเดิม

การศึกษาของ **สุชุมาลัย หนกหลัง และคณะ (2565)** ได้วิเคราะห์การพัฒนาร่องค์ความรู้จากวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการวิจัยด้านการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัย 4 กลุ่ม ได้แก่ มหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ มหาวิทยาลัยด้านการสอน มหาวิทยาลัยเปิด และมหาวิทยาลัยราชภัฏ ผลการศึกษาพบว่ามหาวิทยาลัยทั้งสี่กลุ่มส่วนใหญ่เน้นการวิจัยเชิงทดลอง (experimental research) ส่วนด้านการพัฒนาร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยด้านการจัดการเรียนการสอนที่สังเกตเห็นได้ก็ยังไม่โดดเด่นมากเท่าที่ควรทั้งการออกแบบการวิจัย การออกแบบการวัด การออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูล และการออกแบบนวัตกรรมทางการศึกษา

ครูไทยมีภาระงานมากจนไม่มีเวลาเตรียมและพัฒนาคุณภาพการสอน

ครูไทยมีแนวโน้มจะมีภาระงานอื่นจำนวนมากจนทำให้เวลาในการพัฒนาการเรียนการสอนน้อยลง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คุณภาพการเรียนการสอนลดลง **วินัย พงศ์ศรีเพียร (2563)** ชี้ว่าครูไทยมีปัญหากรอบด้านและมีภาระมากขึ้นจนครูส่วนใหญ่ไม่สามารถทุ่มเทให้การสอนได้เต็มที่ จากปัญหาเรื่องครูขาดคุณภาพและปัญหาการเรียนการสอนเป็นเหตุให้ผู้ปกครองที่มีกำลังทรัพย์ส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนนานาชาติมากขึ้น นอกจากนี้ การส่งเสริมสถานภาพครูโดยให้ครูเขียนผลงานวิจัยเพื่อเลื่อนฐานะและเงินตอบแทนที่มากขึ้นยังถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากเป็นความพยายามเปลี่ยนครูในโรงเรียนให้เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ซึ่งครูอาจจะมึทักษะในการวิจัยที่จำกัด ทำให้ผลผลิตจากการวิจัยที่เกิดขึ้นเป็นหัวข้อวิจัยที่ซ้ำกันไปมา อยู่ในรูปแบบเดียวกัน ข้อสรุปใกล้เคียงกันเกือบทั้งหมด และไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่

เด็กเมืองมีโอกาสเข้าถึงโรงเรียนคุณภาพสูงมากกว่าเด็กชนบท

โรงเรียนคุณภาพดีมักกระจุกอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางทั้งในระดับเมือง จังหวัดและภูมิภาค การศึกษาของ**ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ (2564)** ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในมิติเชิงพื้นที่ที่มีผลต่อโอกาสในการเลือกเข้าสถานศึกษาของนักเรียน โดยโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาหรือโรงเรียนสาธิต และโรงเรียนเอกชนที่มีชื่อเสียงมักจะกระจุกตัวอยู่ในจังหวัดหรือภูมิภาค ร่ำรวยและผู้ปกครองมีกำลังซื้อสูง ซึ่งสะท้อนถึงอคติจากการเลือกที่เป็นผลมาจากตำแหน่งที่ตั้ง (selectivity bias by location) โดยเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพฯ และบริเวณที่มีการกระจุกตัวของโรงเรียนสังกัดเอกชนและโรงเรียนสาธิตในสัดส่วนสูง ทำให้ผู้ปกครองมีทางเลือกทางการศึกษาให้กับบุตรมากกว่าครัวเรือนในภาคอื่น ๆ ในขณะที่นักเรียนที่อยู่ในชนบทพื้นที่สูงหรือบนเกาะจำเป็นต้องเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนของรัฐ เช่น โรงเรียนตำรวจชายแดน โรงเรียนขนาดเล็กสังกัด สพฐ. หรือโรงเรียนสังกัดพระพุทธศาสนา ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้ไม่มีความพร้อมด้านการจัดการ มีข้อจำกัดด้านงบประมาณเมื่อเทียบกับโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนสาธิต ความไม่พร้อมดังกล่าวยังสะท้อนผ่านผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของเด็กนักเรียนในโรงเรียนสังกัดเหล่านั้นที่มีผลต่ำกว่าโรงเรียนสาธิต

นอกจากนี้ โรงเรียนที่มีความพร้อมสูง เช่น โรงเรียนเอกชนก็มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบได้มากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างการเรียนรู้เพิ่มเติม นอกห้องเรียน การศึกษาของ**ณัฐพล อนันต์ธนสาร (2563)** ชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนที่สามารถสร้างโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้นอกโรงเรียนได้บ่อยครั้งจะเป็นโรงเรียนเอกชนเมื่อเทียบกับโรงเรียนประเภทอื่นทุกสังกัด ผลดังกล่าวก็สะท้อนให้เห็นระดับความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่เกิดจากสภาพความพร้อมของโรงเรียน โดยเฉพาะศักยภาพของโรงเรียนในการสร้างโอกาสในการเรียนรู้นอกโรงเรียนที่อาจมีไม่เท่ากัน ทำให้นักเรียนแต่ละแห่งมีประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้นอกห้องเรียนไม่เท่ากัน

วินัย พงศ์ศรีเพียร (2563) ยังตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าแม้จะมีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษามา 2 ครั้งแล้ว แต่ผลดังกล่าวไม่ได้ทำให้โรงเรียนมีมาตรฐานใกล้เคียงกัน และการที่โรงเรียนมีหลายสังกัดอันเนื่องมาจากการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไม่ได้เป็นหลักประกันว่ามาตรฐานของโรงเรียนที่ขึ้นกับหน่วยงาน เช่น กรุงเทพมหานคร หรือองค์การบริหารส่วนตำบลจะดีขึ้น ผลจากการขาดความเชื่อมั่นในการจัดการศึกษาของรัฐ เห็นได้ชัดจากการที่ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอที่จะส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนนานาชาติทั้งที่ค่าเล่าเรียนแพงมาก

อาชีพศึกษาไทยต้องสื่อสารภาพลักษณ์ใหม่สู่สังคม

นักเรียนอาชีพศึกษามักถูกมองด้วยภาพลักษณ์นักเรียนยกพวกตีกันระหว่างสถาบัน ซึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวอาจทำให้ถูกเหมารวมว่าการเรียนอาชีพศึกษาจะทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปในทิศทางที่ไม่เหมาะสม ผลดังกล่าวอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ปกครองไม่เลือกส่งบุตรหลานให้เรียนในสายอาชีพศึกษา ในขณะที่ตลาดแรงงาน

กลับมีความต้องการแรงงานในสายอาชีพศึกษาค่อนข้างสูง การศึกษาของ **จุลณี เทียนไทย และกุลกนิษฐ์ สุธรรมชัย (2564)** ชี้ให้เห็นจุดแข็งของแรงงานอาชีพศึกษาชาวไทยในตลาดแรงงานไทย โดยแรงงานอาชีพศึกษามีทั้งความรู้และทักษะในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานโดยตรง (hard skill) และสมรรถนะที่ไม่ใช่ทักษะอาชีพโดยตรงด้วย (soft skill) นอกจากนี้ แรงงานอาชีพศึกษาของไทยยังมีคุณลักษณะที่โดดเด่นเมื่อเทียบกับแรงงานชาติอื่น ๆ ได้แก่ ความคิดในการประยุกต์อย่างสร้างสรรค์ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความละเอียด/พิถีพิถัน ความเป็นมิตร และการเป็นผู้กินอยู่ง่าย

อย่างไรก็ดี ระหว่างการเรียนรู้อาชีพศึกษาก็พบว่ามีปัญหาและอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ อุปสรรค หลักสูตร ครู และตัวนักเรียน ส่วนปัญหาอุปสรรคที่แรงงานอาชีพศึกษาพบในช่วงการทำงาน ได้แก่ ผลกระทบจากภาพลักษณ์ในแง่ลบของอาชีพศึกษา วุฒิการศึกษา ผลกระทบจากนายจ้าง และการปรับตัว นอกจากนี้ ในการเรียนรู้อาชีพศึกษายังมีช่องว่างทางทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่ยังจำเป็นต้องพัฒนาเพิ่มเติม และพบในทุกอุตสาหกรรม คือ ทักษะความรู้เฉพาะทางของสาขา การสื่อสารภาษาต่างประเทศ (โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ) และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (**จุลณี เทียนไทย และกุลกนิษฐ์ สุธรรมชัย, 2564**)

บุคลากรในสถาบันอุดมศึกษาเริ่มมีปัญหาเชิงจริยธรรม

นอกจากประเด็นการซื้อชื่อในบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ผลงานที่สั้นสะท้อนวงการวิชาการในปี 2566 และเกิดคำถามด้านจริยธรรมของการทำงานวิชาการของบุคลากรด้านการศึกษาและวิชาการของไทยแล้ว การศึกษาของ **อรุณี อินทรไพโรจน์ และคณะ (2563)** ชี้ให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยไทยมีปัญหาคุณภาพการศึกษา โดยสะท้อนจากข่าวที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ในช่วงประมาณ 10 ปี ย้อนหลัง ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าปัญหาคุณภาพการศึกษาเกิดมาจากทั้งตัวผู้เรียน (ผู้เรียนขาดทักษะด้านภาษาและการคิดวิเคราะห์ การจ้างทำวิทยานิพนธ์ ปัญหาการเงิน เป็นต้น) อาจารย์ (ปัญหาการแลกรีด ปัญหาภาระงานมากเกินไป ปัญหาจรรยาบรรณ) ระบบการเรียนการสอน (ระบบการเรียนการสอนไม่มีคุณภาพและมาตรฐาน ปัญหาคุณภาพหลักสูตรปริญญาบัณฑิต) การบริหารและผู้บริหาร (ปัญหาธรรมาภิบาล ปัญหาการโกงและทุจริต ปัญหาสภามหาวิทยาลัย) นอกจากนี้ ยังมีหลายปัจจัยสะท้อนมุมมองคุณภาพมหาวิทยาลัยที่ลดลงที่กระทบวิกฤตศรัทธาของผู้คนในสังคม เช่น ปริญญาเถื่อน ฟองสบู่ดอกเตอร์ การขาดคุณภาพและมาตรฐานในด้านการบริหาร วิกฤตอุดมศึกษา ความเชื่อถือวุฒิปัตร์จากบริษัทเอกชนมากกว่าปริญญาจากมหาวิทยาลัย เป็นต้น

งานวิจัยยังไม่เกิดประโยชน์แก่สังคมมากนัก

อาจารย์มหาวิทยาลัยมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างงานวิจัยระดับสูงเพื่อประโยชน์ด้านการเรียนการสอนและการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตาม **วินัย พงศ์ศรีเพียร (2563)** ระบุว่า ในปัจจุบันอาจารย์มหาวิทยาลัยต้องใช้เวลาจำนวนมากไปกับแบบประเมิน

จำนวนมาก ทำให้ไม่มีเวลาเตรียมสอนและทำงานวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ สังคมยังคาดหวังงานการผลิตงานวิจัยในประเด็นสำคัญและมีคุณภาพรวมถึงการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงหรือประโยชน์เชิงพาณิชย์ แต่นักวิชาการยังคงคิดในกรอบและในรั้วมหาวิทยาลัย โจทย์วิจัยจึงไม่ได้มาจากชาวบ้านหรือสังคม และเกิดปรากฏการณ์กลุ่มวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นงานวิจัยที่มีแต่การอ้างทฤษฎีแต่ปราศจากเนื้อหาในลักษณะ “ผลิตกันเขียน เวียนกันอ่าน วานกันเชียร์”

ปัญหาความจำกัดของบุคลากรวิจัยในวงวิชาการของไทยจึงไม่ใช่แค่ปัญหาการขาดแคลนจำนวนบุคลากรในระดับผู้นำด้านการวิจัย (critical mass) แต่ยังมีปัญหาคุณภาพและการสะสมทุนทางปัญญา (intellectual capital) ที่ยังมีไม่เพียงพอ การจะสร้างนักวิชาการที่สร้างสรรค์ผลงานได้อย่างมีคุณภาพต้องใช้เวลา 5-10 ปีขึ้นไป และต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความสามารถและยอมสละเวลามาโค้ชนักวิจัยรุ่นใหม่ รวมทั้งยังต้องมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ได้ผลงานวิจัยที่ตรงประเด็น มีความแม่นยำ ถูกต้อง สมควรต่อการเผยแพร่ (มิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2565ข)

สรุป

“บ้าน วัด โรงเรียน” เป็นสถาบันหลักที่ทำหน้าที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 สถาบันต่างก็ได้รับผลกระทบอันเป็นผลจากโลกที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวที่ถือว่าเป็นพื้นที่ความสุขสูงสุดของคนไทย กล่าวคือ ยิ่งครอบครัวมีความอบอุ่นมากเท่าไรยิ่งสร้างความพึงพอใจหรือความสุขในชีวิตมากเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ครอบครัวไทยมีแนวโน้มมีขนาดเล็กลง คนไทยหย่าร้างมากขึ้น และคนนิยมอยู่เป็นโสดมากขึ้น นอกจากนี้ บ้านยังมีแนวโน้มจะเป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับเยาวชนได้น้อยลง

จากกระแสทุนนิยมและเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตคนไทยเปลี่ยนแปลงไป และความผูกพันระหว่างวัด พระสงฆ์ และศาสนากับสังคมไทยที่มีมาช้านานก็เปลี่ยนไปด้วย อีกทั้งการเกิดขึ้นของปัญหาพระอสังขีที่ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธา แต่วัดพระสงฆ์ และศาสนาก็ยังคงเป็นที่พึ่งทางใจ เพราะความเลื่อมใสและความไม่แน่นอนในโลกปัจจุบันมากขึ้น แม้วัดจะไม่ได้มีบทบาทหน้าที่หลักในฐานะศูนย์กลางของชุมชนเช่นเดียวกับในอดีต แต่วัด พระสงฆ์ และศาสนาก็ยังคงเป็นที่พึ่งทางใจของคนไทย

แม้ว่าวัดหรือสถาบันศาสนาจะยังคงเป็นที่พึ่งและความหวังของคนไทยในยุคที่มีความผันผวนและมีความไม่แน่นอนสูง แต่ศาสนาและวัดก็มีแนวโน้มจะเสนอกิจกรรมพุทธพาณิชย์แก่ญาติโยมมากขึ้นทั้งการให้บริการประกอบพิธี การให้เช่าบูชาพระเครื่อง เครื่องรางของขลัง วัตถุมงคล และทำบุญ อย่างไรก็ตาม องค์การทางศาสนาบางแห่งยังมีบทบาท

110

ในการร่วมแก้ไขปัญหาลังคมในประเด็นเฉพาะมากขึ้น เช่น การส่งเสริมงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม งานด้านการบำบัดผู้ติดยาเสพติด งานช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์ บริการด้านสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาชุมชน เป็นต้น แต่วัดอยู่ได้ด้วยศรัทธาของญาติโยม เมื่อคนรุ่นใหม่หันไปสนใจการบริจาคเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมมากกว่าทำบุญทำทาน สถาบันศาสนาก็ต้องปฏิรูปให้เข้ายุคเข้าสมัย เพื่อจะได้เป็นแสงส่องทางสังคมไทยต่อไป

ส่วนโรงเรียน ก็พบว่ายังคงเผชิญกับปัญหาใหญ่ด้านคุณภาพการศึกษาจากโครงสร้างการเรียนการสอนที่ใช้เวลาเรียนมากแต่ได้ผลลัพธ์น้อย ครูไทยมีภาระงานมากกว่าที่จะมีเวลาพัฒนาคุณภาพการสอน การเรียนอาชีวศึกษายังมีภาพลักษณ์ในเชิงลบ ในระดับการวิจัยด้านการศึกษา ก็ยังคงยึดติดการวิจัยในประเด็นเดิม ใช้วิธีวิเคราะห์แบบเดิมที่ไม่ได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ใหม่ นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่ถูกท้าทายทางสังคมการเมืองมากที่สุดจากเด็กรุ่นใหม่ อาจถึงเวลาที่จะต้องมีการผ่าตัดใหญ่ของระบบการศึกษาไทยเพื่อรักษาประเทศไทย ■

บทที่ 7

ความเสี่ยง ในชีวิตคนไทย

ชีวิตที่มีความเสี่ยงเป็นชีวิตที่เปราะบาง ตามความเข้าใจทั่วไป ความเปราะบางในชีวิตหมายถึงสภาวะที่บุคคลต้องพึ่งพิงผู้อื่น เช่น เด็ก ผู้พิการแต่กำเนิดและผู้สูงอายุ ที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เป็นชีวิตที่เปราะบางที่เกิดจากธรรมชาติ ในบทที่ 3 ได้กล่าวถึงความเปราะบางที่เกิดจากโครงสร้างครัวเรือนเมื่อขาดบุคคลหรือการขาดแคลนปัจจัยที่สำคัญ เช่น ไม่มีบ้านและที่ดินของตน ครัวเรือนแห่วงกลาง ครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุ ครัวเรือนที่มีผู้พิการและผู้ป่วยเรื้อรัง แต่ในบทนี้จะไม่กล่าวถึงความเปราะบางอันเนื่องมาจากธรรมชาติและปัจจัยส่วนบุคคลที่กล่าวมาแล้ว แต่จะเน้นถึงความเปราะบางที่เกิดจากปัญหาความเสี่ยงเชิงระบบที่เกิดจากปัจจัยภายนอกที่ปัจเจกและครัวเรือนแก้ไขเองไม่ได้

ความเสี่ยงเชิงระบบ เพิ่มความเปราะบางในชีวิตคนไทย

ความเปราะบางที่เกิดจากความเสี่ยงเชิงระบบหมายถึงความเสี่ยงของคนไทยที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของปัจเจกและครัวเรือน ปัจจัยเหล่านี้มีผลถึงกันและกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีโอกาสสร้างความเสียหายและทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปเรื่อยๆ เช่น ความเสี่ยงที่เกิดจากโครงสร้างสังคมที่ทำให้

โอกาสของปัจเจกแตกต่างกัน การมี (หรือไม่มี) นโยบายที่ค้ำฟ้าทางวิชาการ เศรษฐศาสตร์ เรียกว่านโยบายล้มเหลว เช่น ลงทุนของรัฐที่เน้นเมืองเอก ปัญหารอรัมาภิบาลในระบบการเงิน การธนาคาร การต่อสู้อะหว่างชั่วอำนาจทางการเมืองอย่างเข้มข้น ความอ่อนแอของระบบ การบริหารราชการแผ่นดินและการเมืองที่ปล่อยให้ปัญหาพัวพันสะสมซับซ้อนยุ่งเหยิง ความเสี่ยงเชิงระบบเหล่านี้อาจทำให้สังคมและเศรษฐกิจโดยรวมเสื่อมถอยในที่สุด ส่วนความเสียหายต่อปัจเจกที่ตามมาอาจจะอยู่ในรูปของคุณภาพชีวิตและสุขภาพที่เลวลง ไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติหรือความเสียหายอาจเป็นความขัดแย้งทางสังคมและการเมืองจนเกิดความไม่สงบและทำให้ระบบเศรษฐกิจถูกบั่นทอนจนเดินหน้าไม่ได้

ชีวิตคนไทยมีความเปราะบางมากขึ้น โดยเฉพาะความเปราะบางที่มีสาเหตุมาจากความเสี่ยงเชิงระบบที่เป็นวงจรอุบาทว์ (vicious circle) คือสถานการณ์ที่เลวร้ายลงเรื่อย ๆ เนื่องจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีปฏิสัมพันธ์กันเสริมกำลังจนเพิ่มความรุนแรงของปัญหาหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ วงจรอุบาทว์สองวงแรกจะเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงในระดับสังคมซึ่งจะมีผลมาถึงปัจเจก ได้แก่ ความเสี่ยงที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำและความเสี่ยงที่เกิดจากการคอร์รัปชัน ซึ่งจะทำให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมไทยอ่อนแอ ขีดความสามารถในการแข่งขันถดถอยและเจริญเติบโตได้ช้าลง ซึ่งทั้งสองวงจรมันก็จะไปสร้างความไม่เป็นธรรม ความไม่เสมอภาค ทำให้เกิดความเสี่ยงมากขึ้นในลำดับต่อไปอีก ความเสี่ยงระดับชาติเหล่านี้ถึงแม้จะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อปัจเจกและครัวเรือนในทันที แต่ก็ส่งผลกระทบต่อในระยะยาว นอกจากนี้ ยังมีความเสี่ยงเชิงระบบที่สำคัญที่มีผลโดยตรงต่อปัจเจกและครัวเรือน และทำให้คนไทยต้องอยู่ในสถานะที่ต้องรับความเสี่ยงด้วยกันมืออยู่มากมาย แต่ในรายงานนี้จะยกปัญหาใหญ่เพียง 2 เรื่อง คือ ปัญหาฝุ่นพิษและปัญหาความปลอดภัยในชีวิตคนไทย โดยเฉพาะการใช้รถใช้ถนน

ความเหลื่อมล้ำ

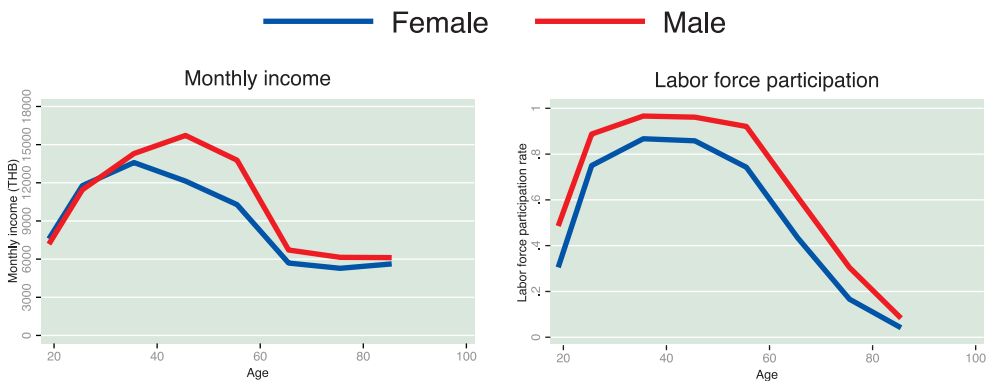
ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าความเหลื่อมล้ำเป็นปัญหาสังคมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของประเทศไทย สถิติและข้อมูลต่าง ๆ มากมายสามารถยืนยันได้ว่าคนไทยมีความเหลื่อมล้ำ เช่น รายได้และทรัพย์สินที่อยู่ในรูปที่ดินและบัญชีธนาคาร แม้ว่าเมื่อพิจารณาจากกระแสรายได้ คนไทยจะมีแนวโน้มรายได้ดีขึ้น (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวาริ 2565) แต่เมื่อมองถึงทรัพย์สินแล้วความเหลื่อมล้ำของไทยติดอันดับโลกในลำดับต้น ๆ อีกทั้งคนไทยจำนวนมากยังไม่มีที่ทำกินในขณะที่คนไทยร้อยละ 20 ของประเทศมีที่ดินทำกินถึงร้อยละ 80 ของที่ดินที่ออกโฉนดได้ (ดวงมณี เลาวกุล, 2557) นอกจากนี้มิติทางเศรษฐกิจความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยยังเกิดขึ้นหลายมิติ ดังนี้

ความเหลื่อมล้ำเชิงวัฒนธรรมส่งต่อความไม่เท่าเทียมทางเพศ

ความไม่เสมอภาคของชายและหญิงเป็นความเหลื่อมล้ำเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทยมานานแล้ว ถึงแม้ว่าปัจจุบันความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศจะลดลงก็จริง แต่ก็ยังคงทิ้งร่องรอยไว้พอสมควร จากข้อมูลดัชนีช่องว่างระหว่างทางเพศ (Global Gender Gap Index) ของ World Economic Forum (2022) ใน 4 ด้าน ประกอบด้วยด้านสุขภาพและการอยู่รอด การได้รับการศึกษา การมีส่วนร่วมและโอกาสทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมือง พบว่า ความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศของประเทศไทยโดยรวมของการจัดอันดับโลกยังคงค่อนข้างต่ำโดยอยู่ในลำดับที่ 79 จาก 146 ประเทศทั่วโลกใน ค.ศ. 2022 ความเหลื่อมล้ำทางเพศในสังคมไทยมีประเด็นสำคัญดังนี้

ผู้หญิงเข้าสู่ตลาดแรงงานน้อยกว่าผู้ชาย และมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า ผลการศึกษาของสุพรรณิกา ลือชาศรีศรี และอนัสปรีย์ ไชยวรรณ (2565) พบว่าในปี 2562³ อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้หญิงอายุ 18-60 ปี คือร้อยละ 78.03 ยังต่ำกว่าอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ชายที่ร้อยละ 90.63 โดยผู้หญิงอยู่ในตลาดแรงงานน้อยกว่าผู้ชายตลอดทุกช่วงอายุ และมีรายได้ต่อเดือนน้อยกว่ารายได้เฉลี่ยของแรงงานชาย โดยที่รายได้จะแตกต่างกันมากขึ้นเมื่อแรงงานอายุมากขึ้น⁴

รูปที่ 6 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและรายได้จากการทำงานเฉลี่ยต่อเดือนของแรงงานชายและหญิง

ที่มา: SES 2562 วิเคราะห์โดยสุพรรณิกา ลือชาศรีศรี และอนัสปรีย์ ไชยวรรณ (2565)

3 ค่าสถิติแรงงานหญิงและชายคำนวณโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) พ.ศ. 2562

4 รายได้เฉลี่ยของผู้มีงานทำทั้งหมด โดยผู้ทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนจะมีรายได้ 0 บาท

แม้การศึกษาของหญิงอาจจะสูงกว่า แต่โอกาสในด้านการบริหารกลับต่ำกว่า ในด้านตำแหน่งงาน หญิงไทยมีการศึกษาระดับอุดมศึกษาสูงกว่าชายไทย ทำให้มีสัดส่วนแรงงานหญิงที่ทำงานวิชาชีพหรือเจ้าหน้าที่เทคนิค ร้อยละ 12.14 ของผู้หญิงที่มีงานทำทั้งหมด ซึ่งมากกว่าสัดส่วนแรงงานชายที่ร้อยละ 7.98 เทียบกับแรงงานชายทั้งหมด แต่แรงงานหญิงกลับมีโอกาสในการทำงานด้านบริหารต่ำกว่าผู้ชาย โดยสัดส่วนแรงงานหญิงที่ทำงานโดยใช้ทักษะด้านบริหาร คือ ร้อยละ 2.40 ของผู้หญิงที่มีงานทำทั้งหมด ซึ่งน้อยกว่าแรงงานชายซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 4.41 ของผู้ชายที่มีงานทำทั้งหมด⁵ (สุพรรณิกา ลือชาศรีศรี และอนันต์ปรีย์ ไชยวรรณ, 2565)

ผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายเสียสละด้านอาชีพเพื่อครอบครัว การศึกษาของสุพรรณิกา ลือชาศรีศรี และอนันต์ปรีย์ ไชยวรรณ (2565) ยังชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงกลุ่มที่โสดหรือไม่อาศัยอยู่กับคู่สมรสและไม่มีบุตรมีแนวโน้มจะมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูง ทำงานทักษะสูง รายได้สูง มีความสามารถในการสะสมสินทรัพย์ในวัยทำงานสูง และมีความเสี่ยงต่ำกว่าที่จะประสบภาวะยากจนเมื่อเทียบกับผู้หญิงกลุ่มอื่น ๆ ในขณะที่การมีครอบครัวและการมีบุตรของผู้ชายกลับไม่ได้ส่งผลเชิงลบต่อโอกาสในตลาดแรงงานมากเท่ากรณีของผู้หญิง สะท้อนให้เห็นถึงผลที่เลื่อมล้ำด้านโอกาสในการทำงานระหว่างเพศ ผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายเสียสละในการมีครอบครัว และทำให้หญิงไทยรุ่นใหม่ไม่ต้องการมีลูก

ความเหลื่อมล้ำเชิงเทคโนโลยี

เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยเพิ่มโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำ เทคโนโลยีดิจิทัลมีส่วนส่งเสริมคุณภาพชีวิตและเพิ่มโอกาสในชีวิตของคนไทย ในแง่หนึ่งทำให้ความเหลื่อมล้ำลดลง โดยเฉพาะกลุ่มคนชายขอบ ดังกรณีคนในชุมชนแออัดในเมืองเชียงใหม่ที่สามารถใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์ในการขายสินค้า หางาน และหาความบันเทิงในชีวิต (พงศกร สงวนศักดิ์, 2563) บทบาทของสื่อออนไลน์สำหรับกลุ่มชายขอบไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่โอกาสทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นโอกาสในการสร้างตัวตนและพื้นที่เสริมความแข็งแกร่งเพื่อรองรับความเสี่ยงในอนาคต โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่ใช้พื้นที่ออนไลน์เป็นพื้นที่สร้างตัวตนบนโลกออนไลน์ โดยการสื่อสารภาพลักษณ์ใหม่เพื่อนิยามตนเอง เรียกหาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และต่อสู้กับภาพลักษณ์ทางลบของคนจนในเมืองอีกด้วย (จิตติมา จันทะวงษ์, นิรันดร์รักษ์ ปาทาน และพงศกร สงวนศักดิ์, 2564)

5 บียานตำแหน่งงานเป็นไปตามรหัส ISCO คือ (1) การทำงานระดับบริหาร/ผู้จัดการ คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพกลุ่ม 1 ตามรหัส ISCO ซึ่งคือ “ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับวางแผน ควบคุม ประสานงาน และประเมินผลกิจกรรมในภาพรวมของวิสาหกิจ รัฐบาล และองค์กรอื่นๆ หรือหน่วยงานภายในองค์กรที่สังกัดอยู่ และจัดทำและกบฏนโยบาย กฎหมาย เชื้อเพลิง และระเบียบข้อบังคับ” (NSO, 2009) (2) การทำงานระดับวิชาชีพ คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพกลุ่ม 2 ตามรหัส ISCO ซึ่งคือ “ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการเพิ่มพูนความรู้ที่มีอยู่เดิม ประยุกต์ใช้แนวคิดและกลยุทธ์ทางวิทยาศาสตร์หรือศิลปศาสตร์ ทำการสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอย่างเป็นระบบ หรือผสมผสานกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เข้าด้วยกัน” (NSO, 2009) (3) การทำงานระดับช่างเทคนิค คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพกลุ่ม 3 ตามรหัส ISCO ซึ่งคือ “ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการวิจัย และการประยุกต์ใช้แนวคิดและวิธีการปฏิบัติงานด้านวิทยาศาสตร์หรือศิลปะ และระเบียบข้อบังคับของภาครัฐหรือธุรกิจ” (NSO, 2009)

การใช้เทคโนโลยีในเชิงโครงสร้างขยายความเหลื่อมล้ำ แพลตฟอร์มออนไลน์ได้กลายเป็นพื้นฐานของการใช้ชีวิตแทบทุกด้านในอนาคต ทั้งในการใช้ชีวิตทั่วไปในการอยู่อาศัย การทำงาน การเดินทางและการซื้อของ รวมถึงการเรียนการสอนที่มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเป็นเครื่องมือในการอำนวยความสะดวก ตลอดจนสร้างรูปแบบการเรียนรู้ใหม่ๆ และอาจส่งผลให้เกิดการสร้างความเหลื่อมล้ำโดยไม่คาดคิด ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนจำเป็นต้องมีเครื่องมือสื่อสารในระดับที่ใช้งานระบบเครือข่ายได้ สามารถเข้าถึงระบบเครือข่ายได้ทั้งในสถานศึกษาและในที่พักอาศัย (**จุลณี เทียนไทย และคณะ, 2563**) ทั้งนี้ ระบบเครือข่ายและรูปแบบของอุปกรณ์สื่อสารที่แตกต่างกันในช่วงที่นักเรียนต้องเรียนออนไลน์เมื่อโควิด 19 ระบาด ทำให้พ่อแม่และลูกในบางครอบครัวต้องผลัดกันใช้สมาร์ตโฟนในการทำงานสลับการรับการศึกษาของลูก (**นงเยาว์ เกษตรภิบาล และคณะ, 2565ก**)

ในยุคปัจจุบัน ผู้คนพึ่งตนเองได้มากขึ้นด้วยเทคโนโลยีแต่ก็มีแนวโน้มจะทำให้บุคคลเหล่านั้นไม่ต้องรับผิดชอบกับตนเองมากขึ้น เพราะกลับยิ่งพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น คนไทยที่สามารถเปลี่ยนไปเป็นมนุษย์แพลตฟอร์มยังจะมีโอกาสที่ดีกว่าผู้ที่เข้าไม่ถึงในอนาคต เพราะการสร้างความมั่งคั่งในอนาคตจะมาจากความสามารถในการเข้าถึงและการใช้แพลตฟอร์ม ความเหลื่อมล้ำของมนุษย์จะเกิดขึ้นทั้งในโลกจริงและโลกเสมือน และจะส่งผลต่อไปยังลูกหลานรุ่นหลังอีกด้วย (**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2565**) นอกจากนี้ แพลตฟอร์มที่เป็นพื้นฐานในชีวิตเหล่านี้มีเจ้าของเป็นบริษัทเอกชนเพียงไม่กี่แห่ง และโดยมากยังเป็นบริษัทข้ามชาติระดับโลกหรือเป็นการร่วมทุนระหว่างกลุ่มทุนขนาดใหญ่ของไทยกับบริษัทระดับโลก (**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2563**) ในขณะที่ธุรกิจไทยไม่ได้เป็นเจ้าของเทคโนโลยีและแพลตฟอร์มนั้น นอกจากนี้ สังคมไทยมีการรับเทคโนโลยีมาใช้อย่างรวดเร็วและไม่มีการคัดกรองหรือวิจัยด้านผลกระทบมากนัก โอกาสที่เทคโนโลยีเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำในสังคมจะมีสูงขึ้นตามมาด้วย

ความเหลื่อมล้ำในระบบการศึกษา

การลงทุนในการศึกษาสะท้อนถึงโอกาสในอนาคตที่เหลื่อมล้ำ ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมีแนวโน้มจะลงทุนในการศึกษาของบุตรหลานสูง การศึกษาของ**ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ (2564)** ชี้ให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาของนักเรียนไทยเกี่ยวข้องกับฐานะเศรษฐกิจของครอบครัว ผลการวิเคราะห์พบว่าการลงทุนด้านการศึกษาของครอบครัวระหว่างกลุ่มชั้นรายได้ (จน/รวย) แตกต่างกันอย่างหลายเท่า โดยครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาสูงสุดร้อยละ 10 แรก มีค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาเฉลี่ยสูงถึง 29,578 บาทต่อคนต่อปี ในขณะที่ครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาต่ำสุดร้อยละ 10 แรก มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเพียง 5,063 บาทต่อคนต่อปี

การส่งเสริมการวิจัยและนวัตกรรมมีส่วนสร้างความเหลื่อมล้ำ การค้นคว้าวิจัยของไทยยังมีการกระจุกตัวของการเลือกพื้นที่วิจัยที่ส่งผลทำให้การสร้างองค์ความรู้และการพัฒนาเชิงพื้นที่ยังมีความเหลื่อมล้ำ การศึกษาของอรุณี อินทรไพโรจน์ (2564) สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำด้านงานวิจัยในเชิงพื้นที่วิจัย จากการวิเคราะห์งานวิจัยในสาขาการศึกษา เกษตร และอาหาร พบว่างานวิจัยด้านการศึกษามีการกระจุกตัวเชิงพื้นที่มากที่สุดอยู่ที่กรุงเทพมหานคร รองลงมาเป็นจังหวัดชลบุรี ขอนแก่น เชียงใหม่ เชียงราย เป็นต้น ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีสถาบันศึกษาระดับอุดมศึกษาอยู่จำนวนมาก ส่วนสาขาการเกษตรพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุด รองลงมาเป็นนครราชสีมา เพชรบูรณ์ เชียงราย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยสาขาการเกษตรส่วนใหญ่จะไม่ระบุพื้นที่เพราะเป็นการวิจัยที่เป็นภารกิจหลักของหน่วยงาน ในขณะที่สาขาอาหารพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานครมากที่สุด รองลงมาเป็นจังหวัดเชียงใหม่ ปทุมธานี สมุทรสาคร เป็นต้น การกระจุกตัวของงานวิจัยสาขาอาหารมีลักษณะเช่นเดียวกับสาขาเกษตรคือไม่ระบุพื้นที่การทำวิจัย ส่วนใหญ่เป็นการทำวิจัยในภาพรวม หรือเป็นการทดลองที่ไม่ต้องมีสถานที่หรือกลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคคล

ความเหลื่อมล้ำจากโครงสร้างทางการเมือง

โครงสร้างอำนาจและอุดมการณ์ทางการเมืองกำหนดความเหลื่อมล้ำ โครงสร้างที่เป็นรากฐานของสังคม ได้แก่ โครงสร้างอำนาจและอุดมการณ์ ทั้งสองประการนี้มีบทบาทสำคัญในการกีดขวางและชะลอความเป็นไปได้ในการลดความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะจากนโยบายในด้านต่าง ๆ ที่จะสามารถแก้ปัญหาโอกาสที่แตกต่างหรือความไม่เป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งยังคงเป็นสภาพพื้นฐานที่เชื่อมโยงกับความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยมาอย่างยาวนาน

อุดมการณ์เป็นรากฐานของความเหลื่อมล้ำ อุดมการณ์ที่เชื่อมโยงกับความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยนั้นมาจากชุดความคิดที่แบ่งเพศ แบ่งชั้นวรรณะ มีที่ต่ำที่สูง มีหน้าที่เฉพาะกลุ่มชนชั้นและยังเป็นวัฒนธรรมที่มองคนชั้นล่างว่าจนเพราะเกียจคร้าน มีความรู้ความสามารถที่ด้อยกว่า และมองความสำเร็จของมนุษย์ว่าเป็นปัญหาปัจเจกที่ต้องรับผิดชอบกันเอง ชุดความคิดนี้สืบทอดผ่านบทบาทของนักคิดอนุรักษนิยม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแนวคิดสากลแบบ Meritocracy จะช่วยให้เกิดการขยับชั้นได้ แต่ก็จะเป็นไปได้เฉพาะในหมู่กลุ่มชนชั้นกลาง (ธร ปีติผล, 2564)

โครงสร้างทางการเมืองไม่เอื้อต่อการลดความเหลื่อมล้ำ โครงสร้างทางการเมืองแบบ oligarchy ที่เป็นอยู่ไม่เอื้อต่อการลดความเหลื่อมล้ำ ในขณะที่การเมืองที่เป็นประชาธิปไตยจะเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากร อำนาจการเมืองสามารถผลักดันนโยบายที่ลดข้อจำกัดจะสร้างความเสมอภาคด้านสิทธิกับผู้ด้อยโอกาส

กลุ่มเปราะบาง และกลุ่มชายขอบ ฯลฯ รวมทั้งสามารถผลักดันนโยบายที่กระจายสิทธิและผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ดังนั้น การลดความเหลื่อมล้ำจึงกลายเป็นเรื่องยากที่การแก้ไขต้องใช้เวลานานเพราะต้องรอการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง นอกจากนี้ การก้าวข้ามความเหลื่อมล้ำต้องอาศัยธรรมาภิบาลทางการเมือง คนรุ่นใหม่จึงเห็นว่า “ถ้าการเมืองดี” การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในประเทศจะดีขึ้น (พรณราย โอสถาภิรัตน์ และคณะ, 2565)

ความเหลื่อมล้ำจากนโยบายของรัฐที่สร้างโอกาสที่แตกต่างกัน

การลงทุนในสาธารณูปโภคที่แตกต่างกันทำให้แต่ละจังหวัดมีความเจริญก้าวหน้าต่างกัน การลงทุนในสาธารณูปโภคของรัฐมีผลต่อการกระจุกตัวของการพัฒนาและเกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างพื้นที่ เช่น การลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก การลงทุนของรัฐทำให้จังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่มีรายได้สูงสุดในประเทศ การลงทุนในระบบขนส่งในระบบรางประเภทต่าง ๆ ทำให้กรุงเทพมหานครมีความเจริญก้าวหน้าแบบทิ้งห่างทุกจังหวัด และยังทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างผู้ที่มีรายได้ต่างกัน เนื่องจากการขนส่งสาธารณะโดยรถไฟฟ้ามีค่าใช้จ่ายสูงที่คนจนไม่อาจเข้าถึงได้ ระบบคมนาคมขนส่งไทยในปัจจุบันเป็นระบบที่มีความเหลื่อมล้ำ เพราะโครงสร้างถนนไม่เอื้อให้แก่การใช้ระบบขนส่งสาธารณะ การลงทุนมหาศาลสำหรับรถไฟฟ้าและรถไฟใต้ดินก็ทำให้มีค่าโดยสารสูงเกินกำลังของผู้มีรายได้น้อย (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ, 2565)

เมืองหลักภูมิภาคถูกรอบงำทิศทางการพัฒนาจากส่วนกลาง โครงสร้างเศรษฐกิจของเมืองมีผลต่อความหลากหลายของงานในเมือง การศึกษาของ **วณัฏฐ์วิลาสวงศ์ และอรรรพันธ์ สารวงศ์ (2565)** พบว่าในเมืองหลักภูมิภาค งานในเมืองยังมีความหลากหลายไม่มากนักเมื่อเทียบกับเมืองหลวง โดยเฉพาะงานในภาคงานบริการ เนื่องจากโครงสร้างเศรษฐกิจของแต่ละเมืองถูกกำหนดทิศทางและวางตำแหน่งการพัฒนาเมืองตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เช่น เชียงใหม่เป็นท่องเที่ยว หาดใหญ่-สงขลาเป็นเมืองอุตสาหกรรมและการค้า เป็นศูนย์กลางราชการทางภาคใต้ ขอนแก่นเป็นศูนย์กลางราชการภาคอีสาน เป็นต้น นอกจากนี้ เมืองเหล่านี้ยังเป็นศูนย์กลางของการศึกษาด้วย การเป็นเมืองศูนย์กลางราชการและเมืองมหาวิทยาลัยทำให้งานในเมืองถูกรอบงำจากแนวทางการพัฒนาและโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ถูกกำหนดโดยส่วนกลางอยู่พอสมควร ผลดังกล่าวอาจทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองอาจไม่สอดคล้องกับความต้องการและทุนพื้นฐานของแต่ละเมือง สะท้อนได้จากปรากฏการณ์ที่แรงงานและตลาดแรงงานในท้องที่ไม่ตอบโจทยี่ซึ่งกันและกัน ทำให้กลุ่มแรงงานที่มีระดับการศึกษาสูงหรือทักษะสูงย้ายไปสู่เมืองหลวงหรือเมืองที่มีโอกาสมากกว่า

ระดับการลงทุนในด้านโครงสร้างพื้นฐานทำให้ศักยภาพด้านเกษตรต่างกัน
ในแต่ละพื้นที่ การสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน งบประมาณ และองค์ความรู้จากภาครัฐที่แตกต่างกันก็มีผลทำให้ศักยภาพของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันด้วย และยังสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาด้านการเกษตร การศึกษาของ **จิรวรรณ กิจชัยเจริญ, พรสิริ สืบพงษ์สังข์, ชาติชาย เขียวงามดี, เบญจวรรณ เอกะสิงห์ และเทวินทร์ แก้วเมืองมูล (2563)** ได้วิเคราะห์ดัชนีการประเมินศักยภาพการเกษตรในระดับจังหวัด โดยมีดัชนีชี้วัดศักยภาพ 4 มิติ คือ 1) โครงสร้างระบบเกษตร 2) โครงสร้างสถาบันที่เอื้อต่อการพัฒนาเกษตร 3) ความยืดหยุ่นและความยั่งยืนของภาคเกษตร และ 4) ผลผลิตการเกษตร ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าในภาพรวมจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยมีศักยภาพการเกษตรอยู่ในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจังหวัดที่มีแนวโน้มจะมีศักยภาพต่ำมักจะเป็นกลุ่มจังหวัดที่มีโครงสร้างที่เอื้อต่อการพัฒนาในระดับที่ไม่สูงมากนัก ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบชลประทาน ถนน การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ซึ่งจะมีผลต่อการเข้าถึงตลาด และการสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรจากภาครัฐ เช่น แหล่งเงินทุน การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร เป็นต้น โดยเฉพาะในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกือบทุกจังหวัดมีศักยภาพด้านเกษตรในระดับต่ำมาก

บริการฉุกเฉินของรัฐดีขึ้น แต่ยังมีอุปสรรคเชิงระบบ แม้ว่าระบบบริการการแพทย์ฉุกเฉิน (EMS) จะมีการกระจายตัวทุกจังหวัด และการให้บริการ EMS พบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี โดยแต่ละจังหวัดมีสัดส่วนจำนวนการให้บริการ (EMS case) น้อยกว่า 8 นาที แต่ในเชิงประสิทธิผลในการให้บริการยังแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ การศึกษาของ **ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, พิชิต รัชตพิบูลภพ, สมบัติ เทศกุล และเมรดี อินอ่อน (2563)** ชี้ให้เห็นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประสิทธิผลด้านเวลาต่ำที่สุด ในภาพรวมร้อยละ 30 ของการบริการ EMS ใช้เวลาเกินกว่าเป้าหมาย เนื่องจากอุปสรรคหลายรูปแบบของพื้นที่ (จังหวัด) ที่มีความแตกต่างกัน เช่น สภาพภูมิประเทศที่ประชากรกระจายตัว (กรณีแม่ฮ่องสอน) ปัญหาสภาพจราจรติดขัดในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล การกระจุกตัวของโรงพยาบาล (กรณีชลบุรี) ส่วนใหญ่ตั้งในแถบชายทะเล และเมืองขยายตัวออกไปยังพื้นที่เกษตรกรรม ชานเมือง เป็นต้น

คอร์รัปชัน

ปัจจุบันนี้คนไทยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการคอร์รัปชันแทบทุกวันจากสื่อประเภทต่าง ๆ ทั้งคอร์รัปชันที่เกี่ยวกับการลงทุนในโครงการที่มีมูลค่าสูงและคอร์รัปชันที่เบียดบังผลประโยชน์ของคนพิการและเด็ก คอร์รัปชันเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงและแทรกซึมอยู่ในทุกอณูของระบบราชการไทยมานานแล้ว ระบบอุปถัมภ์เป็นหนึ่งในรากเหง้าของการให้สินบาทคาดสินบน นักประวัติศาสตร์บางท่านเห็นว่าคอร์รัปชันเป็นดีเอ็นเอวัฒนธรรมของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา “เนื่องจากข้าราชการสมัยนั้นไม่มีเงินเดือนแต่อาศัยการใช้หน้าที่ในการหารายได้ เช่น ค่าฤชาเนียม เจ้าเมืองแต่ละเมืองได้ค่าตอบแทนในการเป็นหัวหน้าคณะตระลาการ กรมการเมืองก็ได้รับค่าตอบแทนลดหลั่นกันลงไป จำศาลและพวกเสมียนศาลได้รับค่าธรรมเนียมช่วยเขียนคำฟ้องแก้คู่ความ ในสมัยอยุธยา นักโทษที่แพคดีหรือนักโทษอาชญาต้องถูกจำ 5 ประการ ก็มีกฎหมายลดจำ (ลดเครื่องจองจำ) ในสมัยพระเจ้าบรมโกษฐ์ซึ่งกำหนดว่าการปลดเครื่องจองจำแต่ละอย่างสามารถไถ่ได้ด้วยเงิน ชาวต่างประเทศที่มากรุงศรีอยุธยากล่าวไว้เช่นกันว่า ชนชาวสยามมีคนทุจริตที่มีวิธีพลิกแพลงมากและเรียกร้องค่าตอบแทนอย่างมากด้วย ซึ่งดีเอ็นเอนี้ได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2563) มาถึงในยุคปัจจุบัน กระบวนการคอร์รัปชันกลับมีความหลากหลายพิสดารมากขึ้น แม้ข้าราชการจะได้มีเงินเดือนแล้วก็ตาม มีตั้งแต่รับเงินใต้โต๊ะไปจนถึงการคอร์รัปชันทางนโยบายให้สามารถหาประโยชน์ได้โดยถูกต้องตามกฎหมายและเป็นไปตามนโยบายที่เอื้อประโยชน์สำหรับกลุ่ม

กฎหมายต่อต้านการทุจริตมีมากแต่มีประสิทธิผลน้อย

ปัญหาคอร์รัปชันเป็นวงจรอุบาทว์ที่ผูกพันกับอำนาจผูกขาดและอำนาจดุลยพินิจ และความรับผิดชอบ ยิ่งอำนาจผูกขาดและอำนาจดุลยพินิจสูงคอร์รัปชันก็จะยิ่งสูงตามไปด้วย ในขณะที่หากความรับผิดชอบสูงคอร์รัปชันก็จะต่ำลง (Klittgard 1996 อ้างถึงใน วิชา มหาคุณ, 2560) การบริหารแบบแยกส่วนแต่รวมศูนย์ทำให้การคอร์รัปชันทำได้ง่ายกว่าการบริหารแบบบูรณาการ เพราะไม่มีการคานอำนาจในห่วงโซ่การบริหาร

แม้ว่าประเทศไทยจะมีกฎหมายและมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านคอร์รัปชันกว่า 15 ฉบับ มีหน่วยงานกำกับดูแล 6 แห่ง แต่การป้องกันและปราบปรามคอร์รัปชันของไทยและองค์กรอิสระในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตยังไม่เห็นประสิทธิผล ในการจัดลำดับโลกของประเทศไทยด้านคอร์รัปชันพบว่า ในปี 2558 ประเทศไทยอยู่ในลำดับที่ 76 จากทั้งหมด 180 ประเทศ ในปี 2565 ประเทศไทยตกไปอยู่ในลำดับที่ 101 (Transparency International, 2022)

การต่อต้านคอร์รัปชันต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน

มาตรการต่อต้านการทุจริตของไทยยังคงใช้โครงสร้างจากบนลงล่าง เน้นการควบคุมและสั่งการผ่านการกำหนดนโยบายและมีองค์กรอิสระทำหน้าที่ดูแล แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างจริงจัง ในประเทศอื่นๆ เช่น ฮองกง เกาหลีใต้ และอินโดนีเซียมุ่งแก้ปัญหาจากล่างขึ้นบน โดยให้ประชาชนเป็นตัวแทนในการสร้างการเปลี่ยนแปลง เกิดเครือข่ายพลเมืองตื่นรู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามคอร์รัปชัน **(ต่อภัสสร ยมนา และคณะ, 2563)**

การศึกษาของแผนงานคนไทย 4.0 ได้เน้นการจำแนกประชาชนให้ได้กลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะพฤติกรรมที่ต่อต้านคอร์รัปชันเพื่อออกแบบการสื่อสารเพื่อกระตุ้นการต่อต้านคอร์รัปชันให้เกิดประสิทธิผล การศึกษาพบว่าผู้มีระดับการต่อต้านคอร์รัปชันสูงจะมีบรรทัดฐานส่วนตนสูงและมีความเป็นชายต่ำ **(ต่อภัสสร ยมนา และคณะ, 2563)** คอร์รัปชันเป็นปัญหาซับซ้อนและหยั่งรากลึก ต้องแก้ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างธรรมาภิบาลของรัฐ และการปลูกจิตสำนึกของคนไทยตั้งแต่เยาว์วัย

ปัญหาฝุ่นพิษ

ปัญหาฝุ่นพิษในอากาศของไทยเป็นปัญหาต่อเนื่องมากกว่า 10 ปีแล้ว กรมควบคุมมลพิษกำหนดค่าฝุ่นละอองขนาดเล็ก PM 2.5 ไม่เกิน 50 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ซึ่งค่ามาตรฐานนี้ก็สูงกว่าค่ามาตรฐานขององค์การอนามัยโลกซึ่งกำหนดไว้ที่ 25 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร กรุงเทพมหานครและเชียงใหม่เป็นเมืองที่ติดอันดับโลกที่มีค่ามลพิษสูงที่สุดในปี 2562 และปี 2566 ปริมาณฝุ่นพิษ PM 2.5 ในทุกจังหวัดของประเทศไทยก็สูงกว่ามาตรฐานที่องค์การอนามัยโลกแนะนำ ต้นทุนทางสังคมที่เกิดจากฝุ่นพิษเป็นมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจในประเทศไทยในปี 2562 นั้นสูงถึงร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศไทยในปีนั้น (วิษณุ อรรถวานิช, 2562) แม้ว่าประเทศไทยมีมาตรฐานครบถ้วนแต่หย่อนยานในการบังคับใช้

ฝุ่นพิษเป็นต้นกุนสุขภาพของคนไทย

ฝุ่นขนาดเล็กกว่า PM 2.5 สามารถแทรกซึมเข้าไปในปอดและเส้นเลือดฝอยแล้วยังกระจายไปทั่วร่างกายได้ เมื่อฝุ่นเหล่านี้เข้าไปในร่างกายแล้วจะฝังตัวอยู่ในผนังเส้นเลือดทำให้เกิดการอักเสบ เส้นเลือดอุดตัน การศึกษาด้านระบาดวิทยาของ ศาสตราจารย์ นพ.ชายชาญ โพธิรัตน์ คณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อ้างถึงใน มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2562ก) ระบุว่า PM 2.5 ที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ 10 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ทำให้มีผู้เสียชีวิตจากโรคปอดอุดกั้นเรื้อรังหรือโรคถุงลมโป่งพองเพิ่มขึ้นร้อยละ 7.2-8.9 เสียชีวิตจากโรคกล้ามเนื้อ

หัวใจขาดเลือดเพิ่มขึ้นร้อยละ 8.6 และเสียชีวิตจากโรคติดเชื้อในกระแสเลือดหรือโลหิตเป็นพิษเพิ่มขึ้นร้อยละ 5.7-6.0 นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่ได้รับผลกระทบในระดับปานกลางที่ต้องเสียเวลาที่จะทำกิจกรรมประจำวัน ต้องไปพบแพทย์ ไข้ยาเพิ่มและมีคุณภาพชีวิตที่ลดลงอีกมาก ในช่วงสามเดือนแรกของปี 2565 ที่จังหวัดเชียงใหม่พบผู้ป่วยจากโรคที่เกี่ยวข้องกับฝุ่นพิษกว่า 70,000 ราย นอกจากนี้ ฝุ่นพิษยังส่งผลกระทบต่อการสูญเสียรายได้จากการท่องเที่ยว การคมนาคมทางอากาศที่ต้องยกเลิกเที่ยวบินและเครื่องบินล่าช้าในช่วงวิกฤต

การศึกษาของ **อัญชลี เพิ่มสุวรรณ และคณะ (2564)** ได้ประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากค่าความเต็มใจจ่ายเพื่อหลีกเลี่ยงโรคจากปัญหามลพิษทางอากาศเท่ากับ 1,199 บาทต่อคนต่อปี โดยมูลค่าต้นทุนด้านสุขภาพจากโรคทางเดินหายใจจากมลพิษทางอากาศของประชาชนอายุ 25-50 ปี ในช่วงเวลา 20 ปี ของจังหวัดเชียงใหม่มีมูลค่าอยู่ระหว่าง 12.73-13.53 หมื่นล้านบาท สะท้อนถึงขนาดของปัญหาในความคิดของประชาชน อย่างไรก็ดีมูลค่าความเต็มใจจ่ายที่ได้จากการศึกษานี้ต่ำกว่าค่อนข้างต่ำ ส่วนหนึ่งอาจด้วยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยค่อนข้างต่ำ นอกจากนี้ การที่มีคนในชุมชนเคยป่วยด้วยโรคที่เกี่ยวข้องกับควันพิษทำให้ประชาชนมีความเต็มใจจ่ายสำหรับการตรวจคัดกรองมากที่สุดด้วย

ในกรณีสถานการณ์หมอกควันที่เกิดจากฝุ่น PM 2.5 พบว่าเกือบ 2 ใน 3 ของกลุ่มตัวอย่างเต็มใจจ่ายสำหรับใช้เทคโนโลยีใหม่ในการคัดกรอง โดยมีความเต็มใจจ่ายเฉลี่ยเท่ากับ 1,371.48 บาทต่อคนต่อปี และมีความเต็มใจจ่ายมากที่สุดถึง 15,000 บาทต่อคนต่อปี ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่ระบุว่าไม่มีความเต็มใจจ่าย ให้เหตุผลว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องรับผิดชอบในการจัดให้มีการตรวจคัดกรองฟรีสำหรับประชาชน รองลงมา คือไม่มีเงินค่าตรวจคัดกรอง

ฝุ่นพิษเป็นชาตกรเจียบ

มลภาวะฝุ่นละอองขนาดเล็กมีผลกระทบต่อประชากรอย่างร้ายแรงในด้านการดำรงชีวิต ส่วนในระยะสั้นกลุ่มเด็กเล็ก หญิงมีครรภ์ ผู้ป่วย และผู้สูงอายุ มีความเสี่ยงเกิดโรคทางเดินหายใจ โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคผิวหนังอักเสบ และโรคตาอักเสบ นอกจากนี้ ควันพิษยังมีอันตราย เนื่องจากมีผลกระทบต่อเด็กตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาไปจนถึงผู้ใหญ่ และมีผลกระทบสูงสุดสำหรับกลุ่มที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป โดยจะส่งผลกระทบต่อระบบหัวใจและหลอดเลือด ระบบการหายใจและปอด แต่สำหรับผู้ที่มีโรคประจำตัว เช่น โรคหอบหืด จะส่งผลกระทบในระยะเวลานั้น

ฝุ่นพิษเป็นสาธารณสุขระยะยาว

ในด้านการสูญเสียชีวิต กรีนพีซเผยว่าในปี 2564 มีผู้เสียชีวิตก่อนวัยอันควรด้วย PM 2.5 สูงถึง 29,000 ราย ซึ่งสูงกว่าการตายด้วยอุบัติเหตุบนท้องถนน นอกจากนี้ ฝุ่นพิษจะก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจากความเสียหายจากสารก่อมะเร็ง สารก่อการกลายพันธุ์ และโลหะหนัก ในระยะยาวจะมีผลต่อระบบหัวใจและหลอดเลือด ระบบการหายใจและปอด และต่อทารกในครรภ์แล้ว ยังส่งผลกระทบต่อคุณภาพดินและน้ำ World Economic Forum

ให้สมณานามมลพิษทางอากาศว่า “ซาตกรอันดับหนึ่ง” องค์การอนามัยโลกเรียกฝุ่นพิษว่า “ซาตกรเฉียบ” เพราะเป็นปัจจัยที่คร่าชีวิตมนุษย์กว่า 7 ล้านคนต่อปี ยิ่งกว่าภัยสงครามอุบัติเหตุหรือการระบาดของโควิด 19 เสียอีก

รัฐแก้ปัญหามลพิษแบบรวมศูนย์

โครงสร้างระบบราชการยังเป็นอุปสรรคสำคัญของการขับเคลื่อนนโยบายให้อากาศสะอาด (**ศิวัช พงษ์เพียจันทร์, 2566**) เนื่องจากการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศถูกกำหนดโดยภาครัฐจากหน่วยงานส่วนกลางทั้งหมด ผ่านการสั่งการจากบนลงล่าง (top-down policies) ให้นำไปปฏิบัติแบบเดียวกันมาหลายปี โดยเป็นแนวทางแบบกว้าง ๆ การแก้ปัญหามลพิษของรัฐที่ผ่านมาเป็นการแก้ปัญหามลพิษที่เป็นปัญหาโครงสร้างเชิงระบบ โดยใช้มาตรการแบบเผชิญเหตุเฉพาะหน้าปีต่อปี เช่น ดับไฟป่าที่เกิดขึ้น เอรณน้ำฉีดพ่นไล่ฝุ่นควัน ศูนย์อำนวยการสั่งการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่าจังหวัด และศูนย์อำนวยการสั่งการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่าอำเภอเป็นการแต่งตั้งเฉพาะกิจชั่วคราวในแต่ละปี (**ศุทธิณี ดนตรี, 2562**) และไม่มีแผนที่จะแก้ไขปัญหาด้านโครงสร้างที่เกิดจากนโยบายซึ่งสร้างแรงจูงใจระดับชาติ (economy-wide impact) เช่น หาราคาประกัน รวมทั้งมาตรการการปรับโครงสร้างที่ชัดเจน ขาดการบูรณาการข้อมูลของหน่วยงานต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขาดเงินและถูกจำกัดโดยกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้งบประมาณ

ตัวอย่างเช่น กรณีชุมชน อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง ที่อาศัยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีพื้นที่จิตวิญญาณของชุมชนที่เรียกว่า “อิตีแกละ” พื้นที่จำนวน 16,000 ไร่ ในแต่ละปีชุมชนจะทำแนวกันไฟ 36 กิโลเมตร เพื่อเป็นแนวกันไฟและมีการลาดตระเวนเพื่อระวังไฟตามกติกาชุมชนก่อนฤดูไฟป่า ในปี 2556 ชุมชนได้ขออนุญาตเข้าไปดำเนินการทำแนวกันไฟในพื้นที่ดังกล่าว แต่ได้รับคำตอบว่าต้องขออนุมัติจากอธิบดีกรมป่าไม้ก่อน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์ แม้จะเป็นปัญหาเกี่ยวข้องกับพื้นที่และอันตรายต่อชีวิตของคนท้องถิ่น และอาจก่อให้เกิดความเสียหายเชิงระบบและปัญหาความเป็นธรรม จากการลดศักยภาพของชุมชนในการจัดการและป้องกันตัวเอง (**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2566ก**) การจัดการรวมศูนย์เป็นการจัดการและรับมือไฟป่าอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ไม่สะท้อนความหลากหลายและพลวัตของปัญหาที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ การรวมศูนย์จึงเป็นแหล่งสำคัญของความเสี่ยงเชิงระบบซึ่งทำให้เกิดความเปราะบางในระดับโครงสร้าง และมีผลกระทบต่อความเปราะบางของคนในพื้นที่ ในขณะที่พื้นที่เกิดปัญหามีลักษณะที่หลากหลายทำให้ไม่ชัดเจนและไม่มีประสิทธิภาพเมื่อนำไปปฏิบัติ และมีทางเลือกน้อยมากให้แก่ผู้ที่ยังจำเป็นต้องใช้ไฟในการทำเกษตร

นอกจากนี้ ข้อสังเกตที่ชัดเจนก็คือว่า พื้นที่ป่ามีการเผาที่เป็นการเผาซ้ำซากมีขนาดใหญ่กว่า 1 แสนไร่ถึง 4 กลุ่มพื้นที่รวมกันแล้วกว่า 5 แสนไร่ทุกปี ซึ่งเป็นไปไม่ได้ว่าจะเกิดจากการเผาของภาคเกษตรหรือชาวโหดเท่านั้น แต่ก็ยังไม่มีมาตรการตรวจสอบอย่างจริงจังถึงประสิทธิภาพการจัดการและการใช้งบประมาณของรัฐทั้ง ๆ ที่เกิดซ้ำซากมากกว่า

10 ปี ในแต่ละปี มี 4 องค์กรที่ได้รับงบประมาณอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีการตรวจสอบว่า เหตุใดการใช้งบประมาณถึงล้มเหลวในพื้นที่เดิมอย่างซ้ำซาก (มิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2566ค)

ความปลอดภัยในชีวิตคนไทย

ความปลอดภัยในชีวิตถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน การให้ความสำคัญปลอดภัยในชีวิตหรือการลดความเสี่ยงต่อประชาชนเป็นสินค้าสาธารณะจำเป็นที่รัฐต้องให้บริการอย่างถ้วนหน้า การลดความเสี่ยงของผู้ใช้รถใช้ถนนยังช่วยลดความเหลื่อมล้ำ เพราะคนรวยซื้อความปลอดภัยได้มากกว่าคนจน เช่น คนรวยใช้ยานยนต์และระบบรถไฟฟ้ายุคใหม่ที่ปลอดภัยกว่าขนส่งสาธารณะในรูปแบบอื่น เป็นต้น

อุบัติเหตุทางถนนอีกหนึ่งสาเหตุการตายที่สำคัญของคนไทย

การเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุทางถนนเป็นสาเหตุการตายใน 5 ลำดับแรกของสาเหตุการตายของคนไทย โดยในปี 2564 มีผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุทางถนนทั้งหมด 16,250 คน (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2564) นอกจากนี้ องค์กรอนามัยโลก (World Health Organization-WHO) ยังได้ระบุว่า อุบัติเหตุบนท้องถนนกลายเป็นสาเหตุที่ทำให้เยาวชน และคนหนุ่มสาวทั่วโลกเสียชีวิตมากที่สุด และประเทศไทยก็มีอัตราการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนนสูงสุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีอัตราสูงถึง 32.7 คน ต่อประชากร 1 แสนคน รองลงมาคือ เวียดนาม 26.4 คน มาเลเซีย 23.6 คน เมียนมา 19.9 คน (บีบีซีไทย, 2561) การศึกษาของ **ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ (2563)** ยังชี้ให้เห็นอีกว่าผู้ป่วยที่ใช้บริการการแพทย์ฉุกเฉิน (EMS) มีสาเหตุหลักเกิดจากอุบัติเหตุทางถนนในหลายจังหวัด และเมื่อเปรียบเทียบกับนานาชาติตามรายงานของความปลอดภัยทางถนนของ WHO (2018) พบว่า ประเทศไทยมีอัตราตายจากอุบัติเหตุทางถนนสูงติดอันดับที่ 9 ของนานาชาติ

คนไทยประสบอุบัติเหตุจากมอเตอร์ไซค์สูงสุด

ความปลอดภัยในชีวิตคนไทยก็เป็นประเด็นที่ไม่ได้รับความสนใจมากนัก ในเชิงนโยบายเทียบกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความปลอดภัยของคนใช้รถใช้ถนน ประเทศไทยติดอันดับหนึ่งของโลกในฐานะประเทศที่มีผู้ขับขี่จักรยานยนต์เสียชีวิตต่อปีมากที่สุด โดยทุก ๆ 37 นาทีประเทศไทยจะมีผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ประสบอุบัติเหตุถึงแก่ความตายหนึ่งคน ทั้งนี้กลุ่มที่มีอัตราตายสูงสุดคือกลุ่มที่จะเป็นแรงงานสำคัญที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี แต่กลุ่มอายุ 25-29 ปี ก็มีแนวโน้มที่จะเกิดอุบัติเหตุถึงแก่ชีวิตมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ร้อยละ 40 ของผู้ตายจากรถจักรยานยนต์ยังเป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งการสูญเสียชีวิตจะ

มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีกินดีของสมาชิกครอบครัวอีกหลายคน รวมทั้งอาจเป็นสาเหตุให้สมาชิกรุ่นเยาว์ในครอบครัวสูญเสียโอกาสทางการศึกษาอีกด้วย (มิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2565ก)

การเดินทางโดยรถจักรยานยนต์นับเป็นรูปแบบการเดินทางที่สำคัญอย่างยิ่งในประเทศไทย การศึกษาภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 ประเมินว่ารถจักรยานยนต์รับจ้างให้บริการที่เชื่อมต่อคนต่อวันรวมกันแล้วมากกว่าจำนวนผู้เดินทางโดยรถใต้ดินและรถไฟฟ้าบีทีเอสรวมกัน นอกจากนี้ การศึกษาเมืองหลัก ได้แก่ เชียงใหม่ ขอนแก่น และสงขลา ใหญ่ ยังพบว่าอีกกว่าการเดินทางโดยรถจักรยานยนต์มีอัตราส่วนสูงถึงร้อยละ 40 ของรูปแบบการเดินทางทั้งหมดใน 3 เมืองหลักนี้ และยังคงความสำคัญต่อไปในอนาคต (เปี่ยมสุข สนิท และคณะ, 2565)

อุบัติเหตุทางถนน: ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยโครงสร้าง

อุบัติเหตุจากรถจักรยานยนต์มีเหตุปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบร่วมกันจาก 4 ด้าน ทั้งด้านคน รถจักรยานยนต์ ถนนและโครงสร้างพื้นฐาน และการบริหารจัดการ กฎหมาย มาตรการ ระเบียบ และการบังคับใช้ โดยในแต่ละด้านมีประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

หนึ่ง อุบัติเหตุมีสาเหตุจากตัวผู้ขับขี่ เยาวชนส่วนใหญ่ขับขี่รถจักรยานยนต์โดยไม่มีใบอนุญาตขับขี่ การศึกษาของชไมพันธุ์ สันติกาญจน์ (2565) พบว่ากลุ่มอายุ 15-19 ปี ตามกฎหมายจะต้องมีใบอนุญาตขับขี่ แต่กลับพบว่าคนกลุ่มนี้ไม่มีใบขับขี่ถึงร้อยละ 70 ลักษณะของการเกิดเหตุเกิดจากการล้มเองสูงถึงร้อยละ 45 หมายถึงการขาดทักษะในส่วนของผู้ขับขี่ และอีกร้อยละ 55 เกิดจากการชนกับผู้อื่นหรือสิ่งอื่น นอกจากนี้ ผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ในไทยยังเริ่มขับขี่เมื่ออายุยังน้อยมากและขับขี่รถจักรยานยนต์ที่มีขนาดและความเร็วสูงกว่าประเทศอื่น ๆ โดยปัจจุบันมีผู้ใช้จักรยานยนต์ที่จดทะเบียนกว่า 30 ล้านคน แต่ไม่มีใบอนุญาตขับขี่ถึง 10 ล้านคน

สอง ใช้ความเร็วล่อใจผู้ซื้อ จักรยานยนต์รุ่นที่เป็นที่นิยมมากที่สุดในประเทศไทยเป็นจักรยานยนต์ที่ผลิตและขายในประเทศไทยเป็นรุ่นครอบครัว (family model) ซึ่งเป็นรุ่นที่ราคาไม่แพงและสามารถปรับแต่งได้ง่ายเพื่อให้ขับขี่ได้อย่างรวดเร็วบนท้องถนน เมื่อเทียบกับรถจักรยานยนต์ที่เป็นโมเดลเดียวกันของบริษัทผู้ผลิตเดียวกันและ cc เท่ากันในยุโรป อเมริกาเหนือ เม็กซิโก อินเดีย จีน และญี่ปุ่น นอกจากนี้ รถจักรยานยนต์ในไทยยังมีอุปกรณ์เสริมที่น้อยกว่า หรือประกอบด้วยชิ้นส่วนที่มีความปลอดภัยต่ำกว่า เช่น หน้าปัดแสดงความเร็วของรถหรือเรือนไมล์ (speedometer) ที่ขายในประเทศไทยระบุความเร็วสูงสุดมากกว่ารถที่ขายในประเทศอื่นคือสูงถึง 160 กิโลเมตรต่อชั่วโมง รถจักรยานยนต์ของไทยบางรุ่นมีวงล้อกว้างกว่าคือมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 17 นิ้วที่ทำให้รถจักรยานยนต์วิ่งได้เร็วขึ้น หน้าข้างของรถจักรยานยนต์ไทยแคบกว่าของต่างประเทศ อุปกรณ์ให้แสงสว่างน้อยกว่า เป็นต้น

สาม ถนนและโครงสร้างพื้นฐานไม่เป็นใจ ส่วนราชการที่เกี่ยวกับการคมนาคมขนส่งยังใช้เทคโนโลยีเก่ากว่า 40 ปี ซึ่งไม่มีความปลอดภัยและไม่มีความคุ้มค่าหรือแนวทางการใช้ถนนอย่างปลอดภัยสำหรับผู้ใช้รถจักรยานยนต์ นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีช่องว่างทางนโยบายอีกค่อนข้างมาก เช่น ไม่ทำช่องทางจราจรสำหรับรถจักรยานยนต์ ไม่มีมาตรฐานความปลอดภัยทางถนนสำหรับจักรยานยนต์ และไม่มีลำดับชั้นของถนน

สาเหตุที่ประเทศไทยมีการใช้รถจักรยานยนต์ค่อนข้างมากเป็นเพราะโครงข่ายของถนนของเมืองในประเทศไทย โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครที่มีลักษณะเป็นซอยเล็ก ซอยน้อยและซอยตัน และเน้นพัฒนาถนนสายหลักแต่ขาดถนนสายรอง และกรุงเทพฯ ยังมีปัญหาซูปเปอร์บล็อกที่ทำให้การเดินทางต้องอาศัยรถจักรยานยนต์เพื่อความสะดวก จักรยานยนต์รับจ้างกลายเป็นเส้นเลือดฝอยของเมืองใหญ่ ส่วนในเมืองหลักและเมืองรองก็ขาดบริการรถสาธารณะที่เป็นระบบ ผลดังกล่าวทำให้รถจักรยานยนต์จึงยังคงเป็นรูปแบบการเดินทางยอดนิยมของคนไทย แบบแผนการเดินทางโดยรถจักรยานยนต์ยังเป็นรูปแบบที่สำคัญต่อไปในทุกเมืองหลักและเมืองรอง คนในเมืองหลวง เมืองหลักและเมืองรองของไทยก็คงยังต้องพึ่งรถจักรยานยนต์อยู่ และรถจักรยานยนต์จะยังมีบทบาทสำคัญในระบบบริการผ่านแพลตฟอร์มหรือ MaaS (Mobility as a service) ในอนาคตอีกด้วย (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2566ข)

สี่ รัฐเน้นความสิ้นเปลืองด้านจราจรมากกว่าความปลอดภัย รถจักรยานยนต์ยังได้รับความสนใจน้อยมากในด้านนโยบายการคมนาคมขนส่งของรัฐ โดยรัฐยังคงให้ความสำคัญกับการสร้างถนนสำหรับการเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนบุคคลและการพัฒนาระบบขนส่งมวลชนทางรางในเมืองเอก โดยให้ความสำคัญกับการสิ้นเปลืองของการขนส่ง และยังไม่ได้ส่งเสริมนโยบายการพัฒนาและส่งเสริมความปลอดภัยของชีวิตคนใช้รถใช้ถนนอย่างเพียงพอ ตลอดจนไม่มีการออกแบบโครงสร้างพื้นฐานสำหรับรถจักรยานยนต์ เช่น การออกแบบและพัฒนากันส้วมข้ามแยกและอุโมงค์ลอดใต้ถนน รวมถึงยังไม่มีมีการปรับปรุงมาตรฐานความปลอดภัยให้รองรับการสัญจรโดยรถจักรยานยนต์

การใช้รถจักรยานยนต์เป็นที่พึ่งของผู้มีรายได้น้อย ดังนั้น นโยบายความปลอดภัยจึงต้องคำนึงถึงความเป็นจริงและความจำเป็นของผู้ใช้รถจักรยานยนต์ อีกทั้งระบบขนส่งมีองค์ประกอบมากมายตั้งแต่ผู้ซ้รถ ผู้ใช้ถนน สภาพของถนน ความปลอดภัยของยานพาหนะที่ใช้ขับเคลื่อนถนน นโยบายและการบริหารจัดการและการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ การแก้ปัญหาให้เบ็ดเสร็จจึงจำเป็นต้องมีการมองภาพทั้งระบบและมีการแก้ไขปัญหาในจุดที่เกี่ยวข้องให้มีความสอดคล้องกัน

สรุป

ชีวิตคนไทยอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เหลื่อมล้ำ และความเหลื่อมล้ำในอนาคตอาจจะขยายตัวมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำของเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้มีโอกาสในชีวิตคนไทยไม่เท่ากัน โดยเฉพาะในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลมีก้าวหน้าและสามารถเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้และโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมแก่คนไทยมากขึ้น แต่จะยังเกิดความเหลื่อมล้ำมากขึ้นในกลุ่มที่เข้าไม่ถึงอุปกรณ์ดิจิทัลและอินเทอร์เน็ต ซึ่งในอนาคตการสะสมความมั่งคั่งจะเกิดอยู่บนแพลตฟอร์มดิจิทัลมากขึ้น นอกจากนี้ ความเหลื่อมล้ำส่วนหนึ่งมาจากการบริหารแบบรัฐส่วนกลางที่ทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจและงานของเมืองแตกต่างกัน มีระดับการลงทุนในด้านโครงสร้างพื้นฐาน บริการทางการแพทย์ ที่ทำให้แต่ละเมืองมีโอกาสในการเติบโตแตกต่างกัน สร้างโอกาสให้กับคนในแต่ละเมืองแตกต่างกัน

การบริหารราชการที่ไม่มีประสิทธิภาพทำให้ความเสี่ยงในเชิงระบบในชีวิตคนไทยสูงขึ้น เช่น ปัญหาหมอกควันทำให้ต้นทุนสุขภาพของคนไทยเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ อุบัติเหตุทางถนนก็เป็นอีกหนึ่งความเสี่ยงของคนไทยและเป็นสาเหตุการตายที่สำคัญของคนไทย และคนไทยประสบอุบัติเหตุจากมอเตอร์ไซด์สูงสุด

การศึกษาของแผนงานคนไทย 4.0 ในบทที่ 4 ได้เสนอว่าความเหลื่อมล้ำในชีวิตคนไทยเริ่มต้นตั้งแต่ก่อนเกิดเมื่ออยู่ในครรภ์มารดาจนกระทั่งหลังตายแล้ว แต่ประเด็นที่ยังไม่เป็นที่สนใจมากนักก็คือ ความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากโครงสร้างอำนาจและนโยบายของรัฐ ในบางนโยบายแม้ว่าจะมีความปรารถนาดี แต่ก็สามารถสร้างความเหลื่อมล้ำให้เพิ่มขึ้นได้ เช่น การจัดการและการเยียวยาในช่วงโควิด 19 พบว่ากลุ่มบุคคลที่ตกหล่นมากที่สุดก็คือกลุ่มที่เปราะบางที่สุด

ความเปราะบางในชีวิตคนไทยที่เกิดจากความเสี่ยงเชิงระบบเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่โยงใยกันทั้งโดยธรรมชาติ โดยวัฒนธรรมและโดยสังคมและการเมือง ปัจจัยที่โยงใยกันนี้แยกออกจากกันยาก และยังอาจถูกซ้ำเติมโดยนโยบายและแรงจูงใจที่บิดเบือนทำให้เกิดปัญหาวงจรอุบาทว์ที่ซับซ้อนและต่อเนื่องกันจนแก้ไขได้ยาก ในระดับประเทศ ปัญหาที่เป็นวงจรอุบาทว์ที่สำคัญยิ่งในประเทศไทย ได้แก่ ปัญหาความเหลื่อมล้ำและปัญหาคอร์รัปชัน ซึ่งทั้งสองครอบคลุมปัญหาวงจรอุบาทว์ย่อย ๆ ตามมาอีกหลายปัญหา ซึ่งเป็นปัญหาที่ทำให้สังคมและระบบเศรษฐกิจไทยอ่อนแอและก้าวหน้าได้ช้า

การแก้ไขปัญหาคือความเสี่ยงในชีวิตคนไทยจึงไม่ใช่แค่การส่งเสริมคตินิยมรวมหมู่ (collectivism) และการสร้างทุนสังคม (social capital) ให้เกิดเครือข่ายที่มาเกื้อหนุนกัน เมื่อเกิดภาวะวิกฤติเท่านั้น แต่ต้องมีการมีส่วนร่วมทางสังคมและการเมืองอย่างสร้างสรรค์เพื่อแก้ไขผิดให้เป็นถูก อภิบาลคนดี และสนับสนุนการต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชันอีกด้วย ■

บทที่ 8

มองไปในอนาคต

ทำไมเราถึงอยากรู้อนาคต

อนาคตเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน มนุษย์จึงอยากรู้อนาคตว่าจะมีปัญหาหรือไม่ เพื่อที่จะเตรียมแก้ไข หรือบรรเทาปัญหาไว้แต่เนิ่น ๆ มนุษย์ใคร่รู้อนาคตมาแต่โบราณกาลแล้ว การหยั่งรู้อนาคตเป็นวิธีการ/เครื่องมือสำคัญในการเมือง การปกครอง และในสงคราม วิชาโหราศาสตร์จึงมีความยั่งยืนมาจนถึงทุกวันนี้

แนวความคิดเกี่ยวกับอนาคตมีอยู่ 5 กลุ่มด้วยกัน กลุ่มที่หนึ่งเป็น*กลุ่มแนวคิดเชิงศาสนา* ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับอนาคตที่มีอยู่ในพุทธศาสนาคือเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ชีวิตเป็นไปตามกรรมทั้งในปัจจุบันและอนาคต ส่วนแนวคิดของศาสนาอื่นจะเป็นแนวคิดแบบ เทวนิยม มองอนาคตอย่างมีกรอบ มนุษย์ไม่ค่อยมีทางเลือกสำหรับอนาคตมากนักเนื่องจาก พระเจ้าเป็นผู้กำหนด ส่วนกลุ่มที่สองเป็น*กลุ่มแนวคิดเชิงอุดมคติ* คือ กลุ่มยูโทเปีย ซึ่งมักจะเป็นภาพของสถานที่ที่ดีกว่าหรือเร็วกว่าที่เป็นอยู่ แต่มักเน้นภาพที่พึงประสงค์เป็นสังคม ที่อยากให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นภาพอุดมคติ กลุ่มที่สามเป็น*กลุ่มประวัติศาสตร์นิยม* ซึ่งให้ความสำคัญกับการถอดเหตุการณ์ในอดีต เพื่อให้เห็นเงื่อนไขเชิงบริบท ในขณะที่เดียวกันก็วิเคราะห์ จังหวะ รูปแบบ กฎ หรือแนวโน้ม ที่อธิบายการเปลี่ยนแปลง กลุ่มนี้เชื่อว่าปรากฏการณ์ทาง ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยได้

กลุ่มที่สี่เป็นกลุ่มที่อาศัยจินตนาการในการมองอนาคต เป็น*กลุ่มนิยายวิทยาศาสตร์* ซึ่งแม้จะดูไม่เป็นงานเชิงวิชาการนักแต่ก็ต้องมีพื้นฐานและหลักการวิทยาศาสตร์ที่เข้มแข็ง เป็นพื้นฐาน นักเขียนคนสำคัญแรก ๆ ในกลุ่มนี้ ได้แก่ จูลส์ เวิร์น ซึ่งเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ ที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับการผจญภัยใต้ทะเลลึกและการเดินทางใน “80 วันรอบโลก” นวนิยายเหล่านี้

ยังให้ความสำคัญเกี่ยวกับทางเลือกในอนาคตที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ กลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มซึ่งในปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นฐานของอนาคตศึกษา คือ *กลุ่มแนวคิดเชิงระบบ* มีลักษณะสำคัญคือคำนึงถึงความสำคัญระหว่างองค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ ที่เชื่อมโยงกัน แนวความคิดของกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากทฤษฎีวิทยาศาสตร์แนวปฏิฐานนิยม (positivism) และวิธีวิจัยแบบประจักษ์นิยม (empiricism) ซึ่งเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่าง ระบบเศรษฐกิจ รวมทั้งธรรมชาติของมนุษย์สามารถจำลองและย่อส่วนมาเพื่อให้สามารถทำนายหรือพยากรณ์ได้ว่า จะเปลี่ยนแปลงอย่างไร วิธีนี้ยังเป็นเครื่องมือที่สร้างวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ของแผนต่างๆ ในปัจจุบัน (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563)⁶

อนาคตศึกษา (futures studies) เกิดขึ้นสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการรักษาความมั่นคงของประเทศในช่วงสงครามเย็นระหว่างสหรัฐอเมริกาและรัสเซีย ต่อมาในทศวรรษที่ 80 และ 90 เป็นยุคที่นวัตกรรมเริ่มมีความสำคัญขึ้น อนาคตศึกษาถูกนำมาใช้ในการมองอนาคตเกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมและยุทธศาสตร์ แต่เมื่อโลกย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 อนาคตศึกษาแพร่หลายยิ่งขึ้นและได้นำมาคาดการณ์อนาคตเชิงยุทธศาสตร์ที่เป็นความท้าทายยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติ คือ การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลก เพื่อให้เห็นปัญหาของอุบัติเหตุทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่เพิ่มมากขึ้น จนทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อที่จะลดก๊าซเรือนกระจกดังที่เห็นอยู่ทุกวันนี้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 การมองอนาคตเชิงปฏิฐานของการศึกษานี้เป็นการมองอนาคตโดยอาศัยการวิเคราะห์แนวโน้มและความน่าจะเป็น ต่างจากการมองอนาคตเชิงปทัสฐานที่มีบรรทัดฐานทางคุณธรรม การมองแบบปฏิฐานจึงไม่ได้นำเสนอว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควรจะเป็น แต่เป็นการนำเสนอว่าอะไรน่าจะเกิดขึ้นได้และอนาคตอาจจะมีความเป็นไปได้ที่มีมากกว่าหนึ่ง ภาพอนาคตหรือฉากทัศน์ไม่ได้มีหนึ่งเดียว ส่วนอนาคตที่พึงประสงค์ ซึ่งในการวางแผนจะเรียกว่า “วิสัยทัศน์” จะมาจากการเลือกตามความต้องการของผู้มีส่วนร่วม (preference and choice) เพื่อนำไปประยุกต์ใช้เป็นเป้าหมายสำหรับการวางแผนและกลยุทธ์

แผนงานคนไทย 4.0 ใช้การมองอนาคตเป็นแกนหลักในการศึกษาดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 โดยมีโครงการมองอนาคตคนเมือง เป็นโครงการนำหรือโครงการเรือธง (flagship project) นำโดย รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ ได้สร้างฉากทัศน์ในมิติต่างๆ เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนไทยในเมืองหลวงและเมืองหลักในภูมิภาค ตามมาด้วยการมองอนาคตเกษตรไทยนำโดย รองศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ พัวพงศกร รวมทั้งการมองอนาคตของมหาวิทยาลัยไทย ซึ่งเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของคณาจารย์ใน 3 มหาวิทยาลัยหลัก ได้แก่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งงานหลักของโครงการเหล่านี้จะนำเสนอในบทนี้

6 ผู้ที่สนใจอาจศึกษาแนวคิดเชิงวิชาการของอนาคตศึกษาที่แบ่งเป็นกลุ่มโดย เจนนิเฟอร์ คัดลีย์ ซึ่งแบ่งเป็น 5 กลุ่มประกอบด้วย (1) เชิงพยากรณ์และประจักษ์นิยม (2) เชิงวิพากษ์และบรรทัดฐาน (3) เชิงวัฒนธรรมและศีลธรรม (4) เชิงการมีส่วนร่วมและรณรงค์ทางสังคม และ (5) เชิงบูรณาการและองค์รวม (อ้างใน อภิวัฒน์ รัตนวราหะ อนาคตศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 1 เชียงใหม่: แผนงานคนไทย 4.0)

อนาคตฐาน vs ฉากทัศน์

การมองภาพอนาคตจะมีการมองภาพอนาคตระยะสั้น ได้แก่ อนาคตฐาน (baseline future) คือ อนาคตที่เห็นจากแนวโน้มที่ชัดเจนและคาดว่าจะเกิดขึ้นแน่นอน เป็นอนาคตที่ใช้จัดทำแผนระยะสั้น เช่น แผน 3 ปี หรือแผน 5 ปี อนาคตฐานในมิติต่าง ๆ ได้เสนอเป็นนัยไว้แล้วในบทต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ เช่น จำนวนเด็กเกิดใหม่จะลดลงมากจนระบบเศรษฐกิจจะไม่ยั่งยืน การเรียนการสอนจะเปลี่ยนเป็นการเรียนรู้ตลอดช่วงวัย เป็นต้น

ส่วนฉากทัศน์ (scenario) จะเป็นภาพฉายของอนาคตที่มีทางเลือกหลายทาง (alternative futures) และนิยมใช้การมองไปในอนาคตที่ยาวไกลเกินกว่า 10 ปี หรืออาจจะถึง 20 ปี ซึ่งเมื่อเวลาในอนาคตยืดยาวไปมาก การวางแผนแบบทั่วไปที่ใช้การดูแนวโน้มสถิติต่อเนื่องเชิงเส้นตรงเริ่มไม่มีประสิทธิผลและจะไม่มีความแน่นอนมากขึ้น อีกทั้งมีผลกระทบจากความเป็นไปได้อื่น ๆ ที่หลากหลายที่เกิดจากตัวแปรอื่น ๆ ซึ่งก็ซับซ้อนผันแปรไปได้ตลอดเวลาเช่นกัน ฉากทัศน์ที่เกิดขึ้นอาจมีโอกาสเป็นไปได้หลายฉากทัศน์ ในการจำลองภาพอนาคตที่เป็นไปได้จึงต้องใช้วิธีลดจำนวนฉากทัศน์ให้อยู่ในขอบเขตที่มนุษย์สามารถตัดสินใจได้ เช่น 2 หรือ 3 หรือ 4 ฉากทัศน์ ส่วนภาพอนาคตที่พึงประสงค์ (preferable future) ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่ใช้ในการวางแผนจะเรียกว่า “วิสัยทัศน์”

วิธีการที่แผนงานคนไทย 4.0 ใช้เพื่อสร้างภาพอนาคตทางเลือก คือ การสร้างอนาคตแบบ 2x2 โดยใช้ปัจจัยขับเคลื่อนที่คาดว่าจะเป็นตัวกำหนดอนาคต คือ ตัวแปรที่เชื่อว่า จะเปลี่ยนแปลงภาพอนาคตได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงไม่มี ความแน่นอน และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีผลกระทบสูงด้วย เรียกว่า แกนตรรกะ (scenario logics) วิธีการใช้แกนตรรกะ 2 แกนเพื่อสร้างฉากทัศน์นี้เป็นวิธีการที่ใช้ในงานวิจัยของแผนงานฯ ซึ่งเป็นการมองภาพอนาคตระยะยาว แต่ก็ยังมีวิธีการอื่น ๆ เช่น กิ่งก้านอนาคตและวงล้ออนาคตที่จะใช้มองภาพอนาคตได้ ซึ่งผู้อ่านสามารถติดตามได้จากคู่มือการคาดการณ์เชิงยุทธศาสตร์ของแผนงานคนไทย 4.0 (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563ก)

แกนตรรกะเป็นกางสองแพร่ง

แกนตรรกะอาจจะเป็นอุดมการณ์ทางการเมือง วิวัฒนาการสังคมซึ่งมีแนวโน้มต่างกัน เช่น แบบแผน รสนิยมของผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยว เป็นต้น แนวนโยบายที่มีเป้าหมายเดียวกันแต่วิธีการต่างกัน วัฒนธรรมและความเชื่อที่ต่างชั่วคราว หรือแม้แต่มั่นใจของประชาชนที่มีต่อรัฐ แกนตรรกะหรือปัจจัยขับเคลื่อนที่มีความไม่แน่นอนและมีผลกระทบสูงจึงมักมีลักษณะเป็นทาง 2 แพร่ง คือ มีโอกาสสร้างผลลัพธ์หรือการเปลี่ยนแปลงไป 2 ทิศทางที่เป็นชั่วคราวข้าม แม้ว่าแกนตรรกะจะไม่จำเป็นที่จะเป็นแนวนโยบายเสมอไป แต่ตรรกะที่เลือกมักมีนัยทางนโยบายรวมอยู่ด้วย

แกตรรกะหรือปัจจัยที่ไม่แน่นอนที่จะเปลี่ยนอนาคตชีวิตคนไทย

จากการทบทวนการศึกษาในแผนงานฯ พบว่า ปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญที่จะสร้างความไม่แน่นอนให้กับอนาคตของชีวิตคนไทยที่ใช้ในการคาดการณ์อนาคตในรูปแบบต่าง ๆ มี 5 ปัจจัยด้วยกัน คือ

หนึ่ง การเข้าถึงและความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ดิจิทัลภวัตน์ได้กลายเป็นแกนหมุนที่สำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจทั้งในประเทศและนานาชาติ บริษัทและปัจเจกชนที่ตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงและสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลได้ทันการณ์จะเป็นผู้ที่ตกขบวนรถด่วนสู่อนาคตที่มั่นคงและยั่งยืน ปัจเจกชนที่เข้าถึงเทคโนโลยีได้และมีความสามารถในการใช้ประโยชน์เทคโนโลยีดิจิทัลจะสามารถเพิ่มขีดความสามารถของตัวเองอย่างทะลุเพดาน ในขณะที่คนบางกลุ่มที่เข้าไม่ถึงเทคโนโลยีอาจจะกลายเป็นชนชั้นไร้ประโยชน์ (useless class) ในอนาคตข้างหน้าเมื่อปัญญาประดิษฐ์ หุ่นยนต์ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาแทนที่มนุษย์ เนื่องจากเทคโนโลยีก็เปรียบเสมือนไฟที่มีประโยชน์หากใช้เป็น ประเทศที่สร้าง ใช้ประโยชน์และกำกับเทคโนโลยีได้ก็จะสามารถโดดเด่นเป็นผู้เล่นหลักในการแข่งขันระหว่างประเทศได้ ในขณะที่เดียวกันประเทศกำลังพัฒนายังไม่มีทางเลือกต้องตามกระแสดิจิทัลภวัตน์ และต้องตระหนักว่าหากใช้และกำกับเทคโนโลยีไม่ได้ก็จะแข่งขันไม่ได้ หรือเกิดการพึ่งพาเทคโนโลยี หรือถูกรอบงำโดยบริษัทต่างชาติ ในปัจจุบันเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในประเทศพัฒนาแล้วก็ยังมีปัญหาในการกำกับควบคุมแม้แต่เทคโนโลยีที่ตนเองพัฒนาเอง เช่น ปัญญาประดิษฐ์ ดังนั้น ผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีในอนาคตจึงไม่แน่นอนและมีโอกาสที่จะเปลี่ยนชีวิตมนุษย์ในโลกอย่างคาดไม่ถึง

สอง พื้นที่การใช้ชีวิตแบบออนไลน์และแบบออฟไลน์ ดิจิทัลภวัตน์ทำให้การติดต่อเดินทางง่ายขึ้น มนุษย์เป็นอิสระจากการต้องติดกับถิ่นที่อยู่ ทำให้การทำงานไม่ยึดติดกับพื้นที่อีกต่อไป มนุษย์สามารถทำงานได้ทุกที่ ทุกเวลา และทุกแห่ง ชีวิตมนุษย์จะอยู่บนแพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้นและพึ่งพาระบบแพลตฟอร์มในการรับบริการต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องรับบริการจากบุคคลหรือชุมชนใกล้เคียงอีกต่อไป มนุษย์จึงอาจมีชีวิตที่เป็นอิสระและแปลกแยกไปจากบุคคลและชุมชนใกล้เคียง ทำให้ความเป็นปัจเจกสูงขึ้น แต่ตัวปัจเจกเองก็เปราะบางมากขึ้นจากการพึ่งพาเทคโนโลยี และการขาดทุนสังคมรองรับเมื่อประสบวิกฤต

ดิจิทัลภวัตน์ทำให้เกิดโลกเสมือนคู่ขนานไปกับโลกกายภาพหรือโลกจริง มนุษย์จะใช้ชีวิตทั้งในโลกเสมือนและโลกจริงสะสมและแลกเปลี่ยนทรัพยากรในทั้งสองโลก และอาจทำให้ความสามารถในการกำกับและการโยกย้ายผันแปรทรัพยากร เช่น เงิน ทำได้ยากขึ้น ทำให้การรักษาเสถียรภาพทางการเงินของประเทศก็ยุ่งยากยิ่งขึ้น คนไทยอาจจะรวยขึ้นหรือจนลงอย่างไม่คาดคิดในชั่วพริบตาเดียว

สาม คุณค่าทางสังคมและรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เมื่อเทคโนโลยีเปลี่ยนไป การสื่อสารเปลี่ยนไป โลกเปลี่ยนไป คุณค่า ความนิยมรวมทั้งวิธีการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์กันก็เปลี่ยนไปด้วย แม้แต่วิธีคิดที่จะเลือกที่จะอยู่ด้วยกัน ครอบครัวยุคใหม่ประกอบด้วยผู้ที่มีสายเลือดเดียวกันอีกต่อไป คู่สมรสอาจมีเพศเดียวกัน คนไทยรุ่นใหม่เริ่มมีแนวความคิดแบบปัจเจกนิยมซึ่งมาจากฐานคิดแบบเสรีนิยม ซึ่งให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลมากกว่าบุคคลอื่นในครอบครัวหรือสังคมโดยรวม เช่น การตัดสินใจมีบุตรในฐานคิดเสรีนิยมจะมองว่าควรเป็นการตัดสินใจส่วนบุคคล แต่หากใช้แนวคิดแบบชุมชนนิยม การเกิดของเด็กคนหนึ่งจะมีความสำคัญไม่เฉพาะสำหรับตัวเอง พ่อแม่ พี่น้อง แต่รวมไปถึงชุมชนและสังคมที่อยู่ด้วย และในความคิดนี้สังคมหรือรัฐบาลก็จะให้การเกื้อหนุนและสนับสนุนการเกิดและการเลี้ยงดูเด็ก (**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563ข**)

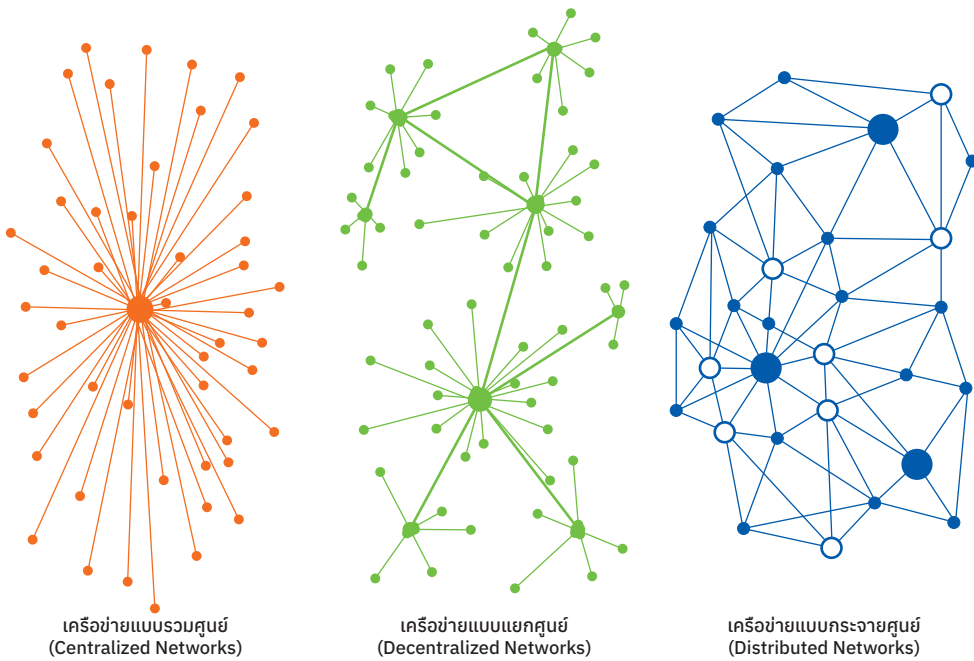
ปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมในอนาคตอาจเป็นทางสองแพร่งคือ เริ่มเปลี่ยนไปเป็นแบบโลกนิยม (cosmopolitan) ที่เปิดรับสังคมโลกในลักษณะเครือข่ายอย่างเปิดกว้างหรืออาจจะเน้นการรวมกลุ่มแบบชุมชนนิยม (communitarian) ซึ่งมีเครือข่ายทางสังคมและเครือข่ายชาติที่มีการเกี่ยวพันทางสังคมอย่างเหนียวแน่น วิธีคิดที่ต่างกันนี้อาจจะทำให้นโยบายการลงทุน นโยบายแรงงานข้ามชาติ วิธีการบริโภคที่แตกต่างกันด้วย

สี่ รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นผลของการต่อรองทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ ดังนั้น จึงมีความไม่แน่นอนสูงที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ต่างชั่วคราวและมีผลกระทบสูงต่างกัน เช่น การเลือกรูปแบบการพัฒนาสีเขียว (green development) ซึ่งใส่ใจในการลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก และการสนับสนุนการบริโภคภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเกิดอานิสงส์ถาวร หรือในบางประเทศอาจจะเลือกรูปแบบการพัฒนาแบบสีน้ำตาล (brown development) ที่เลือกความเจริญเติบโตก่อนที่จะดูแลสิ่งแวดล้อม สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันทิศทางการพัฒนายังอยู่ในรูปแบบสีน้ำตาล แต่ก็เริ่มมีสัญญาณอ่อน ๆ ที่จะมีความสนใจในการพัฒนาแบบสีเขียวมากขึ้น

ห้า การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการตัดสินใจทางการเมืองที่จะเลือกให้มีการจัดสรรทรัพยากรระหว่างพื้นที่และระหว่างกลุ่มอำนาจของกลุ่มผลประโยชน์ที่ต่างกัน ผลของการจัดสรรไม่ว่าเป็นรูปแบบใดหากเกิดขึ้นต่อเนื่องกันยาวนาน จะเกิดเป็นวงจรที่ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมที่ต่างกัน รวมไปถึงอุดมการณ์ที่ต่างกันด้วย ความเหลื่อมล้ำในเรื่องอำนาจจะทำให้ในท้ายที่สุดแล้วก็จะเกิดความขัดแย้งซึ่งจะนำไปสู่ความไม่แน่นอนยิ่งขึ้น

โครงสร้างการกระจายอำนาจมีผลต่อความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวต่อวิกฤตต่าง ๆ ของระบบ (รูปที่ 7) การกระจายอำนาจแบบรวมศูนย์เป็นรูปแบบที่มีความเสี่ยงสูงที่สุด แม้จะมีต้นทุนการบริหารจัดการต่ำ ในขณะที่การส่งเสริมการกระจายอำนาจแบบแยกศูนย์ (decentralized network) และการกระจายทรัพยากรอย่างกระจายศูนย์ (distributed network) มีข้อดีในด้านความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวต่อวิกฤตได้ และสามารถตอบสนองความต้องการในระดับท้องถิ่นได้

รูปที่ 7 โครงสร้างการกระจายอำนาจรูปแบบต่างๆ

ที่มา: มิ่งสสพ ขาวสอาด และคณะ (2565)

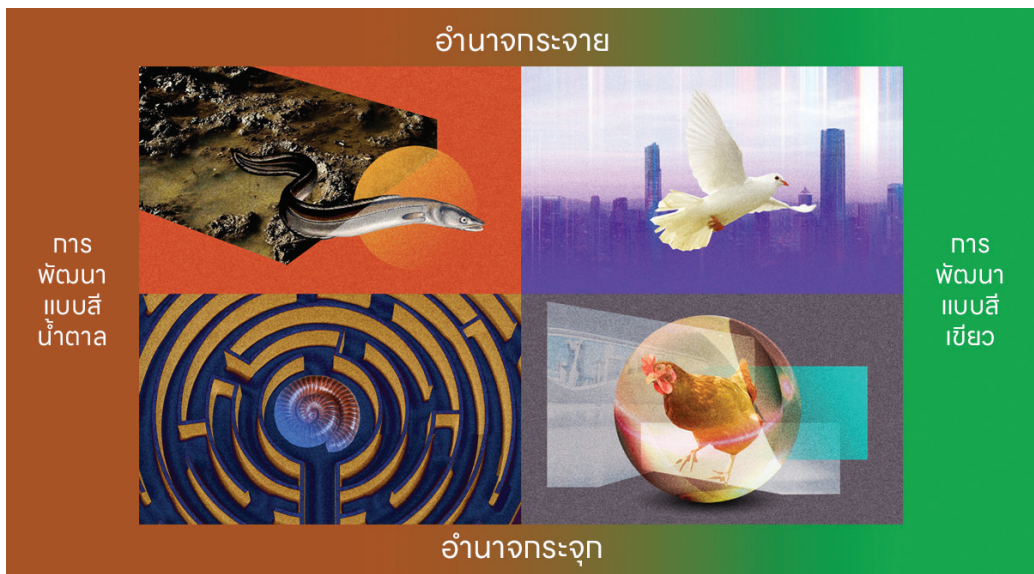
ในปัจจุบันการเมืองของประเทศไทยอยู่ในสภาพหัวเลี้ยวหัวต่อ ทำให้การตัดสินใจเลือกรูปแบบการพัฒนาและการกระจายอำนาจซึ่งเป็นเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์กลายเป็นปัญหาที่มีความไม่แน่นอนสูง ความไม่แน่นอนนี้ยิ่งทำให้การวางแผนการสร้างจากทัศนคติจะมีความเหมาะสมและสำคัญยิ่งขึ้น ความไม่แน่นอนทั้ง 5 ประการนี้จะได้ถูกเลือกมาเป็นแกนตรรกะของการสร้างภาพอนาคตของชีวิตคนไทยทั้งในภาพรวมและในมิติย่อยต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

อนาคตคนไทย

อนาคตคนไทยจะเป็นอย่างไรก็ย่อมขึ้นอยู่กับอนาคตของประเทศที่จะเป็นอย่างไร สำหรับอนาคตของประเทศไทยนั้น ได้มีการจัดทำอนาคตประเทศไทย 2585 โดยทีมอนาคตศึกษาชุดเดียวกันกับแผนงานคนไทย 4.0 ให้กับสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ แยกออกไปจากงานในแผนงานคนไทย 4.0 (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และ จักริ เตจ๊ะวารี, 2565) ในที่นี้จึงจะนำอนาคตประเทศไทย 2585 เป็นตัวตั้งที่จะมองอนาคตของคนไทยในภาพรวม หลังจากนั้นก็ได้มีการทำอนาคตคนไทยในแง่มุมหลักต่างๆ เช่น อนาคตคนเมืองหลวง อนาคตเกษตรกร อนาคตของมหาวิทยาลัย นำมาเสนอ นอกจากนี้ยังมีอนาคตของมิติย่อยต่างๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่ได้จัดทำภายใต้แผนงานฯ ซึ่งมีมากกว่าที่จะนำมาเสนอในที่นี้ แต่จะนำบางแง่มุมมานำเสนอในที่นี้

การสร้างฉากทัศน์ในการวิจัยเรื่องอนาคตประเทศไทย 2585 ได้ใช้แกนตรรกะหรือปัจจัยขับเคลื่อนหลัก 2 แกน คือ รูปแบบการเติบโตและพัฒนาทางเศรษฐกิจ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงน้ำตาล คือ การพัฒนาแบบถูกลงทรัพยากรสิ้นเปลืองและบูดริด ไม่มีการดูแลสิ่งแวดล้อม และแบบสีเขียว คือ การใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืนและให้เกิดอานิสงส์ทั่วหน้า และรูปแบบอำนาจเหนือทรัพยากรแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ กระจุกหรือกระจาย ฉากทัศน์อนาคตประเทศไทย 2585 (รูปที่ 8) มีดังต่อไปนี้

รูปที่ 8 ฉากทัศน์อนาคตประเทศไทย

ฉากทัศน์ที่หนึ่ง กังกือในเขาวงกต ฉากทัศน์นี้แสดงถึงฉากทัศน์ที่เป็นภาพใกล้เคียงกับสภาพปัจจุบันของประเทศไทยมากที่สุดก็คือฉากทัศน์ที่เรียกว่ากังกือในเขาวงกต ในฉากทัศน์นี้จะเป็นสถานการณ์ที่เลวร้ายกว่าในปัจจุบัน ประเทศไทยรั้งท้ายในประเทศอาเซียนทั้งในด้านเศรษฐกิจ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี การดูแลสิ่งแวดล้อม รัฐยังใช้นโยบายอย่างเดิม ๆ คือการลงทุนที่กระจุกตัวอยู่ในบางพื้นที่ คนไทยไม่สามารถปรับตัวและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลได้เต็มที่โดยเฉพาะในด้านการผลิต ทำให้ตามไม่ทันโลก รัฐบาลให้ความสำคัญต่อแบบแผนการพัฒนาแบบสี่เหลี่ยมน้อย ทำให้ไม่สามารถแข่งขันในเวทีโลก ในภาวะภาคหน้าและปล่อยให้ความเสี่ยงเชิงระบบที่กล่าวถึงในบทก่อนหน้า ได้แก่ การคอร์รัปชัน เป็นปัญหาหมักหมมและซับซ้อนมากขึ้น เกิดความเสี่ยงที่จะเกิดวิกฤตการณ์เป็นวงกว้าง และบ่อยครั้งจนกลายเป็นวิกฤตถาวร

คนไทยเปรียบเสมือนกังกือในเขาวงกตที่นอกจากจะเดินได้ช้า ยังประสบอุปสรรคจากการแย่งชิงผลประโยชน์ เกิดความขัดแย้งภายในสังคมกันเอง ทำให้วิถีชีวิตคนไทยมีความก้าวหน้าช้าและอยู่บนวิถีทางที่ยากลำบากเหมือนเดินขึ้นเขาวงกต

ฉากทัศน์ที่สอง พิราบไร้พรมแดน เป็นฉากทัศน์ที่พึงประสงค์ เนื่องจากภายใต้ฉากทัศน์นี้คนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีเพราะเศรษฐกิจไทยก้าวหน้ามั่นคงและยั่งยืน คนไทยปรับตัวเข้าสู่ยุคดิจิทัลวิถีวันได้อย่างต่อเนื่อง มีการใช้ทรัพยากรอย่างกระจายจากศูนย์กลางให้เกิดอานิสงส์ถวนหน้า ทำให้ความเหลื่อมล้ำลดลง ซึ่งรูปแบบการใช้ทรัพยากรเช่นนี้ทำให้เกิดความเป็นธรรมและยังมีความยืดหยุ่น คล่องตัว สอดรับกับสถานการณ์โลกที่ VUCA มากขึ้น และคนไทยเผชิญกับความเสี่ยงเชิงระบบลดลง

ฉากทัศน์ที่สาม ไกออร์แกนิคในเล่าไฮเทค ฉากทัศน์นี้รัฐบาลบริหารแบบรวมศูนย์และสนับสนุนการลงทุนของผู้ประกอบการรายใหญ่ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจเติบโตเร็วขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ความร่ำรวยมีการกระจุกตัวทั้งในด้านการผลิตและตลาดที่ผูกขาด ความเหลื่อมล้ำจะมากขึ้น คนไทยบางกลุ่มจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่ถูกครอบงำโดยทุนผูกขาดเหมือนไกอในเล่าไฮเทค ผู้ที่เข้าไม่ถึงหรือไม่สามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ไปพร้อม ๆ กับดิจิทัลวิถีวันจะกลายเป็นบุคคลชายขอบและความเหลื่อมล้ำในสังคมจะสูงขึ้น

ฉากทัศน์ที่สี่ ปลาไหลพันโคลนตม ในฉากทัศน์นี้ปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญคือการกระจายอำนาจมีทิศทางที่ดีขึ้น โดยรัฐบาลได้เริ่มมีการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น การผูกขาดทางอำนาจและทรัพยากรทางเศรษฐกิจลดลง เมืองหลักเริ่มพัฒนามากขึ้น เพราะรัฐบาลเริ่มใช้นโยบายที่ทำให้การผูกขาดทางเศรษฐกิจลดลงและกระตุ้นการพัฒนาเศรษฐกิจในชนบท เช่น นโยบายสุราก้าวหน้า การกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นจัดการตนเอง โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจมากขึ้น เนื่องจากในฉากทัศน์นี้การลงทุนในรูปแบบสี่เหลี่ยมยังมีน้อย คนไทยยังดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ยังไม่เท่าเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้ว

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยังอยู่ในระดับปานกลาง แต่นโยบายการลงทุนด้านดิจิทัลสำหรับคนไทยทั่วไปยังไม่เพียงพอ ทำให้คนไทยยังไม่สามารถตามทันโอกาสจากเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างสมบูรณ์ ข้อมูลขนาดใหญ่และการใช้บิ๊กดาต้าให้เป็นประโยชน์เชิงพาณิชย์ยังอยู่ในมือของบริษัทขนาดใหญ่ แต่โดยทั่วไปธรรมาภิบาลของรัฐและบริษัทใหญ่ยังมีข้อสงสัย ความเหลื่อมล้ำโดยรวมจะมีแนวโน้มลดลง แต่คนไทยในแต่ละท้องถิ่นจะมีคุณภาพชีวิตที่เหลื่อมล้ำแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละองค์กรปกครองท้องถิ่น

การฉายภาพอนาคตของประเทศไทยชุดนี้มีข้อเสนอแนะด้านนโยบายหลัก ๆ อยู่ 4 ด้านด้วยกัน คือ 1) *सानเสวนากติกาประชาคม* คือ ส่งเสริมให้มีการปรึกษาหารือกันในพื้นที่ปลอดภัย เพื่อหาทางลดความขัดแย้งและหาทางออก หรือสร้างกติกาใหม่อย่างมีส่วนร่วม 2) *ส่งเสริมดิจิทัลวิถีต้นให้มีความก้าวหน้า* เพื่อให้ประชาชนเก็บเกี่ยวประโยชน์จากดิจิทัลวิถีต้นได้เต็มที่และในขณะเดียวกันก็มีความรู้เท่าทันเทคโนโลยีพอที่จะไม่ตกเป็นเหยื่อของผู้ฉกฉวยโอกาสใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในด้านลบ 3) *กระจายอำนาจ* ให้ลงไปถึงกลุ่มรากหญ้า และ 4) *ปรับโครงสร้างระบบการเมืองการปกครอง* รวมถึงการรักษาความยุติธรรมให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจและการเมืองทั้งในประเทศและต่างประเทศ

อนาคตของคนเมืองหลวง และกรุงเทพวิวัตน์

ฉากทัศน์ชีวิตคนเมือง

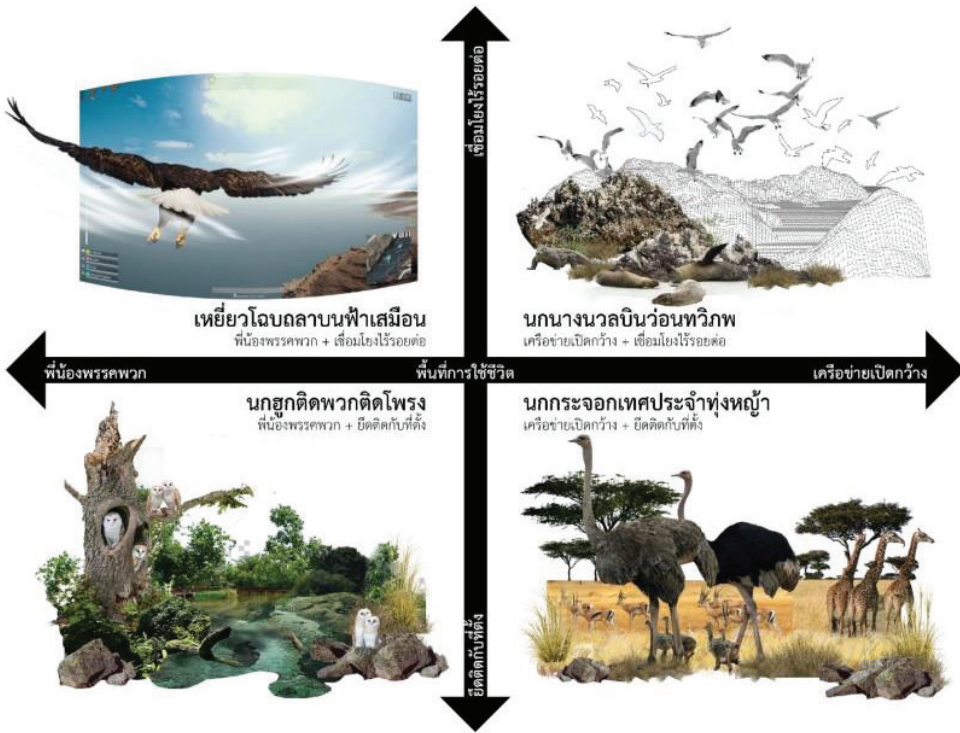
ฉากทัศน์ชีวิตคนเมืองหลวงในอนาคตได้แสดงไว้ในรูปที่ 9 แกนตรรกะที่ใช้เป็นเรื่องของคุณค่า ได้แก่ รูปแบบและคติการรวมกลุ่ม ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีทาง 2 แพร่งคือ การรวมกลุ่มแบบพี่น้องพรรคพวกประกอบกันเป็นครอบครัวและชุมชนตามแนวคิดชุมชนนิยม ส่วนอีกขั้วหนึ่งคือ การรวมกลุ่มแบบเครือข่ายเปิดกว้างแบบโลกนิยม ซึ่งสมาชิกอาจจะไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีสายเลือดเดียวกัน แกนที่สองได้แก่ การยึดติดกับที่ตั้งทางกายภาพซึ่งขึ้นอยู่กับ การเข้าถึงเทคโนโลยีและความสัมพันธ์ในสังคมว่าจะเลือกการอยู่กับถิ่นที่อยู่เดิม หรือจะเปิดกว้างมีชีวิตเสรีเชื่อมโยงกับโลกแบบไร้รอยต่อ

ฉากทัศน์ที่เกิดขึ้นมี 4 ฉากทัศน์ *ฉากทัศน์ที่ 1) นกฮูกติดพวกติดโพรง* เป็นฉากทัศน์ที่ใกล้เคียงกับคนไทยในปัจจุบันมีความเป็นชุมชนนิยมและติดยึดกับพื้นที่สูง *ฉากทัศน์ที่ 2) นกกระจอกเทศประจำทุ่งหญ้า* คือคนไทยในฉากทัศน์นี้ยังยึดอยู่กับการติดที่ดั้งแต่มีความโลกนิยมหรือมีการยอมรับวัฒนธรรมที่พหุนิยมและความเป็นสากลมากขึ้น *ฉากทัศน์ที่ 3) เหยี่ยวโฉบถลาบนฟ้าเสมือน* ซึ่งคนไทยยังมีความเป็นชุมชนนิยมสูง แต่ก็สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างไร้รอยต่อ ส่วน *ฉากสุดท้าย 4) นางนวลบินว่อนทวีภพ* ในฉากทัศน์นี้คนไทยจะมีแนวคิดแบบโลกนิยมและมีชีวิตอย่างไร้รอยต่ออยู่ในทั้ง

136

โลกจริงและโลกเสมือนในเวลาเดียวกัน คนไทยส่วนใหญ่มีความคิดและค่านิยมด้านสังคม วัฒนธรรมและการเมืองเป็นแบบเสรีนิยมมากขึ้นและให้ความสำคัญกับสิทธิของปัจเจกบุคคล คนไทยใช้ชีวิตเป็นอิสระไม่หยุดกับถิ่นที่อยู่ทั้งในเมืองและในโลกกว้าง ขอบเขตระหว่างโลก กายภาพและโลกเสมือนดูเหมือนจะจางหายไป และสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนที่หลากหลาย สร้างชุมชนทุกที่ทุกแห่งแม้ว่าจะไม่เป็นความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งและยาวนานมาก

รูปที่ 9 จากทัศนคนเมือง

ที่มา: อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ (2563)

นอกจากฉากทัศน์ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนเมืองในอนาคตแล้วยังมีฉากทัศน์ที่เกี่ยวกับการเกิดและการตาย ดังต่อไปนี้

ฉากทัศน์การเกิด

ดังที่กล่าวมาแล้ว ในบทที่ 4 ว่าการเกิดของคนไทยมีจำนวนลดลงทุกวัน ในขณะที่เดียวกันต้นทุนการเกิดก็สูงขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น แกนตรรกะที่ใช้ในเรื่องของการเกิดคือการใช้เทคโนโลยีในทุกกระบวนการของการเกิดและการเลี้ยงดูเด็ก อีกซั้วหนึ่งของแกนตรรกะก็คือการเกิดและเลี้ยงดูเด็กตามธรรมชาติและพึ่งพิงเทคโนโลยีน้อยที่สุด แกนตรรกะที่สอง ได้แก่ ทัศนคติเกี่ยวกับการมีบุตรว่าจะเน้นเป้าหมายการมีบุตรในเชิงปริมาณหรือจะเน้นคุณภาพ ทำให้เกิด 4 ฉากทัศน์ คือ

ฉากทัศน์ที่หนึ่ง ครรภ์ออร์แกนิก (organic wombs) เป็นการเกิดโดยธรรมชาติเป็นสภาพที่ใกล้เคียงปัจจุบันมากที่สุดคือ ชีวิตในเมืองใหญ่ของฉากทัศน์นี้มีความเป็นอยู่สะดวกสบายในด้านการหางาน การเดินทาง คนจำนวนมากอาศัยอยู่ในคอนโดมิเนียมที่มีขนาดค่อนข้างคับแคบ ครอบครัวที่แต่งงานแล้วอยู่กันตามลำพัง 2 สามภรรยา ทำให้มารดาต้องลาออกจากงานหรือต้องหยุดงานมาเลี้ยงลูกแล้วนำไปฝากเลี้ยงไว้ เมื่อโตขึ้นจึงทำให้การตัดสินใจมีบุตรเป็นเรื่องยาก

ฉากทัศน์ที่สอง ครรภ์ชาตินิยม (nationalist wombs) ในฉากทัศน์นี้ประเทศไทยมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ มีแรงงานต่างชาติทุกระดับเข้ามามาก แต่ชีวิตที่มีการแข่งขันสูงทำให้มีความเครียด คนไทยกลายเป็นเครื่องจักรทางเศรษฐกิจ และสตรีไทยก็มีแนวโน้มที่ไม่ต้องการมีบุตรเลยหรือต้องการมีบุตรน้อย ทำให้การมีบุตรเป็นเรื่องยาก จึงทำให้อัตราเกิดของประชากรไทยหรือผู้มีสัญชาติไทยน้อยลง รัฐบาลจึงใช้นโยบายต่างๆ เพื่อส่งเสริมการตั้งครรรภ์ การอุดหนุนเด็กทารกแรกเกิดและการใช้เทคโนโลยีทางการแพทย์ช่วยการเจริญพันธุ์

ฉากทัศน์ที่สาม ครรภ์ก้าวหน้า (progressive wombs) ในฉากทัศน์นี้ความเป็นอยู่ในเมืองได้พัฒนาเข้าสู่มาตรฐานสากลและสะดวกสบาย แต่่นโยบายที่สนับสนุนให้มีการมีบุตรจากผู้ถือสัญชาติไทยเท่านั้นไม่เป็นผล อีกทั้งการย้ายเข้าออกของทั้งคนไทยและคนต่างชาติในเมืองทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงาน รัฐจึงปรับนโยบายโดยเปิดให้ผู้ที่กำเนิดในประเทศไทยไม่ว่าพ่อแม่จะเป็นสัญชาติใดสามารถถือสัญชาติไทยได้และได้รับสวัสดิการต่างๆ เฉากเช่นคนไทย ทัศนคติต่อความเป็นคนไทยและนิยามลักษณะของความเป็นไทยจึงอาจเปลี่ยนแปลงไป คนไทยรุ่นใหม่จะพูดได้หลายภาษารวมทั้งภาษาไทย แต่ภาษาไทยอาจไม่ใช่ภาษาแม่ นับถือศาสนาต่างกันหรือไม่นับถือศาสนาใด ๆ เลย

จากทัศนคติที่เสรี ครรภ์เลือกได้ (eugenic womb) ในจากทัศนคตินี้สภาพแวดล้อมของเมืองได้มาตรฐานสากล สาธารณูปโภคพร้อมสำหรับการสร้างโอกาสขั้นพื้นฐานในชีวิตที่เท่าเทียมกัน แต่รัฐไม่โอบอุ้มกรณีเหนือกว่าพื้นฐาน เช่น มีสวัสดิการพื้นฐานให้แก่เฉพาะบุตรคนแรก แต่เปิดโอกาสให้บริษัทประกันชีวิตดำเนินธุรกิจเกี่ยวข้องกับการดูแลและการใช้เทคโนโลยีให้กับผู้เอาประกันที่มีฐานะดี สร้างโอกาสในการมีบุตรที่มีคุณภาพโดยสามารถทำประกันที่ครอบคลุมถึงการใช้นโยบายคัดเลือกรหัสพันธุกรรม เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ การเกิด และการดูแลบุตรอย่างมีคุณภาพ ในจากทัศนคตินี้คนไทยก็จะมีความเหลื่อมล้ำกันตั้งแต่ก่อนเกิด **(อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563)**

จากทัศนคติการตายและการจัดการร่าง

การตายของมนุษย์มี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือตายดีและตายไม่ดี ตายดีเป็นการตายตามวาระธรรมชาติ ในทัศนะของพุทธศาสนา การตายดีคือการตายอย่างสงบไม่ทรมานทรมาน หรือยอมรับความตายอย่างปล่อยวาง ส่วนการตายไม่ดี เป็นการตายก่อนวาระอันควร เช่น ฆ่าตัวตาย ตายจากอุบัติเหตุ หรือตายจากฆาตกรรม เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันการตายเป็นเรื่องของปัจเจกและครอบครัว รัฐจะเข้ามาบีบบทบาทในกรณีของการตายไม่ดีเท่านั้น แต่ในอนาคตเมื่อคนไทยมีชีวิตอย่างปัจเจกและอยู่คนเดียวมากขึ้น การตายตามธรรมชาติจะกลายเป็นภาระการดูแลของรัฐมากขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้มนุษย์ทุกผู้ทุกนามจะต้องตาย แต่มนุษย์ก็จะสามารถเลือกวิถีการกำจัดร่างหรือศพได้ ในปัจจุบันการจัดการศพนั้นมีผลกระทบใน 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและอรรถประโยชน์เชิงพื้นที่ การเผาศพที่อุณหภูมิ 850-1,000 องศาเซลเซียสโดยใช้เวลาเฉลี่ย 90 นาที จะผลิตก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้มากกว่า 50 กิโลกรัม และยังมีสิ่งปนเปื้อนในศพ เช่น สารอมัลกัม (amalgam) ซึ่งมีส่วนผสมของปรอทที่ใช้อุดฟันหรือวัสดุอุดทึบ เช่น โลงศพ ทำให้เกิดสารพิษออกมาด้วย ส่วนการฝังศพก็จะมีปัญหาในเชิงพื้นที่ซึ่งนับวันจะขาดแคลนมากขึ้น

ในจากทัศนคติอนาคตคนไทยจะมีทางเลือกที่จะจัดการร่างแบบ go green เช่น การย่อยสลายร่างด้วยกระบวนการทางอินทรีย์แล้วฝังในพื้นที่ที่เป็นสวนสาธารณะ ซึ่งจะแก้ไขปัญหามลพิษและการใช้พื้นที่ไปพร้อมๆ กัน แต่ทางเลือกเหล่านี้ต้องมีเทคโนโลยีความรู้เฉพาะและยังต้องมีกฎหมายมารองรับอีกด้วย **(ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563)**

สำหรับคนรวยก็จะมีทางเลือกที่จะตายดีแบบไม่เจ็บปวดโดยใช้วิธีการอุณหฆาต (euthanasia) คือ การเลือกจบชีวิตด้วยการช่วยเหลือทางการแพทย์อย่างถูกกฎหมาย โดยให้ตายอย่างไม่ทรมาน **(นพพล วิทย์วรพงศ์, 2563; ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563)** เพราะโรคที่เป็นอยู่สร้างความเจ็บปวดให้มากและไม่สามารถรักษาให้หายได้ เรื่องการรักษาศพไว้ภายใต้อุณหภูมิต่ำโดยใช้เทคโนโลยีขั้นสูง (cryonics) เพื่อให้กลับมาได้ในอนาคตเมื่อเทคโนโลยีก้าวหน้าพอที่จะทำโคลนนิ่ง เป็นการรอเวลาที่ปลุกชีพผู้ที่เสียชีวิตแต่ในวัยเยาว์ขึ้นมาได้ ทั้งหมดนี้ ทำได้แล้วในต่างประเทศแล้ว เช่น เนเธอร์แลนด์ และสวิตเซอร์แลนด์ เป็นต้น แต่ยังเป็นอนาคตอันไกลสำหรับคนทั่วไปในประเทศไทย

อนาคตคนเมืองหลักในภูมิภาค มีแนวโน้มตามรอยกรุงเทพฯ

การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเมืองและชีวิตของคนในมหานครกรุงเทพ มีแนวโน้มจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในเมืองหลักภูมิภาคในอนาคต การกระจายตัวของความคิด นวัตกรรม และผลิตภัณฑ์มักจะเกิดที่กรุงเทพมหานครก่อน แล้วจึงขยายไปสู่เมืองหลักและเมืองรองในเวลาต่อมา แต่แนวโน้มเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในทุกประเทศในโลกเสมอไป เช่น สหรัฐอเมริกา ยุโรปและญี่ปุ่น ก็มีเมืองรองที่สามารถพัฒนาตัวเองให้โดดเด่นและมีอัตลักษณ์แตกต่างไปจากเมืองหลวงได้ (**อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2566**) นอกจากนี้ แผนงานคนไทย 4.0 ยังมีงานวิจัยที่นำเสนอจากทัศนคติชีวิตในอนาคตของคนไทยในมิติต่างๆ ของชีวิตทางกายภาพ เช่น การอยู่อาศัย การไร้บ้าน การเดินทาง การซื้อของ และการทำงาน จึงได้นำเสนอจากทัศนคติและแก่นตรรกะของมิติย่อยของการใช้ชีวิตคนไทยไว้

อย่างไรก็ดี เนื่องจากแก่นตรรกะได้มาจากการกลั่นกรอง วิเคราะห์และสังเคราะห์แนวโน้มที่สำคัญที่มีความไม่แน่นอนสูง แก่นตรรกะจึงน่าจะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับสาธารณชนที่สนใจเรื่องความเสี่ยงและนโยบายสำหรับอนาคต ส่วนจากทัศนคติที่เป็นจินตนาการ ที่มีลักษณะเป็นอัตวิสัยมากกว่าและเป็นการตีความที่เสนอความเป็นไปได้บนฐานของแก่นตรรกะ ซึ่งอาจผิดแผกไปได้ตามผู้เลือกแก่นตรรกะและตามกลุ่มผู้สร้างจากทัศนคติ ดังนั้น จึงมีโอกาสน่าจะมีจากทัศนคติหลากหลายมาก แต่จากทัศนคติที่มีประโยชน์ในด้านการชี้เป้าหมายสำหรับกลุ่มที่สนใจหาทางที่จะเลือกเดิน ในที่นี้จึงจะนำเสนอแก่นตรรกะของภาพอนาคตในบางมิติย่อยของชีวิตคนไทยในเมืองหลักในภูมิภาคที่เห็นว่าอาจจะนำไปสู่ประเด็นนโยบายใหม่ดังต่อไปนี้

แก่นตรรกะของอนาคตของการอยู่อาศัย ได้แก่ ใครจะเป็นผู้ถูกคุมเกมส์การพัฒนาที่อยู่อาศัยในเมืองหลักระหว่างผู้พัฒนารายย่อยหรือผู้พัฒนาต่างชาติ อีกแกนหนึ่ง ได้แก่ การใช้ชีวิตของคนในเมืองว่าจะเป็นการใช้ชีวิตที่ต้องการสัมผัสมนุษย์เพื่อความมั่นใจหรือพึ่งพาแพลตฟอร์มดิจิทัลในการใช้ชีวิตมากขึ้น (**ภัณฑิรา จุละยานนท์ และวัชรินทร์ ขวัญไผ่, 2565**) ส่วนแก่นตรรกะของการเดินทาง ได้แก่ กระบวนการรวมศูนย์กลางของการเติบโตของเมืองกลับมาไว้ในพื้นที่เมืองหรือจะเป็นกระบวนการในการแผ่ขยายสู่พื้นที่ชานเมือง (**เปี่ยมสุข สนิท และคณะ, 2565**) แก่นตรรกะของการทำงานในอนาคต ได้แก่ โลกาภิวัตน์ของแรงงานบริการขึ้นอยู่กับขีดความสามารถของคนไทยที่จะสามารถบริการข้ามพรมแดนได้อีกแกนหนึ่งที่น่าสนใจก็คือความเป็นอิสระในการบริหารและพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น ซึ่งในปัจจุบันท้องถิ่นถูกมองว่าเป็นผู้ให้บริการสาธารณะเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถกำหนดทิศทางการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจท้องถิ่นได้ (**วราณ ฉันทวิลาสวงศ์ และอรรรถพันธ์ สารวงศ์, 2565**) หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการบริหารมากขึ้น เศรษฐกิจท้องถิ่นอาจจะมีรูปแบบที่หลากหลาย และต่างก็มีอัตลักษณ์โดดเด่นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

และสามารถดึงดูดแรงงานหนุ่มสาวท้องถิ่นที่มีขีดความสามารถที่สอดคล้องกับรูปแบบเศรษฐกิจจำเพาะของท้องถิ่นของตนให้ยังคงสร้างอนาคตในบ้านเกิดของตนได้ รวมทั้งอาจดึงดูดคนหนุ่มสาวจากเมืองหลวงหรือจากต่างประเทศได้

อนาคตเกษตรกรไทย

คนไทยเคยภาคภูมิใจว่าประเทศไทยส่งออกข้าวได้มากที่สุดในโลก แต่ตั้งแต่ปี 2554 เป็นต้นมา ประเทศไทยก็ไม่ได้เป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ที่สุดในโลกแล้ว ในช่วงปี 2555-2562 ความสามารถในการแข่งขันของสินค้าเกษตรส่งออกไทยลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะข้าวทุกชนิด ประเทศคู่แข่งในอาเซียนมีสินค้าเกษตรส่งออกที่มีความได้เปรียบสูงขึ้นเป็นจำนวนมากกว่าประเทศไทย โอกาสของไทยในปัจจุบันอยู่ที่ไม้ผล เช่น ทูเรียน ซึ่งเป็นผลงานของภาคเอกชน เนื่องจากรัฐได้ลงทุนในไม้ผลน้อยมากเมื่อเทียบกับพืชหลักอื่นๆ (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2565)

ในปัจจุบันภาคเกษตรของไทยยังต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ได้แก่ จำนวนคนหนุ่มสาวทยอยออกจากภาคเกษตรมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เพื่อเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ เกษตรกรส่วนใหญ่ที่สูงอายุขึ้นจึงมักจะไม่มีความตั้งใจที่จะลงทุนเพิ่มหรือปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีใหม่ ทำให้ผลผลิตต่อไร่ของพืชสำคัญมีแนวโน้มทรงตัว ในขณะที่ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเมื่อเทียบกับเพื่อนบ้าน นโยบายการอุดหนุนของรัฐทำให้เกษตรกรหมดความจำเป็นในการปรับตัวเพื่อรับเทคโนโลยี หรือเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ทั้งหมดนี้ทำให้ดูเหมือนว่าอนาคตของเกษตรกรไทยจะไม่แน่นอนมากยิ่งขึ้น เมื่อเกษตรกรยังเป็นประชากรที่มีสัดส่วนสูงมากของประชากรทั้งหมด อนาคตของเกษตรกรจึงเป็นเรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งของประเทศไทย

ฉากทัศน์อนาคตของชาวนา

การสร้างฉากทัศน์ในอนาคตของชาวนาในอีก 10 ปีข้างหน้า ใช้แกนตรรกะ 2 แกน แกนที่หนึ่ง คือ ขนาดของตลาดและจำนวนผลิตภัณฑ์ ส่วนแกนที่สองเป็นความสามารถในการจัดการฟาร์มและเทคโนโลยี (รูปที่ 10) โดยแต่ละฉากทัศน์มีรายละเอียด ดังนี้

ฉากทัศน์ที่ 1 ชาวนามือถือพึ่งเงินชดเชย เป็นฉากทัศน์ที่ใกล้เคียงภาพปัจจุบัน เพราะแนวโน้มจากปัจจุบันเห็นเด่นชัดมากขึ้น คือ ผลิตข้าวมวลชน (mass) ในปริมาณมาก แต่มีชนิดของข้าว น้อย ลักษณะที่ต่างจากปัจจุบัน ก็คือปริมาณการผลิตลดลงมากจากการส่งออก 7-10 ล้านตันอาจจะเหลือแค่ 3-4 ล้านตันต่อปี วิธีการผลิตยังเป็นวิธีการที่ใช้ประสบการณ์มาแต่ดั้งเดิม จำนวนชาวนาก็ลดลงมาก ส่วนใหญ่จะมีอาชีพอื่น การทำนาเป็นงานเสริม (part time) อาศัยบริการรับจ้างในการฉีดยา ฉีดปุ๋ย จ้างรถไถและรถเกี่ยวข้าว สั่งงานโดยโทรศัพท์มือถือ คุณภาพการให้บริการจ้างทำงานค่อนข้างต่ำ เพราะเป็นการ

บริการแบบไม่ประณีต ได้แก่ ฉีดยาและใส่ปุ๋ยสิ้นเปลืองสูงหรือใส่ปุ๋ยไม่ตรงกับความต้องการอาหารของต้นข้าว ธาตุอาหารในดินลดลง และดินเสื่อมโทรม ขนาดของฟาร์มจะใหญ่ขึ้นเล็กน้อย ยังอาศัยการอุดหนุนของรัฐเพื่อให้สามารถทำนาได้ ชาวนานอกเขตชลประทานต้องพึ่งพาอาศัยเงินโอนจากสมาชิกที่ไปทำงานนอกภาคเกษตร ลักษณะของการทำนาในเขตนี้เป็นเกษตรสงเคราะห์ เกษตรกรส่วนใหญ่ในฉกทศน์นี้เป็นเกษตรกร 2.0 ที่กล่าวถึงในบทที่ 4

ฉกทศน์ที่ 2 ชาวนาไฮเทครายใหญ่ ชาวนาในฉกทศน์นี้เป็นชาวนามืออาชีพหรือในบทที่ 4 เรียกว่าเกษตรกร 3.0 ที่มีจำนวนมากขึ้นกว่าปัจจุบัน แต่ก็ยังไม่ใช้ส่วนใหญ่ เกษตรกรเป็นคณรุ่นใหม่ที่เข้ามาทำนาทดแทนพ่อแม่ โดยใช้ความรู้ด้านการจัดการและเทคโนโลยีสูง ผลผลิตต่อไร่สูงขึ้น ขนาดของฟาร์มใหญ่ขึ้นและมีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น วิธีทำการเกษตรเป็นเกษตรแม่นยำมากขึ้น สามารถผลิตข้าวมวลชนที่คุณภาพดีขึ้น มีการผลิตข้าวญี่ปุ่นและข้าวสี (color rice) มากขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลงเนื่องจากผลิตภาพการผลิตดีขึ้น ผลผลิตต่อไร่สูงขึ้น มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างกลุ่มโรงสีและเกษตรกร ชาวนาในฉกทศน์นี้จะมีรายได้ดีเป็นหลักล้านบาทและอาจสูงกว่านี้ตามขนาดของที่ดินซึ่งเป็นแปลงใหญ่ขนาด 100 ไร่ขึ้นไป

ฉกทศน์ที่ 3 วิสาหกิจชาวนาขนาดย่อม ชาวนาในฉกทศน์นี้สามารถรวมกันเป็นวิสาหกิจชุมชนผลิตข้าวคุณภาพสูง เช่น ข้าวอินทรีย์ ข้าวปลอดภัย ข้าวสุขภาพ มีการแปรรูปร่วมกันให้เป็นข้าวสารและผลิตภัณฑ์ข้าว และบางกลุ่มยังอาจทำการท่องเที่ยวเกษตรด้วย วิสาหกิจชุมชนผลิตข้าวพิเศษต่าง ๆ โดยอาศัยประสบการณ์และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อยอดเพื่อปรับมาตรฐานคุณภาพให้สูงตลอดห่วงโซ่การผลิต แต่ในฉกทศน์นี้จำนวนข้าวส่งออกจะยิ่งลดไปกว่าฉกทศน์ที่ 1 คือจะส่งออกได้เพียง 1-3 ล้านตันต่อปี แม้จะสามารถส่งออกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ได้อาราคาสูงในวงจำกัด ในฉกทศน์นี้จำนวนชาวนาก็จะลดลง ถึงแม้จะมีคนหนุ่มสาวคณรุ่นใหม่มักกลับมาช่วยครอบครัว แต่ก็ยังไม่มากนัก

ฉกทศน์ที่ 4 พันธมิตรธุรกิจผลิตภัณฑ์ข้าวสมัยใหม่ ในฉกทศน์นี้จะมีชาวนา 3.0 เป็นส่วนใหญ่ และชาวนา 4.0 มากขึ้น ใช้ความรู้สมัยใหม่ด้านการจัดการและการตลาดตลอดห่วงโซ่การผลิต ขนาดฟาร์มจะใหญ่กว่าปัจจุบัน แต่ก็ไม่ใหญ่มาก เป็นการผลิตแบบประณีต ใช้เทคโนโลยีเพื่อควบคุมวัชพืชและลดแรงงานทุกขั้นตอน กลุ่มโรงสีและโรงงานแปรรูปมีการออกแบบผลิตภัณฑ์ของตนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ตรงตามความนิยมของผู้บริโภคในต่างประเทศและในประเทศ ปริมาณการผลิตก็ยิ่งต่ำลงไปกว่าฉกทศน์อื่น ๆ แต่ราคาสูงกว่ามาก ทำให้ชาวนาในฉกทศน์นี้คณรุ่นใหม่มักจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงและสามารถมีรายได้ต่อหัวใกล้เคียงกับแรงงานที่ทำงานนอกภาคเกษตร (**นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2565**)

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะเป็ฉกทศน์ใดจำนวนชาวนาและการส่งออกข้าวก็จะลดลงกว่าในปัจจุบันมาก

รูปที่ 10 จากทัศนอนาคตชาวนาไทย

ที่มา: นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ (2565)

แม้จากทัศน์ที่ 4 จะเป็นจากทัศน์ที่พึ่งประสงค์ แต่นัยเชิงนโยบายที่สำคัญก็คือ รัฐบาลต้องเปลี่ยนจากนโยบายประชานิยมประเภทประกันราคาและจำนำข้าวให้เป็นนโยบายการอุดหนุนกลุ่มวิสาหกิจให้สามารถใช้เทคโนโลยีและความรู้มาเพิ่มผลิตภาพการผลิต มีการวิจัยการตลาดและส่งเสริมการลงทุนพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ตลาดต้องการ รวมทั้งปรับปรุงพันธุ์ให้เป็นพันธุ์ข้าวลูกผสมที่ทำให้ผลผลิตต่อไร่สูงมาก (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2566) รวมถึงลดความเสี่ยงทั้งในน้ำฝนและนาชลประทาน รักษาฐานข้าวหอมมะลิเอาไว้ให้ได้ และเปลี่ยนพันธุ์ข้าวคุณภาพต่ำราคาต่ำไปเป็นข้าวคุณภาพสูงราคาสูงสำหรับตลาดพรีเมียม รวมทั้งข้าวสำหรับตลาดเฉพาะและข้าวอินทรีย์ให้มากขึ้น (อารันต์ พัฒโนทัย, กมล เลิศรัตน์, ประสิทธิ์ ใจคิล และบุญรัตน์ จงดี, 2566)

นอกจากนี้ การสร้างพื้นที่ความร่วมมือระหว่างเกษตรกรรายเล็กและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในห่วงโซ่อุปทานเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อตอบโจทยความท้าทายหลาย ๆ ด้านไปพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะในด้านการขนส่ง การผลิต การตรวจสอบ การรวมแปลง เพื่อให้เกิดการประหยัดจากขนาด (economies of scale) (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2566)

อนาคตเกษตรกรบนพื้นที่สูง

เกษตรกรบนพื้นที่สูงส่วนใหญ่เป็นชาวชนเผ่า แต่เดิมปลูกข้าวไร่ไว้พอกิน ปลูกฝิ่นไว้รักษาโรค แต่การคืบคลานเข้ามาของเศรษฐกิจเงินสดทำให้มีการขยายตัวของพืชไร่ คือ การปลูกข้าวโพดบนพื้นที่สูงก่อให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อม รัฐบาลได้ลงทุนจำนวนมาก ในการที่จะแสวงหาพืชมูลค่าสูงที่จะสามารถนำมาใช้ทดแทนการปลูกฝิ่นและข้าวโพด การทบทวนโมเดลทางเลือกการเกษตรสำหรับพื้นที่สูงของ **ศิริพร กิริติการกุล และคณะ (2563)** ได้ศึกษาต้นทุนผลได้ของพืชและสัตว์ 83 รายการด้วยกัน และหาชุดทางเลือกที่เหมาะสม ทั้งในที่ราบและที่สูงในจังหวัดน่านพบว่า มีความเป็นไปได้ที่จะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่สูง ที่จะสามารถสร้างรายได้ดีขึ้น แต่ต้องมีการลงทุนในระดับสูง

แต่เดิมพื้นที่สูงเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการเกษตร เพราะมีน้ำตามธรรมชาติ เฉพาะในฤดูฝน พื้นดินลาดชัน แต่ในปัจจุบันพบว่า กาแฟพันธุ์ดีมีราคาสามารถปลูกในที่สูง ที่น่านได้ เกิดเป็นโอกาสใหม่ของเกษตรกรที่สูง มีตัวอย่างแห่งความสำเร็จของเกษตรกรที่ ผลิตกากาแฟพิเศษมีราคาสูง เช่น เกชา ซีริน่า คาติมอร์ ที่น่าน นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัล ยังได้เปิดโอกาสให้เกษตรกรสามารถประมวลขายกาแฟจากบนดอยได้เงินหลักแสนบาท ในชั่วพริบตาเดียว ข้อจำกัดด้านการตลาดของกาแฟจากดอยสูงจึงดูเหมือนว่าจะลดลง

เมื่อมาพิจารณาฝั่งอุปสงค์ก็พบว่า กาแฟเป็นพืชที่มีความต้องการสูงทั่วโลก และวัฒนธรรมบริโภคกาแฟยังอยู่ในช่วงขาขึ้น ตลาดเอเชียแปซิฟิกก็เป็นตลาดที่ขยายตัว สูงสุด สำหรับในประเทศไทยมีการนำเข้าเมล็ดกาแฟประมาณ 60,000 ตันต่อปี ในขณะที่ ผลิตได้เพียง 20,000 ตันต่อปี ร้านกาแฟในประเทศไทยก็มีการขยายตัวและมีจำนวนถึง 38,000 ร้านแล้ว มากกว่าร้านสะดวกซื้อ และยังมีการขยายตัวมากขึ้น เฉพาะร้านกาแฟ อเมซอนรายเดียวขยายตัวถึง 300 สาขาในปี 2564 ในจังหวัดน่านก็มีกาแฟกว่า 300 ร้าน ดังนั้น อุปสงค์จึงไม่ใช่ปัญหาของกาแฟ แต่เกษตรกรต้องได้รับการส่งเสริมให้สามารถผลิต กาแฟพิเศษ (specialty coffee) คุณภาพสูง การผลิตกาแฟพันธุ์พิเศษเป็นกาแฟจากการ คัดพันธุ์ที่มีรสชาติดี ปลูกแบบอินทรีย์ และมีการแปรรูปอย่างประณีตได้มาตรฐานนานาชาติ ของสมาคมกาแฟพิเศษ และยังต้องสร้างประสบการณ์ที่ดีโดยมีวิธีการนำเสนอลูกค้าอย่าง พิถีพิถันแฉกเช่นงานศิลปะ

ในปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่ช่วยให้การนำเสนอกาแฟเชิงศิลปะ (craft) ที่มีการ ลงทุนไม่สูงนัก เป็นทางเลือกให้กับผู้ประกอบการรายย่อยที่ให้บริการ ทำให้เกษตรกรบนที่สูง สามารถเปิดร้านกาแฟที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวของกาแฟในลักษณะงานศิลปะเพื่อต้อนรับ นักท่องเที่ยวได้อีกด้วย (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2566) นอกจากนี้ สวนกาแฟยังเป็นแหล่งดูนก และอยู่ในพื้นที่ที่มีธรรมชาติสวยงาม จึงสามารถทำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อีกทั้ง กาแฟที่ต้อง ปลูกได้ไร่ไม่ใหญ่ยังสามารถช่วยป้องกันไฟป่าและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพด้วย กาแฟจึงช่วยเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาสสำหรับน่าน (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2566) นอกจากนี้ กาแฟก็ยังมีพืชอื่น ๆ ในระดับความสูงที่ต่ำกว่า เช่น ยางพารา ซึ่งได้ขยายตัวไปหลายแสน ไร่แล้ว แต่การขยายตัวของกาแฟต้องอาศัยคนรุ่นใหม่ เพราะกาแฟนอกจากจะใช้แรงงาน มากแล้ว ยังจะต้องอาศัยทักษะของการต้อนรับนักท่องเที่ยวและต้องขายผ่านตลาดออนไลน์

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันกาแฟพิเศษที่ผลิตโดยผู้ประกอบการของน่านยังมีจำนวนน้อยเพียงร้อยละ 5 ของผลผลิตทั้งหมด การผลิตกาแฟส่วนใหญ่ คือกว่าร้อยละ 80 ยังจัดจำหน่ายในรูปเมล็ดกาแฟ (green bean) และให้ผู้ประกอบการนอกพื้นที่นำไปแปรรูปและพัฒนาห่วงโซ่คุณค่า ซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่นอกพื้นที่

อนาคตของเกษตรกรที่สูงขึ้นอยู่กับปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญ ได้แก่ นโยบายของรัฐที่จะให้สิทธิที่ทำกินที่ถาวรแก่เกษตรกรที่สูง ในปัจจุบันเกษตรกรที่สูงอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์มีข้อจำกัดเรื่องการใช้ที่ดินเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ข้อจำกัดเหล่านี้ทำให้ไม่สามารถลงทุนในพื้นที่ดังกล่าวได้ หน่วยงานอื่นๆ ของรัฐก็เข้าไปส่งเสริมไม่ได้เมื่อไม่มีการลงทุน ปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญอีกตัวหนึ่งก็คือ คนรุ่นใหม่ซึ่งก็ไม่มีแรงจูงใจที่จะกลับมาสร้างอนาคตใหม่ให้ชุมชนบ้านเกิดหากไม่มีสิทธิการใช้ที่ดินที่มั่นคง

ในปัจจุบันเทคโนโลยีภาพถ่ายทางดาวเทียมและเทคโนโลยีการสำรวจอื่นๆ ก้าวหน้ามากพอที่จะสามารถกำหนดพื้นที่ทำกินให้เกษตรกรที่สูงอย่างชัดเจน เพื่อให้เกษตรกรที่สูงมีสิทธิที่ทำกินอย่างมั่นคงและสามารถสร้างชีวิตใหม่โดยวิธีวนเกษตร แต่พื้นที่สูงยังเป็นพื้นที่เปราะบาง อีกทั้งพืชที่ปลูกในที่สูงก็ไม่ใช่พืชหลัก เช่น ข้าว มันสำปะหลัง และอ้อย ที่หน่วยงานของรัฐมีเทคโนโลยี หน่วยงานของรัฐจึงต้องมีการปรับตัวขนาดใหญ่ให้สามารถส่งเสริมเทคโนโลยีและทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ

อนาคตมหาวิทยาลัยไทย

โลกในศตวรรษที่ 21 คือยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง และหลากหลาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม สถาบันการศึกษาก็ได้มีข้อยกเว้น หนึ่งในนั้นคือการเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยที่ประสบปัญหาความท้าทายอย่างสูง ศาสตราจารย์ Clayton Christensen จาก Harvard Business School ผู้เขียนหนังสือ *The Innovative University* (2011) ระบุว่า 10 ปีที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยในอเมริกาปิดตัวไปกว่า 500 แห่ง จาก 4,400 กว่ามหาวิทยาลัย และประเมินว่าอีก 10 ปีถัดจากนี้มหาวิทยาลัยจะปิดตัวครึ่งหนึ่งของที่เหลืออยู่คือ อีกประมาณ 2,000 กว่ามหาวิทยาลัย เพราะฉะนั้น จะเห็นว่าอัตราของการปิดตัวเร็วขึ้น 4 เท่า นายแพทย์อุดม คชินทร อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เคยตั้งคำถามในการบรรยายในวันที่ 4 มกราคม 2561 ว่า “มหาวิทยาลัยในเมืองไทยจะปิดตัวลงไปเท่าไร? อาจจะเร็วกว่าครึ่งหนึ่ง ขณะที่มหาวิทยาลัยเอกชนจะปิดตัวเกือบหมดเหลือเพียงประมาณร้อยละ 20 โดยตัวเลขล่าสุดเมื่อปีที่ผ่านมา เด็กเข้ามหาวิทยาลัยเอกชนลดลงอย่างมาก ขณะที่มหาวิทยาลัยของรัฐจะปิดตัวประมาณ 1 ใน 3 ถ้าไม่ปรับตัว” (มิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2563)

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอันยิ่งใหญ่ของมหาวิทยาลัยนั้นมาจาก 3 ปัจจัยหลัก คือ 1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เนื่องจากเด็กเกิดใหม่ลดลงทุกปี เมื่อ 10 ปีก่อนมีเด็กเกิดใหม่กว่า 1 ล้านคน แต่ในปัจจุบันพบว่ามีเพียง 500,000 คน และคาดการณ์ไว้ว่าในอนาคตจะลดลงอย่างต่อเนื่อง ในอีก 10 ปีข้างหน้า ประชากรไทย ในวัยอุดมศึกษาจะลดลงถึง 1 ล้านคน ในขณะที่ประชากรสูงวัยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง 2) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของนักศึกษาหรือคนรุ่นใหม่ ที่ค้นพบว่าความรู้ไม่ได้มีแค่ในห้องเรียน มีพฤติกรรมในการหาความรู้ที่เฉพาะเจาะจงตามที่ต้องการอย่างไม่ต่อเนื่องและหลากหลายอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งยังมองว่าประสบการณ์จริงนั้นสำคัญกว่าการเรียนในห้องเรียน มหาวิทยาลัยอาจปรับตัวไม่ทันจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการนี้ได้ และ 3) การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่มีความทันสมัย โดยเฉพาะการเรียนผ่านช่องทางออนไลน์ ส่งผลให้การแข่งขันระหว่างมหาวิทยาลัย ไม่ได้มีเฉพาะแค่ภายในประเทศ แต่ยังรวมไปถึงมหาวิทยาลัยจากทั่วโลก วิทยาลัยนานาชาติต่าง ๆ ที่ผู้เรียนสามารถเรียนผ่านช่องทางออนไลน์ได้ทุกที่ทุกเวลา มหาวิทยาลัยไทยจึงจำเป็นต้องปฏิวัติตนเอง

การที่มหาวิทยาลัยจะปฏิวัติตนเองได้นั้นต้องเริ่มต้นจากการคิดนอกกรอบ (think outside the box) ขับเคลื่อนด้วยความอยากที่จะเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ธุรกิจการเงิน ที่ต้องแยกบริการด้านการเงิน (financial services) เป็นบริการย่อย ๆ แยกออกจากกัน เพื่อตอบโจทย์กลุ่มลูกค้าที่มีความต้องการใช้บริการที่แตกต่างกัน ธุรกิจการสื่อสารมวลชน ที่ปัจจุบันเห็นได้ชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอข้อมูล (content) ผ่านสื่อช่องทางต่าง ๆ ซึ่งมีความหลากหลายมากขึ้น เป็นต้น ในอนาคตมหาวิทยาลัยอาจเกิดการปฏิวัติได้ทั้งจากตัวมหาวิทยาลัยเองหรือจากธุรกิจอื่นที่มีประสิทธิภาพและตอบโจทย์ความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจเป็นการเปลี่ยนบริการของมหาวิทยาลัยเป็น modules online, value research หรือบริการสังคม

แผนงานคนไทย 4.0 ได้จัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกันเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงระยะยาวโดยใช้วิธีการคาดการณ์เชิงยุทธศาสตร์ (strategic foresight) และได้เชิญชวน 3 มหาวิทยาลัยที่มีพันธกิจการก่อตั้งใกล้เคียงกัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (วิษระ กลินถฤกษ์ และคณะ, 2563) มหาวิทยาลัยขอนแก่น (ธรา ธรรมโรจน์ และคณะ, 2563) และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (สุนทร วงษ์ศิริ และคณะ, 2563) เป็นมหาวิทยาลัยนำร่อง จากการศึกษาพบว่าปัจจัยขับเคลื่อนที่มีความไม่แน่นอนสูง แต่มีผลกระทบมากต่ออนาคตของมหาวิทยาลัยมีอยู่ประมาณ 3 ประเด็นหลักคือ

หนึ่ง ที่มาของแหล่งรายได้ ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อาศัยรายได้จากรัฐ แต่เมื่อจำนวนนักศึกษาลดลงเงินอุดหนุนจากรัฐก็ลดลงด้วย เพราะฉะนั้นมหาวิทยาลัยต้องตัดสินใจว่าจะแปลงโฉมมหาวิทยาลัยให้ปฏิบัติการเช่นเดียวกับองค์กรเอกชนที่แสวงหากำไร หรือจะพึ่งพางบประมาณของรัฐส่วนใหญ่ หรือจะเป็นส่วนผสมของทั้งสองกลยุทธ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สอง ด้านโครงสร้างพื้นฐาน หากพิจารณาเป็นสองชั่ว มหาวิทยาลัยมีทางเลือกที่จะเป็นมหาวิทยาลัยกายภาพเฉกเช่นปัจจุบันหรือเป็นมหาวิทยาลัยเสมือนคือมีการสอนออนไลน์เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วมหาวิทยาลัยก็มักจะเลือกที่จะเป็นลูกผสม ปัจจุบันนี้มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ลงทุนในอาคารและอุปกรณ์การเรียน การสอน แต่ในอนาคตการลงทุนจะต้องเพิ่มไปในด้านการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น การเลือกการลงทุนจะมีผลต่อการจัดการเรียนการสอนว่าจะเป็นการเรียนเชิงกายภาพแบบเดิมหรือจะเป็นการสอนออนไลน์มากขึ้นหรือจะผสมผสานกันอย่างไร

สาม ปฏิสัมพันธ์กับประเทศจีน ในปัจจุบัน ประเทศจีนมีความสำคัญต่อประเทศไทยทั้งในด้านการค้าการลงทุนและการท่องเที่ยว อีกทั้งยังพึ่งพานักศึกษาจีนให้มาทดแทนนักศึกษาไทยที่ลดลง และอัตราการพึ่งพานี้น่าจะสูงขึ้นในอนาคต รวมทั้งอาจต้องปรับการเรียนการสอนที่ใช้ภาษาและเทคโนโลยีดิจิทัลของจีนมากขึ้น

สำหรับการเรียนรู้ตลอดช่วงวัย (lifelong learning) จะเป็นปัจจัยขับเคลื่อนที่ชัดเจนและมีความแน่นอน จึงไม่ใช่ปัจจัยที่จะนำมาใช้เพื่อสร้างฉากทัศน์ในอนาคต แต่สามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยสร้างแผนระยะสั้นได้ในปัจจุบัน

จากการแลกเปลี่ยนในการประชุมเชิงปฏิบัติการของทั้ง 3 มหาวิทยาลัยพบว่า ทางเลือกฉากทัศน์ของมหาวิทยาลัยไทยจะเป็นทางเลือกที่เป็นลูกผสมระหว่างมหาวิทยาลัยเสมือนกับมหาวิทยาลัยกายภาพ คือจัดการเรียนการสอนแบบออนไลน์และจัดการเรียนการสอนที่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับอาจารย์ผู้สอน ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการได้มีการนำเสนอฉากทัศน์ที่น่าสนใจ เช่น ฉากทัศน์มหาวิทยาลัยแบบ Alibaba ที่เป็นธุรกิจออนไลน์เต็มตัว แบบ Cordon Bleu United เป็นที่รวมให้ความรู้เฉพาะทาง (niche market) หรือแบบที่เน้นเครือข่ายทางสังคมออนไลน์เช่น WeChat Uni เป็นต้น

เทคโนโลยีในอนาคตจะช่วยให้ประเทศไทยพร้อมแดนมากยิ่งขึ้น แต่ทรัพยากรจะมีจำกัดมากขึ้น ดังนั้น มหาวิทยาลัยควรที่จะสร้างแพลตฟอร์มกลางที่สามารถแบ่งปัน (open-source) และใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ (sharing system) สำหรับทุกคน ซึ่งทำให้การรับรู้และส่งต่อข้อมูลข่าวสารจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การเรียนผ่าน YouTube เป็นต้น คำถามคือ มหาวิทยาลัยจะสามารถทำลายและหยุดการสร้างพรมแดน ไม่ว่าจะเป็นพรมแดนระหว่างคณะในมหาวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยกับหน่วยงานภายนอกเองได้อย่างไร

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยอาจต้องเร่งรัดการนำแนวคิดแบบ digital-first มาใช้ครอบคลุมระบบการทำงานทั้งหมด เช่น การลงทะเบียนและประมวลผล วิธีการเก็บข้อมูลและคลังข้อมูล วิธีการใช้ประโยชน์จากข้อมูลดิจิทัล ฯลฯ ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญมาก ไม่ว่าในอนาคตอีก 20 ปีข้างหน้าจะเป็นอย่างไร เทคโนโลยีดิจิทัลจะต้องเป็นเสาหลักของวิธีในการบริหารจัดการมหาวิทยาลัย เพราะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะให้คุณค่ากับมหาวิทยาลัยที่สามารถใช้ประโยชน์ของเทคโนโลยีได้อย่างคุ้มค่า

การจะพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต้องเริ่มที่จะค้นหาว่าอะไรที่ควร “เลิก” และ “เริ่ม” หากมองในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์ การจัดสรรทรัพยากร (resource reallocation) จะเกิดได้ต้องเริ่มต้นด้วยแรงจูงใจของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ถ้าโครงสร้างแรงจูงใจ (incentive structure) ไม่ได้รับการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็ยังคงมีความปัจเจกสูง มหาวิทยาลัยจะก็อยู่กับที่ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง

สรุปและข้อเสนอแนะ

ในบทที่ผ่านมาได้แสดงถึงสถานการณ์ความเสี่ยงในชีวิตคนไทยที่สูงขึ้นจากแนวโน้มโลกาภิวัตน์ที่ทำให้คนไทยต้องเผชิญกับโลกที่ VUCA กล่าวคือ ผกผัน (volatile) มีความไม่แน่นอน (uncertain) ซับซ้อน (complex) และคลุมเครือ (ambiguous) มากขึ้น อีกทั้งโลกได้กลับมาแยกเป็นสองขั้วอีกครั้งหนึ่งโดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำกลุ่มตะวันตก และมีจีนและรัสเซียอยู่อีกข้างหนึ่ง จีนกลายเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีดิจิทัล รองจากสหรัฐอเมริกา อีกทั้งยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงจากภูมิอากาศโลก ซึ่งประเทศไทย ถูกจัดให้เป็นประเทศที่มีความเสี่ยงติดลำดับที่ 9 ของโลก

การเปลี่ยนแปลงชีวิตของคนไทยในหลายมิติโดยเฉพาะในด้านการบริโภค ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดความอยู่ดีกินดีพบว่า ชีวิตด้านกายภาพของคนไทยดีขึ้นมาก การบริโภคของคนในชนบทใกล้เคียงกับการบริโภคของคนในเมือง แต่ทั้งหมดนี้ก็แลกมาด้วยหนี้สิน คนไทยมีการออมค่อนข้างต่ำและไม่เพียงพอที่จะดูแลชีวิตตัวเองในวัยชรา อีกทั้งยังมีค่าใช้จ่ายพยาบาลแม้แต่ในครัวเรือนที่เปราะบาง เกิดปัญหาความไม่สมดุลระหว่างการบริโภคแบบ 3.0 กับการผลิตแบบ 2.0 กล่าวคือ ในขณะที่การบริโภคมีความเป็นทันสมัยและสากลมากขึ้น แต่การผลิตของครัวเรือนไทยยังคงเป็นการผลิตแบบ 2.0 ซึ่งใช้แรงงานเข้มข้น ทั้งเกษตรกรและผู้ประกอบการเข้าไม่ถึงเทคโนโลยีที่เหมาะสม

คนไทยจะกลายเป็นมนุษย์แพลตฟอร์มโดยอาศัยโทรศัพท์มือถือเข้ามาช่วยทั้งในด้านการบริโภคและการสร้างรายได้มากขึ้น สมาร์ทโฟนและแพลตฟอร์มดิจิทัลได้กลายเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการใช้ชีวิต การบริโภคข่าวสารมีมากขึ้นผ่านสื่อออนไลน์ แต่ความสามารถในการแยกแยะข่าวจริงกับข่าวปลอมยังไม่ดีนัก และในช่วงเวลาที่โควิด 19 ระบาด รัฐยังสื่อสารทางเดียวผ่านโทรทัศน์ ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ใช้การสื่อสารออนไลน์แล้ว ทำให้ประสิทธิภาพการสื่อสารของรัฐลดลง นอกจากนี้ ดิจิทัลภิวัตน์ยังทำให้คนไทยมีโอกาสสนาวัตฤตติบด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวไปดึงดูดชาวโลกที่เรียกว่า ซอฟทาวเวอร์ แต่ยังขาดความสามารถในการบูรณาการวัตฤตติบทางวัฒนธรรมกับเทคโนโลยีดิจิทัลและการส่งเสริมอย่างเอาจริงเอาจังจากภาครัฐ

คนรุ่นใหม่สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อออนไลน์รับข่าวสารทั่วโลกอย่างไม่ไม่มีขีดจำกัด สามารถสร้างตัวตน สร้างกระแสได้ คนรุ่นใหม่จึงมีทัศนคติและหลักคิดที่แตกต่างไปจากคนรุ่นเก่า คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมสากล เช่น ความเสมอภาคและเสรีภาพ ซึ่งเป็นคุณธรรมประเภทเป้าหมายมากกว่าคุณธรรมประเภทเครื่องมือที่ทำให้สังคมมีความสุขและปลอดภัย เช่น ความมีวินัย เป็นต้น คนรุ่นใหม่มีจิตสาธารณะ แต่เน้นจิตสาธารณะที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมมากกว่าการทำบุญทำทานเหมือนคนรุ่นเก่า คนรุ่นใหม่เติบโตในช่วงที่ประเทศมีความเจริญเติบโตต่ำ การเมืองแตกแยก ในขณะที่การบริหารรัฐกิจตามไม่ทันบริบทการเปลี่ยนแปลงโลกทำให้คนรุ่นใหม่มีความกังวลถึงอนาคต มีความไว้วางใจในขีดความสามารถของรัฐต่ำ คนรุ่นใหม่จึงเรียกร้องการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้แม้คนรุ่นใหม่จะยังให้ความสำคัญกับความกตัญญู แต่ก็เป็นความกตัญญูแบบต่างตอบแทน ส่วนเรื่องของความซื่อสัตย์ของคนไทยนั้นมึลักษณะเป็นความซื่อสัตย์แบบอะลุ่มอล่วย

การทบทวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตคนไทยตั้งแต่เกิดไปจนถึงตาย พบว่าคนไทยจะมีความเหลื่อมล้ำสูงขึ้นตั้งแต่ก่อนเกิดจนกระทั่งแม้แต่หลังจากตายแล้ว เนื่องจากคนไทยเริ่มมีความเป็นปัจเจกและอยู่คนเดียวมากขึ้น การตายก็จะเป็นปัญหาของสาธารณะมากขึ้น ส่วนสถาบันหลักของไทยคือ ครอบครัว วัด และโรงเรียนหรือการศึกษาพบว่า สถาบันการศึกษาถูกทำลายมากที่สุด เนื่องจากเด็กนักเรียนเข้าถึงความรู้ในโลกดิจิทัลได้อย่างไม่มีขีดจำกัด อำนาจต่อรองของครูในฐานะผู้ให้ความรู้จึงลดลง ในขณะที่โรงเรียนยังมีวิธีการสอนและการสร้างวินัยที่ไม่ยืดหยุ่นจนนักเรียนมองว่าเป็นอำนาจนิยม นักเรียนไม่พอใจกับคุณภาพการสอน วิธีการสอนที่ให้เหตุผลไม่ชัดเจนและตอบคำถามไม่ได้ ทำให้เกิดการต่อต้านกฎระเบียบภายในโรงเรียนมากขึ้น ขยายวงไปเป็นความไม่พอใจในอำนาจนิยมในระบอบการเมืองในระดับมหาวิทยาลัย และการเรียกร้องประชาธิปไตยเต็มใบ ปัญหาด้านคุณภาพการศึกษานอกจากจะเกิดในโรงเรียนแล้ว จากการวิเคราะห์โดยการใช้นักดาต้าพบว่า คุณภาพการศึกษาเป็นปัญหาที่สังคมกังวลเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยไทยอีกด้วย

สำหรับศาสนายังเป็นที่พึ่งทางใจของคนไทยทั่วไปในโลกที่ผันผวนและมีวิกฤตที่ไม่คาดฝันถึงขั้น แต่ศาสนาไม่ใช่พื้นที่ที่สามของรุ่นใหม่อีกต่อไป วัดได้เปลี่ยนพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนใช้ได้ไปเพื่อกิจกรรมเชิงพาณิชย์มากขึ้น แต่วัดยังเป็นที่พึ่งด้านการศึกษาของเด็กชายขอบและในช่วงโควิด 19 วัดกลับมามีบทบาทสำคัญในชุมชนมากขึ้น

การทบทวนสถานการณ์ความเสี่ยงในชีวิตของคนไทยพบว่า ความเสี่ยงในระดับสังคมที่รุนแรงเป็นวงจรรอบาห้ว ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำและคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นปัญหานั้นวันก็จะเพิ่มขึ้น ส่วนความเสี่ยงในระดับสังคม ในระดับพื้นที่และในระดับปัจเจกซึ่งได้รับความสนใจจากรัฐค่อนข้างน้อย ได้แก่ ความเสี่ยงด้านฝุ่นพิษและความเสี่ยงในด้านความปลอดภัยของผู้ใช้รถใช้ถนน

เมื่อมองไปในอนาคตปัจจัยสำคัญที่มีความไม่แน่นอนสูงแต่มีผลกระทบมาก ได้แก่ วิถีพัฒนาประเทศต้องเลือกว่าจะพัฒนาแบบสีเขียวหรือสีน้ำตาล การเข้าถึงและความสามารถใช้ประโยชน์จากดิจิทัลวิถีทัศน์ ผลลัพธ์ของการต่อรองทางการเมือง และการ

เปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคและรสนิยมของคนไทยในอนาคต จะทำให้ภาพอนาคตของชีวิตคนไทยมีหลายฉากทัศน์ มีทั้งฉากทัศน์ที่ดีขึ้นและฉากทัศน์ที่เลวลง ดังนั้น การที่คนไทยจะรับมือกับอนาคตของประเทศและของโลกได้และนำไปสู่ฉากทัศน์ที่พึงประสงค์นั้น คนไทยจะต้องมีทักษะในการคิดเป็น ทำเป็น ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้ สร้างและมีความอาหารต่อเครือข่าย นโยบายที่สำคัญที่ได้จากการศึกษาในแผนงานฯ มีดังนี้

ยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ ให้คนไทยมีขีดความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับโลกอนาคตที่จะมีความพลิกผัน แปรเปลี่ยน และมีความเสี่ยงสูงมากยิ่งขึ้น ระบบการเรียนการสอนต้องปรับเป็นระบบการเรียนรู้เพื่อสร้างความสามารถในการรับมือกับอนาคต และต้องปรับจากความรู้และความจริงที่มีหนึ่งเดียวเป็นความรู้และความจริงที่มีหลายมุมมอง มีเหตุมีผล เป็นระบบ และมีหลายทางเลือกหลายหลักคิด การศึกษาต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมองเห็นภาพเป็นระบบ เห็นปัจจัยต่าง ๆ เชื่อมโยงกันและมีความสัมพันธ์ต่อกัน ผลดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนมีแนวโน้มที่จะรับฟังความเห็นจากผู้อื่นมากขึ้นด้วย

การศึกษาแบบสะสมความรู้โดยใช้เวลา 3-4 ปีในมหาวิทยาลัยเพื่อเป็นฐานสำหรับใช้ไปตลอดชีวิตจะไม่สามารถรองรับอนาคตที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ การศึกษาไทยอาจต้องเตรียมตัวให้คนไทยพร้อมสำหรับการทำงานในอนาคต ดังนั้น การศึกษาจึงต้องเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเรียนรู้ด้วยตัวเอง (self-learning) สำหรับการศึกษาในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาควรมีการเตรียมตัวให้ผู้เรียนสามารถแก้ไขปัญหาและสร้างประสบการณ์ในชีวิตนอกห้องเรียนมากขึ้น

สถาบันการศึกษาต้องเป็นแหล่งเรียนรู้แบบตลอดชีวิต และต้องสร้างสาระและแพลตฟอร์มออนไลน์ เพื่อให้การศึกษาแก่สาธารณชนและเกษตรกร ทุกคนต้องเข้าถึงความรู้ได้ง่ายในต้นทุนที่ต่ำ มีการบริการวิชาการที่มีค่าใช้จ่ายต่ำหรือมีการสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากรัฐ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยต้องสร้างพื้นที่ความรู้และแบ่งปันความรู้สู่สาธารณะมากขึ้น เช่น มีแพลตฟอร์มสำหรับให้ความรู้แก่เกษตรกรและชุมชน เป็นต้น

สถาบันการศึกษาไม่ควรเป็นแหล่งเรียนรู้ประเภทเดียวที่รัฐสนับสนุน รัฐควรต้องสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้และสถานศึกษาเอกชน สื่อออนไลน์ ศูนย์เรียนรู้และศูนย์เทคโนโลยีของชุมชน รวมทั้งวัด ซึ่งอาจจะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้เข้ากับยุคสมัยเข้ากับกาลเวลามากขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาสำหรับอนาคตจะต้องออกแบบให้ยืดหยุ่นมากขึ้นเป็นการศึกษาส่วนบุคคล (personalized education) มากขึ้น เหมาะกับการเรียนรู้ด้วยตัวเองมากขึ้น ครูจะต้องปรับบทบาทของตนให้กลายเป็นครูที่เป็นโค้ชมากกว่าเป็นแค่ครูผู้สอนเท่านั้น

การจัดการความรู้และการวิจัยจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ทิศทางของการศึกษาและวิจัยเหมาะสมกับอนาคตมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ควรมีการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีขนาดเล็กที่เหมาะสมสำหรับวิสาหกิจชุมชน การศึกษาสมัยใหม่อาจต้องใช้เครื่องมือที่จะดึงดูดผู้เรียนมากกว่าการบรรยายในห้องเรียน เช่น การใช้บอร์ดเกมหรือเกมออนไลน์ การสร้าง

แอปพลิเคชันเพื่อบริการ (application as a service) ในระดับต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนคติการรวมหมู่ (collectivism) แพลตฟอร์มเกมสำหรับครอบครัวเพื่อสร้างความอบอุ่น แพลตฟอร์มเพื่อการค้าขายขนส่งระดับท้องถิ่น แพลตฟอร์มเพื่อการดูแลสุขภาพและรักษาพยาบาล แพลตฟอร์มเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและการให้ข้อมูลตอบกลับ เช่น ทราฟฟี ฟองดู (Traffy Fondue) เป็นต้น

การศึกษาสำหรับอนาคตจะเป็นการศึกษาที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบและสร้างเนื้อหา ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงยังมีบทบาทสำคัญมากในการแยกแยะและยืนยันความรู้ที่ถูกต้อง และเป็นเสาหลักให้แก่สาธารณะ ซึ่งจะสามารถทำได้ผ่านแพลตฟอร์มการจัดการเพื่อความรู้สาธารณะ

ดิจิทัลวิถีชีวิตทั่วไทยและถ้วนหน้า การลงทุนให้เกิดดิจิทัลวิถีชีวิตทั่วไทยและถ้วนหน้า หมายถึงการที่ทำให้ประชาชนเข้าถึงและสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวมได้ ดิจิทัลวิถีชีวิตเป็นการลงทุนที่สำคัญอย่างยิ่งและเป็นการลงทุนที่มีผลต่อประชาชนยิ่งกว่าการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ที่เราได้เคยทำมาแล้ว เนื่องจากดิจิทัลวิถีชีวิตจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำ และดิจิทัลวิถีชีวิตอาจต้องเป็นส่วนหนึ่งของสวัสดิการที่ให้แก่บุคคลเปราะบาง เช่น การสนับสนุนโทรศัพท์มือถืออัจฉริยะให้แก่ผู้สูงอายุ คนพิการ การให้แท็บเล็ตแก่นักเรียนในพื้นที่ห่างไกล (ซึ่งต้องมาพร้อมกับเนื้อหาการเรียนรู้อัจฉริยะที่มีคุณภาพ) การจัดให้มีพื้นที่ Wi-Fi สาธารณะฟรีในพื้นที่ชุมชนแออัด วัดและศูนย์เรียนรู้ในชุมชนที่ห่างไกล เป็นต้น

ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายและจิตสาธารณะ เนื่องจากในสถานการณ์ปัจจุบัน สวัสดิการและการดำเนินงานของรัฐยังไม่ทั่วถึง รัฐควรใช้องค์การที่ไม่แสวงหากำไรเป็นกลไกในการเข้าถึงและให้บริการบุคคลเปราะบางและเพื่อการทำงาน ซึ่งมีความจำเพาะเจาะจงทั้งในระดับประเด็นและระดับพื้นที่ เช่น การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนแออัด และการให้มีอาสาสมัครทางเทคโนโลยีสุขภาพในชุมชนแออัด เป็นต้น เปิดพื้นที่ทางกายภาพของรัฐ เช่น อนุญาตให้นำอาคารของโรงเรียนที่ต้องปิดตัวลง เนื่องจากจำนวนนักเรียนไม่เพียงพอ มาใช้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมสาธารณะสำหรับวิสาหกิจชุมชน หรืออนุญาตให้องค์กรเอกชนอิสระที่ไม่แสวงหากำไรใช้สถานที่ของรัฐเพื่อทำกิจกรรมส่วนรวมได้ เป็นต้น

การเปิดพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ที่สามที่ปลอดภัย เพื่อเป็นพื้นที่กลางสำหรับการพูดคุยและหารือระหว่างผู้คิดต่างอย่างสร้างสรรค์ กลไกของการเปิดพื้นที่ที่อาจจะเป็นกลไกผ่านสื่อสาธารณะทั้งสื่อโทรทัศน์และสื่อออนไลน์ มูลนิธิและองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร องค์กรมหาชนของรัฐ เช่น มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นขุมปัญญาแห่งแผ่นดินและไม่ควรลอยตัวเหนือความขัดแย้ง หรือแม้แต่รัฐสภาและพรรคการเมืองก็ควรเปิดพื้นที่ปลอดภัยให้สมาชิกในสังคมสามารถเข้ามาแลกเปลี่ยนหารืออย่างมีเหตุผลได้ เพื่อเป็นการหาทางออกของความขัดแย้งตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติ ตัวอย่างสำคัญที่เกิดขึ้นแล้วก็คือ ในช่วงก่อน

การเลือกตั้งในปี 2566 เราได้เห็นความตื่นตัวของสื่อและองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรในการสร้างเวทีให้มีการหารืออย่างสร้างสรรค์ถึงอนาคตประเทศไทย ปรากฏการณ์นี้ควรทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็น “นิวนอร์มัล” โดยให้มีรูปแบบ (theme) ที่หลากหลายขึ้น

การปรับระบบภาษีเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ การปรับฐานภาษีของไทยมีความจำเป็นเพื่อรองรับการให้สวัสดิการแบบใหม่ ในโลกอนาคตที่มีความผกผันและแปรปรวน อาจต้องมีการให้สวัสดิการถ้วนหน้าเฉพาะคราวและเฉพาะกลุ่ม ซึ่งอาจจะเกินกำลังรายได้ของรัฐในปัจจุบัน รัฐจึงควรขยายระบบภาษีโดยคำนึงถึงภาษีใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ภาษีสิ่งแวดล้อม ภาษีบ้านเกิด (hometown tax) และภาษีท่องเที่ยว เป็นต้น

ปรับมโนทัศน์และหลักคิดของรัฐ ประเด็นนี้อาจจะเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด และต้องใช้เวลาในการปรับแก้แน่นอน แต่ต้องเริ่มจากการยอมรับว่าโลกได้เปลี่ยนไปแล้ว การจัดลำดับความสำคัญของชีวิต สังคม และการเมืองก็เปลี่ยนไปด้วย หลักคิดต่าง ๆ ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนไปด้วยดังที่ได้เสนอมานี้แล้ว แม้แต่ในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เช่น เรื่องความปลอดภัยของการใช้รถใช้ถนน ก็ต้องเปลี่ยนจาก “การให้ยานยนต์เคลื่อนที่ในความเร็วเสมอกัน” เป็น “ความปลอดภัยของชีวิตประชาชนต้องมาก่อน” หรือในเรื่องฝุ่นพิษที่มองปัญหาฝุ่นพิษว่า “ฝุ่นพิษเป็นเรื่องสาธารณสุขชั่วคราว” เป็น “สาธารณสุขที่ก่อให้เกิดวิกฤตถาวร” และการบูรณาการการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจมากกว่าการรวมศูนย์อำนาจ

สิ่งที่ต้องเพิ่มเติมเข้ามาในนโยบายสาธารณะสำหรับอนาคตก็คือ การวิเคราะห์ความเสี่ยงให้มากขึ้น เนื่องจากในอนาคตความเสี่ยงของคนไทยจะสูงมากขึ้น ทั้งจากเทคโนโลยีที่พลิกผันและปัจจัยอื่น ๆ จำนวนมาก การสร้างนโยบายสาธารณะจำเป็นจะต้องคำนึงถึงความเสี่ยงของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงระมัดระวังในการกระจายความเสี่ยงไปให้ผู้รับความเสี่ยงได้น้อยและผู้ที่อ่อนแอเกินกว่าจะรับได้ เพื่อให้การเจริญเติบโตของประเทศเป็นการเติบโตที่ทั่วถึงและเป็นธรรมมากขึ้น ■

บทที่ 9

ปัจจัยมลิขิต : ชุดโครงการชุมชนกวีวัฒน์

ในแปดบทที่ผ่านมาเป็นการร้อยเรียงผลงานวิจัยภายใต้แผนงานคนไทย 4.0 ทั้งหมด บทที่ 9 นี้เป็นการรายงานการขับเคลื่อนผลการวิจัย โดยการนำเอาแนวคิดในการพัฒนาคนไทย 4.0 ซึ่งได้มาจากงานวิจัยในแผนงานคนไทย 4.0 ไปขับเคลื่อนให้เกิดคนไทย 4.0 มากขึ้น โดยมีความเป็นมาดังต่อไปนี้

หลังจากที่แผนงานคนไทย 4.0 ดำเนินการมาได้ 2 ใน 3 ของช่วงเวลาดำเนินการวิจัย ก็มีคำถามใหญ่จากกรรมการกำกับแผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคมที่มีต่อการบริหารจัดการแผนงานคนไทย 4.0 ว่าแผนงานฯ จะสามารถนำเอาความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปส่งเสริมคนไทย 4.0 ให้มีจำนวนและศักยภาพมากขึ้นได้อย่างไร และอีกหนึ่งคำถามสำคัญมาจากการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของโควิด 19 กล่าวคือ ในช่วงที่โควิด 19 ระบาด ได้เกิดการอพยพคนเมืองออกสู่ชนบทกว่า 2 ล้านคน คนเหล่านี้เมื่อกลับไปถึงบ้านแล้วจะไปเริ่มต้นชีวิตใหม่อย่างไร หลายคนเป็นผู้มีการศึกษาสูงและมีประสบการณ์แปลกใหม่ในชีวิตจะเป็นไปได้หรือไม่ว่าคนเหล่านี้จะสามารถกลับไปพื้นที่ที่อยู่ในจังหวัดบ้านเกิดของตน ทั้ง 2 คำถามนี้ ทำให้แผนงานคนไทย 4.0 ได้ออกแบบชุดโครงการชุมชนกวีวัฒน์เพื่อหาคำตอบให้กับทั้ง 2 โจทย์

แผนงานคนไทย 4.0 จึงได้ริเริ่มชุดโครงการภายใต้การกำกับแผนงานฯ โดยตรงชื่อชุดโครงการ “ชุมชนกวีวัฒน์” ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ออกแบบมาเพื่อการขับเคลื่อนสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) แสวงหาคนไทย 4.0 ที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันที่เป็น

คนท้องถิ่น และเป็นผู้ที่มีจิตอาสาช่วยพัฒนาชุมชนบ้านเกิดของตน และ 2) ติดตามวิธีการฟื้นคืนของบุคคลเหล่านี้ว่ามีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง และผลลัพธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร รายงานในบทนี้เป็นข้อสรุปจากชุดโครงการชุมชนภูวัตน์ ซึ่งประกอบด้วยโครงการย่อยจำนวน 75 โครงการ กระจายไปในจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือและภาคใต้ของประเทศไทย สามารถเสนอผลงานวิจัยที่เป็นที่มาของโครงการนี้ดังต่อไปนี้

บริบทของคนไทยในอนาคต

การเริ่มต้นทำความเข้าใจบริบทและสภาพแวดล้อมของคนไทยในอนาคตเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยในการออกแบบชุดโครงการที่เป็นการสนับสนุนให้เกิดคนไทย 4.0 ได้จากผลงานวิจัยของแผนงานคนไทย 4.0 ในปีที่ 1 และปีที่ 2 ซึ่งให้เห็นว่า ประเทศไทยจะตกอยู่ภายใต้ภาวะความเสี่ยงสูงทั้งที่เกิดจากปัจจัยภายใน ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่ไม่มีความสมดุล ปัจจัยภายนอกที่เกิดจากบาดแผลของโรคระบาด สงครามและภาวะเศรษฐกิจถดถอยทั่วโลก และความท้าทายในระยะยาวที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลก ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้ชีวิตของคนไทยในอนาคตต้องเผชิญกับความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือหรือที่รู้จักกันในภาษาอังกฤษว่า VUCA (volatile, uncertain, complex, ambiguous) มากขึ้น

การศึกษาของ **อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ (2563)** ซึ่งเห็นว่าคนไทยในอนาคตจะมีชีวิตที่เปราะบางมากขึ้นทั้งในเมืองและชนบท เนื่องจากคนไทยมีแนวโน้มจะแยกกันอยู่แบบปัจเจกมากขึ้น ใช้ชีวิตและมีสังคมอยู่ในโลกเสมือนมากขึ้น การรับมือกับโลกอนาคตที่ผันผวนนั้นคนไทยจำเป็นต้องยึดคติของการรวมหมู่ (collectivism) ซึ่งเป็นค่านิยมที่เน้นความยึดเหนี่ยว (cohesiveness) ระหว่างปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกในสังคม รวมทั้งให้มีการกระทำร่วม (collective action) ดังนั้น การสร้างโอกาสให้มีการดำเนินชีวิตตามคตินี้การรวมหมู่จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนและสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับอนาคตที่ผันผวนมากขึ้น (**อรธพันธ์ สารวงศ์, 2566**) โดยสรุป คนไทย 4.0 จึงเป็นคนไทยที่จะต้องรับมือกับอนาคตได้ ต้องเป็นคน que คิดเป็น แก้ปัญหา ช่วยตัวเองและช่วยคนอื่นได้สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัล มีจิตสาธารณะ และมีเครือข่าย การศึกษาของ **จุลณี เทียนไทย และคณะ (2563)** พบว่า คนไทย 4.0 ที่รู้เท่าทันอนาคตมีอยู่แล้วในประเทศไทย 3.0 ในปัจจุบัน เพียงแต่ต้องหาคูบุคคลที่มีคุณสมบัติเบื้องต้นมาส่งเสริมศักยภาพให้สามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อเตรียมรับความพร้อมของโลกอนาคต

เนื่องจากการเตรียมการเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอนาคตโดยคนในชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่อาจจะมีข้อจำกัดทั้งในด้านองค์ความรู้และความสามารถในการปรับตัว จึงจำเป็นต้องอาศัยคนรุ่นใหม่หรือผู้อยู่ในวัยเกษียณที่มีความรู้และยังมีกำลังวังชา

มีความคุ้นเคยกับโลกสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเป็นมนุษย์ยุคดิจิทัลมาเป็นตัวกลางในการร่วมพัฒนาและผลักดันชุมชนให้ไปในทิศทางที่มีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ ซึ่งคนกลุ่มนี้จะมีศักยภาพมากพอที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นได้ คนคีนถิ่นมักเป็นกลุ่มที่จะนำเอานวัตกรรมต่าง ๆ ที่เคยพบเห็นจากภายนอกมาปรับใช้ในชุมชนของตนเองและริเริ่มกิจกรรมอื่น ๆ ที่ไม่ใช่กิจกรรมด้านการเกษตรในการศึกษานี้จะใช้คำว่า “คนพื้นถิ่น” เป็นกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา ซึ่งจะรวมทั้งผู้ที่คีนถิ่นทั้งก่อนเกิดและหลังเกิดโควิด 19 คนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาสูงและตัดสินใจไม่ย้ายถิ่น รวมทั้งบุคคลที่เกษียณแล้วนำความรู้มาช่วยพื้นชุมชน

เนื่องจากคนรุ่นใหม่ในชนบทก็มีแนวโน้มจะมีบทบาทเป็นผู้ประกอบการมากขึ้น อีกทั้งการเริ่มกลายเป็นเมืองและการขยายตัวของการท่องเที่ยวในพื้นที่ชนบท ทำให้พื้นที่ชนบทมีโอกาสในการพัฒนาทางเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ นอกเหนือจากการเกษตร (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ 2565) รวมถึงผลจากการแพร่กระจายของดิจิทัลวิถีชีวิตที่ทำให้ทุกพื้นที่ แม้แต่ในพื้นที่ชนบทก็มีโอกาสทางเศรษฐกิจและการตลาดมากขึ้น ดังนั้น การคีนถิ่นของคนรุ่นใหม่จึงเป็นโอกาสสำคัญที่จะทำให้เกิดการแพร่กระจายของนวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลที่จะนำไปสู่การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ ให้กับชุมชนท้องถิ่น

ชุดโครงการชุมชนวิถีชีวิตจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนากลุ่ม “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” ที่เป็น “คนพื้นถิ่น” ของชุมชนท้องถิ่นโดยเน้นการพัฒนาศักยภาพเพื่อให้คนเหล่านั้นมีโอกาสใช้ศักยภาพของตนไปสร้างการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้นอีกทอดหนึ่ง โดยกิจกรรมของชุดโครงการฯ มุ่งสร้างคนไทยในท้องถิ่นให้มีทักษะสำคัญที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง แสวงหา และเรียนรู้สิ่งใหม่อยู่เสมอ มีความสามารถในการสื่อสาร แก้ปัญหาที่ซับซ้อน ทำมาหากินบนโลกดิจิทัลได้ รวมถึงสามารถสร้างและรักษาเครือข่ายได้ ดังนั้น ชุดโครงการฯ จึงได้ถูกออกแบบมาเพื่อ

1. ส่งเสริมและสร้างคนไทย 4.0 ที่สามารถรับมือกับอนาคตที่ผันผวน โดยคนไทยจะต้องมีคุณลักษณะของผู้คิดเป็น ทำเป็น ช่วยเหลือตัวเองได้ มีจิตสาธารณะ ช่วยเหลือผู้อื่น สร้างและมีเครือข่าย สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสามารถดำรงชีพและทำมาหากินได้ทั้งในโลกจริงและโลกเสมือน
2. ใช้ขบวนการทางสังคมให้เกิดหรือส่งเสริมค่านิยมของคตินการรวมหมู่ การมีเครือข่าย การมีจิตสาธารณะ และการเอื้ออาทรต่อกัน
3. ส่งเสริมวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเพื่อนสู่เพื่อน และจากผู้สูงวัยสู่เยาวชน และวัฒนธรรมเครือข่ายความร่วมมือ

รูปแบบของโครงการขับเคลื่อน “ชุมชนภิวัตน์”⁷

“ชุมชนภิวัตน์”⁸ เป็นการขับเคลื่อนแบบบูรณาการที่นำเอาผลการวิจัยและการเรียนรู้จากโครงการต่างๆ ในหลาย ๆ กลุ่มของแผนงานคนไทย 4.0 ไปขับเคลื่อนให้เกิดชุมชนภิวัตน์ผ่านการทำโค้ชซึ่งคนพื้นถิ่นในชุมชน โดยคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการฯ จากแกนนำและเยาวชนในหมู่บ้านและคนรุ่นใหม่ที่เดินทางกลับบ้านจากการระบาดของโควิด 19 ทั้งนี้ ได้อาศัยเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ซึ่งมีการกิจในการพัฒนาผู้นำชุมชน และยังมีเครือข่ายพันธมิตรที่จะเข้ามาสมทบเพิ่มเติม เช่น ชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านช่อสะอาด มูลนิธิต่อต้านการทุจริต ชุมชนภายใต้โครงการวิจัยเพื่อสร้างแพลตฟอร์มอี-คอมเมิร์ซ “แบ่งปัน” เป็นต้น

สำหรับแพ็คเกจขององค์ความรู้หรือโมเดลต้นแบบที่เป็นผลงานจากงานวิจัยปีที่ 1 และปีที่ 2 ที่จะนำไปเผยแพร่ให้แก่คนพื้นถิ่น เช่น

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับอนาคต โดยเฉพาะกระแสเทคโนโลยีดิจิทัล
2. การพัฒนาทักษะของเยาวชนคนรุ่นใหม่ด้านการตลาดดิจิทัล
3. การนำเอาสินค้าของชุมชนเข้าสู่ระบบอี-คอมเมิร์ซชุมชน ได้แก่ e-market place ที่ชื่อ “แบ่งปัน” ในโครงการอี-คอมเมิร์ซสำหรับหมู่บ้านอัจฉริยะ
4. โมเดลทางเลือกการเกษตรแบบใหม่และการพัฒนาห่วงโซ่การผลิต
5. การใช้แอปพลิเคชันในการควบคุมการเกษตรตลอดห่วงโซ่การผลิต
6. การสร้างมูลค่าจากการจัดการขยะโดยชุมชน
7. การสร้างกระบวนการจิตอาสา

ลักษณะสำคัญของ “ชุมชนภิวัตน์”

ชุมชนภิวัตน์เน้นการพัฒนาศักยภาพของคน โดยเฉพาะแกนนำ “คนพื้นถิ่น” ที่จะเป็นกำลังสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่ละชุมชน และเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการรองรับเทคโนโลยีดิจิทัล (digital technology) หรือกล่าวได้ว่าโครงการนี้เน้นการสร้างศักยภาพของคนพื้นถิ่นด้านเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อนำเอาศักยภาพของตนมาสร้างการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ชุดโครงการนี้จึงไม่ได้มุ่งไปที่การส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์ การพัฒนาสินค้าหรือบริการท่องเที่ยวใดๆ (แม้ว่าจะสิ่งเหล่านี้จะเป็นผลผลิตหลักจากโครงการย่อย)

7 ผู้สนใจรายงานฉบับเต็มดู อรรถพันธ์ สารวงค์ (2566). ขบวนการสังคมเพื่อสร้างคนพื้นถิ่นภายใต้โครงการชุมชนภิวัตน์ แผนงานคนไทย 4.0.

8 คำว่า “ชุมชนภิวัตน์” นั้น เคยมีการใช้ในการบัญญัติคำภาษาไทยที่แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า localization อันมีนัยยะเป็นด้านตรงข้ามกับโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ตาม ภายใต้แผนงานคนไทยนี้ เป็นการใช้นัยยะของการสร้างเสริมศักยภาพคนในชุมชนเพื่อให้เท่ากันและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ หรือตรงกับความหมายของภาษาอังกฤษของคำว่า smart communities และเป็นไปตามแนวทางการออกแบบการขับเคลื่อนแผนงานของประธานแผนงานฯ (ผู้เขียน) ที่มองการขับเคลื่อนโครงการภายใต้แผนงานฯ ใน ระดับคือ ชุมชนภิวัตน์ นครภิวัตน์ และสังคมภิวัตน์

แต่ผลผลิตของชุดโครงการชุมชนภูวัตน์จะมุ่งไปที่การเพิ่มศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นคนพื้นถิ่นโดยการให้ความรู้ การฝึกอบรมทักษะ ความเชี่ยวชาญ (เช่น การทำตลาดออนไลน์ การจัดการขยะชุมชน การทำกิจกรรมจิตสาธารณะ) หรือการส่งเสริมการดูงานเชิงสร้างสรรค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน เป็นต้น และผู้รับทุนต้องนำความรู้ที่ตนเองแสวงหามาได้ ถ่ายเป็นคลิป (clip) มาเผยแพร่ในเว็บไซต์ Khonthai 4.0 Academy

ชุดโครงการชุมชนภูวัตน์มีลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่บริหารโดยหน่วยบริหารจัดการและส่งมอบผลลัพธ์ (ODU) โดยให้ทุนสนับสนุนขนาดเล็กแก่โครงการย่อยคือไม่เกิน 50,000 บาทต่อโครงการมีระยะเวลาดำเนินงาน 6 เดือนให้กับคนพื้นถิ่นที่จะทำงานในลักษณะของการกระทำภายใต้คติดการรวมหมู่ โดยคนพื้นถิ่นที่เป็นผู้รับทุนจะไม่รับค่าตอบแทนใดๆ ในการดำเนินการเพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนผ่านโครงการย่อยซึ่งอาจจะนำทุนไปดำเนินการต่างๆ ได้แก่

1. สร้างรายได้หรือสร้างอาชีพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ทำงานในบ้านเกิดของตน
2. ทำกิจกรรมสาธารณะเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งและสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสมาชิกในชุมชน ส่งเสริมวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3. ผู้รับทุนต้องมีอาสาสมัครผู้ช่วยอย่างน้อย 3 คน เพื่อแสดงว่ามีเครือข่ายสามารถทำข้อเสนอโครงการผ่านระบบ Zoom นำเสนอด้วย power point เพื่อประเมินคุณสมบัติในด้านการสื่อสาร (communication) ออนไลน์
4. ความรู้ด้านดิจิทัลจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของทุกโครงการย่อย และผู้รับทุนต้องเรียนรู้ที่จะทำคลิป เพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์และบริการผ่านแพลตฟอร์มตลาดสาธารณะ e-market place
5. ผลผลิตของโครงการย่อย นอกจากจะเป็นผลิตภัณฑ์และบริการแล้ว ยังจะต้องนำผลผลิตที่เป็นความรู้จากการดำเนินโครงการมาถ่ายทอดเป็นคลิป
6. ผลิตรายการวีดิทัศน์ เพื่อแบ่งปันต่อสาธารณะและเผยแพร่ลงใน Khonthai 4.0 Academy “แบ่งปัน” ที่สนับสนุนโดยแผนงานฯ เพื่อเพิ่มช่องทางในการนำเสนอการขาย

โครงการนี้มีหลักคิดแบบ “ล่างขึ้นบน” (bottom up) โดยเน้น “คน” เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงคือผู้รับทุนจะเป็นผู้คิดหรือผู้ตัดสินใจว่าจะทำอะไร ส่วนผู้ให้ทุนมีกระบวนการโค้ชซึ่งจะช่วยให้การสร้างรูปโครงการมีความชัดเจน เกิดประโยชน์ และทำได้สำเร็จ จึงไม่เหมือนโครงการพัฒนาระดับพื้นที่อื่น ๆ ของรัฐที่ให้มหาวิทยาลัยนำวิทยากร แนวคิดหรือผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบไว้แล้วไปเผยแพร่จาก “บนลงล่าง” ในชุดโครงการนี้ผู้รับทุนต้องไปหาที่ปรึกษาทางเทคนิค/ ผู้เชี่ยวชาญการตลาดและเทคโนโลยีที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเอง แผนงานฯ จะมีการให้ความรู้เพิ่มเติมโดยวิทยากรและจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน รวมทั้งแผนงานฯ จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้เป็นการเฉพาะเพิ่มเติมให้แก่โครงการย่อยที่มีความจำเป็น เพื่อเติมเต็มทักษะและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย

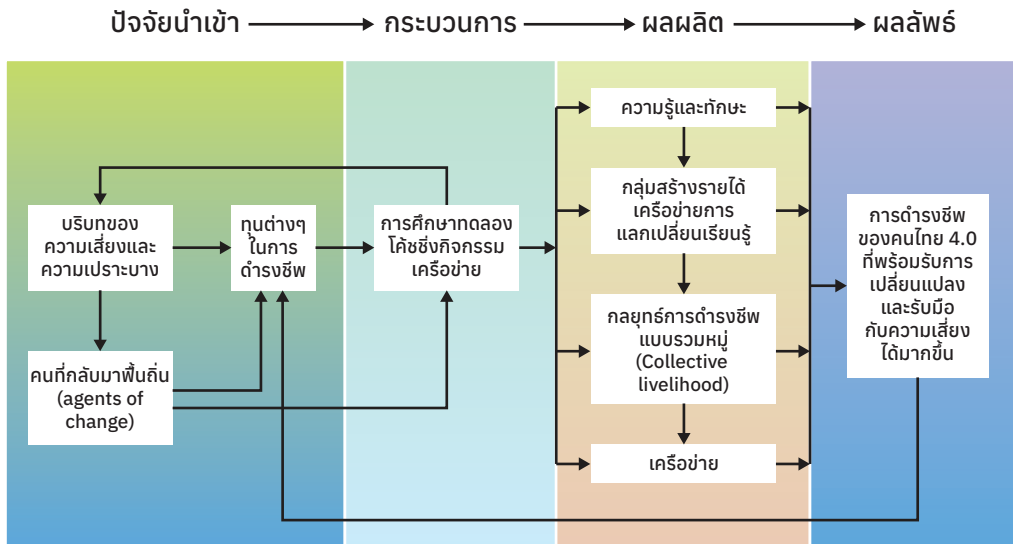
โครงการย่อยที่สนับสนุนมี 2 ประเภท คือ 1) โครงการประเภทนำทุนไปสร้างงานสร้างอาชีพ และ 2) โครงการจิตสาธารณะ ทุนที่สนับสนุนสามารถนำไปเพิ่มความรู้โดยการฝึกอบรมโดยให้วิทยากรมาเยี่ยมพื้นที่หรือไปดูงาน หรือใช้เป็นค่าทดสอบผลิตภัณฑ์ในห้องปฏิบัติการกลางเพื่อขอมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ชุดโครงการชุมชนกวีทัศน์มีผู้รับทุนทั้งสิ้น 75 โครงการ มีจำนวนผู้รับทุน 63 คน เนื่องจากมี 12 คนรับทุน 2 ครั้ง ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดในภาคเหนือและภาคใต้ทั้ง 2 รอบรวมกันจำนวน 20 จังหวัด

กรอบแนวคิด ของการขับเคลื่อนโครงการ

โครงการ “ชุมชนกวีทัศน์” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) อาศัยกรอบการพัฒนาโครงการและนำไปสู่การปฏิบัติดังรูปที่ 11 ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ประยุกต์จากทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (theory of change) โดยมองบทบาทของคนพื้นถิ่นเป็นปัจจัยนำเข้า (input) สำคัญในฐานะเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้ชุมชน (agents of change) ที่จะนำไปสู่การดำรงอยู่แบบรวมหมู่ (collective livelihood)

สำหรับกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลงจะอาศัยองค์ความรู้จากภายนอกที่คนพื้นถิ่นไปแสวงหา วิจัยและทดสอบผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโครงการย่อยด้วยกัน เนื่องจากโครงการย่อยจะเป็นพื้นที่ทดลอง (sandbox) กิจกรรมใหม่ ความรู้ใหม่ จึงไม่ได้มุ่งหวังให้ผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์หรือรายได้ แต่มุ่งหวังจะได้ความรู้ซึ่งทุกโครงการย่อยต้องนำมาทำคลิป (clip) เพื่อถ่ายทอดให้สาธารณะบนเว็บไซต์ Khonthai 4.0 Academy เมื่อโครงการสิ้นสุดลง ส่วนผลลัพธ์จะเป็นชุมชนที่มีความรู้มากขึ้น แข็งแรงพอที่จะรับความเสี่ยงและช่วยเหลือกันมากขึ้น

รูปที่ 11 กรอบแนวคิดการดำเนินงานโครงการชุมชนก๊วตัน

ใครเป็นคนฟื้นฟู

คนฟื้นฟูมีทั้งสิ้น 63 คน แบ่งตามประเภทของโครงการเป็นผู้ดำเนินการสร้างงานสร้างรายได้ 40 คน เป็นผู้ดำเนินการด้านจิตอาสา 23 คน ในกลุ่มสร้างงานสร้างอาชีพส่วนใหญ่จะเป็นคนรุ่นใหม่ที่กลับท้องถิ่นและจำเป็นต้องหาทางเลือกในชีวิตใหม่ ผลลัพธ์ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารแปรรูป เช่น ผลไม้ในท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์จากจังหวัดสำหรับอาหารสัตว์เลี้ยง สีน้าเกษตรแปรรูป เป็นต้น ส่วนกลุ่มจิตอาสาจะเป็นกลุ่มที่มีรายได้ประจำอยู่แล้ว แต่ต้องการทำงานเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตน ซึ่งในกลุ่มนี้ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยงานจิตอาสาที่เลือกส่วนใหญ่เป็นการจัดการขยะ ซึ่งสอดคล้องไปกับภารกิจในหน้าที่การงานของตน แต่ต้องการการสนับสนุนด้านความรู้และเงินทุน

นอกจากนี้ ยังมีจิตอาสาผู้มียุทธศาสตร์จากงานประจำ ส่วนใหญ่จะสนใจกิจกรรมที่สร้างเยาวชน การฟื้นฟูเมืองเก่าโดยเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น จัดนิทรรศการศิลปะและอาหาร การอบรมเกษตรกรให้เข้าใจถึงวิธีการขายคาร์บอนเครดิต การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างมัคคุเทศก์รุ่นเยาว์ท้องถิ่น การจัดกิจกรรมให้คนสองวัยคือผู้สูงวัยและเยาวชนได้มีปฏิสัมพันธ์กัน ให้ความรู้แก่กันและต่อยอดความรู้ด้วยกัน การนำนักเรียนไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสมุนไพรท้องถิ่นนอกห้องเรียน โดยที่มีปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ให้ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วนำมาผสมผสานกับความรู้วิทยาศาสตร์ปัจจุบัน การให้ความรู้ในการทำเกษตรและการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงกับคนรุ่นใหม่ที่เป็นคนกล้าคิด กล้าทำ ซึ่งในกลุ่มที่เป็นจิตอาสาเหล่านี้ยังมีผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีในต่างประเทศอีกด้วย

คนรุ่นใหม่ที่เป็นคนพื้นถิ่นจะมีการศึกษาค่อนข้างสูง ส่วนใหญ่จบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยท้องถิ่น ดังนั้น จึงสามารถเข้าถึงฝ่ายวิชาการในมหาวิทยาลัยที่ตนเป็นศิษย์เก่า กลุ่มการสร้างรายได้สร้างอาชีพมักจะเป็นกลุ่มที่มีฐานะพอสมควรและมีที่ดินทำกินของตนเองจากบรรพบุรุษหรือสามารถใช้ที่ทำกินของบรรพบุรุษได้ แต่ต้องการนำความรู้ใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ คนพื้นถิ่นที่กลับบ้านหรือเป็นผู้ที่ตงงานจากผลการระบาดของโควิด 19 มักมีประสบการณ์ทำงานในเมืองใหญ่มาเป็นเวลานานพอสมควร

ผู้รับทุนทั้ง 2 กลุ่มนี้จึงเป็นสามัญชนคนมีการศึกษา มีทั้งผู้นำจัดตั้งและผู้นำตามธรรมชาติ แต่ผู้นำที่จัดตั้งโดยหน่วยราชการมีจำนวนค่อนข้างน้อย คือมี 5 ราย เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้รับทุนมีอายุค่อนข้างสูง คือเกิน 50 ปีขึ้นไป มักต้องอาศัยคนรุ่นใหม่มาสนับสนุนด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการรับโครงการว่าจะต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการติดต่อนำเสนอโครงการและการนำผลผลิตเข้าสู่ระบบอินเทอร์เน็ต ดังนั้น คนพื้นถิ่นจึงเป็นคนที่มทุนสังคมภายใน (bonding capital) คือมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคม มีเครือข่ายกับคนในท้องถิ่นและสามารถเข้าถึงเครือข่ายภายนอกหรือมีทุนสังคมภายนอก (bridging capital) ได้แก่ มหาวิทยาลัย หน่วยราชการที่มีหน้าที่ส่งเสริมท้องถิ่น เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น

คนพื้นถิ่นที่มีอายุเฉลี่ยวัยกลางคนมักจะเป็นคนที่มีความเป็นผู้นำสูง มีประสบการณ์ในการเป็นผู้นำต่อเนื่องมาระยะหนึ่งแล้ว จึงมีเครือข่ายที่เข้ามาช่วยงานที่ค่อนข้างเป็นเครือข่ายถาวร ส่วนคนพื้นถิ่นที่เป็นคนรุ่นใหม่ที่ยุ่่น้อยหรือคนที่เพิ่งกลับบ้านมักจะอาศัยเครือข่ายของเพื่อนฝูงที่เคยมีอยู่เดิม

เนื่องจากคนรุ่นใหม่เป็นผู้ที่มีการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยขึ้นไป ดังนั้น เมื่อกลับมาอยู่ในท้องถิ่นก็มักจะได้รับคำขอร้องจากชาวบ้านให้ช่วยทำโครงการต่าง ๆ ที่จะของบประมาณจากรัฐ จึงทำให้คนเหล่านี้มีความเข้าใจการเข้าถึงรัฐและกฎระเบียบต่าง ๆ ชาวบ้านทั่วไปเห็นว่าหากหมู่บ้านไม่มีคนหนุ่มคนสาวที่มีการศึกษาอยู่ในชุมชนต่อหรือกลับมาช่วยพื้นถิ่น โอกาสที่ชุมชนจะพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตและรายได้สูงขึ้นก็จะเป็นไปได้ยาก

คนพื้นถิ่นที่ทำกิจกรรมจิตอาสา มักเป็นคนที่เคยได้รับการบ่มเพาะในโครงการจิตอาสาของรัฐและองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไรตั้งแต่เยาว์วัย จึงเป็นกลุ่มที่มีจิตสาธารณะสูง สนใจเรื่องการพัฒนาเด็กและชุมชน

กลุ่มจิตอาสาที่ตามเกณฑ์ของโครงการชุมชนกวิวัฒน์จะต้องเป็นผู้ที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการโดยตรง แต่ความจริงแล้ว หลายคนอาจจะได้ประโยชน์ทางอ้อมจากกิจกรรมจิตสาธารณะ เช่น ได้ฐานเสียงจากภายในชุมชนเพิ่มขึ้น ได้พัฒนาคุณภาพของซัพพลายเออร์ท้องถิ่นให้ธุรกิจของตนในปัจจุบันหรือในอนาคต หรือสามารถนำความรู้ที่ได้ไปต่อยอดเป็นข้อเสนอโครงการใหม่ เพื่อขอการสนับสนุนของรัฐเป็นจำนวนงบประมาณมากขึ้น รวมทั้งเอาความรู้ที่ได้ไปเป็นวิทยากรให้แก่หน่วยงานของรัฐในท้องถิ่น หรือได้ลูกค้าในอนาคตเพิ่มขึ้น เป็นต้น

อุปสรรคของคนพื้นที่

คนพื้นที่ที่เป็นคนรุ่นใหม่ในกลุ่มสร้างรายได้และอาชีพส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตครั้งแรก (beginner) ที่มีแหล่งความรู้ส่วนใหญ่มาจาก YouTube แล้วนำมาลองผิดลองถูก ต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่นาน แต่ผลิตภัณฑ์ที่ได้ก็ยังไม่เสถียรทั้งในด้านรสชาติ อายุการใช้งาน และบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม ส่วนคนพื้นที่ที่เป็นคนรุ่นก่อนโดยเฉพาะกลุ่มแปรรูปอาหารอาศัยความรู้จากบรรพบุรุษหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้จะมีความได้เปรียบเรื่องรสชาติ แต่ยังมีปัญหามาตรฐานผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์เช่นเดียวกัน

เมื่อผลิตภัณฑ์ยังไม่มีการรับรองมาตรฐานจากทางราชการ เช่น มาตรฐานผลิตภัณฑ์ขององค์การอาหารและยา (อย.) จึงไม่สามารถจำหน่ายผ่านทางออนไลน์หรือขายในห้างร้านได้ ต้องขายตามตลาดนัดหรือตลาดชุมชนเท่านั้น ทำให้ช่องทางการตลาดค่อนข้างแคบ นอกจากนี้ ตลาดชุมชนก็อาจจะไม่เหมาะกับการทดลองตลาดนัก เพราะกลุ่มเป้าหมายอาจไม่เหมาะกับสินค้า

กลุ่มวิสาหกิจของคนพื้นที่ทำกิจกรรมแปรรูปอาหารมักใช้อุปกรณ์ที่ใช้ในครัวเรือน ขาดอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เนื่องจากมีการผลิตในระดับที่ต่ำมากที่มีขนาดไม่ถึง SME ตัวอย่างเช่น เทคโนโลยีในตลาดที่เหมาะสมกับการผลิตของ SME จะเป็นการใช้วัตถุดิบในปริมาณ 5 ถึง 10 ตันขึ้นไป แต่คนพื้นที่จะเริ่มผลิตที่ 10-20 กิโลกรัม จึงยังไม่มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมและต้องใช้เวลาผลิตดั้งเดิมที่ใช้แรงงานมาก

การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนจำเป็นจะต้องมีพื้นที่กลางสำหรับทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งคนพื้นที่บางรายก็ใช้บ้านของตัวเอง บางแห่งก็ใช้ที่ส่วนกลางของทางการหรือใช้พื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ซึ่งในกรณีหลังสุดนี้ ทำให้ไม่สามารถนำไปขอขึ้นทะเบียนมาตรฐานสถานประกอบการผลิตจากองค์การอาหารและยาได้ ในขณะที่ในชุมชนยังมีพื้นที่ว่าง เช่น โรงเรียนเด็กเล็กที่ถูกงดกิจการสอนไปแล้ว ก็นำมาใช้ไม่ได้หรือมีกฎระเบียบมากมายที่จะขอใช้

แม้ว่ารัฐบาลจะได้ลงทุนและจัดหาวัสดุอุปกรณ์เครื่องจักร รวมทั้งการก่อสร้างศูนย์เรียนรู้ในท้องถิ่น แต่รัฐไม่ได้สนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้สถานที่และเครื่องมือ เช่น พาราโบลาโดมแสงอาทิตย์เพื่อการอบผลไม้ถูกทิ้งร้างหรือใช้ไม่เต็มศักยภาพ และเมื่อเครื่องมือเครื่องจักร เช่น เครื่องคั่วและแปรรูปกาแฟทำงานไม่สอดคล้องกันก็ไม่มีกลไกและงบประมาณสำหรับซ่อมบำรุงที่จะส่งช่างที่จะดัดแปลงแก้ไขหรือให้ข้อเสนอแนะ เป็นต้น ส่วนเงื่อนไขของชุดโครงการชุมชนวิวัฒน์ซึ่งเป็นการวิจัยก็ช่วยสนับสนุนได้แค่ผู้เชี่ยวชาญและเงินหลักร้อย ไม่สามารถซื้อครุภัณฑ์หรือสนับสนุนค่าซ่อมแซมและก่อสร้างอาคารสถานที่ได้

คนพื้นที่บางรายมีประสบการณ์ที่ไม่ดีนักเกี่ยวกับการสนับสนุนของรัฐ เช่น มีเจ้าหน้าที่มาขอให้เขียนโครงการและงบประมาณระดับกว่า 1 ล้านบาทขึ้นไปและเจ้าหน้าที่ก็ได้มาแจ้งว่าโครงการได้รับอนุมัติแล้ว แต่หลังจากนั้นก็หายเงียบไปไม่มีเงินงบประมาณตามมาดังที่คาด ในช่วงต้นของการทำงานของชุดโครงการชุมชนวิวัฒน์ เจ้าหน้าที่ของชุดโครงการนี้เข้าไปติดต่อชาวบ้าน ชาวบ้านจึงไม่ค่อยไว้วางใจ และตั้งข้อสงสัยว่าจะมาเอาชื่อไปใส่หรือหลอกให้ชาวบ้านทำโครงการเพื่อไปของบประมาณโครงการจากรัฐแล้วก็หายไปเหมือนเดิมอีก

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีประสบการณ์ที่โครงการของรัฐมักจะไม่ยืดหยุ่นให้เข้ากับความเป็นและความต้องการของพื้นที่ รวมทั้งการให้วัสดุอุปกรณ์แบบบนลงล่าง ซึ่งชาวบ้านใช้ไม่เป็นหรือใช้ไม่ได้และไม่มีการให้คำปรึกษาที่จะมาช่วยให้การใช้วัสดุอุปกรณ์ที่รัฐแจกจ่ายมา มีประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ รัฐไม่มีกลไกที่จะสนับสนุนผู้คิดค้นหรือผู้แก้ไขปัญหาเทคโนโลยีในระดับท้องถิ่นในระยะยาว ครั้นประชาชนจะหันไปพึ่งมหาวิทยาลัย ก็ปรากฏว่ามหาวิทยาลัยมักจะทำโครงการแบบบนลงล่างเช่นกัน และการขอคำปรึกษาเป็นเรื่องธุรกิจไปแล้ว เพราะมหาวิทยาลัยก็จำเป็นต้องสร้างรายได้ จึงมักจะเรียกค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงเกินไปสำหรับผู้ผลิตแรกเริ่ม แต่ยังมีโชคดีที่ชาวบ้านได้อาศัยอาจารย์ที่มีจิตสาธารณะมาช่วยเป็นวิทยากรเป็นรายบุคคล

แม้ว่าคนพื้นถิ่นจะมีระดับการศึกษาค่อนข้างสูง แต่กลุ่มคนเหล่านี้ก็พบว่า ระเบียบและกติกของรัฐค่อนข้างจะไม่ยืดหยุ่น อ่านเข้าใจยาก เช่น ระเบียบขององค์การอาหารและยา อีกจุดอ่อนก็คือผู้รับทุนหรือคนพื้นถิ่นไม่มีประสบการณ์ในการคิดต้นทุน และการตั้งราคา ตลอดจนการกำหนดลูกค้าเป้าหมายให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ของตน และยังขาดความรู้เรื่องการตลาด

ผลสำเร็จของโครงการ

ชุดโครงการชุมชนกวิวัฒน์มีความสำเร็จสูงคือสามารถส่งงานได้ทั้งหมด 75 โครงการ มีผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ 105 รายการ และบริการ 4 รายการ และได้นำผลงานเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ KhonThai 4.0 Academy ผลผลิตเหล่านี้เป็นผลผลิตของโครงการย่อย ไม่ใช่ผลผลิตของชุดโครงการชุมชนกวิวัฒน์ ส่วนผลผลิตของชุดโครงการฯ ก็คือตัวคนพื้นถิ่นที่มีศักยภาพและมีเครือข่ายมากขึ้นและจะเป็นเครือข่ายทุนสังคมที่เพิ่มขึ้นซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. คนพื้นถิ่นมีโอกาสฟื้นฟูศักยภาพของตนเองและชุมชนตามที่กลุ่มของตนเองมีความปรารถนาและตามวิสัยทัศน์ของตน ไม่ใช่มาจากความเห็นของฝ่ายปกครองหรือการให้ความรู้ทางเทคนิคที่มาจากบนลงล่าง การแลกเปลี่ยนระหว่างคนพื้นถิ่นด้วยกันทำให้จุดประกายความคิดใหม่ๆ ที่จะนำไปใช้กับชุมชน รวมทั้งทำให้มีเพื่อน มีที่ปรึกษา เกิดกำลังใจที่จะจับมือเดินหน้าไปด้วยกัน และจากการเห็นการลงทุนลงแรงของคนอื่นทำให้เกิดความอดทนและมั่นใจในกิจกรรมที่ตัวเองทำมากขึ้น
2. เกิดเครือข่ายคนรุ่นใหม่ภายในชุมชน ซึ่งจะสามารถต่อยอดให้เกิดพฤติกรรมความร่วมมือ เป็นทุนทางสังคม (social capital) ที่มีประโยชน์ต่อสังคมมากขึ้นในอนาคต และจะเป็นการสร้างผู้นำธรรมชาติของรุ่นต่อ ๆ ไป เป็นแกนนำรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพมีเครือข่ายเชื่อมโยงข้ามจังหวัดและข้ามภูมิภาค

3. เกิดเครือข่ายข้ามรุ่น สังคมไทยเริ่มมีปัญหาค้นหาคนต่างวัยไม่เข้าหากัน แต่ในชุดโครงการนี้มีโครงการย่อยที่สามารถสร้างเครือข่ายข้ามรุ่นระหว่างเยาวชนในวัยเรียนกับผู้สูงวัยจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน โดยเยาวชนสอนผู้สูงวัยให้ใช้โทรศัพท์อัจฉริยะในการหาข้อมูลและวิธีการผลิต เช่น การแปรรูปกล้วยน้ำว้าจาก YouTube ส่วนผู้สูงวัยก็สอนทักษะเยาวชนให้รู้จักการสร้างผลิตภัณฑ์ตามวิธีการดั้งเดิม หรือเยาวชนก็ใช้คอมพิวเตอร์มาช่วยออกแบบใหม่สำหรับเสื้อผ้าและสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ทำให้สินค้าขายได้มากขึ้น สมาชิกในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น อบอุ้นขึ้น ผู้สูงวัยมีชีวิตชีวาขึ้น
4. เกิดเครือข่ายข้ามชาติพันธุ์ ในชุดโครงการมี 3 โครงการย่อยซึ่งทำงานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น กลุ่มมลาบรี จ.น่าน กลุ่มชาติพันธุ์ดาราอั้ง และกลุ่มม้งใน จ.เชียงใหม่ ซึ่งจะสนับสนุนให้เกิดความเข้าใจในปัญหาของกันและกัน กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลก็จะมีช่องทางเข้าถึงความรู้ต่างๆ ผ่านการสื่อสารเสวนากับผู้ร่วมในโครงการย่อยๆ นั้น จากในเมือง
5. เกิดการใช้งานวัสดุอุปกรณ์และครุภัณฑ์ของรัฐที่ได้ลงทุนไว้ให้กับชาวบ้าน ให้เต็มศักยภาพมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ ต่อแหล่งทุน

1. ควรมีแผนบอกซ์ของการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนแบบล่างขึ้นบน เพื่อเสริมกับระบบบนลงล่าง (U2T หรือหนึ่งจังหวัดหนึ่งมหาวิทยาลัยอย่างในปัจจุบัน) ควรให้ทุนแบบต่อเนื่องและมากกว่า 1 ครั้ง และมากกว่า 1 ปี คือประมาณ 2-3 ปี โครงการระดับชุมชนไม่ควรสนับสนุนงบประมาณจำนวนมากในแต่ละครั้ง ให้มีระยะเวลาดำเนินการสั้นประมาณ 6 เดือนในแต่ละช่วง ขนาดของทุนควรอยู่ประมาณ 5-8 หมื่นบาท และควรเป็นทุนต่อเนื่องอย่างน้อย 4 ครั้ง (2 ปี) และอาจหาโอกาสที่จะไปเข้าร่วมเป็นหุ้นส่วน (partner) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโครงการสนับสนุนชุมชนของภาคเอกชน เช่น บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (SCG) ปตท. และเครือเจริญโภคภัณฑ์ (CP) เป็นต้น ซึ่งบริษัทเอกชนเหล่านี้ให้ทุนชุมชนต่อเนื่องหลายปี ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินงานการสนับสนุนชุมชนโดยเอกชนหน่วยงานให้ทุนของรัฐ และมหาวิทยาลัย

2. รัฐได้ลงทุนในเครื่องจักร อุปกรณ์การเกษตรและการแปรรูปให้แก่ชุมชนจำนวนมาก แต่การใช้งานยังไม่คุ้มค่า เพราะชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้ตลอดห่วงโซ่อุปทานจนสามารถนำผลผลิตไปสู่ตลาดได้ หรือในบางชุมชนเมื่อเครื่องจักรเสียหรือมีปัญหาเรื่องการเชื่อมต่อระหว่างกระบวนการผลิตก็ไม่มีกรแก้ไข ดังนั้น รัฐควรพัฒนาศูนย์เรียนรู้ที่พัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology hub) สำหรับชุมชนท้องถิ่น และ

สร้างอาสาสมัครด้านเทคโนโลยี (appropriate technology volunteers) เพื่อพัฒนาทักษะด้านการใช้เครื่องจักร อุปกรณ์ทุนแรงและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล รวมทั้งแก้ไขปัญหาการทิ้งร้างเครื่องจักรในพื้นที่

3. ควรมีการส่งเสริมทักษะด้านการตลาดโดยมีการบูรณาการกับกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงแรงงาน และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งในปัจจุบันต่างก็ดำเนินการแยกกัน ทำให้ไม่ได้ผลเต็มที่

4. รัฐควรสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยที่รับทุนวิจัยเผยแพร่ข้อมูลวิจัยที่ง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์ (แบบ user friendly) บนแพลตฟอร์มสาธารณะและมีแล็บ (lab) บริการวิสาหกิจชุมชน และให้การบริการวิสาหกิจชุมชนเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการบริการวิชาการ

5. หน่วยงานราชการควรจัดทำคู่มือที่อ่านเข้าใจง่ายและเห็นขั้นตอนการขอใบอนุญาตต่าง ๆ จากรัฐให้ชัดเจน

6. เปิดโอกาสให้วิสาหกิจชุมชนใช้พื้นที่ของรัฐที่ไม่ใช้แล้ว เช่น โรงเรียนที่ถูกยุบมาเป็นพื้นที่กลางในการทำกิจกรรม ทำศูนย์เรียนรู้สาธารณะประโยชน์ หรือทำการรวบรวมผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูปเบื้องต้น

ตัวอย่างคนพื้นถิ่น

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของคนพื้นถิ่นชุดโครงการชุมชนภูวรินทร์

เก๋

เก๋เป็นสาวใหญ่อายุ 49 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาการบริหารจัดการจากมหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่ง พื้นเพเดิมเป็นคนกรุงเทพฯ ทำงานเกี่ยวกับสื่อ จากนั้นช่วงปี 2560 ออกจากงานมาเปิดร้านอาหารญี่ปุ่นที่ จ.เชียงใหม่ ขายดีมาก แต่สถานการณ์โควิด 19 ทำให้ต้องปิดร้าน ปัจจุบันเก๋ขายเสื้อผ้าออนไลน์ ออกแบบและสร้างแบรนด์ของตนเองรวบรวมผลิตภัณฑ์ผ้าหรือสิ่งผลิตตามแบบที่ต้องการจากฝ่ายย้อมสีธรรมชาติจากชุมชนเล็ก ๆ กลางอุทยานแห่งชาติแห่งหนึ่งในภาคเหนือ

เก๋อาสาช่วยเขียนโครงการและเป็นผู้รับผิดชอบโครงการต่าง ๆ ให้ชุมชน เช่น ทุนพัฒนาอาชีพ กสศ. ปี 2564 และ 2565 รวมทั้งทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชน เช่น SCG Dtac และชุมชน เพื่อเสริมและสนับสนุนด้านการตลาดและการขายสินค้าของชุมชน เก๋ยังร่วมกับชุมชนก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพัฒนาอาชีพผู้สูงอายุเมื่อประมาณปี 2559 มีสมาชิก 12 คน สำหรับรายได้จากการทำงานกับชุมชนนั้น เก๋เป็นผู้ดำเนินโครงการร่วมกับชุมชน ซึ่งจะรับงบประมาณร้อยละ 10 เป็นงบดำเนินงานของทีมในแต่ละโครงการเพื่อใช้เป็นค่าเดินทางและค่าอาหาร แต่ไม่รับค่าตอบแทน

เก้เล่าว่าช่วงแรกที่เข้ามาในชุมชน พบว่าในหมู่บ้านมีเพียงผู้สูงอายุ ส่วนหนุ่มสาวออกไปเรียนและทำงานนอกชุมชน เพราะในชุมชนมีโรงเรียนแค่ระดับ ม.3 อีกทั้งชุมชนบ้านก้ออยู่ห่างไกล ทำให้การเดินทางไม่สะดวกและไม่สามารถเดินทางไปกลับได้ทุกวัน ในช่วงเริ่มต้นกลุ่มวิสาหกิจต้องการงบประมาณและสถานที่ทำกิจกรรมของกลุ่ม จึงระดมเงินตั้งกองผ้าป่า ขยายบัตรตามหน่วยงานราชการ เพื่อนำเงินมาปรับปรุงอาคารโรงเรียน ซึ่งไม่มีการใช้งานอาคารแล้ว ทำให้มีสถานที่จัดกิจกรรมของกลุ่มจนถึงปัจจุบัน กิจกรรมในช่วงแรกของทางกลุ่มฯ ได้สนับสนุนและพัฒนาอาชีพของผู้สูงอายุหลากหลายอาชีพ ตามทักษะและความสนใจ เช่น จักสาน ดนตรี นวดไทย การทอและตัดเย็บงานผ้า ต่อมาเหลือเพียงงานเกี่ยวกับผ้า เนื่องจากไม่มีคนสืบสาน

เก้มองว่าหากต้องการให้ชุมชนเป็นที่รู้จักจะต้องออกสื่อ จึงนำชิ้นงานผ้าของชุมชนส่งเข้าประกวดในงานต่าง ๆ เมื่อได้รางวัล สื่อก็จะเข้ามาทำข่าวเผยแพร่ อีกทั้งทางกลุ่มฯ พยายามพัฒนาชิ้นงานระดับพรีเมียมมากขึ้น และได้นำถวายสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิริวัณณวรีนารีรัตน์ราชกัญญา

ได้รับทุนสนับสนุนจากชุดโครงการชุมชนวิถีต้นจำนวน 2 โครงการ ได้แก่ ระยะ 1 เป็นโครงการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรของท้องถิ่น ยุค 4.0 โดยให้สมาชิกนำผลไม้ที่ร่วงหล่นและถูกปล่อยทิ้งจำนวนมากที่มีอยู่ในชุมชนมาแปรรูป โดยใช้ระบบอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์จากพาราโบลาโดม⁹ ซึ่งมีหน่วยงานภาครัฐมาสร้างไว้ให้ชุมชน แต่ยังไม่เคยถูกใช้งาน เมื่อได้งบประมาณจากชุดโครงการชุมชนวิถีต้นทำให้ได้ใช้ประโยชน์จากพาราโบลาโดม ซึ่งหลังจบโครงการสมาชิกยังคงแปรรูปผลไม้ตามฤดูกาลอย่างต่อเนื่องเพื่อจำหน่าย ในโครงการนี้นักเรียนมัธยมในชุมชนได้เข้ามาสอนผู้สูงวัยใช้โทรศัพท์อัจฉริยะเพื่อให้ค้นหาวิธีการผลิตสินค้าจาก YouTube ส่วนโครงการมนุษย์สองวัย (ระยะ 2) ผู้สูงวัยสอนให้เด็ก ๆ รู้จักการปักผ้าต้นผ้า และเยาวชนช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบและการออกแบบใหม่ โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ออกแบบลวดลายใหม่ที่มีสไตล์ร่วมสมัย ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์และขายดีขึ้นเพราะเหมาะกับยุคสมัย นอกจากนี้ เก้ยังมองว่าโครงการชุมชนวิถีต้นเป็นตัวหล่อลื่นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชนที่สำคัญ ดังนี้

1. เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เป็นผู้เลือกกิจกรรมที่ต้องการ โครงการนี้ตอบโจทย์ให้ชุมชนอย่างตรงเป้า เพราะเป็นทุนเปิดให้ชาวบ้านได้ทำสิ่งที่อยากทำ ได้เลือกกิจกรรมที่ตรงใจ ไม่ขัดเยียด ไม่บังคับ ส่งผลให้กิจกรรมที่ดำเนินการประสบความสำเร็จตามเป้าที่วางไว้ ที่ผ่านมามีหน่วยงานอื่น ๆ นำทุนมาให้ต่างก็กำหนดกิจกรรมที่ผู้ให้ทุนต้องการซึ่งไม่ได้เกิดจากความต้องการของกลุ่ม ทำให้ชุมชนทำอย่างเสียไม่ได้

9 พาราโบลาโดมระบบอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์ ขนาด 6.0 x 8.2 เมตร ภายใต้โครงการส่งเสริมอนุรักษ์พลังงานและพลังงานทดแทน เศรษฐกิจฐานรากองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน (สถานีพลังงานเทศบาลตำบลก้อ) ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน

2. เกิดเครือข่ายข้ามรุ่น เกิดมุมมองแปลกใหม่กับคนทั้งสองวัยและเกิดบรรยากาศเกื้อกูลต่อกันของคนสองวัย การดำเนินโครงการทั้งระยะ 1 และ 2 ได้รวมคนทุกวัยมาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งแตกต่างกันทั้งช่วงวัยและอาชีพ เมื่อได้มารวมกันทำให้ทั้งสองฝ่ายได้รับมุมมองแปลกใหม่เด็กในชุมชนได้เห็นมุมมองของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุได้มุมมองของเด็กทำให้เกิดการเกื้อหนุนกันทั้งด้านความคิด ความเข้าอกเข้าใจ (empathy) และการปรับพฤติกรรมต่อกัน เดิมการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุนั้นเป็นไปอย่างเงียบเหงา แต่เมื่อมีเด็กเข้ามาทำให้ผู้สูงอายุมีชีวิตชีวาอย่างเห็นได้ชัดในส่วนตัวเด็ก ๆ มีความกระตือรือร้นอยากทำกิจกรรมอีก และก็ได้ยินดีอาสาเข้ามาร่วมกิจกรรมทั้ง 2 ครั้ง
3. เพิ่มจำนวนผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มฯ การจัดกิจกรรมทำให้ผู้สูงอายุกับเด็กมาทำกิจกรรมร่วมกันได้ ดึงดูดความสนใจของคนในชุมชนทำให้ระยะ 2 จำนวนผู้เข้าร่วมเพิ่มขึ้นเข้ามาทำกิจกรรมหมุนเวียนกันประมาณ 80 คน และในระยะหลังก็มีผู้ชายมาเข้าร่วมด้วย
4. สร้างอาชีพเสริมและผลิตภัณฑ์ใหม่ให้กับสมาชิกกลุ่มฯ สำหรับการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ สืบเนื่องจากผู้ทรงคุณวุฒิ มีคำแนะนำให้นำความรู้ที่ได้จากการทำกิจกรรมไปประกอบเป็นอาชีพและจัดทำบรรจุภัณฑ์ ทางกลุ่มจึงได้ดำเนินการตามคำแนะนำดังกล่าว โดยจัดทำสินค้ามีแบรนด์ของหมู่บ้านและทำผลิตภัณฑ์ผลไม้อบแห้งแปรรูปตามฤดูกาล เมื่อแปรรูปได้แล้วจึงนำไปจำหน่ายแบบขายส่ง ทั้งในนามกลุ่มฯ และสมาชิกบางคนทำขายสร้างรายได้เสริมให้ตนเอง โดยวางจำหน่ายตามแหล่งท่องเที่ยวของอุทยานฯ และส่งร้านค้าบริเวณเขื่อนภูมิพล จึงนับว่าโครงการฯ ได้สร้างความรู้ให้สมาชิกได้นำไปประกอบอาชีพและพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของกลุ่มอีกด้วย
5. ทุนจากชุดโครงการชุมชนกวีวัฒน์ช่วยสนับสนุนกิจกรรมเยาวชน โดยมีเงื่อนไขน้อยมากด้านวัตถุประสงค์และขอบเขตการดำเนินงาน นั่นคือการใช้เงินต้องเป็นไปตามระเบียบของทางราชการ เดิมทางกลุ่มฯ มีเพียงงบประมาณที่เจาะจงเยาวชนที่หลุดจากระบบการศึกษา ทำให้เยาวชนในระบบการศึกษาไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรม เมื่อได้รับทุนจากทางชุดโครงการชุมชนกวีวัฒน์ทางกลุ่มฯ จึงได้ประสานงบประมาณร่วมกันและสามารถจัดกิจกรรมให้ครอบคลุมเยาวชนทุกกลุ่มในชุมชนได้
6. กระบวนการให้ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิช่วยเติมเต็มความคิดในการทำกิจกรรม ความเห็นผู้ทรงคุณวุฒิช่วยจุดประกายและกระตุ้นความคิดอย่างมาก ทำให้ได้แนวคิดในการทำกิจกรรมเพิ่มขึ้นเป็นกระบวนการที่มีประโยชน์ต่อผู้รับทุน

7. ได้เครือข่ายชุมชนภูวัตน์จากการเข้าร่วมการประชุมที่ทางชุดโครงการชุมชนภูวัตน์จัดขึ้น ทำให้เห็นความคิดหลากหลายจากโครงการอื่น ๆ ที่สามารถนำมาปรับใช้ทำกิจกรรมกับชุมชนตนเองในอนาคต กิจกรรมที่สนใจ เช่น การจัดการขยะชุมชน การขายคาร์บอนเครดิต การทำผ้าพิมพ์ลายธรรมชาติ ไม้คู่เทศ์น้อย การอนุรักษ์อาหารพื้นถิ่น ค่ายคนกล้าคืนถิ่น เป็นต้น

แก้ไขความคาดหวังต่อโครงการชุมชนภูวัตน์ในเอกสารประวัติส่วนตัว แนบข้อเสนอโครงการไว้ว่า “อยากเห็นความเปลี่ยนแปลงในทางบวกของคนในชุมชน และอยากเห็นคนในชุมชนร่วมกันปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนและคนในพื้นที่ เพื่อสร้างสรรค์สังคมที่มีความเอื้อเอื้อ สามารถอยู่ร่วมกันบนความต่างได้อย่างสงบสุข”

แจ้ส

แจ้สเป็นหนุ่มใหญ่ จบปริญญาตรีสาขาอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ หลังจากนั้นทำงานเป็นครูและไปเรียนต่อปริญญาโทด้านเศรษฐศาสตร์ แล้วไปทำงานในมหาวิทยาลัยที่ตัวเมืองสงขลาอยู่หลายปี ปัจจุบันกลับมาใช้ชีวิตเป็นเกษตรกรอิสระและใช้บ้านของตนเองเป็นศูนย์เรียนรู้และเป็นที่พักแบบโฮมสเตย์ และดำรงชีวิตอย่างพอเพียงในพื้นที่ 2 ไร่ ซึ่งได้มรดกมาจากมารดา ปลูกข้าวไว้กินเองและปลูกผักโดยจัดระบบการให้น้ำพืชผลจากมือถือทำให้บ้านของแจ้สกลายเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงยุค 4.0 ไปโดยปริยาย

แจ้สเคยได้รับการอบรมในโครงการคนกล้าคืนถิ่น ซึ่งเป็นโครงการที่สนับสนุนให้คนหนุ่มสาวที่กลับบ้านเตรียมพร้อมและสามารถประกอบอาชีพด้านเกษตร และใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีธรรมชาติมาเป็นแนวทางดำรงชีพ โดยเข้ารับการอบรม 5 วัน 4 คืน ซึ่งทำให้เกิดเครือข่ายคนหนุ่มสาวที่กลับบ้านจำนวนมากในทุกภาคของประเทศไทย โครงการนี้ในระยะแรกได้รับการสนับสนุนจากรัฐผ่านมูลนิธิเอกชนแห่งหนึ่ง แต่หลังจากนั้นก็ดลุ่มเลิกไป แต่กลุ่มคนกล้าคืนถิ่นที่เคยได้รับการอบรมแล้วกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งและยังสืบทอดการฝึกอบรมโดยรุ่นพี่ที่เป็นจิตอาสาาร่วมกันมาจัดการฝึกอบรม ส่วนผู้เข้าฝึกอบรมก็เสียค่าฝึกอบรมประมาณ 2 พันบาทต่อหัว สำหรับการฝึกอบรม 5 วัน ได้รวมทั้งค่าอาหารและค่าที่พัก การฝึกอบรมมีการถ่ายทอดทักษะการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเกษตรด้วยอย่างไรก็ดี ค่าฝึกอบรมนี้ไม่เพียงพอสำหรับค่าอาหาร ค่าที่พักจำนวน 5 วัน 4 คืน

แจ้สจึงขอรุณสนับสนุนจากชุดโครงการฯ เพื่อจัดค่ายฝึกอบรมคนกล้าคืนถิ่น โดยรวบรวมรุ่นพี่ที่เป็นอาสาสมัครกว่า 10 คนมาช่วยจัดการฝึกอบรมโดยไม่รับค่าตอบแทน แต่ละคนที่มาก็มักจะนำอาหารจากสวนของตนเองมาสมทบ การฝึกอบรมระยะเวลา 5 วัน 4 คืน ประกอบด้วย กิจกรรมวันที่ 1-2 จะเป็นการเริ่มสร้างเครือข่ายระดับรุ่น โดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์ในรุ่น สร้างเพื่อน ลดอดีตตา เปิดใจเพื่อให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนและรับฟังกันมากขึ้น (ละลายพฤติกรรม) เนื่องจากผู้เข้าร่วมต่างก็มีความหลากหลายทั้งภูมิหลัง

วัย อาชีพ ประสบการณ์ เป็นต้น โดยมีประเด็นพูดคุยและกิจกรรมที่สำคัญ เช่น การวิเคราะห์อดีต-อนาคต (คุณค่าทางสังคม เช่น น้ำใจ ความสุข ความไวใจ ที่กลายเป็นสินค้า) การบริหารรายรับรายจ่าย การจำลองสถานการณ์วิกฤตที่ต้องดำรงชีพภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัด (กระตุ้นให้เกิดการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อพากันเอาตัวรอด)

กิจกรรมในวันที่ 3-4 จะเป็นการส่งเสริมแนวคิดวิถีเกษตรตามความสนใจระดับบุคคล โดยเป็นการปูฐานความรู้ด้านวิถีเกษตร โดยวันที่ 3 เป็นการเรียนรู้วิถีเกษตรทั่วไป (เกษตร 101) ที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตวิถีเกษตรและลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน (ปุ๋ยหมักเศษอาหาร การเพาะซำกล้าไม้ การปลูกพืชผสมผสาน โขลาร์เซลล์ ฝ้ามัดย้อม) ส่วนวันที่ 4 จะเริ่มปูพื้นฐานด้านการใช้เทคโนโลยีในชีวิตวิถีเกษตรและการออกแบบแปลงเกษตรของตนเองตามความสนใจของแต่ละคน เช่น เกษตรสวนครัว เกษตรแปลงใหญ่ วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เป็นต้น โดยมีรุ่นพี่คนกล้าและปราชญ์ชุมชนคอยให้คำแนะนำ ประเมินศักยภาพและความเป็นไปได้ของแต่ละคน นอกจากนี้ ยังได้มีการประยุกต์ใช้ข้อมูลจากแพลตฟอร์มกล้าดี (<http://www.konglakuentin.com/glad>) ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มที่ประเมินศักยภาพพื้นที่เป้าหมายของแต่ละคนว่ามีข้อมูลพื้นฐานในการทำเกษตร เช่น ค่าดิน อุณหภูมิ ปริมาณน้ำ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้แต่ละคนมีข้อมูลพื้นฐานประกอบการออกแบบแปลงเกษตรของตนเองและปรับได้ตามความเหมาะสมมากขึ้น ถือว่าเป็นการปูฐานการทำเกษตรบนฐานของข้อมูลมากขึ้น

ส่วนวันที่ 5 จะเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างรุ่น โดยจะให้มีการปักหมุดตำแหน่งแปลงเกษตรของแต่ละคนในเว็บไซต์ที่จะเห็นหมุดของสมาชิกคนอื่น เป็นการเข้าร่วมสังคมคนกล้าและเห็นเพื่อนสมาชิกที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ที่สามารถขอความรู้และขอความช่วยเหลือได้

แจ๊สเป็นตัวอย่างของคนไทย 4.0 ที่พยายามส่งเสริมการสร้างเครือข่ายที่แลกเปลี่ยนข้อมูล ให้ความช่วยเหลือกันทั้งในด้านเกษตรและการใช้ชีวิต เพื่อที่จะส่งเสริมการสร้างทุนและตาข่ายทางสังคม

ต่อ

ต่อเป็นคนบ้านแวนนาริน ตำบลลี่ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ภายหลังจากเรียนจบก็ได้เข้าไปทำงานเป็นภูมิสถาปนิกในกรุงเทพฯ เพราะเรียนจบภูมิสถาปัตยกรรมที่มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ต่อมา ต่อได้เข้าทำงานที่โครงการพระราชดำริบ้านแพกแซม (สถานีสาธิตฯ แพกแซม) จังหวัดเชียงใหม่ และได้ค้นพบว่าการทำเกษตรอินทรีย์ร่วมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องสำคัญ หากสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม น้ำที่ใช้ในการเกษตรก็จะไม่เพียงพอ สารเคมีก็ต้องหลีกเลี่ยง เพราะเชียงใหม่เป็นพื้นที่ต้นน้ำต้องคำนึงถึงคนข้างล่าง สารเคมีมักจะรั่วไหลไปตามแหล่งน้ำ ต่อได้คิดว่าน่าจะเอาสิ่งๆ ที่โครงการมาใช้ที่บ้านเกิดเพราะอำเภอลี้ยังต้องการการพัฒนาอีกมาก

ต่อตัดสินใจกลับบ้านเพื่อมาดูแลพ่อแม่ และนำประสบการณ์และความรู้ที่ได้จากการทำงานที่สถานีสาธิตฯ แปกแซมมาเป็นแนวทาง โดยเฉพาะแนวทางการทำเกษตรอินทรีย์ร่วมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และมีแนวคิด “สร้างรากฐานและโอกาสให้คนรุ่นใหม่กลับบ้าน” โดยได้พยายามพัฒนาวิธีการทำการเกษตรที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่และนวัตกรรม แต่การกลับมาก็ต้องต่อสู้กับความคาดหวังของพ่อแม่ ต่อต้องหาแนวทางการนำความรู้ที่มีอยู่มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้พ่อแม่และคนในชุมชนยอมรับพร้อมทั้งมีจุดยืนในชุมชน

การกลับมาทำเกษตรที่บ้านสิ่งสำคัญ คือ การทำให้พ่อกับแม่เข้าใจและยอมรับในการกลับมาทำเกษตร ด้วยการนำความรู้ด้านภูมิสถาปัตยกรรมที่เรียนจบมาออกแบบวางผังแปลง การวางระบบน้ำ ทำอย่างไรให้มีน้ำเพียงพอในแปลงเกษตรเพื่อสามารถให้แปลงมีผลผลิตตลอดและมีรายได้ทั้งปี เช่น รายได้รายวันจากการปลูกผัก รายได้รายเดือนจากการปลูกเสาวรส และรายได้รายปีจากการปลูกลำไย เป็นต้น จากนั้นหาวิธีการทำให้คนในชุมชนยอมรับ ด้วยการนำความรู้ไปเผยแพร่ รวมกลุ่มที่สนใจทำเกษตรให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยน มีผลผลิตและมีรายได้ นอกจากนี้ ยังได้นำความรู้ที่ได้จากสถานีสาธิตฯ แปกแซมไปปรับใช้ในการเกษตรของที่บ้าน

ต่อเชื่อว่าภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนไม่ใช่สิ่งล้าหลัง แต่กลับเป็นฐานรากที่สำคัญที่จะพัฒนาทั้งทางด้านเกษตรและสังคมให้เกิดผลที่ยั่งยืน และมีความปรารถนาที่จะทำให้ผืนแผ่นดินเกิดให้ดีขึ้น แม้ว่าต่อจะไม่ได้สำเร็จการศึกษาด้านเกษตรโดยตรง แต่ก็สนใจที่จะทำการเกษตรอันเกิดจากประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานในสถานีสาธิตฯ แปกแซมไปปรับใช้ในการเกษตรของที่บ้าน และสนใจภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับใช้กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เป็นที่มาของแนวคิดในการสร้างนวัตกรรมต่าง ๆ ต่อมีทักษะและความสามารถพิเศษหลายด้านที่สนับสนุนความฝันทั้ง Landscape Design, Computer Graphic Design, Internet of Things (IoT) นอกจากนี้ ความรู้ด้านภูมิศาสตร์สถาปัตยกรรมที่เรียนจบมา ยังใช้เป็นพื้นฐานในการออกแบบวางผังแปลงและการวางระบบน้ำ นอกจากนี้ ต่อยังได้เข้าร่วม Young Smart Farmer ของจังหวัดลำพูน ได้ศึกษาดูงาน อบรมความรู้ ทำให้ได้เปิดมุมมองและทัศนคติใหม่ ๆ เพื่อปรับใช้ในการทำเกษตรกรรม และยังผ่านกระบวนการฝึกจากโครงการต้นกล้าชุมชนรุ่นที่ 5 ของมูลนิธิเอสซีจี ซึ่งโครงการดังกล่าวได้มีกิจกรรมพัฒนาศักยภาพอย่างเป็นระบบผ่านกิจกรรมและหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีคุณลักษณะจำเป็นของนักพัฒนาชุมชน

ต่อได้ก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนคนพอเพียงแวนนารินที่มีการรวมกลุ่มคนในชุมชนปลูกผักและข้าวไรซ์เบอร์รี่ปลอดสารเคมีในพื้นที่แปลงรวมกว่า 3 ไร่ ทำธุรกิจชุมชน รวมกลุ่มโดยเริ่มแรกต่อเป็นผู้หาตลาด แต่เมื่อติดตลาดแล้วตลาดจะมาหาเรา นอกจากนี้ ยังมุ่งเชื่อมโยงคนต่างรุ่นเอาไว้อีกด้วยกัน ผู้สูงวัยเป็นผู้ผลิต คนวัยกลางคนเป็นคนแปรรูป และเยาวชนเป็นนักการตลาด (การจัดการทรัพยากรบุคคลตามทักษะความสามารถ) รวมถึงมุ่งยกมาตรฐานสินค้า ส่งประเมินปลอดสาร เช่น เสาวรสที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน GMP

และในปี 2563 ได้สร้างตลาดกลางในพื้นที่ชุมชนเป็น green super market ในรูปแบบ The New Normal Landmark แห่งใหม่ของอำเภอ

จากปัญหานี้ไม่เพียงพอในการทำการเกษตร เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ต่อศึกษาเรียนรู้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเกษตร และได้พัฒนาระบบให้น้ำผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ที่เชื่อมต่อกับอุปกรณ์และสั่งการผ่านระบบออนไลน์มาอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็น Vannarin platform นอกจากนี้ ต่อยังได้ผลักดันให้มีการสร้างศูนย์การเรียนรู้ด้านนวัตกรรมเกษตร Silicon VANLI Agriculture Innovation Learning Center เพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนานวัตกรรมใหม่ของชุมชน นอกจากนี้ ยังได้พัฒนานวัตกรรมการให้น้ำเพื่อลดต้นทุน เปลี่ยนจากคูยกหรือสปริงเกอร์ธรรมดา ใช้ระบบอินเทอร์เน็ทของสรรพสิ่งในการดำเนินงานได้ทำร่วมกับช่างชุมชน เยาวชน รวมกลุ่มพัฒนาระบบเพื่อพัฒนาเครือข่ายผู้พัฒนานวัตกรรมในชุมชน และประหยัดน้ำกว่าร้อยละ 70

ต่อได้สร้างคนรุ่นใหม่ให้กลับมาพัฒนาถิ่นฐานบ้านเกิด ด้วย “ทีมนักพัฒนารุ่นใหม่” ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ เกิดเป็น “Vannarin platform” ที่เป็นการสร้างรากฐานชุมชนจากการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และต่อยอดสู่ธุรกิจเพื่อสังคม (social enterprise) ในอนาคต โดยนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกิจกรรมของธุรกิจเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดในด้านสังคม และยังยืนได้ด้วยคนนำผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในบริบทของพื้นที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ต่อมองเห็นศักยภาพของชุมชนแวนนารินว่าสามารถพัฒนาเป็นฟาร์มเกษตรครบวงจร โดยมีแนวคิดมุ่งสู่ด้วยการทำธุรกิจแบบ smart enterprises ภายใต้แนวคิด “วิกฤตอาหารสร้างโอกาสทางการเรียนรู้สู่การเป็นผู้ประกอบการ” นอกจากนี้ ต่อยังได้รับรางวัล “คน ต้น แบบ” จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ในฐานะศิษย์เก่าที่มีผลงานโดดเด่นทางด้านการทำคุณประโยชน์และบริการวิชาการแก่สังคม

ต่อได้รับทุนจากโครงการชุมชนก้าวหน้าทั้ง 2 ระยะ โดยระยะที่ 1 ได้ดำเนินโครงการเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรของท้องถิ่นยุค 4.0 จังหวัดลำพูน และระยะที่ 2 โครงการการพัฒนาทักษะอาชีพบนฐานชุมชนสู่การเป็นผู้ประกอบการในศตวรรษที่ 21 บ้านแวนนาริน จังหวัดลำพูน โดยได้พยายามพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตด้านการเกษตรในชุมชน เพื่อให้เกิดพื้นที่เครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้และส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตจากการพัฒนาทักษะอาชีพ รวมถึงส่งเสริมให้เกิดพื้นที่กลางและการเสริมสร้างพลังกลุ่มระดับจังหวัด สามารถนำโมเดลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ผ่านการแปรรูปที่ใช้ชุมชนเป็นฐานต่อยอดสู่ระดับจังหวัดได้

ต่อเป็นตัวอย่างของคนไทย 4.0 ที่มีการปรับใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิตทางการเกษตรเป็นเกษตรกร 4.0 และพยายามสร้างศูนย์การเรียนรู้เพื่อสร้างเครือข่ายเกษตรสมัยใหม่ทั้งในระดับชุมชนและระดับจังหวัด

เบ้

เบ้เป็นคนสุพรรณบุรี เรียนจบปริญญาตรีสาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน ในช่วงพฤษภาทมิฬ เบ้ได้พบกับมือเบ้เกษตรกรทำให้เขาเกิดแรงบันดาลใจที่จะช่วยแก้ปัญหาของเกษตรกร เมื่อเบ้จบการศึกษาก็ได้หาประสบการณ์งานด้านไอทีตามที่เรียนมาในบริษัทยักษ์ใหญ่ของไทยและต่างประเทศ และได้มีส่วนร่วมพัฒนาระบบอีคอมเมิร์ซให้สินค้าในโครงการโอท็อปในช่วงปี 2543-2545 ทำให้เขาได้ประสบการณ์ในการพัฒนาระบบข้อมูลและการซื้อขายสินค้าบนแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ จนได้ตกผลึกความคิดว่าสิ่งที่ต้องแก้ไขให้เกษตรกรก็คือ “ให้ตัดคนกลางออกด้วยการทำอีคอมเมิร์ซ”

หลังจากทำงานไอที 20 ปี เบ้ตัดสินใจออกจากงานที่กรุงเทพฯ มารับงานอิสระและเป็นทีปรึกษาด้านอีคอมเมิร์ซให้กับบริษัทในกรุงเทพฯ เพื่อให้เกิดรายได้พอเพียงในการดำรงชีพ ในขณะที่เดียวกันก็กลับมาใช้ชีวิตแบบวิถีเกษตรที่บ้านเกิดของภรรยาที่นครศรีธรรมราช โดยได้ซื้อที่ดินทำสวนเกษตรอินทรีย์และตั้งชื่อว่า “สวนหม่อมไม้” เพื่อทำกิจกรรมการตลาดและเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตรพึ่งตัวเอง โดยมีความมุ่งมั่นจะสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม (participatory guarantee systems - PGS)

เบ้มีความสามารถพิเศษเป็นนักประดิษฐ์และเห็นว่าควรมีเทคโนโลยีที่ลดการใช้แรงงานและเทคโนโลยีที่ปลอดภัยขึ้นสำหรับชาวบ้าน จึงประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องมือหลายอย่างตั้งแต่เครื่องตัดหญ้าที่ใช้แบตเตอรี่ ตู้อบถึงพลังงานถ่าน เตาชื่อมวลแบบประหยัด เครื่องผ่าผลหมาก ชุดเก็บน้ำยางพารา เตาส่งอาทิตย์เพื่ออบแห้งผลไม้ และเครื่องมือที่ช่วยให้แม่ครัวสามารถที่จะซอยผักหรือหอยอย่างปลอดภัย เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับคนตัวเล็กตัวน้อยที่เงินทุนต่ำที่จะเริ่มเข้าสู่กระบวนการแปรรูปอาหาร เขาถ่ายทอดความรู้ทั้งหมดนี้ผ่านทาง Facebook pages ของสวนหม่อมไม้และช่อง YouTube เกษตรพึ่งตน

เบ้พยายามเริ่มต้นการทำเกษตรอินทรีย์ที่บ้านแต่พบว่าไม่มีใครอยู่ในแถบนั้นทำเกษตรอินทรีย์เลย เขาจึงเริ่มขับเคลื่อนเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ โดยเริ่มพัฒนาองค์ความรู้และเครื่องมือในการทำเกษตรอินทรีย์ให้กับเกษตรกรในเครือข่าย ตั้งสวนหม่อมไม้เป็นศูนย์เครือข่ายสมาคมอาหารธรรมชาติยั่งยืนนครศรีธรรมราชและเป็นสมาชิกเครือข่ายสมาพันธ์เกษตรเศรษฐกิจพอเพียงแห่งประเทศไทยอีกด้วย เขาวางแผนที่จะทำอาหารแปรรูปที่เหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่ เช่น ผงโรยข้าว แต่เกษตรกรในเครือข่ายยังไม่เห็นภาพร่วมกัน จึงต้องเริ่มต้นทำการแปรรูปสมุนไพรเพื่อทำชาก่อน เพราะมีกระบวนการแปรรูปแห่งเหมือนกัน ทั้งยังสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จากกระบวนการอบแห้งไปได้อีกหลายผลิตภัณฑ์ เช่น เอาสมุนไพรท้องถิ่นมาเป็นวัตถุดิบสำหรับลูกประคบ

เบ้ได้รับการสนับสนุนจากโครงการชุมชนภูวัตน์ทั้ง 2 ระยะด้วยกัน คือ ระยะที่ 1 โครงการชาสมุนไพรอัตลักษณ์ของนครศรีธรรมราช และระยะที่ 2 การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อผลิตภัณฑ์แปรรูปแห้งแบบครบวงจร ในระยะที่ 1 เป็นการวางระบบองค์ความรู้ผ่านกระบวนการทำชาโดยให้ผู้มีส่วนร่วมค้นหาพืชสมุนไพรในท้องถิ่นของตน ทำฐานข้อมูลพืชสมุนไพรผักพื้นบ้าน แล้วประดิษฐ์เครื่องมืออุปกรณ์เพื่อผลิตใบชาสวน ในระยะที่ 2 เป็นการเก็บข้อมูลพฤติกรรมผู้ซื้อบนแพลตฟอร์ม ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อวางแผนการปลูกที่สอดคล้องกับความต้องการตลาดและสะสมข้อมูลของเกษตรกรยั่งยืน เบ้พบว่าที่ผ่านมามีองค์ความรู้ต่างๆ สำหรับเกษตรกรยั่งยืนมีน้อยและเป็นภาษาอังกฤษ ส่วนเรื่องกระบวนการนั้นเขาได้นำชุดเครื่องมืออุปกรณ์ไปสอนให้เกษตรกรทำเป็นและให้เข้าใจกระบวนการแปรรูปและการผลิตแบบยั่งยืน

เบ้ตื่นเตนกับโครงการชุมชนภูวัตน์ ถึงแม้จะมีทุนสนับสนุนน้อย แต่เป็นกระบวนการที่มีแนวความคิดตรงกันคือต้องเริ่มกระบวนการขับเคลื่อนจากจุดเล็กๆ ผู้รับทุนจะต้องคิดเอง สร้างความรู้จักก่อน ส่วนโครงการจะสนับสนุนการหล่อลื่นหรือให้ความรู้เพิ่มเติมแบบเฉพาะ สนับสนุนการทำงานแบบเครือข่าย จึงจะทำให้ฐานวิสาหกิจชุมชนแข็งแรงและการทำงานแบบเครือข่ายจะเป็นการสร้างอำนาจการบริหารจัดการและการต่อรอง เบ้จึงเป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของคนไทย 4.0 ที่คิดเป็น ทำได้ ช่วยเหลือผู้อื่น สร้างเครือข่ายและสามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลง ■

เอกสารอ้างอิง

- Booth, S. L. & Meadows, D. (2012). *The Systems Thinking Playbook*. Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Freedom House. (2022). Freedom in the world 2022: Thailand. Retrieved from <https://freedomhouse.org/country/thailand/freedom-world/2022>
- McKinsey Global Institute. (2023). McKinsey Technology Trends Outlook 2023. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-top-trends-in-tech#tech-trends-2023>
- OECD. (2017). Globalisation, Inequality and Thailand 4.0. Retrieved from <https://www.oecd.org/countries/thailand/globalisation-inequality-and-thailand-4-0.htm>
- OECD. (2018). PISA 2018: Thailand. Retrieved from https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_THA.pdf
- Schwab, K. (2019). The global competitiveness report 2019. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
- Surfshark. (2021). 2021 Digital Quality of Life Index: Thailand. Retrieved from <https://surfshark.com/dql2021?country=TH>
- The OECD Programme for International Student Assessment. (2018). PISA 2018 Results (Volume I). Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2018-results-volume-i_28450521-en
- Transparency International. (2022). Corruption Perceptions Index 2022. Retrieved from <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/tha>
- Wan, T. (2018). The Most Important Skills for the 4th Industrial Revolution? Try Ethics and Philosophy. Retrieved from <https://www.edsurge.com/news/2018-10-06-the-most-important-skills-for-the-4th-industrial-revolution-try-ethics-and-philosophy>
- WHO. (2018). Global status report on road safety 2018. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565684>
- World Economic Forum. (2019). An economist explains the pros and cons of globalization. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2019/04/an-economist-explains-the-pros-and-cons-of-globalization-b2f0f4ae76/>
- World Economic Forum. (2022). Global Gender Gap Report 2022. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf

- กมล บุษปรรณ. (2565). *บทบาทของรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐเกาหลีในการพัฒนาเคพอป. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.*
- กรมการขนส่งทางบก. (2565). จำนวนรถจดทะเบียนสะสม ณ วันที่ 31 พฤษภาคม 2565. เข้าถึงได้จาก <https://web.dlt.go.th/statistics/>
- กรมศิลปากร. (2522). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับปรับปรุง.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กวรรณ สังขกร, จิราวิทย์ ญาณจินดา, และเชษฏวัส ศรีชัย. (2565). *คนไทย 3.0 ผู้เฟคนิวส์ และรับมือภาวะฟุ้งกระจายของข่าวสารในช่วงวิกฤติไวรัส COVID-19 ระยะที่ 3: ส่วนที่ 3 “ศึกษาพฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสาร Covid-19 ของนักศึกษา”.* เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2565). *พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว... ความท้าทายที่ต้องก้าวผ่าน.* เข้าถึงได้จาก <http://ebooks.m-society.go.th/ebooks/detail/729>
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ.2558 โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อย อายุยืน.* เข้าถึงได้จาก https://thailand.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/State%20of%20Thailand%20Population%20report%202015-Thai%20Family_th.pdf
- กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2564). *สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2564.* เข้าถึงได้จาก <http://dmsic.moph.go.th/index/detail/9127>
- กอบกุล ราชะนาคร. (2564). *การควบคุมองค์กรที่ไม่แสวงหารายได้หรือกำไรมาแบ่งปันกัน.* เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- กุลนรี นุกิจรังสรรค์ และกรองจันทน์ จันทรพาทา. (2564). *การศึกษาเบื้องต้นว่าด้วยนักศึกษาจีนในไทย.* เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- กุลภา กุลติลก, อัจฉรา ปทุมนากุล, ณิชพล พจนาประเสริฐ, วิสสาข์ สุชาติ และณัฐฎิภาท์ เหมภักทรสุวรรณ. (2566). *โครงการแนวทางการพัฒนาและการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านของไทยจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง.* เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- เกียรติอนันต์ ล้วนแก้ว. (2563). *ศีลธรรมไทย อยู่อันดับไหนในโลก? เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/914240>*

- เกื้อ วงศ์บุญสิน และปิยะชาติ ภิรมย์สวัสดิ์. (2566). *Unlocking the Power of Demographic Disruptions*. นำเสนอที่ สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2566.
- เชมชาติ เขมมาวุฒานนท์, เปนต มโนมัยวิบูลย์ และอนันต์ อึ้งวณิชพันธ์. (2565). *เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4.0: การใช้สารสนเทศอย่างชาญฉลาดเพื่อปรับปรุงระบบการจัดการขยะมูลฝอย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- คงวุฒิ นิรันตสุข. (2563). *การถอดรหัสแก่นความรู้ โครงการเพาะพันธุ์ปัญญาสู่การพัฒนาระบบสื่อออนไลน์บนเป้าหมาย “คนไทยรู้คิดมีชีวิตเพื่อพัฒนา”*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- คณิสร์ แสงโชติ. (2565). *อนาคตของเงิน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จิตติมา จันทะวงษ์, นิรันดร์รักษ์ ปาทาน และพงศกร สงวนศักดิ์. (2564). *การบูรณาการข้อมูลโครงการ Wi-Fi สลัม: วิธีดิจิทัลของชาวชุมชนแออัดยุค 4.0*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จิรวรรณ กิจชัยเจริญ, พรสิริ สืบพงษ์สังข์, ชาติชาย เขียวงามดี, เบญจพรรณ เอกะสิงห์ และเทวินทร์ แก้วเมืองมูล. (2563). *การพัฒนาดัชนีรวมเพื่อการประเมินศักยภาพภาพการเกษตรในระดับจังหวัด พ.ศ.2551-2561*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จิรัตน์ เขียวช่อม และสุพรรณิ เขียวช่อม. (2564). *การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับกฎหมายกับการท่องเที่ยว*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จิราวิทย์ ญาณจินดา, กรวรรณ สังขกร และเพชญาส ศรีชัย. (2565). *คนไทย 3.0 ผู้เฟคนิวส์และรับมือภาวะฟุ้งกระจายของข่าวสารในช่วงวิกฤติไวรัส COVID-19 ระยะที่ 3: ส่วนที่ 1 “การทำเหมืองข้อมูลและการวิเคราะห์ของข่าวสารปลอมที่เกี่ยวข้องกับ COVID-19”*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จิราวิทย์ ญาณจินดา, กรวรรณ สังขกร, เพชญาส ศรีชัย และชาติชาย เขียวงามดี. (2564). *คนไทย 3.0 ผู้เฟคนิวส์และรับมือภาวะฟุ้งกระจายของข่าวสารในช่วงวิกฤติไวรัส COVID-19 ระยะที่ 2*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- จูลินี เทียนไทย และกุลกนิษฐ์ สุธรรมชัย. (2564). *การพัฒนาศักยภาพและเอกลักษณ์แรงงานอาชีวศึกษาไทยใน 3 ยุทธศาสตร์หลัก: การวิเคราะห์ผ่านแผนที่เส้นทางการก้าวเข้าสู่แรงงานอาชีวศึกษาไทย ภายใต้แนวคิดความปกติใหม่*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จูลินี เทียนไทย, ภัทรพรรณ ทำดี, ภาสันนันทน์ อัครวิรักษ์ และจิตตินันท์ พิวนิล. (2566). *นิยามความเป็นอยู่ที่ตีบนโลกดิจิทัลสำหรับสังคมไทย 5.0: หนทางในการอยู่ร่วมกันจากประสบการณ์ เชิงลึกระหว่างประชากรต่างรุ่นในสังคม*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- จูลินี เทียนไทย, ภัทรพรรณ ทำดี, ภาสันนันทน์ อัครวิรักษ์, ปุณณทริย์ เจียวิริยบุญญา, จิตตินันท์ พิวนิล และว่าน ฉันทวิลาสวงศ์. (2563). *การสร้างความเข้าใจในคุณลักษณะพฤติกรรม และทัศนคติในอนาคตของชาวดิจิทัลไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- เจษฎา เด่นดวงบริพันธ์. (2564). *ความเชื่อในสังคมไทยกับวิทยาศาสตร์: พันธมิตร ประปักษ์ หรืออยู่ร่วมกันแบบแตกต่างกัน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ชัญญสรา อรณพ ฦ อยุธยา. (2566). *การพัฒนาต้นแบบการสื่อสารรณรงค์เพื่อส่งเสริมความสามารถการเอาใจเขามาใส่ใจเราทางดิจิทัลในการสื่อสารระหว่างรุ่นอายุบนพื้นที่ออนไลน์*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ชนิทร เพ็ญสุตร. (2563). *Human 4.0*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ชไมพันธุ์ สันติกาญจน์. (2565). *ปรับนโยบายกำกับรถจักรยานยนต์ใหม่เพื่อคนไทย 4.0*. เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/columnist/988312>
- ชื่นสุมน ธรรมนิตยกุล. (2565). *สำรวจภูมิทัศน์ความซับซ้อนเรื่องคุณค่าต่างๆ ของตัวละครหนุ่มสาวที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยร่วมสมัย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ชื่นสุมน ธรรมนิตยกุล. (2566). *การนำเสนอภาพความคลุมเครือลับสน: ความทรงจำ และปฏิสัมพันธ์ทางคุณค่าในภาพยนตร์ไทยร่วมสมัย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ณัฐพล อนันต์ธนสาร. (2563). *การพัฒนากลยุทธ์ส่งเสริมมูลค่าเพิ่มจากความร่วมมือรวมพลังระหว่างโรงเรียนกับชุมชน: โมเดลพหุสมาชิก*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- ณัฐพล อนันต์ธนสาร. (2565). *การวิเคราะห์อภิมานของวิธีการสอนที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- दनัยธัญ พงษ์พัชราธรเทพ. (2563). *การศึกษาเพื่อออกแบบหลักสูตรการสร้างผู้ประกอบการดิจิทัล ในยุคบูรพาภิวัตน์*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ดวงมณี เลาวกุล. (2557). *บทที่ 2 การกระจุกตัวของความมั่งคั่งในสังคมไทย*. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), *สู่สังคมไทยเสมอหน้า*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ดวงหทัย กาศวิบูลย์, พงษ์วสุ เนียมมสำเภา, สุพัฒพงศ์ พรหมสวรรค์ และ รักษ์ก่อ ศิริวัฒน์. (2566). *การพัฒนาโปรแกรมการเรียนรู้เชิงรุกคณิตศาสตร์เพื่อส่งเสริมอภิปัญญาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, พิชิต รัชตพิบูลภพ, พุดตาน พันธุ์เณร, วิทยา คามุณี, ดารุณี พุ่มแก้ว และ เมรดี อินอ่อน. (2564). *ความเปราะบางในครัวเรือนไทยและความเหลื่อมล้ำของโอกาสการศึกษาของเด็ก*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, พิชิต รัชตพิบูลภพ, สมบัติ เหลสกุล และ เมรดี อินอ่อน. (2563). *ความเหลื่อมล้ำด้านการบริการการแพทย์ฉุกเฉินของประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ตรีบุษ โปชยนต์วิจิตร, Ananish Chaudhuri, อัครนัย ขวัญอยู่, วรุณี ภาพิมลวัชร และ ผกามาศ เลียงธนะฤกษ์. (2565). *โครงการศึกษาความสำคัญของการสื่อสารต่อการตัดสินใจในประชากรไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2564). ปี 2564 คนไทยสนใจลงทุนในตลาดหุ้นไทย ทำสถิติสูงสุดใหม่อย่างต่อเนื่อง. เข้าถึงได้จาก <https://www.set.or.th/th/about/setsourc/insights/article/17-setnote-volume2>
- ต่อภัสสร ยมนาค, เอกกั ภัทรธนกกุล, อภิชาติ คณารัตนวงศ์, ธาณี ชัยวัฒน์ และปฏิพัทธ์ สุสำเภา. (2563). *การตลาดเชิงประยุกต์สำหรับการกระตุ้นและจำแนก กลุ่มประชาชนที่มีความตระหนักรู้เกี่ยวกับการต่อต้านคอร์รัปชัน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ทิพพาพันธุ์ เชื้อสวัสดิ์ดี. (2565). *ความถือตัวและความถ่อมตน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ธันนธร มหาพรประจักษ์. (2563). *อนาคตของกระแสโลกาภิวัตน์: ความท้าทายจากไวรัสโควิด-19*. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/articles/Pages/Article_08Jun2020_2.aspx

- ธนาคารไทยพาณิชย์. (ม.ป.ป.). เมื่อการจากลา มาในวันที่เงินขาด. เข้าถึงได้จาก <https://www.scb.co.th/th/personal-banking/stories/arrange-funeral-without-money.html>
- ธนาคารโลก. (2564). ผลกระทบของโควิด-19 ต่อครัวเรือนในประเทศไทย – ข้อมูลเชิงลึกจากการสำรวจแบบเร่งด่วนทางโทรศัพท์. เข้าถึงได้จาก <https://blogs.worldbank.org/th/eastasiapacific/phlkrathbkhxngokhwid-19-txkhraweruuexninpraethsithy>
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2563). สหรัฐฯ VS จีน: สองมหาอำนาจ หนึ่งจุดเปลี่ยนสำคัญ และสิ่งที่ไทยควรทำ. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/DocLib_/Article_29Oct2020.pdf
- ธรี ปีติดล. (2564). *ความเหลื่อมล้ำไทย: บทวิเคราะห์โครงสร้างทางอำนาจและอุดมการณ์*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ธรา ธรรมโรจน์, ศักดิ์ชัย เจริญศิริพรกุล, ธิดาร์ตัน บุญมาศ, อิศรา ก้านจักร, ปิยะวัชร ฝอยทอง, ฉาน เรื่องธรรมสิงห์, . . . อนุพล มุมทอง. (2563). *โครงการมหาวิทยาลัย 4.0 ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นงเยาว์ เกษตร์ภิบาล, นงศ์คราญ วิเศษกุล, ขวัญพนมพร ธรรมไทย, คำพอง คำนนท์, ศรีสกุล สังกำปึง และรุชีลา โตเกีเล. (2563). *ปัจจัยทำนายนายการปฏิบัติของประชาชนไทยต่อผู้ที่เคยติดเชื้อหรือผู้ถูกกักกันและผลกระทบจากการระบาดของโรคโควิด-19 (ระยะที่ 1)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นงเยาว์ เกษตร์ภิบาล, นงศ์คราญ วิเศษกุล, ขวัญพนมพร ธรรมไทย, คำพอง คำนนท์, ศรีสกุล สังกำปึง และรุชีลา โตเกีเล. (2564). *ปัจจัยทำนายนายการปฏิบัติของประชาชนไทยต่อผู้ที่เคยติดเชื้อหรือผู้ถูกกักกันและผลกระทบจากการระบาดของโรคโควิด-19 (ระยะที่ 2)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นงเยาว์ เกษตร์ภิบาล, นงศ์คราญ วิเศษกุล และคำพอง คำนนท์. (2565ก). *การพัฒนา รูปแบบการป้องกันและควบคุมการระบาดของโรคโควิด-19 ชุมชนเมืองแออัดในประเทศไทย: การมีส่วนร่วมของชุมชน (ระยะที่ 1)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นงเยาว์ เกษตร์ภิบาล, นงศ์คราญ วิเศษกุล และคำพอง คำนนท์. (2565ข). *การพัฒนา รูปแบบการป้องกันและควบคุมการระบาดของโรคโควิด-19 ชุมชนเมืองแออัดในประเทศไทย: การมีส่วนร่วมของชุมชน (ระยะที่ 2)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- นพพล วิทย์วรพงศ์. (2563). *การตัดสินใจในระยะท้ายของชีวิตกับสังคมไทย: บทเรียนจากประสบการณ์ของต่างประเทศ*. เชียงใหม่: แผนงานคนไทย 4.0.
- นพพล วิทย์วรพงศ์. (2564). *ความคาดหวังต่อความยั่งยืนยาวของชีวิต ความกังวลต่อความตาย และพฤติกรรมของผู้บริโภค: กรณีศึกษาพื้นที่กรุงเทพมหานคร*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นพพล วิทย์วรพงศ์ และสมทิพ วัฒนพงษ์วานิช. (2566). *ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสุขภาพอย่างฉับพลันต่อพฤติกรรมเอื้อสังคม*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นิพนธ์ พัวพงศกร, อภิวัดน์ รัตนวราหะ, อิทธิพงศ์ มหาธนเศรษฐ์, อรรถชัย จินตะเวช, ศิริพร กิรติการกุล, กานพิชชา บุญศิริ, . . . ชวัลรัตน์ บุรณะกิจ. (2565). *โครงการวิจัยอนาคตชาวนา-ชาวสวนรายเล็ก*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นิพนธ์ พัวพงศกร, อรรถชัย จินตะเวช, นิภา ศรีอนันต์, กัมพล ปันตะแก้ว, อุไรรัตน์ จันทศิริ และสุทธิภัทร ราชคม. (2566). *โครงการวิจัยแพลตฟอร์มนโยบายข้าวและผักผลไม้*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- บานจิตร สายรอกำ และพิมลพรรณ สกิดรัมย์. (2563). *โครงการสำรวจต้นทุนชีวิต: กรณีศึกษาสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดน่าน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- บีบีซีไทย. (2561). อุบัติเหตุบนถนน : ไทยครองแชมป์อัตราการตายบนถนนสูงสุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. เข้าถึงได้จาก <https://www.bbc.com/thai/international-46545106>
- บีบีซีไทย. (2565). 8 ประเด็นสิทธิมนุษยชนไทยในรอบปี 2564 ที่ปรากฏในรายงานของแอมเนสตี้ฯ มีอะไรบ้าง. เข้าถึงได้จาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-60909793>
- เบญจพรรณ เอกะสิงห์. (2564). *การศึกษาเชิงลึกว่าด้วยเรื่องหนี้สินเกษตรกรไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ปเนต มโนมัยวิบูลย์, พัทธยาพร อุ๋นโรจน์ และพรรณนิภา ดอกไม้งาม. (2564). *โครงการพัฒนาผู้นำด้านสิ่งแวดล้อมในอาสาสมัครเยาวชน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ประมณฑ์ กาญจนพิมลกุล และกรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์. (2563). *เปลี่ยนวิกฤตโควิด-19 ให้เป็นโอกาส: การพลิกฟื้นทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ*. เข้าถึงได้จาก <https://tdri.or.th/2020/06/covid-19-turning-crisis-into-an-opportunity-for-natural-tourism/>

- ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2564). *พระนครศรีอยุธยา 4.0: การเปลี่ยนแปลงเชิงมิติวัฒนธรรม และ การท่องเที่ยว*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- บุญญวิชัย เศรษฐ์สมบูรณ์, ศรินัดดา ปรีชา และอภิชญา ศรีรัตน์. (2566). รายงานอีสาน คืบถื่น กลับไปพื้นที่เศรษฐกิจเดิมมากน้อยแค่ไหน. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/RegionalEconomy/Documents/01_NE_Publish/RL_Labor.pdf
- เปี่ยมสุข สนิท, สิริมา ศรีสุวรรณ และพรพิมล โสริกุล. (2565). *คนเมือง 4.0: อนาคตการเดินทางของคนเมืองหลักภูมิภาคในประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- เปี่ยมสุข สนิท และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563). *คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย โครงการย่อยที่ 4 - การเดินทางในเมือง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- เพชฌิวาส ศรีชัย, กรวรรณ สังขกร และจิราวิทย์ ญาณจินดา. (2565). *คนไทย 3.0 สู่เฟคนิวส์ และรับมือภาวะพุ่งกระจายของข่าวสารในช่วงวิกฤติไวรัส COVID-19 ระยะที่ 3: ส่วนที่ 2 “การติดตามปรากฏการณ์ของข่าวเฟคนิวส์ COVID-19”*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พงศกร สงวนศักดิ์. (2564). *Wi-Fi สลัม: วิถีดิจิทัลของชาวชุมชนแออัดยุค 4.0*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พงศกร สงวนศักดิ์ และปลายฟ้า นามไพร. (2565). *การซื้อขายสลากกินแบ่งรัฐบาลแบบออนไลน์: การพ่นกับความเสี่ยงรูปแบบใหม่ในยุค 4.0*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พรรณราย โอสถาภิรัตน์, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, ทิพย์นภา หวนสุริยา, สรัช สินธุประมา, สุดคนึง บุณรัชดา และอิสริยะ สัตกุลพิบูลย์. (2565). *การมีส่วนร่วมของพลเมืองในยุคดิจิทัล: การเคลื่อนไหวทางการเมืองของเยาวชนไทยใน พ.ศ. 2563*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พรสรร วิเชียรประดิษฐ์. (2565). *คนเมือง 4.0: อนาคตการซื้อของของคนเมืองในเมืองหลักภูมิภาคของประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พรสรร วิเชียรประดิษฐ์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563). *คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย โครงการย่อยที่ 5 - การซื้อของในเมือง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- พรอนงค์ บุษราตระกูล, ณรงค์ฤทธิ์ อัครเรืองพิภพ, อนิรุต พิเสฏฐศาสตร์ลาศัย, รุ่งเกียรติ รัตนบานชื่น, รัฐชัย ศีลาเจริญ และธนวิต แซ่ซ้อ. (2564). ดัชนีความพร้อมเพื่อการเกษียณ: การจัดทำ และการประยุกต์ใช้เชิงนโยบาย. เข้าถึงได้จาก https://www.cmri.or.th/uploads/images/CMRI_Publication/1662979108National_Retirement_Readiness_Index_NRRI_book.pdf
- พลรพี ทูมมาพันธ์ และสุรวิทย์ อัสสพันธ์. (2563). *การออกแบบและพัฒนาบอร์ดเกม เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการแก้ปัญหาของนักเรียนในการจัดการเรียนรู้สะเต็มศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พันธ์รบ ราชพงศา. (2564). *ภาพอนาคตด้านการค้าและการพัฒนาของโลก ที่มีผลต่อประเทศไทย ระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2566–2575)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พีรพัฒน์ โชคสุวัฒน์สกุล, อรรถพล อารงรัตนฤทธิ์, ทวีศักดิ์ ชูศรี, ณัฐกิตติ วงศ์วิวัฒน์ชัย และกัญจน์ จิระวุฒิปงศ์. (2563). *การวิเคราะห์คดีละเมิดด้วยปัญญาประดิษฐ์*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พีระ ตั้งธรรมรักษ์, เจนนิเฟอร์ ชวโนวานิช และณัฐพล สีวสีพันธ์. (2566). *การให้คุณค่าความซื่อสัตย์ในสังคมไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- พูนพงษ์ นัยนาภากรณ์. (2566). Decoupling ระหว่างสหรัฐฯ และจีน ไทยได้หรือเสียประโยชน์. เข้าถึงได้จาก <https://www.salika.co/2023/07/22/decoupling-decoupling-between-us-and-china/>
- ภรณ์ สิงห์เปลี่ยม. (2565). *Sexual politics in YouTube: Shifting values in femininities and women's empowerment*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ภรณ์ สิงห์เปลี่ยม. (2566). *การเมืองเรื่องเพศในยูทูบ : คุณค่าของผู้หญิงที่แปรผันและอำนาจของความเป็นหญิง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ภัณฑิรา จุละยานนท์ และวัชรินทร์ ขวัญไผ่. (2565). *คนเมือง 4.0: อนาคตการอยู่อาศัยของคนเมืองหลักภูมิภาคในประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ภัณฑิรา จุละยานนท์ และอภิวัฒน์ รัตนวรหะ. (2563). *คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย โครงการย่อยที่ 2-1 - การอยู่อาศัยในเมือง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- ภัทรพร คุ้มขำกร, นภาพร วีระกุล และมณิษาส จินตพิทักษ์. (2564). *การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการธุรกิจร้านค้าอัจฉริยะ (ออนไลน์) ทุอพไลน์: โอ ทุ โอ) เพื่อผู้ประกอบการดิจิทัล (ระยะที่ 2)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์. (2563). อนาคตของการตาย: ความท้าทายในโลกยุค ‘ประเพณีนิยม’ คลายตัว. เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/126329>
- ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ และวรากร วิมุตติไชย. (2565). *คนเมือง 4.0: การจัดการหลังความตายในวิถีเมือง – ร่าง (ศพ) ความทรงจำ บนความเหลื่อมล้ำ*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์, วรากร วิมุตติไชย และญานิกา โกมลสิงห์. (2566). *แกะรอยนิเวศการเรียนรู้และปฏิบัติการการสร้างความเข้าใจและมุมมองเกี่ยวกับความตายในพื้นที่กายภาพและพื้นที่เสมือนจริง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563). *คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย โครงการย่อยที่ 6 - การตายในเมือง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ภูมิสิทธิ์ มหาสุวีระชัย, ปิยะลักษณ์ พุทธวงศ์, ชมพูนุท สุทธิกุล, พัชรภรณ์ มหาสุวีระชัย และศุภวัตร มีพร้อม. (2563). *แรงขับเคลื่อนเด็กรุ่นใหม่สู่หัวใจสาธารณะ: กรณีศึกษากิจกรรมอาสาสมัคร*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- มนุเชษฐ์ บุญสมบูรณ์สกุล. (2566). วัดไทยมีพระมากแค่ไหนในแต่ละจังหวัด? เข้าถึงได้จาก <https://www.agenda.co.th/social/buddhism-thailand/>
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2562ก). หมอกควันพิษ มาอีกแล้ว. เข้าถึงได้จาก https://www.maticchon.co.th/article/news_1744192
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2562ข). โอกาส อนาคต และบทบาทใหม่ ของพสกนิกรในสังคมไทย. เข้าถึงได้จาก https://www.maticchon.co.th/columnists/news_1688685
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2563). มหาวิทยาลัย 4.0. เข้าถึงได้จาก https://www.maticchon.co.th/columnists/news_2460350
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2564). โควิด-19 ประเทศไทยเสียหายสูงสุดในอาเซียน. เข้าถึงได้จาก https://www.maticchon.co.th/columnists/news_3056707
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2565ก). ความปลอดภัยของชีวิตคนไทย จากรถจักรยานยนต์. เข้าถึงได้จาก https://www.maticchon.co.th/columnists/news_3186684

- มิ่งสรรพ ขาวสอาด. (2565ข). มหาวิทยาลัยไทยจะขับเคลื่อนประเทศสู่ Thailand 4.0 ได้แค่ไหน? . เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/health/education/1029231>
- มิ่งสรรพ ขาวสอาด. (2566ก). คอฟฟี่ชิมโปเซียม. เข้าถึงได้จาก www.bangkokbiznews.com/business/business/1082550
- มิ่งสรรพ ขาวสอาด. (2566ข). จากกาแฟโอมากาเสสุคอฟฟี่ชิมโปเซียม. เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/food/1078245>
- มิ่งสรรพ ขาวสอาด. (2566ค). ฟุ่นพิช ทำไมถึงเอาไม่อยู่. เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/tech/innovation/1061986>
- มิ่งสรรพ ขาวสอาด, อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และจักรี เตชะวารี. (2565). *อนาคตประเทศไทย พุทธศักราช 2585*. เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ.
- มูลนิธิธรรมาภิบาลทางการแพทย์. (ม.ป.ป.). ค่าใช้จ่ายในการจัดการพิธีศพ. เข้าถึงได้จาก https://www.ggm.or.th/download/Truth_of_Life/85_92_บทที่%2010%20ค่าใช้จ่ายในการจัดการงานศพ.pdf
- รชต ตั้งนรราชชกิจ. (2565). หนี้ครัวเรือน: ปัญหาที่ทุกคนต้องร่วมด้วยช่วยกันแก้ เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/DocLib_/Article_18Jan2022-2.pdf
- ราชกิจจานุเบกษา. (2560). หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย. เข้าถึงได้จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF>
- ราชกิจจานุเบกษา. (2561). ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580). เข้าถึงได้จาก http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2561/A/082/T_0001.PDF
- รุ่งเกียรติ รัตนบานชื่น, กฤษฎ์เลิศ สัมพันธรักษ์ และสันติธาร เสถียรไทย. (2565). *ทำความเข้าใจภาพในการแข่งขันของ SMEs ในระบบเศรษฐกิจดิจิทัล ผ่านการชี้วัดทักษะด้านดิจิทัล และการพัฒนา SME digitization index (ระยะที่ 1)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- รุ่งเกียรติ รัตนบานชื่น, กฤษฎ์เลิศ สัมพันธรักษ์ และสันติธาร เสถียรไทย. (2566). *ทำความเข้าใจภาพในการแข่งขันของ SMEs ในระบบเศรษฐกิจดิจิทัล ผ่านการชี้วัดทักษะด้านดิจิทัล และการพัฒนา SME digitization index (ระยะที่ 2)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- เรวดี จรุงรัตนพงศ์, Lindahl, T., นุรินทร์ โชติชัยชรินทร์ และแพรวตะวัน เจียมภิรมย์สุข. (2566). *ต้นทุนแฝงของแรงจูงใจทางการเงิน: แรงจูงใจทางการเงินส่งผลหักล้างผลของแรงจูงใจในการร่วมมือหรือไม่*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- ฤทธิภัฏ กัลยาณภัทรศิษย์ และปเนต มโนมัยวิบูลย์. (2565). *การศึกษาแนวทางการจัดการสถานที่กำจัดขยะที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- วรลักษณ์ หิมะกลัส และสุริยเดว ทรีปาตี. (2563). *ต้นทุนชีวิต: กรณีศึกษาสามแควรวัดศรีโสดา พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และสาวิณี สุริย์นรัตกร. (2565). *เศรษฐศาสตร์ความสุข*. เชียงใหม่: แผนงานคนไทย 4.0.
- วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, สาวิณี สุริย์นรัตกร, อรปรียา ผดุงกิจ, สุชาดา แพงปัสสา, กัญญาภัค เกาศรี, บุญพริก ชลพิทักษ์วงศ์ และวรวรรณา คุณากรวงศ์. (2563). *นโยบายสาธารณะและความพึงพอใจในชีวิตของคนไทย 4.0 (ระยะที่ 1)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- วัชระ กสิณฤกษ์, อุษณีย์ คำประกอบ, ชรินทร์ เตชะพันธ์, ถนอมพร เลหาจรัสแสง, รัลสิทธิ์ สุขะหุต, ปิยะลักษณ์ พุทธวงศ์, . . . สราวุธ ไชยนิล. (2563). *โครงการมหาวิทยาลัย 4.0 ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ว่าน ฉันทวิลาสวงค์ และอรรดพันธ์ สารวงศ์. (2565). *คนเมือง 4.0: อนาคตการทำงานในเมืองหลักของประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- วิชา มหาคุณ. (2560). *กรณีศึกษาการทุจริตโครงการก่อสร้างบำบัดน้ำเสียคลองด่าน*. เข้าถึงได้จาก https://www.cpd.go.th/cpdth2560/images/Case_Study_on_Corruption_Project_Klong_Dan_Waste_Water_Treatment_Plant_Construction.pdf
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2563). *วิพากษ์ วิจารณ์ แลวิจัย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- วิษณุ อรรถวานิช. (2562). *ต้นทุนของสังคมไทยจากมลพิษทางอากาศและมาตรการรับมือ*. เข้าถึงได้จาก <https://www.pier.or.th/abridged/2019/07/>
- ศรัณย์ กมลทิพย์. (2564). *Profiling Thai labor market: Evidence from half a million online job seekers*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2564). *วัดกับการท่องเที่ยว: พุทธบูชาและพุทธพาณิชย์*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ศิริพร กิริติการกุล, วินัย แก้วละมุล, นลินี คงสุบรรณ และปราณี โพธิ์คำ. (2566). *การพัฒนาธุรกิจชุมชนด้วยการบริหารจัดการโซ่อุปทานกาแฟและโคนม เพื่อสร้างโอกาสอาชีพที่ยั่งยืนสอดคล้องกับบริบทพื้นที่สูง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

ศิริพร กิริติการกุล, อัครพงศ์ อันทอง, จงกล พรมยะ, สุขสถิตพิ์ พิสิษฐ์ส์ชัญญา, นลินี คงสุบรรณ และวันวิสา วิโรจนารมย์. (2563). *โครงการโมเดลทางเลือกในการพัฒนาคนไทย 4.0 บนพื้นที่สูงในภาคเหนือตอนบน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

ศิริพร ภัคดีผาสุข และณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2566). *การประกอบสร้าง “คุณค่า” ของการบริโภค แนววิถึแกในวาทกรรมสาธารณะภาษาไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

ศิวัช พงษ์เพียจันทร์. (2566). *ภูมิหลังของการร่าง พ.ร.บ. อากาศสะอาด*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

ศิวาพร ฟองทอง, วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, ประเสริฐ วิจิตรนพรัตน์, ศิริศักดิ์ เหล่าจันทาม, รพีพรรณ แคนลาด, อัจฉราภรณ์ มงคลคำ, . . . ศุภชัย เสถียรหมั่น. (2565). *หมอลำกับเศรษฐกิจและสังคมของคนอีสาน*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

ศุทธิณี ดนตรี. (2562). *ประเทศไทยไร้หมอกควัน: เหลียวมองนโยบายและแนวทางแก้ไขปัญหา*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

ศูนย์ข้อมูลอสังหาริมทรัพย์ ธนาคารอาคารสงเคราะห์. (2560). แอปคนไทยมีบ้าน-Home for All สำรวจผู้มีรายได้น้อย-ปานกลางซื้อต่ำ 3 ล้าน-สร้างต่ำ 1 ล้านสูงสุด. เข้าถึงได้จาก <https://www.reic.or.th/News/RealEstate/376717>

ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและธุรกิจ. (2562). พลวัตความเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานของไทย และการเปลี่ยนผ่านสู่การทำงานของคนรุ่นใหม่ (NextGen Work). เข้าถึงได้จาก http://social.nesdc.go.th/social/Portals/0/Documents/3_%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%87%E0%B8%B2%E0%B8%99%20NextGen%20Work_2312.pdf

ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน. (2564). รายงานสถานการณ์การพนันในสังคมไทย ปี 2564. เข้าถึงได้จาก http://www.gamblingstudy-th.org/imgadmins/book_file/ppt-cgs-national-survey-2564.pdf

ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน. (2565). รายงานศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน ปี 2565. เข้าถึงได้จาก http://www.gamblingstudy-th.org/imgadmins/book_file/ebook-2565-cgs-report-2022-optimized.pdf

ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน. (2566). พฤติกรรมการพนันการเล่นพนันออนไลน์ของคนรุ่นใหม่ ปี 2566 [Fact Sheet] เข้าถึงได้จาก [http://www.gamblingstudy-th.org/imgadmins/book_file/2566-\[ebook\]-Factsheet-cgs-online-gambling-youth-66.pdf](http://www.gamblingstudy-th.org/imgadmins/book_file/2566-[ebook]-Factsheet-cgs-online-gambling-youth-66.pdf)

- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2557). ไทยเสี่ยงติดกับดัก ‘รายได้ปานกลาง’ อีก 20 ปี. เข้าถึงได้จาก <https://tdri.or.th/2014/10/%E0%B8%B4bangkok-biz-2014-10-11/>
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2565). เปิดผลสำรวจพฤติกรรมนักศึกษาไทย นำหวังสุขภาพจิต ทำร้ายตัวเอง หนี้นอกระบบ. เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/health/education/1040764>
- สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2564). รายงานสถานการณ์การจัดการศึกษาสำหรับเด็กข้ามชาติในประเทศไทย. เข้าถึงได้จาก <https://www.unicef.org/thailand/media/9891/file/Investing%20in%20a%20Global%20Future%20-%20Full%20Research%20Report%20TH.pdf>
- สมชัย จิตสุชน. (2564). ผลกระทบทางสังคมของการระบาดโรคโควิด-19 ระลอกใหม่และมาตรการที่ควรมี. เข้าถึงได้จาก <https://tdri.or.th/2021/01/impact-of-new-covid-19-wave/>
- สันติธาร เสถียรไทย. (2565). คนไทยเข้าถึงบริการการเงินแค่ไหนในยุคเศรษฐกิจผันผวน. เข้าถึงได้จาก https://www.the101.world/thailand-digital-generation-report-2022/?fbclid=IwAR2d-FyMjb3lhjqY0_pmOH8g42RWdXSg2fNYt-5fmdF-uFr-efT3fWGMsm-Y
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ. (2552). *เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (The Creative Economy)*. กรุงเทพฯ: บี.ซี. เพรส (บุญชิน) จำกัด.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2565). *ความเปลี่ยนแปลงของครอบครัวชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2500-2540*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สาวิณี สุริยันรตกร. (2563). *ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย องค์กรความรู้และช่องว่างการวิจัย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2564). การเผชิญหน้า ‘สังคมผู้สูงอายุ’ โจทย์ท้าทายภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น. เข้าถึงได้จาก <https://resourcecenter.thai-health.or.th/article/การเผชิญหน้า-สังคมผู้สูงอายุ-โจทย์ท้าทายภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น#:~:text=ร้อยละ%2028-,ปัจจุบันทั่วโลกมีผู้สูงอายุมาราว%201%2C000%20ล้านคน,ไปมากกว่าร้อยละ%2020>
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2566). ภาวะโลกเดือด คืออะไร. เข้าถึงได้จาก <https://www.onep.go.th/9-สิงหาคม-2566-ภาวะโลกเดือดคือ/>
- สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2564). ETDA เผยโควิด-19 เป็นเหตุสังเกตได้ Gen Z ใช้เน็ตสูงสุด ปีแรก ชนะ Gen Y แซมปี 6 สมัย. เข้าถึงได้จาก <https://www.etda.or.th/th/pr-news/ETDA-released-IUB-2021.aspx>

- สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2564). ETDA เผยโควิด-19 เป็นเหตุสังเกตได้ Gen Z ใช้เน็ตสูงสุด ปีแรก ชนะ Gen Y แซมปี 6 สมัย. เข้าถึงได้จาก <https://www.etda.or.th/th/pr-news/ETDA-released-IUB-2021.aspx>
- สำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2563). *สำรวจพฤติกรรมและแนวโน้มการบริโภคสื่อของไทย*. เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2565). รายงานสถานการณ์ MSME ปี 2565. เข้าถึงได้จาก https://www.sme.go.th/upload/mod_download/download-20220930104334.pdf
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (2561). มูลค่าอุตสาหกรรมสร้างสรรค์รายสาขาของประเทศไทย. เข้าถึงได้จาก <https://www.cea.or.th/th/single-statistic/creative-industry-value>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2564. เข้าถึงได้จาก https://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขารายได้/เศรษฐกิจสังคมครัวเรือน/64/fullreport_Whole_Kingdom_T.pdf
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). สรุปผลที่สำคัญการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2565. เข้าถึงได้จาก http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขารายได้/เศรษฐกิจสังคมครัวเรือน/65/pocketbook_65.pdf
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566ก). การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ทัวราชอาณาจักร ไตรมาสที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2566. เข้าถึงได้จาก http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขาแรงงาน/ภาวะการทำงานของประชากร/2566/report_q11_66.pdf
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566ข). การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ทัวราชอาณาจักร ไตรมาสที่ 2 : เมษายน-มิถุนายน 2566. เข้าถึงได้จาก http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขาแรงงาน/ภาวะการทำงานของประชากร/2566/labour_q2_66.pdf
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาประเทศ จากผลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย เข้าถึงได้จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=9814
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2560). นโยบาย Thailand 4.0 คืออะไร. *ไทยคู่ฟ้า*, 33(1), 4-5.
- สุกัญญา สุตบรรทัด. (2566). สื่อ กับกระแส Woke Culture. เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/lifestyle/art-living/1082872>

- สุขุมาลัย หนกหลัง, วัลลภ อนันต์ธนาสาร และธีรยุทธ พิริยะอารยะกุล. (2565). *การวิเคราะห์พัฒนาการองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยด้านการจัดการเรียนการสอนที่ได้จากวิทยานิพนธ์ของประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สุจิตรา วาสนาดำรงดี, เสาวนีย์ วิจิตรโกสม และกัลยา สุนทรวงศ์สกุล. (2566). *โครงการส่งเสริมโรงเรียนในกรุงเทพมหานครสู่โรงเรียนปลอดภัยและพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้ผู้นำการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สุชัยญา อังกุลานนท์ และวิระศักดิ์ จงสู่วิวัฒน์วงศ์. (2560). ความไม่เท่าเทียมของการเสียชีวิตในประเทศไทย. เข้าถึงได้จาก <http://ihpptaigov.net/DB/publication/attachre-search/404/chapter1.pdf>
- สุทธิกร กิ่งแก้ว, งาม สถิตยวิมล, โมเรศ หลงสมบูรณ์, วัลลภกานต์ วุฒิสมานันท์, สนวนันท์ ต้นติวุฒิปกรณ์, รัตตินันท์ ดวงดี, ... ชยาภรณ์ ไจกล้ำ. (2562). *อุตสาหกรรมการให้บริการยานพาหนะผ่านทางแอปพลิเคชัน* เข้าถึงได้จาก <https://conc.tbs.tu.ac.th/upload/file/4d063e5c1f0475d7acce40f7e729c36.pdf>
- สุนทร วงษ์ศิริ, กาญจน์สุนภัส บาลทิพย์, สุรศักดิ์ สังข์ขัต ญ อยุธยา, มาลี สบายยิ่ง, วิษณุพงษ์ โพธิ์พิรุฬห์, เอกวิภู กาลกรณ์สุปราณี, ... สุธาร์ตน์ วาณิชวิริยะ. (2563). *โครงการมหาวิทยาลัย 4.0 ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สุนทรี สกุลพราหมณ์, กมลวรรณ คารมปราชญ์ คล้ายแก้ว และพิชชาดา ประสิทธิ์โชค. (2563). *การวิจัยและพัฒนาสื่อการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังพฤติกรรมจริยธรรมผ่านสื่อสังคมออนไลน์สำหรับนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สุพรรณิกา ลือซาร์ศรี. (2564). *โครงสร้างตลาดแรงงานไทย: จากอดีตสู่อนาคต*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สุพรรณิกา ลือซาร์ศรี และอนันต์สปรีชัย ไชยวรรณ. (2565). *ผลของการมีครอบครัวและบุตรต่อโอกาสทางเศรษฐกิจของผู้หญิงไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สุพริศร์ สุวรรณิก. (2565). การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย. เข้าถึงได้จาก <https://www.pier.or.th/blog/2022/t077/>
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์, ศิริพร ภัคดีवासุข, วัลลภพร พานโพธิ์ทอง, ศุภินันท์ จิตวิริยนนท์, ภาวดี สายสุวรรณ, ภรณ์ สิงห์เปลี่ยม, ... พีระ ตั้งธรรมรักษ์. (2566). *คุณค่าเปลี่ยน คนแปร : คุณค่าท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- สุริยเดว ทรีปาตี, ธัญลักษณ์ ศรีสง่า, เปรมกมล สมใจ, ลักษิกา เกษะเศษ และภุริชยา ภูวญาณ. (2563). *โครงการพัฒนาตัวชี้วัดคุณธรรมเพื่อขับเคลื่อนสู่สังคมคุณธรรม*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงาน การวิจัยแห่งชาติ.
- สุวาริ วงศ์ทองแก้ว, สันต์ สุวัจนราภินันท์, จิรันธนิน กิตติกา, อจิรภาส ประดิษฐ์, จุฑาพร อินทวงศ์ และบุปผรัตน์ ศิริลาภ. (2565). *การพัฒนากระบวนการเพื่อขับเคลื่อนประชาคม เมืองเชียงใหม่*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- เสาวณี จันทะพงษ์. (2565). เทรนด์ตลาดแรงงานกับทางเลือกสู่ “อาชีพอิสระ” ใน Gig Economy. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/articles/Pages/Article_1Mar2022.aspx
- เสาวณี จันทะพงษ์ และวิศ ทัศนสุนทรวงศ์. (2564). แรงงานคืนถิ่นหลังโควิด 19 จุดเปลี่ยน ภาคเกษตรไทยและแรงกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค: ข้อมูลจาก Mobile Big Data. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/DocLib_/Article_27Apr2021.pdf
- โสมาตรมี จันทรัตน์, บุญธิดา เสี่ยงมนตร, วิษณุ อรรถวานิช และจิรัฐ เจนพิงพร. (2562). สถานการณ์สู่วัยกับผลผลิตภาพและการทำเกษตรของครัวเรือนเกษตรไทย มีนัยต่อการพัฒนาภาคเกษตรอย่างไร? เข้าถึงได้จาก <https://www.pier.or.th/abridged/2019/13/>
- โสมาตรมี จันทรัตน์, ลัทพร รัตนวรารักษ์ และชญาณี ชวะโนทย์. (2565). กับดักหนี้ กับการพัฒนาเศรษฐกิจการเงินครัวเรือนฐานราก: นัยต่อการแก้หนี้ และการออกแบบระบบการเงินฐานรากเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เข้าถึงได้จาก <https://www.pier.or.th/abridged/2022/15/#กับดักหนี้ของเกษตรกรไทย>
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. (2562). *การเพิ่มขีดความสามารถทางปัญญาของมนุษย์ การผสมผสาน มนุษย์กับเครื่องจักร และการนำไปสู่ “คนไทย 4.0”*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์ เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และศิริภัสสร พึ่งความสุข. (2564). *การศึกษาภาพอนาคตความยากจน ในเมืองหลักภูมิภาคของประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และอภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563). *คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมือง ในประเทศไทย โครงการย่อยที่ 2-2 - การไร้บ้านในเมือง*. เสนอต่อ แผนงาน ยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงาน การวิจัยแห่งชาติ.
- อนัสปรีย์ ไชยวรรณ และสุพรรณิกา ลือชารัมย์. (2564). *รูปแบบการใช้จ่ายในการอุปโภค บริโภคของครัวเรือนไทยกลุ่มเปราะบาง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- อนันตปริย์ ไชยวรรณ และสุพรรณิกา ลือชาวีรัมย์. (2566). *ปัจจัยลักษณะครัวเรือนที่ส่งผลต่อรูปแบบค่าใช้จ่ายการพนัน แอลกอฮอล์และยาสูบ*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อนุสรณ์ อนุโณ, สามชาย ศรีสันต์, เสาวนีย์ ตรีรัตน์ อเล็กซานเดอร์, อสมา มังกรชัย และชัยพงษ์ สำเนียง. (2565). *ให้มันจบที่รุ่นเรา: ขบวนการเยาวชนไทยในบริบทสังคมและการเมืองร่วมสมัย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563ก). *การคาดการณ์เชิงยุทธศาสตร์*. เชียงใหม่: แผนงานคนไทย 4.0
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563ข). *คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย โครงการย่อยที่ 1 - การเกิดในเมือง*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563ค). *อนาคตศึกษา*. เชียงใหม่: แผนงานคนไทย 4.0.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2566ก). *ชีวิตคนไทย 4.0: ความเสี่ยง ความเป็นธรรม และความพร้อมรับมือและตั้งหลักใหม่*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2566ข). *นคราภิวัตน์ไทย*. เชียงใหม่: แผนงานคนไทย 4.0.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์, นิรมล เสรีสกุล, เปี่ยมสุข สนิท, พรสวรรค์ เขียวประดิษฐ์, อนุสรณ์ พิทักษ์ธานิน, ... ภัณฑิรา จุละยานนท์. (2563). *คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, อรรถพันธ์ สารวงศ์, วัชรินทร์ ขวัญไผ่ และทัตพล วงศ์สามัคคี. (2565). *คนเมืองภูมิภาค 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในภูมิภาคของประเทศไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อรรถณัฐ วันทนะสมบัติ และเกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร. (2561). *แพลตฟอร์มอีโคโนมีและผลกระทบต่อแรงงานในภาคบริการ: กรณีศึกษาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2565). *ความเปลี่ยนแปลงความคิด/ความรู้สึกเรื่อง “ความเชื่อสัตย์” ในสังคมไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อรรถพล อารังรัตนฤทธิ, พีรพัฒน์ โชคสุวัฒน์สกุล, ทวีศักดิ์ ชูศรี, ศदानันท์ อาศัยบุญ และธัชพรรณ บัณฑิตเลิศรักษ์. (2565). *การวิเคราะห์คดีละเมิดด้วยปัญญาประดิษฐ์ (ระยะที่ 2)*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- อรุณพันธ์ สารวงค์. (2566). *ขบวนการสังคมเพื่อสร้างคนพื้นถิ่นภายใต้โครงการชุมชนวิถีต้น*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อรุณี อินทรไพโรจน์. (2564). *การประเมินผลผลิตและผลลัพธ์งานวิจัยด้านการศึกษา เกษตรและอาหาร*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อรุณี อินทรไพโรจน์, ระพีพัฒน์ ภาสบุตร, นภาพร เตรียมมีฤทธิ์, นิติ วิทยาวิโรจน์, วุฒิพล วรรณทรัพย์, ปองพล นิลพฤกษ์, . . . วรรณธ์ สารสุรีย์. (2563). *บทบาทของบ้านวัด โรงเรียน (บวร) ในการสร้างคนไทย 4.0*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อัครพงศ์ อ้นทอง. (2565). *นโยบายและมาตรการภาษีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อัครพงศ์ อ้นทอง และกันต์สินี กันทะวงศ์วาร. (2565). *ผลของการจัดการการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อธุรกิจ ชุมชน และผู้เยี่ยมชม*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อัครพงศ์ อ้นทอง, กันต์สินี กันทะวงศ์วาร, กীরติ ตระการศิริวานิช, พรรณนิภา ดอกไม้งาม และกิตติธัญญา เครือโลมา. (2566). *การศึกษาและถอดบทเรียนต้นแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่ดำเนินงานและจัดการตามโมเดลเศรษฐกิจ BCG*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อัษฎาลี เพิ่มสุวรรณ, ปิยะลักษณ์ พุทธรวงค์, กันต์สินี กันทะวงศ์วาร, วรลักษณ์ หิมะกลัส และจิรวิษณุ ยาดี. (2564). *การคิดลดเงินและผลลัพธ์ด้านสุขภาพจากโรคโควิด-19 และมลพิษทางอากาศในจังหวัดเชียงใหม่*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2563). *ก้าวข้ามกับดักความเชื่อคู่ตรงข้ามในสังคมไทย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์, กฤติยาพร วงษา, จามะรี เชียงทอง, โรชาเลีย ซอร์ดิโน และไพลิน ภูจินาพันธุ์. (2565). *คนไทยใจดี: ทบทวนแนวความคิดจิตสาธารณะกับสังคมไทย*. เชียงใหม่: แผนงานคนไทย 4.0.
- อาร์ม ตั้งนิรันดร. (2563). *กฎหมายความปลอดภัยทางไซเบอร์กับการกำกับดูแลเศรษฐกิจดิจิทัลของประเทศจีน:ถอดบทเรียนสำหรับเศรษฐกิจดิจิทัลในยุคไทยแลนด์ 4.0*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

อาร์นต์ พัฒโนทัย, กมล เลิศรัตน์, ประสิทธิ์ ใจคิล และบุญรัตน์ จงดี. (2566). *มองอนาคตระบบการให้ทุนสนับสนุนการวิจัยทางการเกษตร:กรณีข้าว มันสำปะหลัง และอ้อย*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

อวารณ์ โอบาสพัฒนกิจ, กัญจนานัฐ ตาใจ และวรรณิ ชิปะนน. (2565). *โครงการ Young Smart Farmer 4.0 (YSF 4.0) และการปรับเปลี่ยนมหาวิทยาลัยเพื่อสร้าง YSF 4.0*. เสนอต่อ แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0 สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

แอมเนสตี ประเทศไทย. (ม.ป.ป.). สิทธิในเสรีภาพในการแสดงออกออนไลน์. เข้าถึงได้จาก <https://www.amnesty.or.th/our-work/onlinefreedom/>

แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead)
ด้านสังคม คนไทย 4.0 : Khon Thai 4.0

สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
มูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ
หน่วยบริหารจัดการและส่งมอบผลลัพธ์ (ODU) แผนงานคนไทย 4.0
เลขที่ 239 ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
E-mail: project.khonthai4.0@gmail.com
www.khonthai4-0.net
Facebook: คนไทย 4.0